

ЕМИЛ ЗОЛА

ПАРИ

Превод: Никола Шивачев

chitanka.info

АРМАН ЛАНУ БОРСОВО ВАТЕРЛО

„Много е трудно да се напише роман за парите“

— изповядва се Емил Зола в „Жил Блас“ на 8 април 1890 година. Защото след „Човекът-звяр“ той се задъхва върху композицията на осемнадесетия том от серията „Ругон-Макарови“, а и творбата, която е започнал, е не по-малко трудна за завършване, отколкото цялата серия. Как си отдъхва той с последната книга „Доктор Паскал“ — автобиографична или поне почти!

Но защо такъв сюжет? Нямамо е как Зола да не си премери силата с парите, като се има предвид структурата на обществото и епохата, наложена от общата рамка. Тази необходимост Зола не видял веднага, или не пожелал да види. Подобна идея е липсвала в първоначалния план. Тя се родила около 1877 година, след отпечатването на най-политическия роман от серията — „Негово Превъзходителство Йожен Ругон“. Анри Митеран уточнява, че романът за Борсата ясно се очертава едва в подготвителните материали за „Земя“ (1886 г.), и то само с два реда:

„Борсата и вестниците, Сакар, Максим, Сидони, Окт. Муре.“

Не е ли могъл Зола да избегне тази примка в края на серията? Може би. Но през 1980 г. наистина е било много късно. Няма съмнение, че той е имал уважителни причини да отлага изкарването на чудовището върху сцената. Нелош ход е било да събуди интереса на читателя в края на дългия път с толкова значителни сюжети като

Финансите и Разгрома. Но едно препятствие затъмнява хоризонта. Името му е Балзак.

Както двадесет години преди това, Зола отново се сблъсква с несъкрушимия си съперник. Все пак той добре е доловил разликата. Опустошенията на парите, главен двигател в „Човешка комедия“, са подтикнали автора ѝ най-вече да покаже последиците им в личното поведение на своите герои Бирото, Гобсек, Гранде, Нюсенжан. Целта на Зола е друга: да разкрие как парите противопоставят класите и са едновременно причина и последица във всички епизоди на социалната война, чието надигане така майсторски бе описал в „Жерминал“.

Превъзходният критик марксист Жан Фревил ясно подчертава разликата между двете творчески начинания. Несъмнено те се дължат на разликата в темпераментите на двамата романисти, но също и на светкавичната еволюция на капитализма за някакви си тридесет години. По време на фирмата „Нюсенжан“ капитализмът още не е достигнал фазата на анонимните дружества. Напредъкът на индустрията, строителството на железопътни линии, благоустрояването на градовете и развитието на търговията са изисквали огромни капиталовложения. Учредявали се банки, за да привлекат необходимите капитали, да ги натрупат и използват. Започва епохата на финансовите магнати. Ето, това е схванал Зола. На гениалния поглед на Балзак отвърща неговият собствен поглед към масите. И както казва на обичайния си довереник, холандския критик Ян Сантен Колф, тук той отново се натъква на социализма.

Макар и закъснял, сюжетът не е бил съвсем нов за него. Във втория роман от серията — „Плячката“, вече виждаме Аристид Ругон — Сакар от „Пари“, неговия възход в Париж на другия ден след държавния преврат от 2 декември. Брат му, министърът Йожен Ругон, го назначава за комисар по време на големия бум в отчуждаването на недвижими имоти при Втората империя. За да не притеснява своя покровител, Аристид се преименува на Сакар, име, съчетаващо двете френски думи кесия и грабител. По време на война човек може да забогатее от доставки за войската, а в мирно време — със спекулации на парцели. Аристид Сакар купува на ниски цени парцели, за които знае, че ще бъдат отчуждени и скъпо заплатени. Братът му подсказва точно кои. Рожба на една империя, чийто облик определят, от една страна, префектът стратег Осман, а от друга — всевъзможни

самозванци, Сакар процъфтява. След временен провал отново се появява в „Пари“, и то като главен герой, в много едър план, докато всички други действащи лица са само фигуранти.

Отначало Зола, не особено вещ в механизмите на финансите, търси някаква афера, която да подхожда за епохата на „Ругон-Макарови“. Струва му се, че съзира каквото му трябва в скандала Жюл Исак Мирес. Тази личност (1809–1871) — геометър, после търговски посредник, се въздига чрез финансовата журналистика. През 1851 година Мирес купува вестниците „Льо Пей“ и „Льо Конституционел“. Скоро след това поема ръководството на Генералната каса на железниците. Нарушения в управлението го провалят — арестуван през февруари 1861 година, Мирес бива осъден на пет години затвор, следващата година е оправдан, но загубва авторитета си. Освен този случай, вестниците подсказват на писателя като герой на романа му банкера Гундерман, чието истинско име е Алфонс дьо Ротшилд, дребния сараф от Франкфурт, получил баронска титла от австрийския император. Алфонс дьо Ротшилд е син на Джеймс, основателя на банката „Ротшилд“ в Париж. Издигнат от късмета си и от златото, Алфонс дьо Ротшилд става управител на Банк дьо Франс, председател на административния съвет на Северните железници, член на Академията на изящните изкуства! Брат му Едмон управлявал Източните железници. Барон Джеймс ще влезе в работа с едно отстъпление от двадесет години назад.

Отначало въодушевен, Зола бързо се обезкуражава. Като махнем мошеничеството, Мирес е от същия социално-политически и религиозен тип като Ротшилд-Гундерман. Няма го тук дуела между гиганти, търсен от романиста, какъвто му предложила по-прясната афера около Юнион женерал. Той го казва ясно:

„Аферата Мирес ме съблзани — тя е голяма, значителна, разгърната и все пак не е интересна. Ще се заема с историята Бонту, Юнион женерал.“

Наистина Юнион женерал му предлага всичко необходимо, но при условие, че пренесе действието по време на Световното изложение от 1867, апогея на Втората империя.

През юни 1878 г. един финансист, Бонти, учредява нова банка, Юнион женерал, открито католическа. Неговият противник, банката „Гундерман“ („Ротшилд“), е еврейска и протестантска. Много отдавна евреи и протестанти се стремят към съюз, за да се противопоставят на диктата на всемогъщия националистически католицизъм. Зола веднага е разбрал, че има интерес да се придържа близо до фактите, както и да включи в изложението си един от последователите на Маркс, Сигизмон Буш.

Работата е, че през 1890 година, когато се създава „Пари“, вече е отминал периодът на пионерите на Интернационала (Лондон, 1864 г.). Ако в „Ругон-Макарови“, както и в личния си живот, Зола не престава да бъде буржоа — просветен, несъмнен хуманист и очевидно прогресивен, но така или иначе буржоа — той твърде бързо, единствен от по-големите писатели на своето време, с изключение на Жюл Валес, осъзнава значението на Марксовите идеи.

Всъщност каква е историята на Юнион женерал? От 1878 г. това дружество (наречено в „Пари“ „Световна банка“) привлича средствата на католишките енории, в името на бога и краля, с явното одобрение на Рим. Целта е била да се спъне непрекъснатият възход на гордата еврейска, протестантска и републиканска банка. А по същото време в Париж имало един много известен сладкар и гостилничар на име Бонту, също както основателя на Юнион женерал. Еднаквите имена и играта на думи били използвани за възхода на банката и нейните акции — козунаците „Банту“, знаменитите финансови козунаци! Правителството на Гамбета, макар боязливо републиканско, се разтревожило. Протестанта и евреи се почувствули крайно застрашени от това нахлуване на политиката във финансите. Войната била неизбежна.

Романът „Пари“, чрез своя герой Сакар, е показателен за антисемитизма, едновременно антифинансов и расистки, характерен за тази епоха, и интересно е, че и самият Зола се поддава на модния тогава тон, тона на Алфонс Доде и най-вече на братята Гонкур. Той прави пред себе си следната уговорка по отношение на онова, което нарича „еврейски въпрос“:

„И накрая да не забравим, че еврейският въпрос лежи в основата на моя сюжет и не мога да посегна на парите, без да припомня ролята, която са играли евреите в миналото и днес. Ще трябва да покажа триумфа на евреина над благородника; презреният някога евреин, който е бил долу, се намира горе, докато благородникът от горе е изпаднал сега долу. Но моят силен човек ще успее и или ще помете евреина, или ще се издигне над него, за да покажа най-сетне определящата роля на парите по отношение на всичко, дори и на този еврейски въпрос, в чиято светлина, според мен, нещата издребняват.“

Този текст е показателен за пътя, който му остава да измине преди аферата Драйфус.

И наистина, начело на Юнион женерал стои една каста от монархисти и привърженици на папата: маркиз Дьо Биенкур и Дьо Лабуйри, принц Дьо Брьой, виконт Д'Аркур, виконт Дьо Майол дьо Люпе, граф Дьо Монголфие, памфлетистът Йожен Веийо и граф Вийрьомон. Скоро всички те ще се окажат сред спомоществователите на антисемитския вестник на Дрюмон „Либр парол“.

Държавен въпрос — властващият Гамбета, буржоа, но републиканец и франкмасон, улеснява начинанието на банкерите протестанти и евреи при условия, които си остават неизяснени. Все пак на 31 декември 1881 година майсторите на вкусните козунаци Бонту посрещат радостно новата година, прославяйки монархията и бялото знаме, и заспиват върху капитал от 179 милиона златни франка! Неблагоразумно управляван, Юнион женерал е сразен от играчите на понижение. Ценните книжа се обезценяват за няколко дни. На 28 януари 1882 година Юнион женерал преустановява плащанията. Бонту бива арестуван. Осъждат го на пет години затвор и 3000 франка глоба. Точно така, както е бил наказан Мирес. Републиката е спасена, но цялата тази история се надига наново, заредена с буря и злост, по време на аферата Драйфус и „Аз обвинявам“.

„Пари“ издига декора за един Зола, който още не познава себе си.

Верен на навика си, още преди да завърши редакцията на романа, Зола го дава в „Жил Блас“ и „Пари“ започва да излиза в подлистници на 30 ноември 1890 година. Като книга се появява на 4 март 1891 г.

Новото в тона, ако не в сюжета, на мода от десет години („Крахът“ на Ш. Мерувел — 1882 г.; „Милионът“ на Жюл Кларети през същата година; „Набаб“ на Алфонс Доде; „Бел ами“ на Мопасан — 1885 г.), както и силата на разказа осигуряват добър успех — 55 000 екземпляра в годината на издаването. Но той не е сред най-популярните от серията. При смъртта на автора в 1902 година каталогът на издателство „Фаскел“ оповестява, че тиражът е достигнал 89 000 броя. А през 1928 година са станали вече 116 000. Това са границите на успеха.

Критиката го посреща добре, но не ентусиазирано. Анри Жеар и Ж. К. Юисман, вече отдалечени от Зола, са единодушни в похвалите си за тази „майсторска творба“. А Анатол Франс, когото като писател Зола смущава, макар че възгледите им все повече се приближават, дава следната оценка на „Пари“:

„Произведение плътно и тежко, но здраво и силно, поучително, енциклопедично и много смислено.“

Похвалата е точно отмерена, сдържана. И днес като че ли е трудно да се даде по-точна оценка за този роман, предшествуващ „Разгром“, за това борсово Ватерло.

I

Часовникът на Борсата току-що удари единадесет часа, когато Сакар влезе в Шампо, в залата, боядисана с бял и златист цвят, чиито два високи прозореца гледаха към площада. Той обходи с поглед редиците от малки маси, около които седяха лакът до лакът изгладнените клиенти, и изглежда се изненада, че не видя лицето, което търсеше.

В блъсканицата при сервирането, когато един келнер, натоварен с чинии, мина покрай него, той го запитва:

— Кажете, моля, идвал ли е господин Юре?

— Не, господине, още не.

Тогава Сакар реши да седне на освобождаващата се маса в нишата на един прозорец. Мислеше, че е закъснял, и докато сменяха покривката, очите му се насочиха навън и започнаха да наблюдават минувачите по тротоара. Дори и след като постлаха покривката, той не поръча веднага, остана за миг загледан към площада, много весел в този ясен ден в началото на май. Сега, когато хората закусваха, той беше почти безлюден: под кестените с нежна и нова зеленина пейките бяха свободни; покрай оградата, от единия до другия край на спирката, бяха наредени фиакри; пред гишето, на ъгъла на градината, бе спрял омнибусът от Бастилията, от който нито слизаха, нито се качваха пътници. Слънцето падаше отвесно и заливаше сградата с нейната колонада, с двете ѝ статуи и широкото стълбище, над което засега имаше само множество добре подредени столове.

Сакар се обърна и видя на съседната маса Мазо, борсовия посредник. Той му протегна ръка.

— О, вие сте тук! Добър ден!

— Добър ден! — отвърна Мазо, като стисна разсеяно ръката му.

Дребен, мургав, много жив красив мъж, той на тридесет и две години наследи службата си от един свой чичо. Изглеждаше напълно увлечен в разговора със сътрапезника си, седнал срещу него — един дебел господин с червено обръснато лице, прочутия Амадийо, когато

Борсата боготвореше след знаменития му удар с мините в Селсис. Когато акциите бяха спаднали до петнадесет франка и когато смятаха за луд всеки, който ги купуваше, той вложи в сделката цялото си състояние от двеста хиляди франка — наслуки, без пресмятане и прозорливост, с упоритостта на късметлия глупак. Днес, след откриването на нови, богати залежи, акциите се повишиха до хиляда франка и той спечели петнадесетина милиона; така че глупавата операция, заради която тогава трябваше да го вкарат в лудницата, сега го издигаше до ранга на най-големите финансови умове. Почитаха го и най-вече се съветваха с него. Впрочем той не даваше вече заповеди и царуваше, доволен от гениалния си удар — единствен и легендарен. Мазо навярно мечтаеше той да му стане клиент.

Понеже Амадийо не го удостои дори с усмивка, Сакар отправи поздрав към отсрещната маса, където се бяха събрали трима познати спекуланти — Пийро, Мозер и Салмон.

— Добър ден, как сте?

— О, не сме зле... Добър ден!

И от тях почувствува студенина, почти враждебност. Пийро, много висок, много слаб, с резки движения, остър нос и костеливо лице на скитащ рицар, имаше навика да играе главоломно, като заявяваше, че се проваля катастрофално всеки път, когато се старее да размишлява. По природа беше буен и играеше на повишение, като винаги разчиташе на успех, докато Мозер, нисък на ръст и с жълтеникав цвят на лицето, поразено от болест на черния дроб, непрекъснато се оплакваше, като все се опасяваше от някаква катастрофа. А пък Салмон въпреки петдесетте си години беше много хубав мъж с прекрасна, черна като мастило брада в минаваше за необикновен смелчага. Той никога не говореше, отговаряше само с усмивки, не можеше да се разбере на какво играе, нито дори дали играе; и начинът, по който слушаше, нравеше толкова силно впечатление на Мозер, че често, след като му се доверяваше за нещо, тичаше да промени някакво свое нареждане, разубеден от мълчанието му.

При равнодушието, което проявяваха към него, Сакар продължи да разглежда залата с трескави и предизвикателни погледи. Размени

кимване с глава само с един висок млад мъж, седнал през три маси — красавецът Сабатани, левантинец с продълговато мургаво лице, озарено от две великолепни черни очи, но загрозено от неприятна, вдъхваща тревога уста. Любезността на този момък съвсем го разяри: този загадъчен човек, обичан от жените, се беше появил миналата есен в борсовите среди, бе дори използван като подставено лице при фалита на една банка и малко по малко със своята коректност и неизчерпаема любезност дори към хората със съмнителна репутация си извоюва доверие сред борсовите посредници.

Един келнер се изправи пред Сакар:

— Какво ще поръча господинът?

— О, да... каквото ми изберете — котлет, аспержи.

И отново попита келнера:

— Сигурен ли сте, че господин Юре не е идвал преди мене и не си е отишъл?

— О, напълно съм сигурен!

Така той седеше тук и след провала, който през октомври го бе принудил още веднъж да ликвидира своето състояние, да продаде двореца си в парка „Монсо“ и да наеме апартамент, само хора като Сабатани го поздравяваха и появата му в ресторанта, където бе властвувал, не караше да се обръщат всички глави, да се протягат всички ръце. Той беше добър играч, не се озлоби след тази последна скандална и зловеща афера с парцели, от която можа да спаси само кожата си. Но в душата му се разгаряше страстно желание за реванш; и затова се дразнеше от отсъствието на Юре, който категорично му бе обещал да бъде тук още в единадесет часа, за да му докладва за мисията, с която се бе наел пред неговия брат Ругон, всемогъщ по това време министър, срещу когото най-много се възмущаваше. Покорен депутат, Юре беше само посредник. Обаче възможно ли бе да го изостави така Ругон, който можеше всичко? Той никога не се бе показвал добър брат. Можеше да си обясни, че се е разсърдил след катастрофата и че привидно е скъсал с него, за да не се компрометира, но в продължение на тези шест месеца не би ли могъл да му се притече тайно на помощ, щеше ли сега сърцето му да позволи да откаже на брат си сетната подкрепа, която му искаше чрез трето лице, не смеейки да отиде лично при него, за да не го разгневи? Необходимо

бе да каже само една дума, за да го изправи, да бъде под краката му този подъл и огромен Париж.

— Какво вино иска господинът? — попита барманът.

— От вашето обикновено бордо.

Котлетът му изстиваше. Замислен, без да чувства глад, Сакар вдигна очи, като забеляза една сянка върху покривката на масата. Беше борсовият комисионер Масиас — червендалест момък, когото познаваше като безработен и който сега се промъкваше между масите с таблица за котирането в ръка. Той бе огорчен, че Масиас минава край него, без да се спре, за да отиде да подаде таблицата на Пийро и Мозер. Разсеяни, понеже бяха заети в някакъв спор, те едва хвърлиха поглед върху нея: не, няма да дават нареждания, друг път. Като не смееше да се обърне към прочутия Амадийо, навел се над салатата си от омари и увлечен в разговор на тих глас с Мазо, Масиас се върна при Салмон, който взе таблицата, проучва я продължително, после я върна, без да каже нито дума. Залата се оживяваше. Всяка минута борсови комисионери отваряха вратите. Водеха се разговори на висок глас. С напредването на времето деловата страст се разгаряше. И Сакар, чиито очи непрестанно бяха обърнати навън, виждаше как площадът постепенно също се изпълва, как нахлуват колите и пешеходците; и по облечените в слънце стъпала на Борсата се появиха черни точки — хора, които вече се изкачваха един след друг.

— Повтарям ви — каза Мозер с отчаян глас, — че тия допълнителни избори на 20 март са много тревожно явление... Ето на, днес целият Париж е спечелен от опозицията.

Но Пийро вдигаше рамене. Какво от това, че на пейките вляво са Карно и Гарние-Пажес?

— Това е също като въпроса за херцогството — подзе Мозер, — той е пълен с усложнения... Наистина вие няма защо да се смеете. Не казвам, че трябва да воюваме с Прусия, а да ѝ попречим да се угоява за сметка на Дания; само че може да се действа и по друг начин... Да, да, когато големите започнат да ядат малките, никога не знаеш докъде ще се стигне... А виж Мексико...

Пийро, който в този ден беше в отлично настроение, го прекъсна, като избухна в смях:

— О, не, скъпи мой, не се тревожете повече с тия ваши опасения за Мексико... Мексико ще бъде славната страница на режима... Дявол

да го вземе, откъде знаете, че империята боледува? Нима през януари заемът от триста милиона не бе покрит повече от петнадесет пъти? Поразяващ успех!... Вижте какво, давам ви среща в шестдесет и седма, да, след три години, когато се открие Световното изложение, както неотдавна реши императорът.

— Аз ви казвам, че всичко върви зле! — заяви отчаяно Мозер.

— Оставете ни на мира! Всичко върви добре!

Салмон ги гледаше един след друг, като се усмихваше дълбокомислено. И Сакар, който ги бе чул, обясни собствените си затруднения с кризата, в която империята като че ли щеше да навлезе. Той още веднъж беше повален на земята: нима тази империя, която го бе създала, ще се прекатури като него, ще рухне изведнъж от най-висшето благоденствие до най-голямата мизерия? О, в продължение на двадесет години той толкова много бе обичал и защищавал този режим, в който бе почувствувал, че живее, че расте, че се налива с мъзга като дърво, чиито корени са проникнали в подходяща за него почва! Но ако брат му иска да го изскубне, да го извади от списъка на тези, които изсмукват тлъстите сокове на насладите, нека всичко бъде отнесено в големия последен погром на празничните нощи!

Обзет от спомени, сега той чакаше аспержите, без да се интересува какво става в залата, където вълнението непрекъснато растеше. В едно широко огледало отсреща той забеляза образа си и се изненада от него. Възрастта не се беше отпечатала върху дребната му фигура — изглеждаше на тридесет и осем, а не на петдесет и осем, беше си останал слаб и бодър като младеж. Дори мургавото му и изпито кукленско лице с остър нос и блестящи очи през последните години някак се беше пооправило, добило беше очарованието на устойчива, гъвкава и буйна младост; в гъстата му коса нямаше нито един бял косъм. Той непрекъснато си спомняше пристигането си в Париж на другия ден след преврата, в онази зимна вечер, когато попадна на улицата с празни джобове, гладен, побеснял от желание да задоволи апетитите си. Ах, това първо сноване из улиците, преди още да разтвори куфара си, почувствувал нужда да се впусне из града с изтърканите си ботуши и омазненото си палто, за да го завладее! След тази вечер той често се бе възкачвал много високо, река от милиони бе изтекла през ръцете му, но никога богатството не му бе принадлежало като роб, като нещо свое, с което разполага, което държи под ключ като

нещо живо, материално. Лъжата, фикцията винаги беше обитавала касите му, от които сякаш през неизвестни дупки изтичаше златото. След това ето го пак на улицата, както в началото, в далечното минало, също така млад, също така изгладнял, все така незадоволен, терзан от същата жажда за наслади и победи. Беше опитал всичко, но не се бе наситил, защото не бе имал нито възможност, нито време, както сам вярваше, да проникне достатъчно дълбоко в хората и нещата. В този час той изпитваше унижението на човек от улицата, на по-дребен и от начеващия, когото биха крепили илюзията и надеждата. Обземаше го трескаво желание да започне всичко отново, за да завоюва всичко отново, да се изкачи по-високо, отколкото някога се бе изкачвал, най-сетне да постави крак върху завоювания град. Не вече лъжливото богатство на фасадата, а солидната сграда на благосъстоянието, истинското царство на златото, властващо върху пълни торби.

Гласът на Мозер, който отново се извисяваше, остър и пронизителен, изтръгна за миг Сакар от размишленията му.

— Експедицията в Мексико струва четиринадесет милиона месечно, това Тиер го доказва... И наистина човек трябва да бъде сляп, за да не види, че мнозинството в Камарата е разколебано. Сега в левицата са над тридесет. Самият император напълно разбира, че е невъзможно да упражнява абсолютна власт, тъй като той пръв заговори за свобода.

Пийро вече не отговаряше, задоволяваше се само да се подсмива презрително.

— Да, аз зная; на вас ви се струва, че пазарът е солиден, че сделките вървят. Но почакайте края... Нали виждате, в Париж много се разруши и много се построи! Големите работи изсмукаха готовите пари. А мощните кредитни банки, които ви изглеждат процъфтяващи, веднага ще се разорят една след друга, щом като една от тях фалира... Да не говорим, че народът се вълнува. Тази международна асоциация на работниците, която наскоро се образува, за да подобри жизнените условия на трудещите се, мене много ме плаши. Във Франция има недоволства, революционното движение се усилва всеки ден... Казвам ви, че червеят е в плода. Всичко ще пукне.

Започнаха шумни протести. Този проклет Мозер положително имаше чернодробна криза. Обаче като говореше, самият той не изпускаше от очи съседната маса, където Мазо и Амадийо

продължаваха да разговарят шепнешком сред шума. Постепенно цялата зала се разтревожи от тези дълги поверителни разговори. Какво имаше да си казват, че така си шушукат? Навярно Амадийо даваше нареждания, подготвяше някакъв удар. От три дни се разпространяваха лоши слухове относно работите на Суец. Мозер намигна и също понижи глас:

— Знайте, че англичаните искат да попречат да се работи там. Може да избухне война.

Този път дори Пийро бе разтърсен от поразителната новина. Беше невероятно и затова думата война веднага хвъркна от маса на маса, като доби достоверна сила: Великобритания изпратила ултиматум, с който искала веднага да се прекратят работите. Очевидно Амадийо разговаря само за това с Мазо, на когото дава нареждане да продаде всички негови акции от Суец. Паническо бръмчене се разнесе във въздуха, наситен с мазни изпарения и нарастващ шум от чинии. Вълнението стигна до връхната си точка, когато в ресторанта внезапно влезе един от чиновниците на борсовия посредник, малкият Флори — младеж с нежно лице, почти скрито в гъста кестенява брада. Той бързо се устреми към шефа си и му предаде пачка фишове, като му прошепна нещо на ухото.

— Добре — отвърна просто Мазо и подреди фишовете в своя бележник.

После, като извади часовника си:

— Наближава дванадесет! Кажете на Бертие да ме чака. И вие самият бъдете там, идете да вземете телеграмите.

Когато Флори си отиде, той продължи разговора си с Амадийо, извади от джоба си други фишове и ги постави върху покривката до чинията си; и всяка минута някой негов клиент, отивайки си, минаваше край него, навеждаше се и му казваше някоя дума, която той бързо записваше на къс хартия, без да спира да яде. Лъжливата новина, която никой не знаеше откъде бе дошла, породила се от нищо, се разрастваше като буреносен облак.

— Вие продавате, нали? — обърна се Мозер към Салмон.

Но мълчаливата усмивка на последния беше толкова иронична, че Мозер се разтревожи, съмнявайки се сега в този ултиматум на Англия, забравил, че сам го бе съчинил.

— Аз купувам колкото искате — заяви Пийро със суетната дързост на играч без система.

Със зачервени страни от опиянението на играта, която разтърсваше този шумен завършек на закуската в тясната зала, Сакар реши да изяде аспержите си, разгневил се отново срещу Юре, защото не разчиташе вече, че ще дойде. От няколко седмици той, който беше толкова решителен, се двоумеше, сломен от съмнения. Сам добре чувствуваше поверителната необходимост да се промени напълно; отначало беше мечтал за един съвсем нов живот във висшата администрация или в политиката. Защо Законодателната камара не го изпрати в Съвета на министрите като брат му? В борсовите спекулации той не харесваше постоянната несигурност — огромни суми се губеха така бързо, както и бързо се печелеха; той никога не бе спал върху един истински милион, без да има задължения. И в този час, когато проверяваше съзнанието си, той казваше, че може би влага много страст в битката за пари, в която се иска голямо хладнокръвие. Това обясняваше защо след един необикновен живот на разкош и затруднения беше останал с празни джобове, изгорял през тия десет години на страхотни сделки с парцелите в новия Париж, докато много други, по-съобразителни, бяха натрупали грамадни състояния. Да, може би се бе излъгал в истинските си способности, може би със своята активност и страстна самоувереност бързо щеше да тържествува в политическата борба. Сега всичко зависеше от отговора на брат му. Ако бъде отблъснат, ако отново бъде хвърлен в бездната на ажиото, тогава толкова по-зле за брат му и за другите, той ще опита един голям удар, за който на никого още не бе говорил, една огромна сделка, за която мечтаеше от няколко седмици и от която сам се плашеше, защото бе толкова колосална, че и при успех, и при провал ще разтърси света.

Пийро повиши глас:

— Мазо, решено ли е ликвидирането на Шлосер?

— Да — отвърна борсовият посредник, — днес ще бъде обявено... Какво да се прави? Тези случаи винаги са неприятни, но аз получих най-тревожни сведения и пръв го шкантирах. Необходимо е от време на време да се удря по някоя метла.

— На мене ми заявиха — каза Мозер, — че вашите колеги Жакоби и Деларок са вложили там големи суми.

Борсовият посредник махна неопределено.

— Е, това е неизбежно... Този Шлосер навярно е от някоя банда, на него нищо му няма, сега сигурно ще отиде да обира борсата в Берлин или във Виена.

Очите на Сакар се насочиха към Сабатани, за когото случайно, бе узнал, че е в тайно съдружие с Шлосер: двамата играеха познатата игра — единият на повишение, другият на понижение на едни и същи ценни книжа; този, който губеше, биваше компенсиран, като делеше печалбата на другия и изчезваше. Обаче младият човек спокойно плати сметката за хубавата закуска, която бе направил. После с изящната любезност на ориенталец, с примес от италианска кръв, отиде да стисне ръката на Мазо, чийто клиент беше. Наведе се и му даде някакво нареждане, което Мазо записа върху един фиш.

— Той продава суецките си — прошепна Мозер.

И като не можа да потули съмнението си, извика високо:

— Ей, какво мислите вие за Суец?

Шумът от гласове стихна, всички глави от съседните маси се обърнаха. Въпросът съдържаеше растящата тревога. Но гърбът на Амадийо, който просто бе поканил Мазо, за да му препоръча един свой племенник, си оставаше непроницаем, тъй като нямаше какво да каже; обаче борсовият посредник, който бе започнал да се учудва на нарежданията за продажба, които получаваше, само поклати глава от професионален навик да не изказва мнението си.

— Суец е много хубава работа — заяви с напевния си глас Сабатани, който, преди да излезе, се отби от пътя си, за да стисне любезно ръката на Сакар.

И Сакар запази за миг усещането от тази толкова нежна, толкова мека, почти женска ръка. Като още се двоумеше кой път да хване, как да преустрои живота си, сега той смяташе за мошеници всички, които бяха тук. О, ако те го предизвикат, как ще ги подгони, как ще ги остриже тия страхливи Мозеровци, тия хвалеци се Пийровци и тия Салмоновци, които се огъват до земята, и тия Амадийовци, станали гениални само поради успеха! Шумът от чинии и чаши се поднови, гласовете прегракваха, вратите трещяха по-силно, всички бързаха, изгарящи от желание да бъдат там, в играта, ако ще се сгромоляшат акциите на Суец. През прозореца той виждаше как сред площада, изпълнен с фиакри и задръстен от пешеходци, по облените в слънце

стълби на Борсата пълзи постоянен поток от човешки насекоми и как прилично облечени в черни костюми мъже постепенно изпълват колоната, а зад оградите се появиха няколко неясни женски фигури, които бродеха под кестените.

Изведнъж, когато начеваше сиренето, което си бе поръчал, един дебел глас го накара да вдигне глава.

— Прощавай, скъпи мой, невъзможно ми бе да дойда по-рано.

Най-сетне беше Юре, един нормандец от Калвадос, широкоплещест, дебел и хитър селянин, който играеше ролята на прост човек. Той веднага си поръча някакво ястие със зеленчук от дневното меню.

— Е, какво? — попита сухо Сакар, който се въздържаше.

Но другият не бързаше, гледаше го като лукав и благоразумен човек. После, започнал да яде, той приближи лице и заговори с тих глас:

— И така, аз видях големеца... Да, в дома му тази сутрин... О, той беше много мил, много мил спрямо вас!

Замлъкна, изпи една голяма чаша вино и лапна един картоф.

— И какво?

— Ето какво, скъпи мой... Той иска да направи за вас всичко, което би могъл, ще ви намери много хубава служба, но не във Франция... Например губернатор на някоя наша колония, една от хубавите. Там ще бъдете господар, истински малък принц.

Сакар бе пребледнял.

— Вие какво, подигравате ли се с мене!... Защо не веднага на заточение!... Ах, той иска да се отърве от мене. Да внимава добре, че мога да му причиня големи неприятности!

Юре с пълна уста се мъчеше да го успокои:

— Слушайте, слушайте, ние ви желаем доброто, оставете да ви устроим.

— Да се оставя да ме унищожите, така ли?... Ето на, преди малко тук казваха, че империята скоро ще направи и последната си грешка. Да, войната в Италия, Мексико, поведението спрямо Прусия. Честна дума, това е истина!... Вие ще направите толкова глупости и безумия, че цяла Франция ще се надигне, за да ви изхвърли.

Изведнъж депутатът, вярното създание на министъра, се разтревожи, побледня и се заоглежда наоколо.

— О, моля ви, моля ви! Не мога да се съглася с вас... Ругон е честен човек, няма никаква опасност, докато той е там... Не, не казвайте нищо повече. Вие го подценявате.

Разгневен, потискайки гласа си със стиснати зъби, Сакар го прекъсна:

— Нека бъде така, обичайте си го, вършете си работата с него... Искате ли или не искате да ме покровителствувате тук, в Париж?

— В Париж никога!

Без да добави нито дума повече, Сакар стана, повика келнера, за да плати, но Юре, който познаваше избухливия му характер, много спокойно продължи да лапа на големи зальци хляб и мълчеше от страх да не избухне скандал. В този момент обаче в залата настъпи силно вълнение.

Бе влязъл Гундерман, царят на банкерите, господарят на Борсата и на света, шестдесетгодишен човек, чиято огромна плешива глава с дебел нос и изпъкнали очи изразяваше упоритост и голяма умора. Той никога не ходеше в Борсата, дори се преструваше, че не изпраща там официални представители; а също така никога не закушваше в публично заведение. Само от време на време се решаваше, както днес, да се появи в ресторант „Шампо“, седнаше на някоя маса само за да си поръча чаша минерална вода „Виши“, която му поднасяха на чинийка. Вече двадесет години страдеше от стомашна болест и затова се хранеше само с мляко.

Целият персонал веднага се спусна да донесе чашата вода, а всички присъстващи заеха раболепна поза. Мозер гледаше внимателно със смирен вид този човек, който знаеше всички тайни, който по своя воля предизвикваше покачването и спадането на ценните книжа така, както бог предизвиква гръмотевицата. Самият Пийро го уважаваше, защото вярваше само в непреодолимата сила на милиарда. Беше вече дванадесет и половина часа. Мазо, изоставил бързо Амадийо, дълбоко се поклони пред банкера, от когото понякога имаше честта да получи някакъв ордер. Много други борсаджии, станали да си отиват, се спираха, обкръжаваха божеството, почтително му се кланяха, с благоговение го гледаха как с трепереща ръка надига чашата с вода към безцветните си устни; из залата шумно сменяха изцапаните покривки.

Преди години в спекулациите с парцели от полето Монсо Сакар бе имал спорове, дори се бе скарал с Гундерман. Те не можеха да се разбират, единият бе буен и вострастен в материалните наслади, другият — въздържан и със студена логика. И затова; Сакар, обзет от гневна криза и разярен от това триумфално появяване, вървеше към изхода, когато другият го повика.

— Кажете ми, мой драги приятелю, истина ли е, че напускате деловите среди?... Вярвайте ми, добре ще направите, хубаво е.

Тия думи шибнаха Сакар като камшик в лицето. Той опери ниския си ръст и отвърна с ясен, остър като меч глас:

— основавам кредитна банка с двадесет и пет милиона капитал, смятах скоро да дойда да ви видя.

И той излезе, като остави зад гърба си възбудената гълчава на залата, в която всички се блъскаха, бързайки да не пропуснат откриването на Борсата. О, дано най-сетне успее, дано паднат в краката му тия хора, които му обръщаха гръб, та да си премери силите с този цар на златото, когото може би ще повали един ден! Не беше още решил да говори за големия си проект и затова сам остана изненадан от думите си, които необходимостта да отговори го бе принудила да каже. Но нима можеше да опита с друго щастие то сега, когато брат му го изоставяше и когато хората и обстоятелствата го оскърбяваха, за да го хвърлят отново в борбата така, както връщат окървавения бик на арената?

За миг стоя изтръпнал на края на тротоара. Беше настъпил напрегнатият час, в който животът на Париж сякаш нахлува в този централен площад между улица „Монмартр“ и улица „Ришельо“ — двете задръстени от тълпата артерии. От четирите кръстовища при четирите ъгъла на площада прииждаха непрекъснати потоци от коли, които прекосяваха паважа сред водовъртежа на тълпа от пешеходци. Пред оградата имаше два реда фиакри, които неспирно бяха в движение, а пък на улица „Вивиен“ каляските на борсовите посредници бяха подредени една до друга в дълга редица, над която стърчаха кочияшите, стиснали поводите в ръце и готови да плеснат камшик при първата заповед. Стъпалата и перистилът бяха почернели от мравуняк рединготи, а под часовника, където вече се бяха събрали и действаха борсовите агенти, се вдигаше шум от предлагания и търсения, един шум от прилива и отлива на ажиото, заглушаващ

грохота на града. Минувачите обръщаха глави и се питаха с любопитство и страх какво става там, какви са тия загадъчни финансови операции, непонятни за повечето френски мозъци, какви са тия необясними за тях разорения и внезапни забогатявания, които ставаха сред ръкомахания и варварски викове. А той, Сакар, спрял се на края на тротоара, оглушал от далечните гласове, блъскан от бързащите хора, още веднъж мечтаеше за царството на златото в този квартал на всички страсти, в средата на който от един до три часа Борсата тупти като огромно сърце.

Но след разорението си той не беше посмял да влезе в Борсата; и този ден пак чувството на накърнена суетност, увереността, че ще бъде посрещнат като победен, му забраняваше да изкачи стъпалата. Също като влюбен, който е изгонен от алкова на любовницата си, но продължава още по-силно да я желае, макар да мисли, че я мрази, той неизбежно се въртеше тук, обикаляше колонадата по различни поводи, прекосяваше градината с вид на човек, който се разхожда под сянката на кестените. Тук, в тази прашна градинка без трева и цветя, където по пейките между писоарите и будките за продажба на вестници гъмжеше от особен род подозрителни спекуланти и гологлави жени от квартала кърмеха бебетата си, той се преструваше, че се шляе безцелно, вдигаше очи, дебнеше Борсата, разярен от мисълта, че ще обсади един ден тази сграда, ще я стегне в тесен обръч и ще влезе в нея като победител.

Той навлезе под дърветата в десния ъгъл срещу улица „Банк“ и изведнъж попадна в малката борса за обезценени акции, сред „мокрите крака“, както с презрителна ирония наричат тия играчи с вехтории, които на открито, дори в калта при дъждовни дни, предлагат ценни книжа на фалирала компани. Тук имаше една шумна група нечистоплътни евреи с мазни лъскави лица и с остри профили като на грабливи птици, едно необикновено сборище на типични гърбави носове, опрени един до друг като над плячка, които се настървяваха с гърлени викове, сякаш бяха готови да се разкъсат един друг. Малко встрани от тях той забеляза един пълен човек, който разглеждаше на слънце някакъв рубин, вдигнал го внимателно нагоре между огромните си мръсни пръсти.

— О, Буш!... Добре че ви видях, исках да дойда при вас.

Буш, който имаше делова кантора на улица „Фендо“, на ъгъла на улица „Вивиен“, много пъти му беше правил големи услуги в трудни положения. Той със захлас продължаваше да разглежда бистротата на скъпоценния камък, вдигнал широкото си лице с големи сиви очи, които като че ли бяха угаснали от силната светлина; бялата връзка, която винаги носеше, беше увита като въже около врата му; а яката на редингота му, купен на вехто, някога прекрасен, но сега невъобразимо изтъркан и нашарен с петна, се бе завряла в посивялата му коса, която на редки и непослушни кичури падаше от плешивия му череп. Не можеше да се определи възрастта на шапката му, опърлена от слънцето и къпана от дъждовете.

Най-сетне Буш реши да се върне на земята.

— О, господин Сакар, дошли сте тук да ни наобиколите.

— Да... Заради едно писмо на руски език, писмо от руски банкер, установил се в Константинопол. Сетих се, че брат ви може да ми го преведе.

Буш, който несъзнателно продължаваше да върти нежно рубина в дясната си ръка, му протегна лявата, като каза, че тази вечер преводът ще му бъде изпратен. Но Сакар обясни, че се касаело само за десет реда.

— Ще се кача, брат ви ще ми ги прочете веднага...

Той бе прекъснат от появата на една огромна жена, госпожа Мешен, добре позната на редовните посетители на Борсата, една от тия яростни и нещастни спекулантки, чиито мазни ръце бъркат във всички видове съмнителни сделки. Валчестото ѝ като луна лице, подпухнало и червено, с дребни сини очи, с малко сплеснато носле и с малка уста, с която говореше напевно като дете, сякаш преливаше от старата бледолилава шапка, овързана с червени връзчици; гигантските и гърди и подутият и от воднянка корем издуваха до пръсване зелената поплинена рокля, опръскана и пожълтяла от кал. Тя държеше в ръце огромна, прастара черна кожена чанта, дълбока колкото куфар, която никога не изпускаше. Днес чантата, издута и напълнена до пръсване, я дърпаше вдясно, превиваше я като дърво.

— Ето ви и вас — каза Буш, който навярно я чакаше.

— Да, и получих книгата от Вандом, нося ги.

— Добре, да отидем бързо у нас... Днес нямахме никаква работа тук.

Сакар хвърли колеблив поглед върху огромната кожена чанта. Той знаеше, че неизбежно ще падат в нея обезценени книжа, акциите на обявените във фалит дружества, с които „мокрите крака“ още играят, спазаряват акциите от петстотин франка за двадесет су, за десет су със смътната надежда за някакво невероятно покачване, или пък разчитат на нещо практически по-възможно — да могат да преотстъпят тази дяволска стока с печалба на някои банкери, които желаят да надуют пасивите си. В смъртоносната финансова битка Мешен беше гарванът, който следваше армиите в поход; с чантата си тя се явяваше при учредяването на всяко дружество, на всяка голяма кредитна банка, като душеше въздуха и очакваше трупове дори в щастливите часове на триумфално покачване на акциите; защото тя добре знаеше, че провалът е неизбежен, че ще дойде денят на клането, когато ще има трулове за ядене, а в калта и в локвите от кръв — акции без пари. И Сакар, който обмисляше големия си проект за банка, леко потръпна, пронизан от предчувствие, виждайки тази морга на обезценени акции, през която минаваха всички мръсни книжа, изметени от Борсата.

Сакар задържа Буш, когато той тръгваше със старата жена.

— Значи, мога да се кача, уверен, че ще намеря брат ви?

Погледът на евреина се смекчи, като изрази някаква тревожна изненада.

— Брат ми ли? Ама положително! Къде ще бъде?

— Много добре, доскоро виждане!

Сакар ги изчака да се отдалечат и продължи бавно да крачи покрай дърветата в посока към улица „Нотр дам де Виктоар“. Тази част от площада е най-оживена, заета от търговски и промишлени предприятия, чиито фирми, изписани със златни букви, блестяха под слънцето. По балконите се люлееха щори, едно цяло провинциално семейство стоеше с отворени уста зад прозореца на някаква хотелска стая. Той машинално вдигна глава, погледна тия хора, чието изумление го накара да се усмихне, ободрен от мисълта, че винаги ще намери акционери в департаментите. Крясъкът на Борсата, шумът от далечното вълнение, продължаваше зад гърба му, преследваше го като някаква заплаха, която щеше да го настигне, за да го погълне.

Една нова среща го накара да се спре.

— Жордан, нима и вие на Борсата? — извика той, като стисна ръката на висок, кестеняв мъж с малки мустаци, който имаше решителен и волеви вид.

Жордан, чийто баща, banker в Марсилия, се беше самоубил преди години поради катастрофални за него спекулации, от десет години обикаляше улиците на Париж, увлечен страстно в литературата, като водеше мъжествена борба срещу черната мизерия. Един от неговите братовчеди, живущ в Пласан, който познаваше семейството на Сакар, го беше някога препоръчал на последния, когато той приемаше цял Париж в двореца си в парка „Монсо“.

— О, на Борсата никога! — отвърна младият мъж с рязък жест, сякаш прогонваше трагичния спомен за баща си.

После отново се усмихна.

— Знаете ли, аз вече се ожених... Да, за една приятелка от детинство. Бяха ни сгодили по времето, когато бях богат, и тя се заинати, не се отказа от мене, макар че съм вече голтак.

— Чудесно, аз получих покана — отвърна Сакар. — А можете ли да си представите, че някога съм бил във връзка с вашия тъст, господин Можандр, когато: той имаше тъкачница за брезенти във Вилет. Навярно е спечелил хубаво състояние.

Разговаряха до една пейка. Жордан го прекъсна, за да му представи един нисък, дебел господин с военна стойка, който седеше на пейката и с когото той бе разговарял.

— Господин капитан Шав, чичо на жена ми... Госпожа Можандр, моята тъща, по баща Шав, е от Марсилия.

Капитанът бе станал и Сакар му се поклони. Той познаваше тази апоплектична фигура с вдървен врат от носенето на твърда яка; беше от оня тип дребни играчи в брой, които човек можеше да срещне всеки ден тук от един до три часа. Те се стремяха към малка печалба, почти сигурна печалба от петнадесет до двадесет франка, реализирани още същия ден на Борсата.

Смеейки се добродушно, Жордан обясни присъствието си тук:

— Моят чичо е запален борсаджия и като минавам понякога оттук, използвам случая да му стисна ръката.

— Ами да! — каза просто капитанът. — Трябва да се играе, щом като с пенсията, която ми отпуска правителството, мога да умра от глад.

После Сакар, който прояви интерес към смелостта на младия мъж в борбата му за живот, попита как върви литературната му работа. И Жордан, развеселен още повече, разказа, че бедното му семейство се настанило на петия етаж в една къща на авеню „Клиши“; Можандрови, които нямали доверие в един поет, сметнали, че е достатъчно съгласието им за брака и не дали нищо под предлог, че след тяхната смърт дъщеря им ще наследи непокътнатото им богатство, увеличено с направените икономии. Не, литературата не можела да го храни; бил намислил един роман, но нямал време да го напише, защото се принудил да се отдаде на журналистиката, в която пишел всичко — от хрониката до съдебните репортажи, та дори и произшествията.

— Е, добре — каза Сакар, — ако започна моята голяма работа, може би ще имам нужда от вас. Така че обадете ми се.

След като се сбогува, той зави зад Борсата. Тук най-сетне далечният шум и лаенето в играта заглъхнаха, превърнаха се в смътна глъчка, която се губеше в тътнежа на площада. От тази сврача стъпалата също бяха изпълнени с народ; но кабинетът на борсовите посредници, чиито червени тапети се виждаха през Еисоките прозорци, беше изолиран от шума в голямата колонна зала, в която спекуланти, изискани хора, богаташи, се бяха настанили удобно на сянка — някои седяха сами, други образуваха малки групи, превърнали в своеобразен клуб този просторен перистил под открито небе. Тази страна на борсовата сграда, наподобяваща малко задната част на театър с вход за артисти, гледаше към мрачната и сравнително спокойна улица „Нотр дам де Виктоар“, цялата изпълнена с винарни, кафенета, бирарии и кръчми, които гъмжаха от всевъзможна, странно смесена клиентела. Фирмите показваха също така, че покрай голямата съседна клоака е поникнала паразитна растителност: осигурителни дружества с лоша репутация, мошенически финансови вестници, компании, банки, представителства, агенции, цяла поредица от мошеници, настанили се в някое дюкянче или мецанин, широки една педя. А и по тротоарите, и по платното на улицата, и навред бродеха хора, които дебнеха като при лов в гора.

Сакар се бе спрял при оградата и вдигнал очи към вратата на кабинета на борсовите посредници, наблюдаваше с остър поглед като на командуща армия всички подробности на мястото, което искаше да

превземе с щурм. Но в този момент един як мъжага излезе от съседната кръчма, прекоси улицата и много ниско му се поклони.

— О, господин Сакар, нямате ли някаква работа за мене? Окончателно напуснах Банката за кредитиране срещу движими имуществва, търся си служба.

Жантру, бивш преподавател в Бордо, се беше преселил в Париж поради някаква нечиста история. Принуден да напусне университета, този декласиран, хубав мъж с разперена черна брада и плешива глава беше всъщност културен, интелигентен и приятен; на двадесет и осем години беше попаднал в Борсата, от десет години се влачеше и излагаше като комисионер, който едва печелеше пари за пороците си. И днес, съвсем оплешивял, отчаян като проститутка, чиито бръчки й пречат да си изкарва хляба, той непрекъснато очакваше случая, който щеше да му донесе успех и богатство.

Като го видя толкова смирен, Сакар си спомни с горчивина за поздрава на Сабатани в Шампо: наистина сега към него се обръщаха само опозорените и неуспели типове. Но той все пак изпитваше някакво уважение към този буден ум, защото добре знаеше, че най-храбрите отряди са съставени от отчаяни хора, които са готови на всичко, тъй като няма какво да загубят. Показа се добър към него.

— Служба — повтори той. — О, може да се намери. Елате при мене.

— Сега на улица „Сен Лазар“, нали?

— Да, на улица „Сен Лазар“. Сутрин.

Продължиха да разговарят. Жантру беше много озлобен срещу Борсата, като човек, който не е успял честно да спечели, и повтаряше, че там можеш да успееш само ако си мошеник. Бил скъсал с тази работа, искал да опита нещо друго, струвало му се, че благодарение на неговото университетско образование и познанията му за света би могъл да си намери хубаво място в администрацията. Сакар одобрително кимаше с глава. Отдалечили се от оградата, те вървяха по тротоара и когато стигнаха до улица „Брониар“, и двамата с любопитство се вгледаха в едно тъмно купе с хубав впряг. Колата бе спряла на тази улица, главата на коня бе обърната към улица „Монмартр“, а гърбът на седналия на високо кочияш беше неподвижен като камък. Те забелязаха как една женска глава два пъти се показва на

вратичката и бързо изчезна. Изведнъж главата пак се показва, задържа се и отпрати дълъг нетърпелив поглед назад и към Борсата.

— Баронеса Сандорф — прошепна Сакар.

Тази глава беше много особена, с пламенни черни очи под тъмни клепачи, страстно лице с кървавочервена уста, загрозено само от доста дълъг нос. Тя изглеждаше много красива, преждевременно узряла на двадесет и пет години, приличаше на вакханка, облечена от най-големите дамски шивачи на империята.

— Да, баронесата — повтори Жантру. — Зная я още когато беше младо момиче и живееше при баща си, граф Дьо Ладрикур. О, какъв бесен и възмутително груб играч! Ходех при него всяка сутрин за нареждания, един ден едва не ме наби. Не плаках за него, когато умря от кръвоизлив, разорен от редица дребни ликвидации... Малката тогава трябваше да се реши да се омъжи за барон Сандорф, съветник в посолството на Австрия, който бе тридесет и пет години по-възрастен от нея, но сигурно влуден от нейните огнени погледи.

— Зная — каза просто Сакар.

Главата на баронесата отново бе потънала в купето. Но почти веднага пак се появи, още по-разпалена, с източена шия, за да може да гледа надалече, към площада.

— Тя играе, нали?

— О, като луда! При всички критични дни ще я видите там, в колата и, следи курсовете, трескаво взима бележки в тефтерчето си, дава нареждания... Вижте! Масиас е чакала — ето той отива при нея.

И наистина Масиас тичаше с цялата сила на късите си крака с таблица в ръка; видяха го как опря лакти на вратичката на купето, как проверя главата си да се съвещава с баронесата. После те двамата се отстраниха малко, за да не бъдат уличени в шпиониране, а когато комисионерът тръгна отново бегом назад, го повикаха. Отначало той хвърли поглед встрани и щом се увери, че ъгълът на улицата го прикрива, веднага се спря задъхан; все пак червеното му пъпчиво лице бе весело и големите му сини очи гледаха с детска чистота.

— Какво става с тия хора? — извика той. — Ето че Суец стремглаво пропада. Говори се за война с Англия. Разбунтува ги тази новина, която никой не знае откъде дойде... И аз ви питам: кой измисли тази война? Дано сама да се е измислила... С една дума — голяма каша.

Жантру намигна.

— Кълве ли още дамичката?

— О, бясно! Отнасям нарежданията и на Натансон.

Слушайки ги, Сакар гласно извика мисълта си:

— Виж ти, истина било. Бяха ми казали, че Натансон е станал борсов посредник.

— Много мило момче е този Натансон — заяви Жантру, — заслужава да успее. Ние работехме заедно в Банката за кредитиране срещу движими имуществата... Но той ще успее, защото е евреин. Баща му е австриец, живее в Безансон, мисля, че с часовникар... Да знаете как го прихвана един ден там, в банката, като разбра какви мошеничества се вършат. Той си каза, че работата не била много трудна, трябвало да имаш една стая и да отвориш едно гише; и ето че отвори гише... А вие доволен ли сте, Масиас?

— О, доволен! Вие сте минали през тази работа, имате право да казвате, че трябва да си евреин, иначе е излишно да се мъчиш да разбереш; нямаш ли ръка, нямаш сполука... Мръсна професия! Но хванал ли си се, няма как. А освен това аз имам здрави крака и се надявам.

И той си тръгна тичешком, като се смееше. Разправяха, че е син на съдия в Лион, който се провалил с някакви недостойни деяния; след като баща му изчезнал, той попаднал в Борсата, защото не пожелал да продължи да следва право.

Сакар и Жантру бавно се отправяха към улица „Брониар“; пак видяха купето на баронесата, но стъклата на прозорците бяха вдигнати, загадъчната кола изглеждаше празна, кочияшът като че ли седеше още по-неподвижно в това очакване, което често продължаваше до закриването на Борсата.

— Тя е дяволски съблазнителна — подзе грубо Сакар. — Разбирам стария барон.

Жантру загадъчно се усмихна.

— О, барона! Мисля, че тя отдавна му е омръзнала. Казват, че бил много стиснат... Така че знаете ли с кого се е хванала, за да може да плаща сметките си? Парите от играта никога не стигат.

— Не.

— С Делкамбр.

— Делкамбр, главния прокурор, този висок сух човек, толкова жълт и толкова суров!... О, как ми изглеждат заедно!

И двамата, много развеселени и много разпалени, се разделим, стискайки силно ръцете си, след като Жантру каза на другия, че ще си позволи да го посети в най-скоро време.

Щом остана сам, Сакар пак бе пленен от силния глас на Борсата, който кълтеше с упоритостта на прилив. Той беше заобиколил ъгъла, беше се насочил към улица „Вивиен“, откъм онази страна на площада, която поради липса на кафенета изглеждаше строга. Мина покрай Търговската камара, пощенската станция, големите рекламни агенции и ставаше все по-замаян и трескав, колкото повече се приближаваше към главната фасада; и когато можа да обхване с кос поглед перистила, отново се спря, сякаш искаше да завърши обиколката на колоната, това страстно обхождане, което мечтаеше да направи. Тук, от това място, където улицата се разширява, животът се разгръщаше, блестеше: вълна от консуматори нахлуваше в кафенетата, сладкарницата не оставаше празна, витрините привличаха тълпата, особено тая на един златар, на която пламтяха големи сребърни предмети. И от четирите ъгъла, четирите кръстовища като че ли се увеличаваше реката от фиакри и пешеходци и създаваше една необяснима бъркотия; бюро на омнибусите утежняваше задръстването, а колите на борсовите посредници, наредени една до друга, заприщваха тротоара почти от единия до другия край на оградата. Обаче очите на Сакар бяха втренчени във високите стъпала, по които бавно се нижеха рединготи, огрени от слънцето. Те се изкачваха към колоните в компактна, черна, гъмжаща маса, в която едва се очертаваха бледите петна на лицата. Всички бяха прави, не се виждаха столовете; кръгът на борсовите посредници, насядали под часовника, можеше да се определи само по особения кипеж, по разпалените жестове и думи, от които въздухът трептеше. По-спокойно беше вляво, сред групата на bankerите, заети с арбитражи, с обикновени разменни операции и с английски чекове; но и тук непрестанно преминаваше върволица от хора, които отиваха в телеграфа. Навсякъде, дори в страничните коридори, беше препълнено с притискащи се един о друг спекуланти; между колоните до железните огради с парапети имаше хора, които се чувствуваха като у дома си, опрели коремите или гърбовете към тапицерията на една ложа.

Трясъкът, наподобяващ грохот на парна машина, се увеличаваше, раздрусваше в огнен трепет цялата Борса. Изведнъж той забеляза как комисионерът Масиас тичешком слезе по стъпалата, после скочи в колата си и кочияшът подкара коня в галоп.

Тогава Сакар почувствува, че юмруците му са стиснати. С голямо усилие се откъсна от зрелището, зави по улица „Вивиен“ и я прекоси, за да отиде до ъгъла на улица „Фейдо“, в къщата на Буш. Беше си спомнил за писмото на руски, което искаше да му се преведе. Елин млад човек, застанал пред книжарницата в партера, се изправи пред него и го поздрави в момента, когато влизаше: той позна Гюстав Седий, чийто баща, фабрикант на коприна от улица „Жьоньор“, го беше настанил при Мазо, за да изучи механизма на финансовите сделки. Сакар се усмихна бащински на това елегантно голямо момче, досещайки се добре защо стои тук на пост. Книжарницата на Конен доставяше бележници на цялата Борса, откакто малката госпожа Конен започна да помага на своя съпруг, дебелия Конен, престанал да излиза от задното помещение, където изработваше стоката; тя обаче сновеше непрекъснато насам-натам, обслужваше клиентите, излизаше по работа навън. Беше дебела, руса, розова, истинска къдрава овчица със светли копринени коси, много грациозна, много ласкава и постоянно весела. Разправяха, че много обичала съпруга си, но това не ѝ пречеше да бъде нежна с някой клиент от Борсата, когото харесваше; но не за пари, а единствено за удоволствие, и то само по веднъж, в една съседна гостоприемна къща, както гласеше легендата. Във всеки случай тия, които ощастливяваше, трябваше да бъдат дискретни и благодарни, защото тя си оставаше винаги обожаваната и ухажвана жена, за която не се разпространяваха лоши слухове. А книжарницата продължаваше да процъфтява, беше един кът на истинско щастие. Минавайки, Сакар забеляза как госпожа Конен се усмихна през витрината на Гюстав. Каква хубава овчица! И той изпита приятно чувство на ласкава нежност. Най-сетне изкачи стълбата.

От двадесет години Буш наемаше най-горе, на петия етаж, едно тясно жилище от две стаи и кухня. Роден в Нанси от родители немци, той се бе преселил тук от родния си град, постепенно бе разширил кръга на своите сделки, без да чувствува нужда от по-голяма кантора; на брат си Снгизмон беше предоставил стаята към улицата, а за себе си запазил малката стая към двора, където бе натрупал толкова много

книжа, папки и всевъзможни пакети, че срещу бюрото му имаше място само за един стол. Най-голяма дейност развиваше, разбира се, с търговия на обезценени акции; той ги сортираше като в централа, беше посредник между „малката борса“ и „мокрите крака“ и фалиралите, които имаха нужда да запълнят някои дупки в балансите си; така че той следеше курсовете, понякога купуваше направо сам, но обикновено се снабдяваше с това, което му донасяха. Освен с лихварство и тайна търговия с бижута и скъпоценни камъни най-вече се занимаваше с покупка на полици. Та именно всички тия неща изпълваха кабинета му до тавана, за тях обикаляше из четирите краища на Париж, душеше, дебнеше, поддържайки връзки с всички среди. Научеше ли за някакъв фалит, тичешком отиваше там, въртеше се около ликвидатора и най-сетне успяваше да купи всичко, от което в момента не можеше да се извлече никаква полза. Следеше проучванията на нотариуса, проявяваше интерес към трудно разрешимите наследства, присъствуваше на всеки търг за продажба на безнадеждни полици. Самият той даваше обявления, привличаше нетърпеливите кредитори, които предпочитаха да получат веднага няколко су, вместо да преследват длъжниците си и да рискуват. От многобройни източници прииждаха пълни кошове книжа и непрекъснато растеше купчината от документи на длъжници: неплатени полици, неизпълнени договори, обещания и задължения. След това там започваше разпределението, сортирането на развален миш-маш, за което се искаше специален, много деликатен нюх. В това море от изчезнали или неплатежоспособни длъжници трябваше да се направи подбор, за да не прахосва много труд. По принцип смяташе, че от всяко задължение, дори и най-безнадеждното, може да се извлече полза, и затова имаше прекрасно подредени досиета, на които съответствуваше дълъг списък от имена, който препрочиташе от време на време, за да опреснява паметта си. Обаче сред несъстоятелните естествено най-близко следеше тия, за които предчувствуваше, че имат шанс да забогатеят скоро; с проверките разголваше хората, проникваше в семейните тайни, разполагаше със сведения за богати роднини, за средствата на съществуване, особено за новоназначените, на които би могъл да наложи запрори. Често в продължение на години чакаше подходящ момент, за да хване за гърлото жертвата при първия ѝ успех. Изчезналите длъжници още повече го вълнуваха,

непрекъснатите издирвания го хвърляха в треска, не пропускаше от очи фирмите и имената във вестниците, дебнеше адресите така, както кучето дебне дивеча. И щом пипнеше изчезналите и неплатежоспособните, ставаше кръвожаден, отрупваше ги с разноски, изцеждаше им кръвта, измъкваше по сто франка за нещо, за което бе платил десет су, като обясняваше нахално колко рискувал в тази игра и затова бил принуден да печели от тия, които е хванал, за да си изкара загубата от ония, които се изплъзвали като дим от ръцете му.

В този лов на длъжници Мешен беше една от помощниците му, която Буш предпочиташе; той имаше на разположение една малка хайка от помагачи, но нямаше доверие в тия изгладнели и с лошо име хора, докато Мешен беше собственичка, която зад хълма Монмартр притежаваше цял квартал, Неаполитанския квартал, един голям парцел, застроен с клатеци се бараки, които даваше под наем; това беше ужасно мизерно свърталище на тълпа бедняци, живеещи в мръсотия, в същински кочини, за които се караха, но от които хазайката безмилостно ги изхвърляше заедно с дрипите им, щом не си платяха наема. Но нещастната страст към играта я разоряваше, поглъщаше доходите и от наемите. Тя също имаше вкус към финансовите язви, към разоренията, към пожарищата, откъдето могат да се откраднат разтопени бижута. Когато Буш ѝ възлагаше да събере някакво сведение, да намери някой променил адреса си длъжник, понякога тя влагаше много от себе си, изразходваше се за удоволствие. Казваше, че е вдовица, но никой не бе виждал съпруга ѝ. Не се знаеше откъде бе дошла и изглеждаше като че ли винаги е била на петдесет години и все така припряна, с тънък като на малко момиче глас.

Днес, когато Мешен седна на единствения стол, кабинетът се изпълни, сякаш бе задръстен от падналата на това място плът. Пленен зад бюрото си, Буш сякаш бе заровен и само квадратната му глава стърчеше над морето от папки.

— Ето — каза тя, като изпразни чантата си от огромния куп книжа, които я издуваха, — ето какво ми изпраца Файо от Вандом... За нас е закупил всичко от този фалит на Шарпие, за който ми наредихте да го уведомя... Сто и десет франка.

Файо, който ѝ бил братовчед, както тя казваше, наскоро беше отворил там бюро за събиране на ренти. Официално той се

занимаваше с осребряване на купоните на дребните рентиери от този край; но с поверените му купони и пари безумно играеше на Борсата.

— Не е кой знае каква голяма работа провинцията — прошепна Буш, — но все пак може да се намери нещо.

Той започна да души книгата, да ги разпределя с опитна ръка, да ги сортира на едро, съобразно първата си оценка по миризмата. Плоското му лице се помрачи, по него се изписа гримаса на разочарование.

— Хм, няма нищо тлъсто, нищо за гризкане. Щастие е, че не струва скъпо... Ето на, полици... Пак полици... Ако са от млади хора и ако са дошли в Париж, може би ще ги хванем...

Но издаде леко възклицание от изненада.

— Я! Какво е това?

В долната част на един обгербван лист бе прочел подписа на граф Дьо Бовилие. На листа бяха написани с едър старчески почерк само три реда:

„Задължавам се да изплатя сумата от десет хиляди франка на госпожица Леони Крон в деня на нейното пълнолетие.“

— Граф Дьо Бовилие — подзе той бавно, размишлявайки на глас, — да, той е имал чифлици, цяло едно имение, близо до Вандом... Умрял е при ловна злополука, като е оставил жена и две деца в затруднено материално положение. Имах преди полици от него, които те мъчно изплатиха... Лекомислен, безпътен човек...

Изведнъж той шумно се изсмя, като си представи случая.

— Ах, тоя стар измамник, той е прелъстил малката... Тя не е искала и той я е склонил с тоя книжен парцал, който няма никаква законна сила. После е умрял... Така, датата е 1854 година, значи преди десет години. Момичето трябва да е вече пълнолетно, дявол да го вземе! Как тази разписка е могла да попадне между ръцете на Шарпие?... Търговец на зърнени храни е бил този Шарпие, но се е занимавал и с лихварство. Навярно момичето му е оставило документа за няколко екю; или пък той може би се е наел да събере задължението...

— Ами че това е много хубаво — прекъсна го Мешен, — истински удар!

Буш презрително вдигна рамене.

— О, не! Казвам ви, че това не е законен документ... Ако го представя на наследниците, те могат да ме пратят да гоня вятъра, защото трябва да се докаже, че графът действително дължи сумата... Обаче ако намерим момичето, надявам се, че ще ги принудим да бъдат любезни и да се споразумеят с нас, за да се избегне неприятен шум... Разбирате ли? Търсете тази Леони Крон, пишете на Файо да ни я намери там. После ще видим дали ще се смеем.

Той бе разделил книгата на две купчини, които смяташе основно да проучи, когато остане сам; сега стоеше неподвижен, сложил ръцете си върху тях.

След кратко мълчание Мешен подзе:

— Занимавах се с полиците на Жордан... Помислих си, че съм открила нашия човек. Бил е чиновник някъде, сега пише във вестниците. Но много лошо посрещат в тия вестници; не дават адреса. Освен това смятам, че той не подписва статиите с истинското си име.

Без да каже нито дума, Буш протегна ръка, за да вземе досието на Жордан, класирано по азбучен ред. Имаше шест полици от по петдесет франка, подписани преди пет години, пресрочвани от месец на месец; с общата сума от триста франка Жордан задлъжнял на един шивач, когато бил в нужда. Неизплатени в срока, полиците бяха утежнени с големи разноси и затова в досието имаше огромна преписка. В този момент дългът възлизаше на седемстотин и тридесет франка и петдесет сантима.

— Ако е момче с бъдеще — прошепна Буш, — все някога ще го пипнем.

После, поради някаква логична връзка с водения разговор, той извика:

— Я ми кажете, ще изоставим ли аферата Сикардо?

Мешен вдигна нагоре разперени ръце. Цялата ѝ чудовищна фигура доби отчаян вид.

— Ах, боже господи! — простена тя с пискливия си глас. — Живота си ще дам за нея.

Аферата Сикардо беше една невероятна история, която тя обичаше да разказва. Нейната племенничка Розали Шавай, родена на

стари години от сестрата на баща ѝ, била изнасилена на шестнадесет години една вечер на стълбището в къщата на улица „Арп“, където живеела с майка си на шестия етаж в малък апартамент. Най-лошото било, че господинът, женен човек, настанил се едва преди седмица с жена си в една пренаета стая на втория етаж, се престорил на толкова влюбен, че като повалил, макар и много ловко, нещастната Розали в ъгъла на едно стъпало, навехнал рамото ѝ. Майката с право се разгневила и искала да вдигне страшен скандал въпреки сълзите на малката, която твърдяла, че сама била поискала, че всичко станало случайно и че много ще страда, ако вкарат господина в затвора. Така че майката млъкнала, но поискала от мъжа сумата шестстотин франка, разпределени в дванадесет полици, платими всеки месец по петдесет франка в продължение на една година; не е имало унизителен пазарлък, поисканата от майката сума била дори скромна, защото дъщеря ѝ престанала да чиракува за шивачка, не могла вече нищо да припечелва, лежала болна на легло и лечението, колкото и да било лошо, струвало скъпо, а мускулите на ръката ѝ се схванали, тя станала немощна. Още преди края на първия месец господинът изчезнал, без да остави адреса си. А нещастията продължавали, сипели се като град: Розали родила момче, загубила майка си, пропадала в мръсен живот, в черна мизерия. Пренесла се в Неаполитанския квартал у своята роднина и се влачела по улиците до двадесет и шест годишна възраст; не можела да си служи с едната ръка, понякога продавала лимони в Халите, изчезвала по цели седмици с мъже, които я изпъждали пияна и синя от бой. Най-сетне преди една година тя имала щастието да пукне, вследствие на едно по-бурно приключение. А Мешен е трябвало да прибере момчето, Виктор; и от цялата тази история останали само дванадесетте неплатени полици с подписа на Сикардо. Не бяха успели да узнаят нищо повече, освен че господинът се казвал Сикардо.

С нов жест Буш взе досието Сикардо, тънка сива книжна папка. Никакви сметки за направени разходи, само дванадесетте полици.

— Поне Виктор да беше стока — обясняваше плачливо старата жена. — Но представете си едно ужасно дете... Ах, тежко е да получиш такова наследство — едно хлапе, което ще свърши на ешафода, и тия хартийки, срещу които нищо не ще извлекат!

Буш упорито бе втренчил големите си сиви очи върху полиците. Колко много пъти ги бе проучвал с надеждата да открие някаква

незабелязана досега подробност във формата на буквите, някаква особеност в обгербваната хартия. Той твърдеше, че този остър и тънък почерк не може да не му е познат.

— Интересно — повтаряше той не за първи път, — положително съм виждал вече такива „а“ и „о“, написани толкова наклонено, че приличат на „и“.

Точно в този момент се почука; той помоли Мешен да протегне ръка и да отвори, тъй като вратата водеше право към стълбата. За да влезе в другата стая, към улицата, трябваше да се мине оттук, през кантората. А пък кухнята, една дупка без въздух, се намираше от другата страна на площадката.

— Влезте, господине.

Сакар влезе. Той се усмихваше, развеселен вътрешно от закованата медна плочка на вратата, на която с големи черни букви бе написано: „Спорни дела“.

— О, да, господин Сакар, вие идвате за този превод... Брат ми е там, в другата стая... Влезте, влезте де.

Но Мешен напълно преграждаше пътя; тя разглеждаше новодошлия с все по-голяма изненада. Трябваше да направят цяла маневра: той се дръпна назад към стълбата, тя също излезе на площадката и се прилепи към стената, за да му направи място да влезе и да премине в съседната стая, където потъна. При тия сложни движения тя не го изпусна из очи.

— О! — въздъхна мъчително тя. — Никога не съм виждала този господин Сакар толкова отблизо... Виктор съвсем прилича на него.

Буш отначало я гледеше, без да може да разбере. После внезапно просветление го озари и той тихо изруга:

— Дявол да го вземе! Така е, знаех си аз, че някъде съм виждал този почерк.

Този път той стана, разрови досиетата, най-сетне намери едно писмо, изпратено му от Сакар миналата година, за да му иска отсрочка за една несъстоятелна дама. Бързо сравни почерка на полиците с писмото: наистина бяха същите „а“ и „о“, станали с течение на времето още по-остри; очевидна беше еднаквостта на главните букви.

— Той е, той е — повтаряше Буш. — Само че защо Сикардо, защо не Сакар?

И в паметта му възкръсна една тъмна история от миналото на Сакар, която бившият комисионер Лансоно, сега милионер, му беше разказал: Сакар дошъл в Париж на другия ден след държавния преврат, за да използва силата на своя издигащ се брат Ругон; отначало мизерствувал в мрачните улици на стария Латински квартал, а после бързо забогатял, благодарение на един съмнителен брак, сключен след като е имал щастието да погребее първата си жена. По време на своите трудни години той сменил името си Ругон със Сакар, просто като променил малко името на покойната си жена, която се казвала Сикардо.

— Да, да, Сикардо, отлично си спомням — прошепна Буш. — Имал е куража да подпише полиците с името на жена си. Навярно така се е записало семейството, когато се настанило на улица „Арп“, а после хитрецьт взел всички предпазни мерки, като се преместил в друга квартира, без да вдига шум... О, значи не е душил само къде има пари, свалял е и момичета по стълбите! Тая глупост най-сетне ще му изиграе мръсен номер.

— Шт! Шт! — подзе Мешен. — Хванахме го, можем да кажем, че господ е добър. Най-сетне ще бъда възнаградена за всичко, което направих за моя нещастен Виктор, когото обичам въпреки всичко, така де, макар че е непоправим.

Тя сияеше, нейните малки очи искряха в плувналото ѝ в тлъстина лице.

Но Буш охладня след трескавата възбуда от това дълго търсено решение, което случайността му поднесе, изпадна в размишления, започна да клати глава. Наистина, макар и разорен в момента, Сакар все още беше добър за доене. Можеха да попаднат на не толкова изгоден баща. Само че той нямаше да се остави да му досаждат, имаше страшни зъби. Какво могат да му направят? Положително той самият не знаеше, че има син, би могъл да отрича, въпреки тази необикновена прилика, която поразяваше Мешен. Освен това той за втори път бе вдовец, свободен, на никого не трябваше да дава сметка за своето минало, а дори и да приемеше малкия, нямаше от какво да се страхува, никакви заплахи не биха му въздействували. А да измъкнат от него заради бащинството само шестстотинте франка по полиците, беше наистина много малко, та не си заслужаваше чудесният случай. Не, не,

трябва да се размисли, да се изчака, да се намери начин нивата да бъде ожъната, когато напълно узрее.

— Да не бързаме — заключи Буш. — Всъщност той сега е повален на земята, да му оставим време да се издигне.

И преди да изпрати Мешен, той заедно с нея завърши обсъждането на малките поръчки, които ѝ бе възложил — за младата жена, която бе заложила бижутата си заради своя любовник, за един зет, чийто дълг щеше да изплати неговата тъща, станала му любовница; трябваше да решат как да използват толкова сложните и трудни начини за събиране на задълженията.

Като влезе в съседната стая, Сакар няколко секунди стоя като заслепен от силната слънчева светлина, нахлуваща през прозорците без пердета. Тази стая със светли и изпъстрени със сини цветчета тапети беше гола; само едно желязно легло в ъгъла, чамова маса с два плетени стола в средата. На лявата страна дъсчени рафтове, едва-едва рендосани, служеха за библиотека, отрупани с книги, брошури, вестници и всевъзможни книжа. Но при тази височина силната дневна светлина изпълваше голотата с весела младост, със свеж, жизнен смях. Братът на Буш, Сигизмон, тридесет и пет годишен голобрад мъж с дълга рядка кестенява коса, седеше пред масата, облегал голямото си изпъкнало чело на слабата си ръка; беше толкова погълнат от четене на някакъв ръкопис, че не обърна глава, тъй като не бе чул да се отваря вратата.

Този Сигизмон, възпитаник на немските университети, беше много начетен и освен френски, неговия майчин език, говореше немски, английски и руски. В Кьолн през 1849 година той се бе запознал с Карл Маркс, беше станал един от най-обичаните редактори на „Нов рейнски вестник“; и оттогава, избрал своята религия, изповядваше социализма със страстна вяра, отдавайки се всецяло на идеята за близкото социалистическо обновление, което трябваше да осигури щастие на бедните и онеправданите. Откакто неговият учител, изгонен от Германия, а после принуден да напусне Париж след юнските събития, живееше в Лондон, където пишеше и полагаше усилия да организира партията, Сигизмон от своя страна се отдаваше на мечти, толкова нехаен към средствата за живеене, че положително щеше да умре от глад, ако брат му не беше го прибрал на улица „Фейдо“, до Борсата, като му даде идеята да използва владението на

чужди езици и да стане преводач. Буш обожаваше по-малкия си брат с майчинска страст; кръвожаден вълк към длъжниците, способен да открадне десет су от заклан, потънал в кръв човек, той бързо се разнежваше до сълзи като чувствителна и грижлива жена, когато трябваше да се направи нещо за това разсеяно голямо дете. Беше му дал хубавата стая към улицата, обслужваше го като слугиня, сам поддържаше тяхното странно домакинство, метеше, оправяше леглата, грижеше се за храната, която един малък съседен ресторант им доставяше два пъти дневно. Той, който беше толкова деен, чиято глава беше натъпкана с хиляди дела, търпеше безделието на брат си, чиято преводаческа дейност съвсем не вървеше поради заетост с лични занимания; той дори му забраняваше да работи, обезпокоен, че от време на време лошо кашля; и въпреки голямото си сребролюбие, тази злодейска алчност, която го караше да мисли, че борбата за пари е единственият смисъл в живота, той снизходително се усмихваше на революционните теории на брат си, оставяше го да си играе с капитала като дете, на което дават играчка, макар да знаят, че може да я счупи.

Сигизмон от своя страна дори не знаеше какво прави брат му в съседната стая. Нямаше представа за цялата тая страшна търговия с обезценени книжа и покупката на полици, живееше в по-висока сфера, като мечтаеше за висша справедливост. Мисълта за благотворителност го оскърбяваше, караше го да излиза извън кожата си: благотворителността била милостиня, неравенство, утвърдено от милосърдието; той признаваше само справедливостта, възстановяването на всички човешки права, основани върху неизменните принципи на новата социална организация. Така, като последовател на Карл Маркс, с когото беше в постоянна кореспонденция, той прекарваше дните си в изучаване на тази организация, като непрестанно подобряваше на книга утрешното общество и изпълваше с цифри многобройни страници, поставяше на научна основа сложната постройка на всеобщото щастие. Той изземваше капитала от един, за да го разпреди между всички други, раздвижваше милиардите, преместваше с един замах на перото си световното богатство; правеше всичко това в тази гола стая без никаква друга страст освен своята мечта, без да изпитва каквато и да било нужда от наслаждения, дотолкова скромен в яденето и пиенето, че брат му трябваше да му се кара, за да пие вино и да яде месо. Той

искаше работата на всеки човек, определена съобразно силите му, да задоволява неговите нужди, а сам се съсипваше от работа и живееше с нищо. Истински мъдрец, възторжено увлечен в науката, отърсил се от материалния живот, много спокоен и много чист. От миналата есен все по-често кашляше, туберкулозата го завладяваше, без дори да забележи и реши да се лекува. Едва когато Сакар пристъпи, Сигизмон вдигна големите си мътни очи и се учуди, макар че позна посетителя.

— Да ми преведете едно писмо.

И младият човек още повече се изненада, защото от него се бяха отказали клиентите му — банкери, спекуланти, борсови посредници и всички ония хора от Борсата, които получаваха, предимно от Англия и Германия, огромна кореспонденция, циркуляри и устава на дружества.

— Да, едно писмо на руски език. О, само десет реда!

Тогавя той протегна ръка; руският език беше негова специалност, само той превеждаше свободно от него, всички други преводачи в квартала преживяваха от немски и английски. На парижкия пазар рядко попадаха руски документи, дълго стоеше без работа.

На висок глас направо прочете писмото на френски. Това беше кратък благоприятен отговор от един банкир в Константинопол, който просто потвърждаваше съгласието си за участие в някаква сделка.

— О, благодаря ви! — извика Сакар, който явно остана възхитен.

И той помоли Сигизмон да напише тия няколко преведени реда на гърба на писмото. Но преводачът изпадна в страшен пристъп на кашлица, която се помъчи да заглуши в носната си кърпа, за да не безпокои брат си, който веднага дотичваше, щом го чуеше да кашля така. После, когато кризата мина, той стана, отиде да отвори широко прозореца, защото се задушаваше, искаше да диша по-чист въздух. Сакар, който го бе последвал, хвърли поглед навън и тихо възкликна:

— Вижте! Погледнете Борсата. О, колко е смешно оттук!

Наистина досега той не я бе виждал в такъв чудноват вид, от птичи полет, с нейния четиристенен наклонен цинков покрив, необикновено сглобен, нашарен с гора от тръби. Върховете на гръмоотводите се издигаха като гигантски стрели, заплашващи небето. А самата монументална сграда не бе нищо повече от каменен куб, прорязан симетрично от колони, мръсносив куб, гол и грозен, с парцаливо знаме отгоре. Изумиха го най-вече стълбището и перистилът, покрити с черни мравки, цял един развълнуван, бушуващ

мравуняк, чието огромно движение изглеждаше от тази височина необяснимо, будеше съжаление.

— Колко дребни изглеждат! — продължи той. — Сякаш човек може да ги хване всички в едната си шепа.

После, понеже познаваше убежденията на своя събеседник, той добави със смях:

— Кога ще пометете всичко това с един ритник?

Сигизмон вдигна рамене:

— Защо е нужно? Вие сами се унищожавате.

И малко по малко се въодушеви, разви с ентузиазъм темата, която изпълваше цялото му същество. При най-малкия повод той започваше да излага своята система.

— Да, да, вие работите за нас, без да подозирате... Вие, шепата узурпатори, които експлоатирате народа, ще бъдете на свой ред узурпирани от нас, когато преядете. Всяко обсебване, всяко централизиране води до колективизъм. Практически урок ни давате вие, а също така големите собственици, които поглъщат малките късчета земя, големите производители, които изяждат занаятчиите, големите кредитни банки и големите магазини, които убиват всяка конкуренция, като се угояват от разорените малки банкери и дребни търговци — всичко това води бавно, но сигурно към новия социален строй... Ние чакаме всичко да затреци, сегашният начин на производство да достигне до своя последен стадий на развитие. Тогава самите буржоа и селяни ще ни помогнат.

Заинтересуван, Сакар го гледаше със смътна тревога, макар че го взе за луд.

— Но, моля ви най-сетне, обяснете ми какъв е вашият колективизъм?

— Колективизмът е трансформация на частните капитали, живеещи от борбите на конкуренцията, в един социален капитал, използван от всеобщия труд... Представете си едно общество, в което средствата за производство са собственост на всички, в което всички работят съобразно своите умствени способности и физическа сила и в което продуктите на тази социална кооперация се разпределят между всички, пропорционално на положениия труд. Нищо по-просто, нали? Общата продукция във фабриките, в складовете, в национализираните работилници; след това обмяна, плащане в натура. А пък

свърхпроизводството се прибира в складовете и с него при нужда се попълват дефицитите, които могат да се явят. Трябва да се направи баланс... И това като с удар от брадва поваля загнилото дърво. Никаква конкуренция, никакъв частен капитал, значи и никакви сделки, нито търговия, нито пазари, нито борси. Мисълта за печалба няма вече никакъв смисъл. Пресъхват изворите на спекулирането, за осигуряване на ренти, спечелени без труд.

— О, о! — прекъсна го Сакар. — Дяволски ще се променят навичките на много хора. Ами какво ще направите с тия, които днес имат ренти?... Например Гундерман, ще му вземете ли милиарда?

— Съвсем не, ние не сме крадци. Ние ще изкупим неговия милиард, всичките му ценни книжа и акции срещу бонове за снабдяване, разпределени по години. И представете си този огромен капитал, превърнат в една извънредно голяма потребителска възможност; за не по-малко от сто години потомците на вашия Гундерман ще бъдат принудени като другите граждани към личен труд, защото най-сетне годишните бонове ще свършат, а няма да могат да капитализират икономииите си от това голямо изобилие на продукти, дори ако се допусне, че не бъде премахнато правото на наследство... Аз ви казвам, че с един удар ще бъдат пометени не само личните предприятия, акционерните дружества, сдружението на частните капитали, но и всички непреки източници на ренти, всички системи на кредитиране, даване под наем на жилища и земи... Мярка за стойностите ще бъде само трудът. Надницата също така ще бъде премахната, тъй като в сегашната капиталистическа система тя не е равностойна на точния продукт на труда, понеже никога не може да задоволи всекидневните нужди на работника. Трябва да се признае, че сегашното положение принуждава и най-честния собственик да се придържа към жестокия закон на конкуренцията, да експлоатира своите работници, ако иска да живее. Цялата наша сегашна социална система трябва да бъде разрушена. Ах, как ще се задушава Гундерман от тежестта на своите бонове за снабдяване! Наследниците на Гундерман няма да успеят да изядат всичко, ще бъдат принудени да дадат от боновете си на други хора и да хванат мотиката или инструмента като другите.

Сигизмон избухна в непринуден смях като дете през междучасие, като продължаваше да стои прав пред прозореца, загледан в Борсата, в

която гъмжеше черният мравуняк от играчи. Алена червенина се появи по скулите му; не го забавляваше нищо друго, освен да си представя така ироничните шеги на справедливото бъдеще.

Сакар все повече се вълнуваше. Ако все пак този мечтател казваше истината? Ако е отгатнал бъдещето? Нали разказва за неща, които изглеждат много ясни и смислени.

— Ами! — прошепна той, за да се успокои. — Нали всичко това няма да стане през следващата година?

— Разбира се! — подзе младият човек, който доби отново сериозен и уморен вид. — Ние сега сме в преходния период, в периода на агитация. Може би ще има революционни насилия, те често са неизбежни. Но прекалените действия, увлеченията са нещо преходно... О, няма защо да скривам големите трудности в началото! Цялото това мечтано бъдеще изглежда непостижимо, не можем да дадем на хората една реална представа за това бъдещо общество, за това сдружение на справедливия труд, при което нравите ще бъдат съвсем различни от нашите. Ще бъде някакъв друг свят, на някаква друга планета... Освен това трябва да се признае — за преустройството още не сме готови, ние продължаваме да търсим. Аз вече не спя, по цели нощи мисля. Например възможно е да ни кажат: „Ако нещата са такива, каквито са, значи човешката логика ги е направила такива.“ Така че е необходима огромна работа, за да се върне реката в нейния извор и да се насочи в друго русло!... Разбира се, сегашният социален строй дължи многовековното си процъфтяване на индивидуалния принцип, който благодарение на съревнованието и личния интерес непрекъснато увеличава и подновява производството. Ще бъде ли толкова ползотворен колективизмът и с какво средство ще активизира производствената дейност на работника, щом печалбата няма да бъде стимулиращ фактор? Това за мен е неясното, съмнителното, тревожното, слабото място, с което трябва да водим борба, ако искаме социализмът да възтържествува един ден... Но ние ще победим, защото с нас е справедливостта. Погледнете! Виждате ли това здание пред вас?... Виждате ли го?

— Борсата? — каза Сакар. — Що за въпрос? Да, виждам я!

— Е добре, глупаво ще бъде да я хвърлим във въздуха, защото ще я построят отново другаде... Само че предупреждавам ви — тя сама ще се взриви, когато държавата я експроприира и логично стане

единствена и универсална банка на нацията; а кой знае, може би тогава ще служи за обществено влагалище на нашите много големи богатства, един от хамбарите на изобилието, откъдето нашите внуци ще намират всичко за техните празненства.

С широк жест Сигизмон разкриваше това бъдеше на всеобщото, еднакво за всички щастие. Беше се въодушевил толкова, че го разтърси нов пристъп на кашлица; върна се на масата си, сложи лакти върху книгата и подпря с ръце главата си, за да сподави хрипа, който раздираше гърдите му. Но този път не можа да се успокои. Внезапно вратата се отвори, Буш притича, след като бе отпратил Мешен; изглеждаше съкрушен, измъчен от тази ужасна кашлица. Той веднага се наведе и обгърна брат си с големите си ръце така, както се люлее болно дете.

— Кажи, малкият ми, какво ти стана пак, та се задушаваш? Слушай, искам да се съгласиш да повикам лекар. Не си бил благодарумен; навярно много си говорил.

И той изкосо гледаше Сакар — застанал по средата на стаята, той очевидно бе потресен от това, което бе чул от устата на този голям, толкова ентузиазирани и толкова болен дявол, който тук, от високото, от своя прозорец, предрече съдбата на Борсата, разказвайки, че всичко ще бъде пометено, за да бъде отново построено.

— Благодаря ви, отивам си — каза посетителят, като бързаше да излезе навън. — Изпратете ми писмото заедно с превода на десетте реда... Очаквам и други, ще уредим сметката наведнъж.

Но пристъпът премина и Буш го задържа още един миг.

— Стана дума за вас, дамата, която бе тук преди малко, ви е познавала някога, о, доста отдавна!

— Ами! Откъде?

— От улица „Арп“, номер 52.

Макар че можеше да се владее, Сакар побледня. Устата му нервно потрепна. Не че в този миг си спомни за момичето, което бе повалил на стълбата — той дори не знаеше, че е забременяло, не подозираше съществуването на детето. Обаче винаги му беше неприятно, когато му припомняха за мизерните години в началото.

— Улица „Арп“? О, там живях само една седмица след пристигането ми в Париж, докато си намеря жилище... Довиждане!

— Довиждане — каза натъртено Буш, който се излъга, като сметна за признание смущението му, и вече търсеше как по-нашироко да използва авантюрата.

Излязъл на улицата, Сакар машинално отново зави към площада на Борсата. Беше цял настръхнал, не погледна дори малката госпожа Конен, чието хубаво русо лице се усмихваше на вратата на книжарницата. Вълнението на площада се бе увеличило, до тротоарите, гъмжащи от народ, достигаше крясъкът на играта като неударимата стихия на морски прилив. Беше три без петнадесет, време за решителния удар, битката за последните курсове, бясното желание да се узнае кой ще си отиде с пълни ръце. И застанал прав на ъгъла на борсовата улица, точно срещу перистила, стори му се, че в тъмната навалица под колоните вижда играча на понижение Мозер и играча на повишение Пийро, увлечени и двамата в играта; той също си въобразяваше, че чува кънтящият от дъното на голямата зала остър глас на борсовия посредник Мазо, заглушаван от време на време от избухванията на Натансон, седнал под часовника между борсовите посредници. Но една кола, която преминаваше през канавката, го изпръска. Масиас скочи, преди още кочияшът да е спрял, и на един дъх, като едва дишаше, изкачи стъпалата, за да отнесе последното нареждане на някой свой клиент.

А той, все така неподвижен и прав, загледан в навалицата там горе, прехвърляше живота си, обзет от спомена за първите години, който пробуди в него въпросът на Буш. Спомни си за улица „Арп“, после за улица „Сен Жак“, по която бе скитал с продънени ботуши като войнстващ авантюрист, пристигнал в Париж, за да го завладее; освирепяваше от мисълта, че още не го е покорил, че отново е на улицата, дебнещ щастието, неудовлетворен, измъчван като никога от такава жажда за наслади, каквато не бе изпитвал досега. Право казваше този безумен Сигизмон: трудът не създава живот, само нещастниците и глупаците работят, за да угояват другите. Само играта за един ден с един удар създава благосъстояние, разкош, широк, истински живот. Ако този стар свят ще загине, нима човек като него не можеше да намери време и място да удовлетвори своите желания преди разгрома?

Един минувач го блъсна с лакът, без дори да се обърне, за да се извини. Той позна Гундерман, който се разхождаше за здраве; този цар

на златото влезе в сладкарницата, откъдето понякога купуваше за своите внучета кутия бонбони за един франк. И това блъскане с лакът в тази минута на неговото трескаво състояние, откакто обикаляше Борсата, бе за него като удар с камшик, последен тласък, който го накара да действа. Реши, че е приключил с обхождането на площада, ще трябва да атакува. Закле се да води борбата безпощадно — няма да напуска Франция, няма да се бои от брат си, ще разиграе последната партия, една страхотно смела битка, която или ще сложи Париж под краката му, или ще го изхвърли на буницето със счупен врат.

До затварянето на Борсата Сакар, изпълнен със закана, стоя упорито прав на своя наблюдателен пост. Той видя как перистилът се изпразва, как стъпалата бавно се изпълват от цялата тази възбудена и уморена тълпа. Около него продължаваше задръстването, непрекъснатият поток от хора, безсмъртната тълпа за експлоатиране, утрешните акционери не можаха да минат пред тази голяма лотария, разигравана от спекуланти, без да обърнат глава, изпълнени с желание и страх от това, което става там, от тази загадъчност на финансовите операции, толкова привлекателна за мозъците на французите, макар че малко можеха да ги разберат.

II

След последната си злополучна сделка с парцели Сакар, който трябваше да напусне двореца си в Монсо, като го предостави на своите кредитори, за да избегне по-голяма катастрофа, отначало искаше да се приюти в дома на сина си Максим. След смъртта на жена си, погребана в едно малко гробище в Ломбардия, Максим заемаше сам богато обзаведен дом на авеню „Императрис“, където бе устроил живота си благоразумно и с жесток егоизъм; той преживяваше със състоянието, което му бе оставила покойната, без да проявява слабости, като млад човек с разклатено здраве, изтощено преждевременно от разврат. Той недвусмислено отказа на баща си да го вземе в своя дом, за да не развалят добрите си отношения, както му обясни, усмихнат замислено.

Тогава Сакар се погрижи за друго убежище. Поиска да наеме една малка къща на улица „Паси“, буржоазно жилище на оттеглил се в село търговец, но си спомни, че партерът и първият етаж на големия дом Д'Орвиедо на улица „Сен Лазар“ не бяха още заети — стояха със затворени врати и прозорци. Принцеса Д'Орвиедо, която след смъртта на съпруга си използваше само три стаи на втория етаж, не беше дори поставила обявление на портата към двора, обрасъл в трева. Една ниска врата в другата страна на фасадата водеше до втория етаж по служебна стълба. Често, когато посещаваше принцесата по делови въпроси, той се учудваше, че тя пренебрегва възможността да получи добър доход от къщата си. Но тя клатеше глава — имала си свои възгледи по паричните въпроси. Обаче когато ѝ предложи сам да стане наемател, тя веднага се съгласи да му предостави срещу смешния годишен наем от десет хиляди франка партера и великолепия първи етаж, а това княжеско жилище сигурно струваше двойно.

Хората си спомнят за великолепието, с което парадираше принц Д'Орвиедо. Трескаво възбуден от огромното си финансово състояние, той пристигна от Испания в Париж, когато милионите се сипеха върху него като дъжд; тогава бе купил и ремонтирал тази къща временно, докато си построи дворец от мрамор и злато, с който мечтаеше да смае

света. Сградата беше от миналия век, една от тия къщи за удоволствие, изградени сред просторни градини от галантни благородници; но частично разрушавана и пристроявана предимно в строги пропорции, сега от огромния си парк тя бе запазила само широкия двор с конюшни и сайванти около него, обаче и този двор сигурно щеше да изчезне при прокарването на проектираната улица „Кардинал Феш“. Принцът беше купил къщата от наследници на някоя си госпожица Сен Жермен, чието имение преди се е разпростирало чак до улица „Троа фрер“, бившето продължение на улица „Тетбу“. Всъщност домът беше запазил входа си откъм улица „Сен Лазар“, където опираше до една друга голяма сграда от същата епоха, Фоли Бовилие, в която още живееше бавно разоряващото се семейство Бовилие; то притежаваше една част от прекрасен парк с великолепни дървета, осъдени също така на изчезване при предстоящото преустройство на квартала.

Макар и разорен, Сакар влачеше цяла опашка от прислужници, останки от многобройния му персонал — камериер, готвач и неговата жена, която се грижеше за бельото, още една жена, задържана кой знае за какво, един кочияш и двама коняри; той изпълни конюшните и сайвантите, като вкара в тях два коня и три коли, а в партера обзаведе трапезария за персонала си. Този човек, който нямаше кръгли петстотин франка в касата си, живееше на широка нога, сякаш имаше годишен доход от двеста-триста хиляди франка. Той намери начин да изпълни със своята личност просторния апартамент на първия етаж — трите салона, петте спални стаи, без да се смята огромната трапезария, в която можеше да се сложи маса за петдесет души. Там преди години имаше врата към вътрешна стълба, водеща до друга малка трапезария на втория етаж. Принцесата бе наредила да затворят тази врата с две яки бурми, след като неотдавна бе дала под наем свободната част от втория етаж на инженер Амлен, ерген, който живееше заедно със сестра си. Самата тя и Амленови използваха стълбището на задния вход, а на Сакар бе предоставено парадното стълбище. Той обзаведе отчасти някои от стаите с мебели, останали от двореца му в Монсо, остави другите празни, но все пак успя да възвърне живота на това помещение с тъжни И голи стени, от които някоя упорита ръка, изглежда, още на другия ден след смъртта на принца беше смъкнала и най-малките парченца от тапети. И в такава обстановка той отново започна да мечтае за голямо богатство.

Принцеса Д'Орвиедо беше по това време една от забележителните личности на Париж. Преди петнадесет години, подчинявайки се на категоричната заповед на майка си херцогиня Дьо Комбвил, тя склони да се омъжи за принца, когото никак не обичаше. Тогава двадесетгодишната девойка се славеше с красотата и целомъдрието си, ОСВЕН това беше много религиозна и доста сериозна, макар че страшно обичаше светския живот. Тя нищо не знаеше за необикновените истории, които се разказваха за принца — за произхода на неговото царско богатство, изчислявано на триста милиона, за целия му живот, изпълнен със страхотни грабежи, грабежи не вдън гори с оръжие в ръка като някогашните благородни авантюристи, а като изискан модерен бандит от Борсата, който посред бял ден бърка в джоба на бедния, доверчив народ, обречен на разорение и смърт. В продължение на двадесет години там, в Испания, и тук, във Франция, принцът бе взимал лъвския пай от всички големи мошенически афери, станали легендарни. Макар да не бе подозирала, че е наградил милионите си от калта и кръвта, още от първата среща тя започна да изпитва към него отвращение, което не можа да преодолее въпреки набожността си; скоро към тази антипатия се прибавило и чувството на скрита, увеличаваща се ненавист, че няма дете от този брак, приет от послушание. Майчинството би я удовлетворило, защото боготвореше децата; тя продължаваше да се озлобява срещу този мъж, който не само я бе разочаровал като любовник, но и не бе успял да я направи майка. Тогава принцесата се хвърли в нечуван разкошен живот, заслепи Париж с блясъка на своите балове и се обкръжи с такова великолепие, че дори хората от Тюйлери, както се говореше, й завиждали. После изведнъж, веднага след смъртта на принца, покосен от удар, домът на улица „Сен Лазар“ потъна в дълбока тишина, в пълен мрак. Нямаше вече нито светлинка, нито шум, вратите и прозорците бяха затворени и се разнесе мътва, че принцесата, след като опразнила партера и първия етаж, се уединила в три малки стаи на втория етаж само с една прислужничка, старата Софи, бивша камериерка на майка ѝ, която я бе отгледала. Когато отново се появи, принцесата бе облечена в скромна, черна вълнена рокля и с прибрана коса под дантелена кърпа; беше дребна, все така пълна, хубавото ѝ кръгло лице, с тясно чело, с бели като бисери зъби и стиснати устни, беше малко пожълтяло; винаги мълчалива, изглеждаше съсредоточена в една-

единствена цел като монахиня, затворила се отдавна в килията си. Откакто бе навършила тридесет години, заживя само за да прави огромни благотворителни дела.

В Париж изненадата бе голяма и се разнесоха необикновени истории. Принцесата беше наследила цялото богатство, прословутите триста милиона, за които писаха вестниците. И в края на краищата се избистри доста романтична легенда. Разказваха, че някакъв непознат, облечен в черно, една вечер се явил пред принцесата, когато тя се канела да си ляга. Той се появил изведнъж в стаята ѝ, без тя да разбере през какъв таен вход е влязъл; никой не знаеше какво и е казал този човек, но навярно ѝ открил отвратителния произход на тристата милиона и може би поискал от нея клетва да поправи многото несправедливости, ако иска да избегне страшни нещастия. След това непознатият изчезнал. От пет години, откакто бе овдовяла, тя живееше със страстното увлечение да се лишава от всички блага и да прави благотеяния; не се знаеше дали върши това по някаква заповед отгоре или просто по съвест, възмутена от натрупаното богатство, когато вече знаела произхода му. В тази жена, жена, която не бе имала щастието да бъде нито любима, нито майка, в която бяха потиснати всички нежни чувства, особено майчинските, преливаше истинска страст към бедните, към слабите, към онеправданите, към страдащите, към тия, на които дължеше откраднатите милиони, към тия, на които се бе заклела да се изплати щедро, изсипвайки върху тях дъжд от благотеяния. И оттогава я овладя една идея фикс, една натрапчива мисъл се заби като клин в главата ѝ: започна да гледа на себе си само като на банкер, у когото бедните бяха вложили триста милиона, за да бъдат колкото може по-добре използвани за техните нужди. Така че тя се превърна в счетоводител, делови човек, потънал в цифри, занимаващ се с цяла тълпа нотариуси, работници и архитекти. Навън тя беше създавала голяма кантора с двадесетина чиновници. В дома си, в трите тесни стаи, приемаше само четирма-петима посредници, нейни помощници; тук прекарваше по цели дни, седнала зад бюро като директор на големи предприятия, скрита от досадни посетители сред куп от книжа, които я затуляха. Мечтата ѝ беше да облекчи положението на всички клетници — от детето, чието раждане носи само страдание, до стареца, който не може да умре, без да страда. В продължение на тези пет години, хвърляйки златото с пълни шепи, тя бе обзавела във Вилет

детските ясли „Дева Мария“ с бели люлки за най-малките, със сини креватчета за по-големите — едно обширно и светло заведение, което се посещаваше вече от триста деца; открила бе на улица „Сен Манде“ сиропиталището „Сен Жозеф“, в което сто момичета и сто момчета се обучаваха и възпитаваха като децата на буржоазните семейства; приют за старци в Шатийон, побиращ петдесет мъже и петдесет жени, и съвсем наскоро — болница „Сен Марсо“ с двеста легла в едно от предградията. Но най-любимото ѝ дело, което сега я поглъщаше изцяло, беше домът за трудово възпитание, лично нейно хрумване, един дом, който трябваше да замести изправителния дом; в него триста деца, сто и петдесет момичета и сто а петдесет момчета, прибрани от парижките улици, жертви на разврата и престъпленията, се превъзпитаваха с нежни грижи и се обучаваха на някакъв занаят. Тия различни фондации, създадени с огромни средства, с безшумно разточителство в благотворителността, за пет години ѝ бяха погълнали близо сто милиона. Още няколко години такива разходи и тя щеше да бъде разорена, без да си осигури дори малка рента за хляба и млякото, с които сега живееше. Когато старата и слугиня Софи нарушаваше непрекъснатото си мълчание, за да ѝ се скара и рязко да ѝ предрича, че ще умре на сламен одър, тя леко се усмихваше — това бе единствената усмивка, усмивката на надеждата в бога, която сега се появяваше на устните ѝ.

Именно във връзка с дома за трудово възпитание Сакар се запозна с принцеса Д'Орвиедо. Той беше един от собствениците на терена, който тя купи за този дом, една бивша градина с хубави дървета, граничеща с парка „Ньойи“ и булевард „Бино“. Беше я пленил с решителността си при уреждането на сделките и тя поиска пак да го види във връзка с някои затруднения с посредниците си. Самият той бе проявил интерес към мероприятията ѝ, увлечен и очарован от грандиозния план, който възлагаше на архитекта: две монументални крила, едното за момчетата, другото за момичетата, свързани с главния корпус, предназначен за църквичката, общите помещения, администрацията и всички други служби; а всяко крило имаше огромен вътрешен двор, работилници и всякакви други помещения. Но като човек на размаха и блясъка, на големия жест и великолепието, той най-много се възхищаваше от разкоша, от огромната сграда, построена от материали, които ще надживеят вековете, от разхищението на

мрамор, от облицованата с фаянс кухня, в която би могло да се изпече цял вол, от гигантските трапезарии с богата дъбова ламперия, от облените в светлина спални, украсени с весели картини, от склада за бельото, от помещението за къпане, от лазарета, обзаведен много възискателно; навсякъде имаше широки изходи, стълбища и коридори, проветрявани лете, отоплявани зиме; а цялата постройка бе обляна в слънце и изпълнена с младежка веселост, преливаща от благоденствие благодарение на голямото богатство. Когато, загрижен, архитектът намери за излишно цялото това великолепие и заговори за разходите, принцесата рязко го прекъсна: тя била живяла в разкош, сега искала да живеят така бедните, да се радват на свой ред тия, които създават лукса на богатите. Нейната идея фикс била именно тази мечта — да удовлетвори нещастниците, да им даде удобни легла и трапеза като на щастливи хора от този свят, не милостиня от парче хляб и мизерен одър, а охолан живот в дворец, в който да се чувствуват като у дома си и на свой ред да се наслаждават като победители. Но в това разточителство, в тия огромни сметки ужасно много я крадяха, цяла глутница предприемачи живееше от нея, независимо от загубите, които се дължаха на лошия контрол; злоупотребяваше се с името на бедните. Сакар бе човекът, който ѝ отвори очите; той я помоли да го остави да провери сметките, впрочем съвсем безкористно, единствено за удоволствието, което ще му достави поставянето в ред на този безумен танц на милиони, на който се възхищаваше. Никога досега той не беше се показвал толкова добросъвестно честен. В това колосално и сложно дело той стана най-дейният, най-честният от сътрудниците — посвещаваше времето си, дори парите си само заради радостта, която изпитваше, когато огромни суми минаваха през ръцете му. Само него познаваха в дома за трудово възпитание, където принцесата никога не ходеше, както не посещаваше и другите си фондации, криейки се в своите три малки стан като добрата невидима фея. Там Сакар беше обожаван, благославян, отрупван с голяма благодарност — прояви на признателност, които на нея като че ли ѝ бяха неприятни.

Навярно още тогава Сакар е имал някакво смътно намерение, което изведнъж, след настаняването му като наемател в двореца Д'Орвиедо, се избистри в силно желание. Защо изцяло да не се посвети на управлението на добрите дела на принцесата? Сразен в борсовите спекулации, той често изпадаше в униние, като не знаеше с

какво ново да се захване; сега това желание беше едно просветление, внезапен апотеоз — да стане разпределител на тази царска благотворителност, да канализира този поток от злато, който да се излива в Париж. Останали бяха двеста милиона, какви дела още можеха да се сътворят, какъв град на чудесата можеше да се изгради! Като оставим настрана, че той ще направи плодоносни тия милиони, ще ги удвои, ще ги утрои, ще ги използва така, че да извлече от тях цял един свят. В страстното му увлечение всичко се разрастваше, той заживя само с тази опияняваща мисъл — да раздава безспирно с милионите милостиня, да наводни ощастливената Франция; разнежваше се, щеше да бъде съвършено честен, нито едно су нямаше да остава в ръцете му. Въображението му създаваше една гигантска идилия, идилия на един безразсъден човек, но без помен от желание да изкупи старите си финансови мошеничества. Още повече, че в края на краищата мечтата на целия му живот бе да завоюва Париж. Да бъде царят на благотворителността, богът, на когото се кланят бедните, да стане единствен и всеизвестен, целият свят да се занимава с него — това надминаваше амбициите му. Какви ли чудеса няма да направи, ако използва за добри дела своите организаторски способности, своята хитрост, своята упоритост, абсолютно пълната си липса на предразсъдъци? И ще прояви несъкрусима сила, която печели битки, пари, пълни сандъци с пари, пари, които понякога причиняват толкова злини, но пък ще направят толкова много добрини, ако бъдат използвани за удовлетворяване на неговата гордост и на желанието му.

После, още повече разширявайки своя план, Сакар стигна до въпроса: „Защо да не се оженя за принцеса Д’Орвиедо?“ Това би укрепilo позициите му, би пресякло лошите приказки. В продължение на цял месец той прави ловки маневри, описва прекрасни планове, помисли, че е станал необходим; и един ден със спокоен глас, простодушно ѝ направи предложението си, разви своя голям план. Предлагаше ѝ истински съюз, като той, в ролята на ликвидатор на заграбените от принца пари, се наемаше да ги върне на бедните в десеторен размер. Принцесата, облечена във вечната си черна рокля и с дантелен шал на главата, го изслуша внимателно, без каквото и да е възмущение да оживи пожълтялото ѝ лице. Голямо впечатление ѝ направиха предимствата на един подобен съюз, но се отнесе

равнодушно към останалото, към всички други съображения. После, след като отложи за другия ден отговора, тя отказа: навярно беше размислила, че при новото положение вече нямаше да бъде единствена разпоредителка на своите благодеяния, а държеше да разполага като абсолютна господарка, макар и безумно. Обаче тя му каза, че ще бъде много щастлива да го има като съветник. Спомена колко много цени неговото сътрудничество и го помоли да продължи да се занимава с дома за трудово възпитание, чийто директор фактически беше той. Цяла седмица Сакар изпитва силна мъка, сякаш се бе провалила скъпа негова мечта; не защото почувствува, че отново пропада в бездната на разбойничеството; а защото тази колосална идилия да прави благодеяния с милиони беше разнежила старата му пиратска душа така, както сантиментален романс разплаква и най-пропадналия пияница. Падаше още веднъж, и то от много високо: струваше му се, че е детрониран. Той винаги бе желал не само да задоволява с парите своите апетити, но и да води блестящ живот като принц, но никога не бе достигнал до такава висота. Винаги се разяряваше, когато провал отнасяше някоя негова надежда. Така когато проектът му се оказа осуетен от спокойния и ясен отказ на принцесата, той се почувствува тласнат в бясна борба. Да се бие, да бъде по-силният в жестоката война на спекулациите, за да не бъде изяден от тях — това беше неговата жажда за величие и наслада, главната и единствена причина за страстта му в сделките. Той имаше и друга радост освен трупането на пари — борбата между големите цифри, състоянията, хвърлени в бой като армии, сблъскването между противникови милиони и техните поражения и победи, които също така го опияняваха. И изведнъж се пробуди омразата му към Гундерман, бясното му желание да отмъсти: да унищожи Гундерман — това бе неосъществената му мечта, която го измъчваше, всеки път, щом биваше повален на земята, победен. Като чувствуваше детинщината на един такъв опит, той си мислеше дали не би могъл поне да го притисне, да си извоюва място срещу него, да го принуди да делят, както правят монарси на съседни държави с равни сили, които се отнасят един към друг като братовчеди. Така че Борсата отново го притегли: главата му се изпълни с планове за сделки, нахлуха противоречиви проекти, които го хвърлиха в такава треска, че не знаеше какво да реши до деня, в който една последна, грандиозна идея изплува сред другите и малко по малко го завладя напълно.

Откакто живееше в двореца Д'Орвиедо, Сакар често виждаше сестрата на инженер Амлен, която живееше с брат си в малкия апартамент на втория етаж — една прекрасна стройна жена, госпожа Каролин, както интимно я наричаха. Още при първата среща най-силно впечатление му направи нейната великолепна бяла коса, една царствена корона, която нравеше необикновено впечатление върху челото на тази още млада жена, едва навършила тридесет и шест години. Тя бе побеляла така още на двадесет и пет годишна възраст. Нейните много гъсти вежди, останали черни, подмладяваха това лице с особена живост, окръжено сякаш с необичайна наметка. Тя никога не е била красива с този голям нос, груба брада и широка уста с дебели устни, които издаваха безкрайна доброта. Но това бяло руно, тази разливаща се белота на тънката копринена коса смекчаваше малко грубото ѝ лице, придаваше ѝ приветливото очарование на бабите, примесено със свежестта и силата на хубава, любяща жена. Тя беше едра, здрава, с уверена и благородна походка. Всеки път, когато я срещнеше, Сакар, който беше по-дребен от нея, я проследяваше с любопитни очи, като смътно желаше това високо тяло, тези здрави, широки рамене. От хората наоколо той постепенно научи историята на Амленови. Каролин и Жорж бяха деца на лекар от Монпелие, забележителен учен, ревностен католик, умрял, без да остави състояние. При смъртта на бащата момичето било на седемнадесет години, а момчето на деветнадесет; тъй като Жорж току-що бил влязъл в Политехниката, Каролин го последвала в Париж, където станала домашна учителка. Тя именно му давала от време на време по сто су за джобни пари през двугодишното му следване. По-късно, когато завършил не между първите и дълго трябвало да обикаля улиците, тя пак го издържала, докато си намери работа. Братът и сестрата се обожавали, мечтаели да не се разделят никога. Но неочаквано се явила възможност за женитба, приветливостта и живият ум на младото момиче пленили в къщата, където преподавала, един милионер, собственик на пивоварница. Жорж бил на мнение тя да приеме, за което по-късно съжалявал, защото след няколкогодишен семеен живот Каролина била принудена да иска развод, за да не бъде убита от съпруга си, който пиян я гонел с нож, когато изпадал в криза на глупава ревност. Тогава била на двадесет и шест години и отново обедняла, тъй като отказала да иска издръжка от мъжа, когато

напуснала. Но след много търсения брат ѝ най-сетне си намерил работа, която му харесала: трябвало да замине за Египет с комисията, натоварена с първите проучвания за Суецкия канал; той взел и сестра си, която храбро се настанила в Александрия и отново се заловила да преподава частни уроци, докато брат ѝ обикалял страната. Така останали в Египет до 1859 година и присъствували при първите копки на плажа в Порт Саид: там работела малка група, пръснати из пясъците сто и петдесет изкопчии, ръководени от шепа инженери. После Амлен бил изпратен в Сирия, за да осигури снабдяването, но останал там, след като се скарал с началниците си. Той повикал Каролин в Бейрут, където вече я чакали нови ученици, а сам се хвърлил в голямото начинание на една френска компания — построяването на шосето между Бейрут и Дамаск, първия и единствен път, прокаран през Ливанския проход; тук живели три години до завършването на пътя; обикалял планините, отсъствувал само два месеца поради пътуване до Константинопол през Тавърския проход; тя го следвала, когато имала възможност, мечтаейки заедно с него за пробуждането на тази древна земя, заспала под пепелта на мъртвите цивилизации. С цяла чанта проекти и планове той чувствувал непреодолимо желание да се върне във Франция, за да вдъхне живот на широките си планове — да образува дружества, да намери капитали. И след девет години пребиваване в Ориента те тръгнали обратно и от любопитство минали през Египет, където изпаднали във възторг от работата по прокопаването на Суецкия канал: за четири години в пясъците на плажа Порт Саид бил изникнал нов град, който гъмжал от народ — човешкият мравуняк се увеличил и променил лицето на земята. Но жестоко разочарование очаквало Амлен в Париж. Той вече петнадесет месеца разнасял проектите си, без да може да убеди някого в успеха, може би заради прекалената си скромност и мълчаливост, уединен в този втори етаж на двореца Д'Орвиедо, в малкия петстаен апартамент, нает за хиляда и сто франка, по-далече от успеха, отколкото в планините и равнините на Азия. Икономите им бързо се топяха, братът и сестрата скоро щяха да бъдат изправени пред голямо материално затруднение.

Интересът на Сакар се пробуди именно от тая увеличаваща се загриженост на госпожа Каролин, чиято прекрасна жизненост се помрачаваше от отчаянието, в което изпадеше нейният брат. В тяхното

домакинство тя до известна степен играеше ролята на мъж. Жорж, който фактически приличаше много на нея, но беше по-нежен, притежаваше изключителна работоспособност, но потъваше в своите занимания и не обичаше да го отклоняват. Той никога не бе пожелал да се ожени, не изпитваше такава нужда, обожаваше сестра си и това му стигаше. Навярно имаше кратковременни любовници, които никой не познаваше. Така че този бивш възпитаник на Политехниката с широки познания, който страстно се увличаше във всичко, което предприемаше, проявяваше понякога такава наивност, че изглеждаше малко глупав. Възпитаник на най-тесногърдия католицизъм, той още от дете бе убеден вярващ, докато сестра му се беше отдръпнала от църквата поради своята начетеност, поради всестранната си образованост, добита в часовете, прекарани покрай неговите технически занимания. Тя владееше четири езика, беше чела икономистите, философите, а по едно време страстно се бе увлякла в теориите на социалистите и еволюционистите; но се беше успокоила благодарение най-вече на пътешествията си, на дългото си пребиваване сред далечните цивилизации и беше придобила голяма търпимост и мъдра уравновесеност. Макар че не вярваше вече, тя се отнасяше с голямо уважение към вярата на брат си. Между тях бе имало само едно обяснение и оттогава никога не бяха говорили на тази тема. Тя проявяваше интелигентност в своята непринуденост и оставаше жизнерадостно храбра срещу жестокостите на съдбата; имаше обичай да казва, че само една мъка терзаела душата ѝ — липсата на деца.

Сакар можа да направи услуга на Амлен, намери му добра работа — акционерите на едно дружество имаха нужда от инженер, който да определи рандемана на нова машина. Спечелил така симпатиите на брата и сестрата, той започна да прекарва често с тях по някой час в салона им — единственото тяхно голямо помещение, което бяха превърнали в работен кабинет. Той беше съвсем празен, само с една дълга чертожна маса, друга по-малка маса, отрупана с книжа, и половин дузина столове. На камината имаше куп книги. Но импровизираната украса по стените развеселяваше това празно пространство: цяла серия планове и поредица от светли акварели, всеки лист от които беше закован с четири пирона. Това бяха проектите от чантата на Амлен, нахвърлени в Сирия — цялата му

надежда за бъдещето; а акварелите бяха на госпожа Каролин — картини без каквито и да било претенции, но с твърде своеобразно чувство за колорит, местни пейзажи, типове и костюми, които бе забелязала и скицирала, когато придружаваше брат си. Два широки прозореца, с изглед към градината на дома Бовилие, осветляваха с ярка светлина тези безразборно разхвърляни рисунки, представляващи един друг живот, мечтата по едно древно общество, превърнато в прах, което скиците уверено и с математическа точност като че ли искаха отново да изправят на крака, подпирайки го със солидната основа на съвременната наука. Оказал се веднъж полезен, очаровал ги с неизчерпаемата си енергия, Сакар често се захласваше пред чертежите и акварелите, които го пленяваха, и непрекъснато искаше нови обяснения. Нещо огромно се зараждаше вече в главата му.

Една сутрин той завари госпожа Каролин сама, седнала пред малката масичка, която бе превърнала в свое бюро. Тя беше отчайващо тъжна, отпуснала ръце върху книгата.

— Какво да се прави? Всичко върви от зле по-зле... Аз все пък съм решителна. Но скоро всичко ще ни липсва изведнъж; най-много ме измъчва безсилието, в което брат ми изпада пред нещастие, защото е храбър и силен само в работата... Искаше ми се пак някъде да започна да давам уроци, за да му помогна малко. Търсих, но нищо не намерих... Все пак не мога да стана прислужничка.

Сакар никога не бе я виждал толкова сломена, отчаяна.

— Дявол да го вземе, няма да стигнете дотам! — извика той.

Тя поклати глава — нищо добро не очакваше сега от живота, който обикновено посрещаше смело, дори и в беда. А и Амлен, който се прибра в този момент, донесе лоша новина — отново неуспех; тя бавно зарони едри сълзи, свила юмруци върху масата, втренчила поглед пред себе си.

— А като си помисля — подхвърли Амлен, — че там има толкова много милиони, които ни чакат; само да има кой да ми помогне, за да бъдат спечелени!

Сакар се бе изправил пред един чертеж на сграда, издигаща се сред големи складове.

— Какво е това? — попита той.

— О, забавлявал съм се — обясни инженерът. — Това е проект на компанията, каквато мечтаех да създам — генерална компания на

обединените параходства.

Той се въодушеви и разказа нови подробности. По време на дългото му пребиваване в Ориента забелязал колко лошо е организиран там транспортът. Няколко дружества в Марсилия се конкурирали и убивали едно друго, без да имат необходимите материални средства и удобни плавателни съдове; една от първите му идеи, свързана с всички други негови начинания, била да обедини тези дружества, да образува с тях една голяма компания с капитал от милиони, която да експлоатира цялото Средиземноморие и да господствува в него, откривайки линии до всички пристанища в Африка, Испания, Италия, Гърция, Египет и Азия, та чак до най-отдалечения бряг на Черно море. План на организатор с нюх и голям патриот — да се завладее и поднесе на Франция целият Ориент, извън това, че се привлича Сирия, в която се открива широко поле за неговите начинания.

— Обединенията, изглежда — прошепна Сакар, — днес са бъдещето... Те са толкова мощна форма на сдружаване! Три или четири малки предприятия, които едва живуркат поотделно, създават една жизнена, несъкрусима в процъфтяването си компания, когато се обединят... Да, утрешният ден е на големите капитали, на обединените усилия на многолюдните маси. Цялата индустрия, цялата търговия ще се превърнат в огромен универсален пазар, откъдето хората ще се снабдяват с всичко.

Пак се беше изправил, този път пред акварел, изобразяващ дива местност — планински проход, заприщан от огромна маса срутени скали, обрасли с храсти.

— О, о! — пак заговори той. — Ето го и края на света. Тук минувачите не се блъскат с лакти.

— Един проход в Кармел — отвърна Амлен. — Сестра ми рисува тази картина, докато аз проучвах този край.

После просто добави:

— Вижте какво, между варовиците и порфирите по целия склон на планината има богата жила сребърен сулфид. Да, цяла сребърна мина, която, ако се разработи, ще даде огромни печалби според моите изчисления.

— Сребърна мина! — повтори живо Сакар.

Все още натъжена и с очи, устремени в далечината, чула разговора им, госпожа Каролин заговори, сякаш пред очите ѝ стоеше някакво видение:

— Кармел! Ах, каква пустиня, какви дни на самота! Пълно с миртови дървета и с жълтуги, мирише на хубаво, свежият въздух благоухае. Орли непрекъснато кръжат във висините... Толкова сребро е заровено в тази страна на ужасна мизерия! А би могло да има тълпи от щастливци, огромни строежи, раждащи се нови градове, целият народ да бъде възроден от труда.

— Лесно ще се прокара път от Кармел до Сен Жан д'Акр — продължи Амлен. — Вярвам, че ще бъде открито и желязо, тъй като в местните планини има много желязна руда. Разработил съм нов метод за обработка на рудата, който води до значителни икономии. Всичко е готово, само трябва да се намерят капитали.

— Дружество за експлоатация на сребърните мини в Кармел! — прошепна Сакар.

Сега инженерът с вдигнати очи започна да разглежда един по един чертежите, увлечен в делото на целия си живот, възбуден от мисълта, че докато тук дреме едно блестящо бъдеще, той е парализиран от безпаричие.

— Като начало са малките предприятия — подзе той. — Погледнете тези планове — това е големият удар, цяла железопътна мрежа, която прорязва Мала Азия от единия до другия край... Липсата на удобни и бързи съобщения е основната причина за застоя в тази толкова богата страна. Там няма да намерите нито един сносен път, пътуването и превозът на товари се извършват винаги с мулета или камили. Представете си каква рязка промяна ще настане, ако железопътни линии проникнат чак до края на пустинята! Индустрията И търговията ще се удесеторят, цивилизацията ще тържествува, Европа най-сетне ще разтвори вратите на Ориента... О, ако това поне малко ви интересува, можем да говорим подробно. И вие ще видите, ще видите!

И, разбира се, той не можа да се въздържи и веднага започна да обяснява. Проучил трасето на своята железопътна мрежа най-вече по време на пътуването си до Константинопол. Голямото, единственото затруднение било прекосяването на Тавърското било; но той бил обходил различните проходи и твърдеше, че имало възможност да бъде

прокарано пряко и сравнително не много скъпо трасе. Впрочем не мислел да построи изведнъж цялата мрежа. Когато получи от султана концесия за целия строеж, разумно щяло да бъде да се построи най-напред централната линия, линията между Бруса и Бейрут през Ангора и Алеп. По-късно да се помнели за разклонението от Смирна до Ангора, както И за това от Трапезунд до Ангора през Ерзерум и Сиваш.

— А после, още по-късно... — продължи той.

Но не завърши, само се усмихна, не смеейки да каже докъде беше стигнал с дръзките си планове. Това беше неговата мечта.

— О, равнините в подножието на Тавър — подзе с бавен глас госпожа Каролин като събудена от сън, — какъв вълшебен сън, — какъв вълшебен рай! Само да разровиш земята и посежите избуяват. Овощните дървета, прасковите, черешите, смокините, бадемите кършат клони от плодове. А какви градини с маслинови и черничеви листа — истински гори! Колко естествен я лесен е животът в тази страна с чист въздух и вечно синьо небе.

Сакар започна да се смее звънко и жадно, както обикновено се смееше, когато надушеше богатство. И тъй като Амлен говореше и за други проекти, за създаването на банка в Константинопол, споменавайки, че там имал много силни връзки, особено с великия везир, той весело го прекъсна:

— Ами че това е рогът на изобилието; ще има да продаваме!

После много приятелски, опрял двете си ръце на раменете на госпожа Каролин, която продължаваше да седи, каза:

— Не се отчайвайте, госпожо! Аз толкова ви обичам, че ще направя с вашия брат нещо много хубаво за нас тримата, ще видите... Имайте търпение, почакайте!

През следващите месеци Сакар намери пак за инженера няколко малки работи; макар че беше престанал да говори за големи сделки, той навярно непрекъснато мислеше за тях, беше всецяло зает, двоумейки се пред поразяващия размах на начинанията. Пораждащата се между тях близост се засили от напълно естествения начин, по който госпожа Каролин започна да се грижи за неговото ергенско домакинство, разорявано от излишни разходи и лошо поддържано, въпреки многобройната прислуга. Той, който беше толкова сръчен навън, известен с ловкостта си в бъркотията на големите кражби,

оставяше дома си в безредие, не обръщаше внимание на страшното прахосване на средства, което утрояваше разходите му; отсъствието на жена болезнено се чувствуваше и в най-дребните неща. Когато забеляза разхищенията, госпожа Каролин най-напред му даде съвети, после активно се намеси и го накара да направи две-три икономии; стигна се дотам, че един ден, смеейки се, той ѝ предложи да му стане домоуправителка — защо не, нали беше търсила работа като домашна учителка? Така че защо да не приеме тази почтена длъжност, докато си намери някоя по-хубава. Предложението, направено шеговито, стана сериозно. Нима това не беше работа, нали по този начин щеше да подпомага брат си с триста франка, които Сакар искаше да ѝ дава месечно? И тя прие, преобрази жилището за една седмица, уволни готвача и жена му, вместо тях нае само една готвачка, която заедно с камериера и кочияша трябваше да се справи с работата. Остави само един кон и една каляска, сложи ръка върху всичко, проверяваше сметките така грижливо и взискателно, че още в края на втората седмица успя да намали наполовина разходите. Той беше възхитен и шеговито казваше, че сега той ѝ бил длъжен, че тя би трябвало да иска процент върху всички икономии, които правела.

Така започна една тясна дружба. На Сакар хрумна идеята да извадят винтовете, които затваряха вратата между двата апартамента; започнаха свободно да се изкачват по вътрешната стълба от едната трапезария в другата; и докато брат ѝ работеше горе, затворен от сутрин до вечер, за да приведе в ред папките си с материали от Ориента, госпожа Каролин, оставяйки собственото си домакинство на единствената си прислужничка, слизаше по всяко време на деня долу и се разпореждаше като у дома си. Сакар се радваше, че вижда постоянно тази едра хубава жена, която прекосяваше стаите му с твърда и величествена походка, винаги засмяна, с развети бели коси около младежкото лице. Тя отново беше много весела, възвърна смелостта си да живее, откакто се чувствуваше полезна, запълнила времето си, непрекъснато заета. Без да се преструва на скромна, тя винаги бе облечена в черна рокля, в чийто джоб ясно звънтеше връзката с ключовете; явно я забавляваше мисълта, че учената жена философ е сега нищо повече от икономка, гувернантка на един прахосник, когото заобича така, както се обичат лошите деца. Той, много увлечен по едно време в нея, пресметнал, че е само

четирнадесет години по-възрастен, се питаше какво би станало, ако някоя вечер я прегърне. Възможно ли бе от десет години, откакто е била принудена да избяга от съпруга си, който я удостоверявал с толкова ласки, с колкото и плесници, тя да живее като странствуваща монахиня без мъж? Може би пътешествията са я предпазвали. Обаче той знаеше, че някой си Бодоан, приятел на брат ѝ, търговец, останал в Бейрут, който скоро щял да се завърне, много я обичал и за да се ожени за нея, чакал смъртта на съпруга ѝ, полудял от пиянство, затворен сега в болница. Очевидно този брак би узаконил една извинителна, почти законна връзка. Така че, щом тя си е имала един, защо той да не бъде вторият? Но Сакар си оставаше благоразумен. Намираще я толкова добра другарка, че често не виждаше в нея жената. Когато това прекрасно тяло минаваше край него, той си задаваше въпроса — какво ще стане, ако я целуна? И си отговаряше, че ще последват твърде обикновени неща, може би досадни, и затова отлагаше за по-късно този опит, стискаше силно ръката ѝ, щастлив от нейната сърдечност.

После изведнъж госпожа Каролин изпадна в голяма печал. Една сутрин тя слезе много сломена, много бледа, със силно зачервени очи; от нея той не можа да узнае нищо; престана да я разпитва, защото тя упорито казваше, че и нямало нищо, че си била както всеки ден. Едва на другия ден разбра причината, когато видя горе у тях една покана, която оповестяваше брака на господин Бодоан с дъщерята на един английски консул, много младо и неизмеримо богато момиче. Ударът трябва да е бил страшно тежък, тъй като новината дошла само от тази банална покана, без никаква подготовка, без дори някакво сбогуване. Това беше истински удар в живота на нещастната жена, загуба на една далечна надежда, за която тя се хващаше в часове на отчаяние. Съдбата понякога е отвратително жестока — точно преди два дни бе научила, че съпругът ѝ е починал, и цели два дена беше вярвала в осъществяването на мечтата си. Животът ѝ се проваляше, тя беше съсипана. Същата вечер изпита и друго сътресение — както обикновено, преди да се прибере да спи, тя отиде при Сакар, за да уточнят някои домакински подробности за другия ден; той ѝ заговори за нещастията, и то така съчувствено, че тя избухна в ридание, после, непреодолимо разнежена, изпаднала в някакво особено вцепенение, падна в обятията му и му се отдаде, без нито тя, нито той да изпитат радост. Когато се съвзе, тя не се разбунтува, но мъката и безкрайно се

увеличи. Защо бе допуснала това? Тя не обичаше този човек, самият той надали я обичаше. При това възрастта и фигурата му бяха недостойни за тази нежност; и наистина некрасив и вече стар, този дребен, мургав човек я привличаше със своята подвижност, със своята необикновена активност; и макар че още нищо не знаеше за него, искаше и се да вярва, че е услужлив, много умен и способен да осъществи коректно, като всеки средно честен човек, планове за грандиозните начинания на брат й. Само че какво глупаво падение! Тя, толкова благоразумна, закалена от суровия жизнен опит, способна да се владее, се бе отдала, без да знае защо и как, обляна в сълзи като сантиментална гризетка! Най-лошото бе, че се чувствуваше не само изненадана, но почти разгневена от това приключение. Когато, мъчейки се да я утеши, той заговори за господин Бодоан като за стар любовник, чиято долна изневяра заслужава само забрава, тя възрази, като се закле, че никога не е имало нищо между тях; той отначало помисли, че тя лъже от женска гордост, но тя повтори клетвата си с такава убедителна сила и хубавите и очи бяха така бистри от откровеност, че той най-сетне се убеди в истинността на тази история, повярва, че от честност и достойнство тя не е искала да му се отдаде до брака, а на мъжа, след две години търпеливо чакане, най-сетне му омръзнало и се оженил за друга, съблазнен от младостта и богатството. И стана нещо странно — това откритие, това убеждение, което би трябвало да развълнува Сакар, напротив, го хвърли в някакво смущение — така силно почувствува глупавата случайност на своя успех. Впрочем те не повториха, защото, изглежда, нито единият, нито другият го желаше.

В продължение на две седмици госпожа Каролин остана все така дълбоко натъжена. Беше я изоставило желанието да живее, този подтик, който прави от живота необходимост и радост. Многообразните си задължения тя изпълняваше, но сякаш отсъствуваше, без дори да съзнава смисъла и значението на нещата. Беше някаква човешка машина, която работи с отчаянието, че няма смисъл в нищо. И така, загубила своята смелост и веселие, тя имаше сега само едно развлечение — да прекарва цялото си свободно време пред прозореца на големия работен кабинет, устремила поглед в градината на съседния дом, дома на Бовилие, където още в първите дни от настаняването си тук долавяше някакво отчаяние, една от тия

скрити трагедии, толкова трогателни в усилието да се прикриват. Там също имаше същества, които страдаха, и нейната мъка сякаш беше потопена в тия сълзи. Тя примираше от тъга заради страданието на другите до такава степен, че се мислеше безчувствена и мъртва.

На тия Бовилие, които някога освен огромните имения в Турен и Анжу притежаваха на улица „Грьонел“ великолепен дом, сега в Париж им бе останала само тази стара вила, изградена извън града в началото на миналия век, обградена от мрачните сгради на улица „Сен Лазар“. Няколкото хубави дървета стърчаха в градината като от дъното на кладенец, а мъх разяждаше изровените и пропукани стъпала на външната стълба. Би казал човек, че това е един съвсем затворен, уединен природен кът, отчайващо тих, в който слънцето прониква само като зеленикава светлина и със студена тръпка смразява раменете. В този влажен като зимник покой, горе на разкривената стълбищна площадка, госпожа Каролин най-напред бе видяла графиня Дьо Бовилие, една висока, слаба, шестдесетгодишна жена, съвсем побеляла, с аристократичен, но старомоден вид. С голям остър нос, тънки устни, необикновено дълга шия тя приличаше на много стар, кротък и отчаян лебед. После зад нея почти веднага се бе показала дъщеря ѝ, Алис дьо Бовилие, двадесет и пет годишна, но толкова мършава, че ако не беше лошият цвят и появилите се вече бръчки по лицето ѝ, можеше да мине за момиченце. Тя приличаше на майка си, но бе хилава, без аристократическо благородство, с прекалено удължен врат, запазила само жалкото очарование на гаснещ стар род. Двете жени живееха сами, откакто синът Фердинанд дьо Бовилие бе постъпил на служба в папската армия след битката при Кастелфидаро, загубена от Ламорисиер. Всеки ден, когато не валеше, те се появяваха така, една след друга, слизаха по стълбата, обикаляха централната морава по средата на двора, без да си разменят нито една дума. Там имаше само обрасли с бръшлян огради, цветя не бяха посадени, може би защото това щеше да струва много скъпо. И тази бавна разходка, навярно за здраве, на тия две толкова бледи жени под вековните дървета, свидетели на толкова много празненства, които сега се задушаваша от съседните къщи на буржоата, навяваше меланхолична скръб, сякаш шесттуваше траурът по старите, отминали дни.

Заинтересована, госпожа Каролин започна да наблюдава с нежна симпатия своите съседки, без да проявява лошо любопитство; и малко

по малко, гледайки от високо в градината, тя проникна в техния живот, който те с ревниво старание криеха от външния свят. В конюшната им имаше винаги един кон, а под сайванта една кола, за които се грижеше стар слуга, едновременно лакей, кочияш и портиер; те също имаха готвачка, която изпълняваше и длъжността на камериерка; приличният впряг, който излизаше от голямата порта, за да развежда двете дами из града, както и разкошно сервираната трапеза, на която два пъти месечно през зимата даваха вечеря на свои близки, бяха лъжливата външност, поддържана от тях с дълги пости и унижителни всекидневни икономии, за да си дават все още вид, че са богати! Под малък навес, скрити от погледа на хората, те непрекъснато перяха със сапун жалки, протъркани дрипи, та да бъде по-малка сметката им при перачката; вечеряха само малко зеленчук и хляб, оставян да съхне на една полица, за да не ядат много; за по-големи икономии прибъгваха до всевъзможни скъпернически и трогателни хитрини — старият кочияш кърпеше скъсаните ботинки на госпожицата, готвачката боядисваше с черно мастило краищата на прекалено избелелите ръкавици на госпожата; роклите на майката преминаваха у дъщерята след хитроумни преправяния, а шапките се носеха с години, като им сменяха цветята и панделките. Когато не чакаха никого, салоните за прием в партера, както и големите стаи на първия етаж, биваха грижливо заключвани, защото в това огромно жилище двете жени заемаха само една тясна стая, която бяха превърнали в трапезария и будоар. Когато прозорецът на тази стаичка бе отворен, можеше да се види как графинята кърпи бельото си като дребна бедна еснафка; в същото време младото момиче, седнало между пианото и кутията си с акварели, плетеше чорапи и вълнени ръкавици без пръсти за майка си. Един ден при голяма буря двете жени бяха слезли в градината да събират пясъка, отнасян от пороя.

Сега госпожа Каролин знаеше тяхната история. Графиня Дьо Бовилие бе страдала много от съпруга си, голям развратник, от когото никога не се бе оплаквала. Една вечер във Вандом ѝ го бяха донесли агонизиращ, прострелян в гърдите. Разправяха, че нещастieto се случило по време на лов; куршумът бил изстрелян от някакъв ревнив надзирател, чиято жена или дъщеря графът прельстил. И най-лошото беше, че с него се стопило богатството на рода Бовилие, някога неизмеримо, състоящо се от огромни имения, истински царски

владения, които намалявали през революцията, а после бащата на графа и самият той съвсем прахосали. От тия просторни недвижими имоти останала само фермата Обле на четири левги от Вандом, която им носела годишна рента от около петнадесет хиляди франка, единствените средства за съществуване на вдовицата и двете ѝ деца. Домът на улица „Грьонел“ беше отдавна продаден, а този на улица „Сен Лазар“ поглъщаше голямата част от петнадесетте хиляди франка приход от фермата, защото беше няколко пъти ипотекиран и застрашен от продажба, ако не се изплащат лихвите, така че оставаха само шест-седем хиляди франка за издръжката на четиримата души, за живеене на това благородно семейство, което не искаше да се предава. Овдовяла преди осем години със син на двадесет години и дъщеря на осемнадесет, графинята, въпреки разоряването на семейството ѝ, остана непоколебима в своята благородна гордост и се закле, че ще живее само с хляб, но няма да се унижи. Оттогава тя имаше само една мисъл — да запази своето обществено положение, да омъжи дъщеря си за човек от благородно семейство като нейното, да уреди сина си на военна служба. Отначало Фердинанд ѝ бе причинил убийствени тревоги със своите младежки лудории, с дълговете, които трябваше да изплати; но след като в сериозен разговор тя му обясни тяхното положение, той се поправи, защото всъщност беше с отзивчиво сърце, но мързелив и неспособен, без занятие, без място в съвременното общество. Сега, като войник на папата, постоянно ѝ причиняваше тайна тревога, защото въпреки наперения си вид беше болнав, нежен и малокръвен, поради което климатът на Рим представляваше за него опасност. А бракът на Алис толкова много се забавяше, че очите на тъжната майка бяха винаги пълни със сълзи, когато я гледаше колко вече е остаряла и повяхнала в очакване. Макар да изглеждаше безлична и меланхолична, Алис съвсем не беше глупава, тя пламенно ламтеше за живота, за човек, който да я обича и направи щастлива; но като не искаше още да помрачава дома си, тя се преструваше, че се е отказала от всичко, подиграваше се с брака, казваше, че е призвана да остане стара мома; обаче нощем ридаше в леглото си, струваше и се, че умира от самота. С чудотворното си скъперничество графинята беше успяла да скъта двадесет хиляди франка за зестра на Алис; освен това бе спасила от разорение няколко накита — една гривна, няколко пръстена и обеци — общо за около десет хиляди франка; това бе доста

оскъдна зестра, малък сватбен подарък, за който тя не смееше дори да спомене, защото парите едва биха стигнали за непосредствените разходи, ако очакваният жених се появеше. И въпреки това тя не искаше да се отчайва, продължаваше да се бори, не се отказваше от привилегиите на своя род; все така горда и привидно богата, тя не си позволяваше да излиза без кола от дома, нито пък да липсва нещо на трапезата ѝ при вечерните приеми; обаче се лишаваше в частния си живот, по цели седмици се задоволяваше само с картофи без масло, за да може да прибави петдесет франка към все още безкрайно недостатъчната зестра на дъщеря си. Това бе мъчителен и детински всекидневен героизъм, а в същото време домът всеки ден все повече се рушеше над главите им.

Обаче досега госпожа Каролин не бе имала случай да говори с графинята и с дъщеря ѝ. Тя успяваше да узнава и най-малките интимни подробности от живота им, който те вярваха, че скриват от целия свят; те само си разменяха погледи — погледи, предвестници на внезапна симпатия. Сближи ги принцеса Д'Орвиедо. Тя реши да създаде в своя дом за трудово възпитание контролна комисия от десет дами, които да се събират два пъти месечно, да посещават дома, да го обхождат навред, да проверяват всички служби. Тъй като си бе запазила правото сама да избере тези дами, най-напред привлече госпожа Дьо Бовилие, нейна близка приятелка в миналото, а сега, когато се бе оттеглила от светския живот, просто съседка. После се случи така, че контролната комисия внезапно остана без секретарка и Сакар, който си бе запазил главната роля на управител на дома, реши да препоръча госпожа Каролин като образцова секретарка, каквато не биха намерили никъде другаде: всъщност работата беше доста трудна, трябваше много да се пише, имаше дори и материални грижи, от които дамите доста се отвращаваха; още в началото госпожа Каролин прояви прекрасно милосърдие; нейното неудовлетворено майчинско чувство, отчаяната и любов към децата я правеха извънредно нежна към всички тия бедни същества, за които се полагаха грижи да бъдат спасени от блатото на Париж. И така на предишното заседание на комисията госпожа Каролин се срещна с графиня Дьо Бовилие; обаче графинята ѝ отправи само един малко студен поздрав, скривайки зад него смущението си, породено навярно от чувството, че е свидетелка на нейната мизерия. Сега вече двете се поздравяваха всякога, когато

погледите им се срещаха и нямаше как да се преструват, че не се познават.

Веднъж в големия кабинет, когато Амлен уточняваше един план съобразно нови изчисления, а Сакар изправен следеше работата му, госпожа Каролин, както обикновено застанала пред прозореца, гледаше как графинята и дъщеря ѝ се разхождат из градината. Тази сутрин те бяха обули на краката си такива скъсани обувки, каквито дори една вехтошарка не би прибрала, ако са хвърлени на улицата.

— Ах, горките жени! — прошепна тя. — Колко е ужасна тази комедия на разкошен живот, която си мислят, че са длъжни да играят.

И тя се отдръпна, скри се зад пердето на прозореца, за да не я забележи майката и още повече да страда, че е наблюдавана. От три седмици тя всяка сутрин така се унасяше пред тоя прозорец и се бе поуспокоила — голямата мъка от това, че бе изоставена, стихваше, сякаш нещастieto на другите я караше да приема по-смело своето, това падение, което смяташе, че слага край на живота. Изненада се, че отново се смее.

Още един миг, дълбоко замислена, тя проследи двете жени в градината, покрита със зелен мъх. После, като се обърна към Сакар, заговори живо:

— Каж ми, моля ти се, защо не мога да бъда тъжна... Да, мъката ми не трае дълго, никога не трае дълго, не мога да скърбя, каквото и да ми се случи... Нима е от егоизъм? Не ми се вярва. Би било много отвратително, защото, колкото и да съм весела, сърцето ми се разкъсва, когато видя и най-малкото страдание. Обяснете ми това. Аз съм весела и бих се разплакала за всички нещастници, които видя, ако не се въздържа, разбирайки, че и най-малкото парче хляб ще ги утеши повече, отколкото моите излишни сълзи.

Казвайки това, тя избухна във весел смях като храбра и решителна жена, която предпочита да действа, вместо да изпада в бърливо умиление.

— Господ знае все пак — продължи тя — колко пъти съм се отчайвала от всичко. О, и щастieto не ме е глезило досега... След брака си попаднах в ад — бях унижавана и бита — и искрено вярвах, че единственият изход е да се хвърля във водата. Но не се хвърлих, трептах от радост, изпълнена бях с огромна надежда две седмици след това, когато отпътувах с брат си за Ориента... А когато се върнахме в

Париж и започнахме да търпим лишения, прекарах отвратителни нощи, защото ми се струваше, че ще умрем от глад върху нашите хубави планове. Не умряхме и аз започнах да мечтая за грандиозни неща, за весели неща, които понякога ме караха сама да се смея... А напоследък, когато получих този страшен удар, за който не искам повече да говоря, моето сърце сякаш бе изтръгнато; да, аз наистина почувствувах, че то не тупти вече; помислих, че е спряло, помислих, че с мене е свършено, че съм унищожена. А после — изчезна! Желанието да живея отново ме обзе, аз се смея днес, а и утре, надявам се Искан да живея още, да живея винаги... Нали е необикновено, че не мога да бъда дълго време тъжна?

Сакар, който също започна да се смее, вдигна рамене:

— Ами! Вие сте както всички хора. Това е животът!

— Вярвате ли — извика тя учудена. — На мене ми се струва, че има хора, които са прекалено посърнали и никога не се радват, правят живота си невъзможен, като го виждат непрекъснато в черно... О, аз не се лъжа, че той е само сладък и красив. За мене животът е бил много суров, аз съм го гледала отблизо, свободно и навред. Той е отвратителен и долен. Но какво да се прави! Обичам живота! Защо ли? Не мога да кажа защо. Около мене всичко може да загива, да пропада, въпреки това още на другия ден съм весела и пълна с надежда сред развалините... Често си мисля, че моят случай е нещо малко от онова човечество, което, макар че живее в страшна мизерия, бива развеселявано от младостта на всяко ново поколение. След всяка от бедите, които ме сполетяват, настъпва сякаш една нова младост, една нова пролет, чиито обещания отново ме сгриват и вливат в сърцето ми жизнена сила. Това е напълно вярно, потвърждава се винаги след голяма мъка; когато изляза на улицата на слънце, аз веднага започвам отново да обичам живота, да се надявам, да бъда щастлива. А възрастта не ми оказва никакво влияние, с наивността си аз не забелязвам, че старея... Знаете ли, аз за жена съм чела много, а съвсем не зная накъде отивам, както впрочем и този огромен свят не знае накъде отива. Обаче несъзнателно на мене ми се струва, че отивам, че всички ние отиваме към нещо много хубаво и извънредно весело.

Накрай тя започваше да се шегува, все пак развълнувана, мъчейки се да скрие, че се е разнежила в своята надежда; брат ѝ бе вдигнал глава и я гледаше с поглед, изпълнен с възторг и благодарност.

— О, ти — извика той, — ти си създадена да преживяваш катастрофи, ти си самата любов към живота!

В тия всекидневни утринни разговори те все повече се увличаха, а госпожа Каролин си възвръщаше своята естествена радост, присъща на здравата ѝ натура, благодарение на смелостта, която им вдъхваше Сакар с буйния пламък на големите си дела. Всичко било почти решено — скоро ще започнат да осъществяват проектите от знаменитата чанта. Под еката на неговия остър глас всичко оживяваше, добиваше грандиозни размери. Първо ще сложат ръка на Средиземно море, ще го завоюват чрез генералната компания на обединените параходства; и като изброяваше пристанищата на всички тия крайбрежни страни, където ще бъдат открити представителства, той прибавяше стари, забравени спомени към своя ентузиазъм на борсов играч, който прославя това море, единственото познато на античния свят, това синьо море, около което е процъфтявала цивилизацията, морето, чиито вълни са къпали древните градове Атина, Рим, Тир, Александрия, Картаген, Марсилия — всички, които са създали Европа. После, осигурили си този просторен път към Ориента, ще навлязат в Сирия с дейността на неголямото предприятие, дружеството за експлоатация на сребърните мини в Кармел, само за да спечелят между другото и няколко милиона, обаче това ще бъде голяма сензация, защото представата за сребърна мина, за пари, заровени в земята, които могат да се ринат с лопата, винаги вълнува публиката, особено когато към фирмата на предприятието е прибавено необикновеното и звучно име Кармел. Там имало също и каменовъглени мини, каменни въглища на открито, които ще се превръщат в злато, когато страната се покрие със заводи; освен това през свободното време ще създадат други малки предприятия — банки и обединения на процъфтяващи индустрии, ще започнат да експлоатират обширните гори на Ливан, където гигантски дървета гният на място поради липса на пътища. Най-сетне той стигаше до големия удар, до компанията на източните железопътни линии, и тук изпаднаше в екстаз, защото тази мрежа от железопътни линии, която ще обхваща цяла Мала Азия, бе за него най-голямата спекулативна сделка, изворът на пари, завладяването отведнъж на този стар континент — нова, още ненакърнена плячка, несметно богатство, скрито под невежеството и кирта на вековете. Той душеше съкровището, цвилеше като военен кон, помирисал битката.

Дори госпожа Каролин, която беше здравомислеща и толкова твърда, че не се поддаваше на много разпалените въображения, все пак се увличаше от този ентузиазъм, не виждаше ясно преувеличението. Всъщност думите на Сахар ласкаеха любовта ѝ към Ориента, тъгата ѝ по тази прекрасна страна, където се бе чувствувала щастлива; и без някаква сметка, но като логична последица именно тя със своите цветущи описания и богати сведения разпалваше все повече страстта на Сакар. Заговореше ли за Бейрут, където бе живяла три години, тя не можеше да спре: Бейрут в подножието на Ливанската планина, върху дългия бряг с червен пясък и срутени скали; Бейрут с неговите амфитеатрално разположени къщи сред просторни градини, един прекрасен рай, засаден с портокали, лимони и палми. След това всички ония крайбрежни градове: на север Антиохия, изгубила своето великолепие, на юг Сайда, древният Сндон, Сен Жан д'Акр, Яфа и Тир, сегашният Сур, въплътил историята на всички тия градове, Тир, чиито търговци са били истински царе, чиито мореплаватели са обикаляли Африка, Тир, който със своето затрупано от пясъци пристанище днес представлява поле от развалини, пепелище от дворци, с разпръснати тук-таме жалки рибарски колиби. Тя навсякъде бе придружавала брат си, познаваше Алеи, Ангора, Бруса, Смирна, дори Трапезунд; беше живяла един месец в Ерусалим, заспал сред светите места, последва месеца в Дамаск, царя на Ориента, разположен в центъра на просторна равнина, търговски и промишлен град, който керваните от Мека и Багдад превръщат в гъмжащ мравуняк. Тя познаваше също долините и планините, селата на маронитите и друзите, накацали по платата, забутани в дъното на проходи; беше видяла обработени нивя и неплодни земи. И от най-затънтените кътове, и от немите пустини, и от големите градове тя бе запазила същия възторг от неизчерпаемата и богата природа и същия гняв срещу глупавите и лоши хора. Колко много неизползувани или разпилени природни богатства! Разказваше за големите налози, които смазвали търговията и индустрията, за глупавия закон, който ограничавал до определена сума влагането на капитали в земеделието, за изостаналостта на селяните, които обработвали земята с рала, каквито са има ли още преди Христа, и за невежеството, в което и сега тънат милиони хора, подобни на слабоумни, недоразвити деца. В миналото крайбрежието изглеждало тясно, градовете опирали един до

друг. Сега, когато животът се пренесъл на Запад, онзи район приличал на огромно, изоставено гробище. Нито училища, нито пътища, най-лошо управление, продажно правосъдие, отвратителен административен персонал, много тежки данъци, безсмислени закони, мързел и фанатизъм, освен това непрекъснати сътресения от граждански войни и кланета, които унищожават цели села. Разказвайки за всичко това, тя се възмущаваше, питаше дали е позволено да се занемарява така творбата на природата, една благословена земя, този очарователен край с най-различен климат — тропически в равнините, умерен в склоновете на планините, студен във вечно заснежените високи върхове. И нейната любов към живота, нейната неумираща надежда я караше да се вълнува при мисълта, че науката и финансовите операции биха могли като с всемогъща вълшебна пръчка изведнъж да пробудят тази спяща земя.

— Погледнете! — извика Сакар. — В този проход Кармел, който вие сте нарисували тук, където има само камъни и храсти, след като започнем да експлоатираме сребърната мина, отначало ще изникне село, а после град... Ще разчистим и всички тия заринати в пясък пристанища, ще ги защитим с големи насипи. Дълбоко газещи кораби ще хвърлят котви там, където днес и лодките не смеят да акостират... И ще видите как ще възкръснат тия обезлюдени равнини, тия пустинни клисури, когато ще ги прекосяват нашите железопътни линии; да, ще видите едно истинско възкресение! Нивята ще бъдат разорани, пътища и канали ще се прокарат, вози градове ще изникнат от земята, най-сетне животът ще се възвърне така, както се възвръща в болно тяло, когато в изпразнените му вени се прелее нова кръв... Да, парите ще направят чудеса.

И в кънтенето на този пронизващ глас госпожа Каролин виждаше наистина да се надига предричаната цивилизация. Тези сухи чертежи, тези геометрични линии оживяваха, изпълваха се с народ: това беше някогашната ѝ мечта за един Ориент, измит от нечистотията, измъкнат от невежеството, наслаждаващ се на плодородната земя, на очарователното небе и заедно с това на всички постижения на науката. Тя вече бе присъствувала на чудото с Порт Саид, който за толкова малко години изникна върху гол плаж, отначало като селище от бараки за малкото работници в първите дни, после в двухиляден град, в десетхиляден град с къщи, с огромни магазини, с гигантски вълнолом,

оживен и благоденстваващ благодарение на упоритостта на човешкия нравуняк. Точно това тя виждаше сега да изниква пак, непреодолимото движение напред, напорът на обществените сили, които се втурват за възможно повече щастие, необходимостта да се действа, да се напредва, без да се знае къде точно, но така или иначе към благосъстояние, към по-добри условия за живот; тя виждаше земното кълбо разтърсено от нравуняка, който възстановява къщата си, и непрекъснатия труд, завоювал нови радости и удесеторил възможностите на човека, усвоявайки за него всеки ден все повече земя. Парите, подпомагайки науката, осъществяват прогреса.

Амлен, който слушаше усмихнат, каза благоразумно:

— Всичко това е поезия на резултатите, а ние още не сме стигнали до прозата на осъществяването.

Но Сакар, който се увличаше в преувеличаването на своите замисли, още повече се разпали, когато започна да чете книги за Ориента, особено историята за похода в Египет. Той и преди често си бе спомнял за кръстоносните походи, за стремежа на Запада към Ориента, неговата люлка, за това голямо движение на Западна Европа към източните страни, които тогава още били в пълен разцвет и от които можело да се научи много. Обаче още повече го удиви величествената фигура на Наполеон, който тръгнал да воюва там с някаква грандиозна и тайнствена цел. Като говореше, че иска да завладее Египет, да устрои там френско предприятие и по този начин да даде на Франция пазара на Близкия Изток, той не казваше всичко. Сакар искаше да види нещо колосално в тази все още не съвсем изяснена и загадъчна експедиция — Наполеон коронясан в Константинопол, император на Ориента и Индия, осъществил мечтата на Александър, станал по-велик от Цезар и Карл Велики. Нали на Света Елена, говорейки за Сидней, английския генерал, който го бе задържал пред Сен Жан д'Акр, императорът бе казал: „Този човек ми попречи да успея.“ И защо кръстоносните походи са се стремили към това, което Наполеон не бе успял да извърши? — именно тази гигантска мисъл за завладяването на Ориента въодушевяваше Сакар, който мечтаеше за едно разумно завладяване, осъществено с двойната сила на науката и парите. Щом като цивилизацията се бе движила от Изток към Запад, защо пък сега да не се обърне към Изток, да се върне в първата градина на човечеството, в този Едем на Индустанския

полуостров, заспал под бремето на вековете? Това ще бъде нова младост, която ще оживи земния рай, отново ще го направи обитаем с помощта на парата и електричеството, ще възстанови Мала Азия като център на стария свят, като кръстовище на големите естествени пътища, които свързват континентите. С това нямаше да се печелят милиони, а милиарди и милиарди.

Оттогава Амлен и Сакар всяка сутрин дълго се съвещаваха. Надеждата беше огромна, обаче се очертаваха многобройни и грамадни затруднения. Инженерът, който е бил в Бейрут тъкмо през 1862 година, по време на страшното клане, на което другите бяха подложили християните маронити и което предизвика намесата на Франция, не скриваше препятствията, които ще срещнат от страна на постоянно враждуващите помежду си племена, играчка в ръцете на местните управници. Обаче в Константинопол той имаше солидни връзки, беше си осигурил поддръжката на великия везир Фуад паша, човек със съвременни възгледи, явен привърженик на реформите; и се ласкаеше, че ще получи от него всички необходими концесии. Освен това, макар че предричаше неизбежното проваляне на Отоманската империя, той смяташе, че е благоприятна за тях неутолимата нужда от пари, която империята чувствуваше, и всяка година сключваше заем след заем — едно нуждаещо се правителство, макар и да не дава лична гаранция, е винаги готово да се споразумее с частни предприятия, щом може да изтръгне от тях каквато и да е полза. Нима това не е един практически начин за разрешаване на вечния и досаден източен въпрос, като се ангажира империята в големи цивилизаторски мероприятия, които ще ѝ осигурят напредък и ще я избавят от неприятното положение да бъде чудовищна преграда между Европа и Азия? Каква патриотична роля ще изиграят там френските компании? После, една сутрин, Амлен спокойно засегна тайния план, за който понякога загатваше — коронясването на делото, както с усмивка обичаше да нарича този план.

— Чак когато станем господари, ще възстановим Палестинското царство и там ще поставим папата... Отначало ще се задоволим с Ерусалим заедно с Яфа като морско пристанище. После Сирия ще бъде обявена за независима и ще я присъединим... Вие знаете, че е далече времето, когато папата не ще може да остане в Рим поради

възмутителните унижения, които му се подготвят. Именно за този ден ще трябва да бъдем готови.

Сакар с отворена уста слушаше как той говори за тия неща непринудено и с дълбока вяра на католик. Самият той не отстъпваше пред такива чудновати планове, обаче никога не би отишъл толкова далеч. Този човек на науката, на вид толкова студен, го изумяваше и затова извика:

— Това е безумие! Портата няма да даде Ерусалим.

— О, защо не? — подзе спокойно Амлен. — Тя има такава нужда от пари! Ерусалим ѝ създава неприятности, защо да не се отърве от него. Много често Портата не знае коя страна да вземе при спорове за светите места между различните религии... Впрочем в Сирия папата ще има истинска подкрепа от страна на маронитите, защото, вие не знаете, в Рим той откри колеж за техните свещеници. Най-сетне аз добре съм размислил, всичко съм предвидил, ще настъпи нова ера, ера на тържествуващия католицизъм. Може би някой ще каже, че съм отишъл много далече, че папата ще се откъсне много, ще престане да се интересува от европейските проблеми. Но какъв блясък, какъв авторитет ще излъчва той, когато ще царува в светите места, когато ще говори от името на Христа в тази именно свещена земя, в която е говорил и Христос! Там е неговото достойние, там ще трябва да бъде неговото царство. И бъдете спокоен, ние ще направим могъщо и здраво това царство, ще го предпазим от политическите борби, като осигурим бюджета му с приходите на страната, вложени в голяма банка, чиито акции ще си оспорват католиците от цял свят.

Сакар започна да се усмихва и макар още неубеден, но вече съблазнен от грандиозността на плана, не можа да се въздържи и радостно извика, кръщавайки банката с находчиво име:

— „Съкровището на гроба господен“, какво ще кажете? Прекрасно, нали? Само така!

Но той срещна благоразумния поглед на госпожа Каролин, която също се усмихваше скептично, дори малко сърдито, и се засрами от своя ентузиазъм.

— Няма значение, скъпи мой Амлен, по-добре ще бъде да държим в тайна това коронясване на делото, както вие го наричате. Ще ни се присмеят. Пък и нашата програма вече е страшно претоварена,

по-добре е да запазим като резерва последните резултати, този тържествен край да бъде само за посветените.

— Разбира се, такава е било винаги моето намерение — заяви инженерът. — Това ще бъде загадката.

И в този ден, след тия думи на Амлен, бе окончателно решено да бъдат осъществени на дело цялата поредица от проекти. Ще започнат със създаването на една скромна кредитна къща, за да предприемат първите мероприятия; после успехът ще им помогне постепенно да станат господари на пазара и да завладеят света.

На другия ден, когато се качи при принцеса Д'Орвиедо, за да вземе някакво нареждане за дома за трудово възпитание, Сакар си спомни, че по едно време бе мечтал да стане принцът съпруг на тази царица на благотворителността, обикновен разпределител и администратор на богатството на бедните. И се усмихна, защото в този час намери, че мечтата е малко наивна. Той беше създаден да строи живота, а не да превързва раните, които животът е причинил. Найсетне отново ще застане на своето място в разгара на борбата за печалби, в гонитбата за щастие, което от век на век води човечеството към повече радости и повече светлина.

Същия този ден той намери госпожа Каролин сама в кабинета с чертежите. Тя стоеше пред един от прозорците, спряла се там, понеже бе видяла графиня дьо Бовилие и дъщеря ѝ в съседната градина в необичаен час. Двете жени с дълбока скръб четяха едно писмо — навярно писмо от сина, от Фердинанд, чието положение в Рим, изглежда, не беше блестящо.

— Погледнете — каза госпожа Каролин, като забеляза Сакар. — Пак някаква нова мъка за тия нещастнички. Бедните жени по улицата не ме натъжават толкова.

— Недейте! — извика той весело. — Кажете им да дойдат при мене. И тях ще направим богати, тъй като ще се погрижим за богатството на всички хора.

И в тази радостна възбуда той потърси устните ѝ, за да ги целуне. Но тя рязко отдръпна главата си, станала сериозна и побледняла от неволно прилошаване.

— Не, моля ви.

За пръв път той се опитваше да си я възвърне, откакто тя му се бе отдала в минута на пълно безволие. След като бяха уредили

сериозните въпроси, той бе помислил и за сърдечните си отношения, които също искаше да постави в добър ред. Рязкото отдръпване го учуди.

— Наистина ли ви е неприятно?

— Да, много.

Тя се успокояваше, започваше също да се усмихва.

— Впрочем, признайте, че вие самият не държите много на това.

— О, аз ви обожавам.

— Не, не говорете така, вие ще бъдете толкова зает! А пък аз ви уверявам, че съм готова да ви бъда истинска приятелка, ако се окажете такъв деен човек, както вярвам, и ако изпълните всички тия големи планове, за които говорите... Нали приятелството е за предпочитане!

Той я слушаше все така усмихнат, но все пак смутен и победен. Тя го отхвърляше, колко глупаво, че я бе имал само веднъж, и то с измама. Измъчваше се само от суетност.

— Значи само приятели?

— Да, ще бъда ваш другар, ще ви помагам... Приятели, големи приятели!

Тя му подаде бузите си и той ги целуна победен, мислейки, че тя има право.

III

Писмото на руския банкер от Константинопол, което Сигизмон преведе, беше благоприятен отговор, който Сакар очакваше, за да започне в Париж обмислената работа; и след два дни Сакар се събуди с вдъхновението, че трябва да действа още днес, с един удар до вечерта да образува синдикат с доверени хора и да пласира предварително петдесет хиляди акции по петстотин франка на своето анонимно дружество с обявен капитал от двадесет и пет милиона.

Скачайки от леглото, той най-сетне намери името на дружеството, фирмата, която отдавна търсеше. Думите „Световна банка“ изведнъж блеснаха пред него, сякаш бяха изписани в още тъмната стая.

— „Световна банка“ — не преставаше да повтаря той, докато се обличаше. — „Световна банка“, просто и грандиозно, обхваща всичко, покрива целия свят... Да, да, прекрасно! „Световна банка“!

До девет и половина часа се разхожда из огромната стая, вгълбен в себе си, без да знае от кой край на Париж да започне своя лов на милиони. Двадесет и пет милиона могат да се намерят на ъгъла на всяка улица; затрудняваше се откъде да започне и размишляваше, защото искаше да има някаква система. Изпи чаша мляко и не се разсърди, когато кочияшът влезе при него, за да му съобщи, че конят не бил добре, навярно бил простинал, и затова разумно било да повикат ветеринарния.

— Добре, повикайте го... аз ще наема фиакър.

Но на тротоара се изненада от острия вятър, който духаше — внезапно връщане на зимата през май, когато времето беше толкова хубаво до снощи. Дъжд още не валеше, но големи облаци висяха на хоризонта. Не взе фиакър, тръгна пеш, за да се сгрее, реши да отиде най-напред при Мазо, борсовия посредник на улица „Банк“, защото му хрумна идеята да се посъветва за Дегремон, добре известния спекулант, късмета на всички сдружения. Обаче на улица „Вивиен“ от

покритото с оловносини облаци небе се изсипа такъв проливен дъжд, примесен с градушка, че се скри под една порта.

Подслонен там и загледан цяла минута в проливния шибач дъжд, Сакар изведнъж чу ясен звън от златни монети, който заглуши ромоленето на водата. Звъntenето сякаш излизаше от недрата на земята непрекъснато, леко и музикално както в приказките от „Хиляда и една нощ“. Той обърна глава, огледа се и видя, че се намира под портата на дома на Колб, banker, който се занимаваше предимно с покупко-продажба на злато — купуваше монети в страни, където златото има нисък курс, после ги стопяваше, за да продаде слитъците другаде, в страни, където златото има по-висока цена; и така, от сутрин до вечер, в дните, когато топеше монети, изпод земята долиташе кристалният звън на златните монети, загребвани с лопата и прехвърляни в сандъци, които изсипваха в потата за топене. През цялата година ушите на минувачите по тротоара звънтяха. Сега Сакар благосклонно се усмихваше на тази музика, която сякаш беше подземният глас на борсовия квартал. Видя в нея щастливо предзнаменование.

Дъждът престана, той прекоси площада и веднага отиде у Мазо. По изключение личното жилище на младия борсов посредник беше на първия етаж в същата къща, в която целият втори етаж се заемаше от неговата кантора. Той просто бе пренаел апартамента на своя покоен чичо, след като се бе споразумял с другите наследници да откупи предприятието.

Удари десет часът, когато Сакар се изкачи направо в кантората и срещна пред вратата Гюстав Седий.

— Тук ли е господин Мазо?

— Не зная, господине, сега идвам.

Младият човек се усмихваше, той винаги закъсняваше, не се отнасяше сериозно към своята длъжност на обикновен стажант, на когото не плащаха, примирил се да изкара тук година-две, за да направи удоволствие на баща си, фабрикант на коприна от улица „Жьоньор“.

Сакар прекоси касата, поздравен от двамата касиери, единият от гишето „Парични плащания“, другият от гишето „Ценни книжа“; после влезе в кабинета на двамата пълномощници, където бе само

Бертие, тоя от двамата, който беше натоварен да посреща клиентите и придружаваше шефа си в Борсата.

— Тук ли е господин Мазо?

— Струва ми се, че е тук, преди малко излязох от кабинета му... О, вече не е там. Навярно е в Отдела за налични плащания.

Той бутна една съседна врата и с поглед обходи доста просторната стая, в която работеха петима чиновници под ръководството на завеждащия.

— Не е тук, чудна работа!... Проверете сам в Отдела за ликвидации, там, встрани.

Сакар влезе в стаята на отдела. Тук ликвидаторът, главният контролор на борсовите операции, подпомогнат от седем чиновници, преглеждаше бележника, който борсовият посредник му предаваше всеки ден след затваряне на Борсата; той нанасяше по сметките на клиентите сделките, направени по получените от тях ордери, като използваше фишовете, за да не сбърка имената, защото в бележника няма имена, а само кратки указания за покупката или продажбата — еди-каква акция, еди-какво количество, по еди-какъв курс, от еди-кой си агент.

— Не сте ли виждали господин Мазо? — попита Сакар.

Обаче никой не му отговори. Понеже ликвидаторът беше излязъл, трима от чиновниците четяха вестника си, други двама зяпаха из стаята; а към закъснелия Гюстав Седий проявяваше жив интерес малкият Флори, който сутрин се занимаваше с преписките и вписваше поръчките, а следобед на Борсата беше натоварен с телеграмите. Родом от Сент, син на чиновник от регистратурата, отначало работил като банков чиновник в Бордо, след това попаднал в Париж при Мазо в края на миналата есен, този Флори нямаше друго бъдеще, освен може би в продължение на десет години заплатата му да бъде удвоена. Досега той се бе проявил като добър, редовен и съзнателен. Обаче от един месец, откакто бе постъпил Гюстав, стана разсеян, увлече се по своя нов, много елегантен, много издокаран и много богат приятел, който го запозна с жени. Флори имаше гъста брада, която закриваше лицето му, чувствен нос, приятна уста и нежни очи; той си позволяваше малки, не скъпи удоволствия с госпожица Шушу, статистка в театър „Вариете“, слабичко момиче от парижката улица, избягало от майка си, портиерка

в Монмартър; на нейното бледо лице блестяха две големи, прекрасни кафяви очи.

Преди още да свали шапката си, Гюстав започна да му разказва как е прекарал вечерта.

— Да, скъпи мой, мислех си, че Жермен ще ме изгони, когато дойде Жакоби. Но тя намери начин да отпрати него, съвсем не можех да разбера как стана това! И аз останах.

Двамата примираха от смях. Ставаше дума за Жермен Кьор, прелестно, лениво и апатично, с разкошен бюст двадесет и пет годишно момиче, на което един колега на Мазо, еврейният Жакоби, плащаше на месец. Тя винаги ходеше с борсови дейци и винаги й плащаха на месец — за тия много заети хора с препълнени от цифри глави е по-удобно да плащат за любовта както за всичко друго, без да губят време за истинска страст. В своя малък апартамент на улица „Мишодиер“ тя се вълнуваше само от една-единствена грижа — да не се срещнат при нея господата, които се познават.

— Ами я ми кажете — запита Флори, — не сте ли увлечен по хубавата книжарка?

Този намек по адрес на госпожа Конен накара Гюстав да стане сериозен. Той уважавал тази жена, тя била почтена жена; отдавала се само когато сама искала и след това нямало случай да се похвали някой мъж, толкова добри приятели си оставали. И така, не желаейки да отговори, Гюстав сам постави въпрос:

— Заведохте ли Шушу в Мабил?

— Не, повярвайте ми, много е скъпо. Прибрахме се, пихме чай.

Застанал зад младите хора, Сакар чу тия женски имена, които те шепнешком бързо произнасяха. Той се усмихна. Обърна се към Флори:

— Не сте ли виждали господин Мазо?

— Да, господине, дойде да ми даде един ордер и се върна в апартамента си... Мисля, че момченцето му е болно, уведомиха го, че е дошъл лекар... Позвънете в дома му, защото може да излезе, без да се качи тук.

Сакар благодари, побърза да слезе на долния етаж. Мазо беше един от най-младите борсови посредници, облагодетелствувани от съдбата, имал щастието след смъртта на чичо си да стане титуляр на една от най-солидните кантори в Париж на възраст, когато човек още трябва да учи занаята. Той беше приятен на вид със своя нисък ръст,

тънки мустачки и черни проницателни очи; проявяваше голяма активност, а също така и много жива интелигентност. Сред борсовите посредници се говореше за тази негова умствена и физическа жизненост, толкова необходима в професията, която, прибавена към голямата му съобразителност и забележителна интуиция, щеше да го издигне в първата редица; освен че имаше остър глас, той получаваше от чуждестранните борси сведения от първа ръка, поддържаше връзки с големи банкери и най-сетне, както разправяха, имал втори братовчед в агенция Хавас. Жена му, за която се оженил по любов, му донесла сто и двадесет хиляди франка зестра; от тази млада очарователна жена той имаше вече две деца — едно момиченце на три години и момченце на осемнадесет месеца.

В момента Мазо изпращаше до площадката на стълбището доктора, който го успокояваше, усмихвайки се.

— Влезте, моля ви — каза той на Сакар. — С тези малки деца наистина веднага изпадаме в тревога, мислим си, че загиват и при най-малката болка.

Въведе го в салона, където жена му още държеше бебето на коленете си, а малкото момиченце, щастливо, че вижда майка си вече весела, се надигаше на пръсти, за да я целуне. И тримата бяха руси, с млечнобели лица — младата майка също така нежна и непринудена като децата. Мазо я целуна по косата, като ѝ каза:

— Видиш ли колко сме били обезумели.

— О, няма нищо, мили мой, толкова съм доволна, че той ни успокои.

След като поздрави, Сакар застана прав пред това голямо щастие. Стаята, разкошно мебелирана, лъхаше хубаво с аромата на щастливия живот на това семейство, което още нищо не бе разделяло; през тия четири години, откакто бяха женени, само веднъж се разнесе слух за някакво краткотрайно увлечение на Мазо по една певица от Опера Комик. Той се ползуваше с името на верен съпруг, както и с репутацията, че въпреки младежкия си жар още не играе много за своя сметка. И този хубав аромат на успех, на безоблачно щастие наистина лъхаше от спокойната обстановка, създадена от килимите и тапетите, от благоуханието на един голям букет от рози в китайска ваза, което изпълваше цялата стая.

Госпожа Мазо, която слабо познаваше Сакар, му каза весело:

— Нали, господине, достатъчно е да желаеш щастието, за да бъдеш винаги щастлив?

— Убеден съм в това, госпожо — отвърна той. — Но има и същества, толкова хубави и толкова добри, че нещастията никога не смее да ги докосне.

Тя стана, просияла, на свой ред целуна съпруга си и си отиде, отнасяйки момченцето, последвана от момиченцето, което до този момент висеше на врата на баща си. За да скрие вълнението си, Мазо се обърна към посетителя с типичната парижка шега:

— Както виждате, ние тук не скучаем.

После продължи делово:

— Имате нещо да ми кажете? Да се качим горе, искате ли? Там ще бъде по-удобно.

В кантората, пред касата, Сакар видя Сабатани, който бе дошъл да изтегли някакви печалби; учуди се на сърдечното ръкостискане на борсовия посредник с неговия клиент. Още щом седна в кабинета, той обясни причината за посещението си, като попита за формалностите при включването на акциите в официалния курс. Небрежно разказа за предприятието, което щеше да основе, за Световната банка с капитал двадесет и пет милиона. Да, кредитна къща, предназначена най-вече да финансира големи мероприятия, които изброи накратко. Мазо го слушаше, без да трепне; и много любезно му обясни какви формалности трябва да изпълни. Но не беше толкова наивен, съмняваше се, че Сакар е дошъл за такава дреболия. И когато посетителят най-сетне спомена името на Дегремон, той се усмихна неволно. Наистина Дегремон се опираше на огромно състояние; за него говореха, че не бил много честен човек; но кой е честен в сделките и в любовта? Никой! Обаче той, Мазо, от скрупули не можел да каже истината за Дегремон, тъй като двамата били скъсали отношенията си и това знаели всички в Борсата. Дегремон сега давал повече от ордерите си на Жакоби, евреина от Бордо, едрия шестдесетгодишен мъжага с широко и весело лице, известен с ръмжащия си глас, но който вече ставаше тромав с дебелия си шкембе; имаше някакво съперничество между двамата борсови посредници — младият беше облагодетелствуван от съдбата, старият дължеше всичко на своето старшинство, в миналото доверено лице, на което клиентите най-сетне бяха дали възможност да откупи кантората

на своя шеф; Жакоби беше опитен и необикновено хитър, но за нещастие проваляше го страстта му към играта, непрекъснато се намираще пред катастрофа, въпреки че имаше значителни доходи. Всичко се стопяваше при ликвидациите. Жермен Кьор му струваше само по няколко хиляди франка, а собствената му жена никога никога не бе виждал.

— В края на краищата в тази Каракаска афера — заключи Мазо, отдавайки се на злобата въпреки коректността си, — положително Дегремон е изиграл предателска роля и е заграбил печалбите... Много е опасен.

После след кратко мълчание:

— Но защо вие не се отнесете към Гундерман?

— Никога! — извика Сакар разгневено.

В този момент влезе пълномощникът Бертис, който пошепна нещо на ухото на шефа си. Дошла била баронеса Сандорф, за да плати някакви разлики, но правела всевъзможни въртели, за да понамали от задълженията си. Обикновено Мазо любезничеше, лично посрещаше баронесата; но когато тя губеше, той я избягваше като чума, защото бе уверен, че любезността ще му струва скъпо. Няма по-лоши клиенти от жените, те са напълно недобросъвестни, когато трябва да плащат.

— Не, не, кажете й, че не съм тук — отвърна той раздражено. — И не й отстъпвайте пито сантим, чувате ли!

А когато Бертис излезе, Мазо, разбрал по усмивката на Сакар, че е чул разговора, каза:

— Наистина, драги мой, тя е много мила, но нямате представа колко е алчна... Ах, колко много биха ни обичали нашите клиенти, ако печелеха винаги! И колкото са по-богати, колкото е по-висш произходът им — нека бог ми прости! — толкова повече не им вярвам, още повече треперя, че няма да ми платят... Да, има дни, когато, извън големите фирми, предпочитам да имам само клиенти от провинцията.

Вратата отново се отвори, един чиновник му подаде досието, което той бе поискал сутринта, и излезе.

— Ето доказателства! Това е един събирач на ренти от Вандом, някой си Файо... Не можете да си представите какво количество ордери получавам от този кореспондент. Разбира се, ордерите са за малки стойности на дребни буржоа, дребни търговци, чифликчии. Но какъв е техният брой... Наистина голяма част от нашите клиенти, дори

бих казал основната, са скромните играчи, голямата безименна тълпа, която играе.

По някаква интуиция Сакар си спомни за Сабатани на гишето в касата.

— Значи Сабатани е при вас сега? — попита той.

— От една година, мисля — отвърна борсовият посредник с любезно безразличие. — Мил човек, нали? Започна на дребно, много е благоразумен и ще успее.

Той не спомена, а може би бе забравил, че Сабатани бе депозирал при него само две хиляди франка. Поради това играеше така умерено в началото. Навярно, както много други, левантинецът чакаше да се забрави, че е малък неговият гаранционен влог; той даваше доказателства за своето благоразумие, увеличаваше постепенно размера на ордерите си, готов, ако загуби някой ден в голяма ликвидация, да изчезне. Как да проявиш недоверие към един очарователен човек, с когото си станал приятел? Как да се съмняваш в неговата платежоспособност, когато го виждаш весел, на вид богат с това елегантно облекло, което за крадците на Борсата е една необходимост като униформа.

— Много мил, много интелигентен — повтори Сакар, който изведнъж взе решение да използва Сабатани, когато му потрябва дискретен и безскрупулен човек.

После той стана и се сбогува.

— Хайде, сбогом... Когато бъдат готови нашите акции, ще дойда пак при вас, преди да ги обявим за котиране.

На прага, стискайки ръката му, Мазо каза:

— Вие ще сгрешите, ако не говорите с Гундерман за вашия синдикат.

— Никога! — извика отново Сакар разярен.

Излязъл от кабинета, той видя пред гишето на касата Мозер и Пийро — първият с печален вид прибираще двуседмичната си печалба от седем-осем хилядофранкови банкноти, а другият, който бе загубил, изплащаше десет хиляди франка, като разправяше нещо на висок глас с такъв войнствен и надменен вид, сякаш беше победител. Наближаваше часът за закуска и откриване на Борсата, кантората щеше почти да се изпразни; вратата на Отдела за ликвидациите се отвори, чуха се смехове, предизвикани от Гюстав, който разказваше на

Флори как при една разходка с лодка момичето, което кормувало, паднало в Сена и си загубило всичко, дори чорапите.

На улицата Сакар погледна часовника си. Единадесет часът. Колко много загубено време! Не, той няма да отиде при Дегремон и макар че на прага да се бе разгневил срещу Гундерман, внезапно реши да се качи да го види. Всъщност нали в Шампо го беше предупредил за посещението си, когато му каза за своето ново предприятие, за да затвори злорадо усмихнатата му уста? Сега се оправдаваше, че няма да му иска нищо, че желае само да се поперчи, да покаже, че тържествува пред него, който го третираше като малко момче. Нов дъжд започна да се сипе, по паважа потече река, той скочи в минаващ фиакър и извика на кочияша да кара на улица „Прованс“.

Гундерман живееше там в един грамаден дворец, чиято големина задоволяваше напълно многобройното му семейство. Имаше пет дъщери и четирима синове, от които трите момичета и трите момчета, вече женени, бяха го дарили с четиринадесет внучета. Цялото това потомство, насядало за вечеря на масата, заедно с него и жена му наброяваше тридесет и един човека. Освен двама от зетьовете му, които живееха отделно, всички други имаха тук апартаменти в двете крила на дома — лявото и дясното, които гледаха към градината; централната част на сградата беше изцяло заета от просторните кабинети на банката. За по-малко от един век чудовищното състояние от един милиард се бе родило, расло и процъфтявало в това семейство благодарение както на спестовността, така и на щастливо стечение на обстоятелствата. В това имаше някакво предопределение, подпомогнато от жив ум, от упорит труд, от благоразумно и настойчиво усилие, устремено неотклонно към една и съща цел. Сега всички златни реки се вливаха в това море, милионите се губеха в милионите и общественото богатство се поглъщаше от непрекъснато увеличаващото се лично богатство; Гундерман беше истински господар, всемогъщ, страшен крал, на когото се подчиняваше Париж и целият свят.

Докато се изкачваше по широкото каменно стълбище със стъпала, протъркани от постоянно качване и слизане на тълпата, похабени повече от праговете на старите църкви, Сакар чувствуваше как в гърдите му се надига неутолима омраза срещу този човек. Ах, еврейнът му с еврейн! Той изпитваше срещу еврейна вековна расова

злоба, злоба, съществуваща най-вече в Южна Франция; сякаш цялата му плът се бунтуваше, едно настръхване на кожата от отвращение — самата мисъл за леко докосване го караше да се възмуцава и да се бунтува, без да съзнава и без да може да се обуздае. Необикновено бе, че той, Сакар, страшният гешефтар, грабител на пари с нечисти ръце, губеше самообладание и щом станеше дума за някой евреин, започваше да говори рязко, с отмъстително възмущение на честен човек, който живееше от труда на ръцете си, чужд на каквато и да е лихварска сделка. Той произнасяше обвинителна реч срещу расата, тази проклета раса, която няма нито родина, нито цар, а живее като паразит върху гърба на другите народи, преструвайки се, че признава техните закони, но в действителност се подчинява само на своя окървавен и гневен бог на кражбата; и той доказваше, че тя навсякъде изпълнява своята мисия на жестоко завоевание, предопределена ѝ от нейния бог, разполагайки се във всяка страна като паяк в средата на мрежата си, за да дебне своята жертва, да смуче кръвта на всички, да се угоява от живота на другите. Нима има поне един евреин, който да работи нещо с десетте си пръста, нима има евреи земеделци, евреи работници? Не! Трудът е позорен — тяхната религия почти го забранява, насърчава само експлоатацията на чуждия труд. Ах, негодниците! Сакар сякаш още повече се вбесяваше, защото им се възхищаваше, защото завиждаше на необикновените им финансови способности, на вроденото им умение да боравят с цифрите, на естествената лекота, с която решаваха и най-сложните операции, на техния нюх и на техния шанс, осигуряващи им успех във всичко, което предприемат. Той казваше, че християните са безсилни в тази мошеническа игра — захванат ли се, винаги се давят; но вземете един евреин, който дори не знае да води търговски книжа, хвърлете го в мътната вода на някаква съмнителна афера. Той ще изплува и ще отнесе на гърба си цялата печалба. Това е дар на расата, смисъл на нейния живот сред другите националности, които се появяват и изчезват. С гняв предсказваше, че в края на краищата всички народи ще бъдат покорени от евреите, когато те ще обсебят богатството на цялото земно кълбо — а това няма да закъснее, защото им се позволява всеки ден свободно да разширяват своята власт, както се вижда вече в Париж, където Гундерман царува върху трон, по-солиден и по-уважаван от трона на императора.

Горе, преди да влезе в просторната чакалня, Сакар за миг се подвоуми, като видя, че тя е пълна с комисионери, мъже и жени, с просители, с голяма гъмжаща, неспокойна тълпа. Комисионерите се бореха да се изпреварят един друг с почти неосъществимата надежда да получат някакъв ордер, защото големият банкер имаше свои агенти; но въпреки това смяташе се за чест, дори за актив, ако бъдеш приет от него, и затова всеки от тях искаше да има основание да се похвали. Въпреки навалищата чакането не беше дълго, двама чиновници се занимаваха с реда на опашката, една безкрайна опашка, която преминаваше в галоп през двукрилата врата. И макар че тълпата беше голяма, Сакар почти веднага попадна в потока.

В огромния си кабинет Гундерман заемаше малък ъгъл в дъното, близо до последния прозорец. Седнал пред скромно махагоново бюро, светлината биеше в гърба му, така че лицето му беше напълно в сянка. Той ставаше в пет часа и сядаше да работи, докато Париж още спеше; а когато към девет часа посетителите, блъскайки се, започваха да галопират пред него, работният му ден беше вече преполовен. По средата на кабинета имаше три по-големи бюра за двама от синовете му и за един от зетьовете, които му помагаша, но те рядко седяха зад бюрата си, непрекъснато сновяха сред многобройните служители от вътрешния апарат на банката. Посетителите обаче минаваха само през този кабинет, имаха достъп само до него, до господаря в скромния ъгъл; в продължение на часове, чак до обед, с равнодушен и уморен вид той приемаше хората, отговаряше най-често с кимане на глава, а понякога, когато искаше да се покаже много любезен, произнасяше по някоя дума.

Щом забеляза Сакар, по лицето на Гундерман проблесна тънка подигравателна усмивка.

— О, вие ли сте, драги ми приятелю... Седнете, моля ви, за момент, ако искате да ми кажете нещо. След малко ще бъда на ваше разположение...

После той се престори, че го е забравил, обаче Сакар не губеше търпение и заследи с интерес парада на комисионерите, които един след друг влизаха с еднакъв дълбок поклон, вадеха от безукорните си рединготи едно и също картонче, таблицата на борсовия курс, и го поднасяха на банкера пак с еднакъв почтителен и умолителен жест. Така минаха десет, минаха двадесет души. Банкерът всеки път вземаше

таблицата, хвърляше върху нея поглед и я връщаше. Нищо друго не можеше да се сравни с неговото търпение освен пълното му безразличие към тази градушка от предложения.

Но появи се и Масиас с весел и същевременно загрижен като на добро пребито куче вид. Понякога го приемаха толкова лошо, че му се плачеше. Този ден навярно бе стигнал до такова унижение, че си позволи да прояви неочаквана настойчивост.

— Вижте, господине, акциите на Движимо имущество са много спаднали... Колко трябва да ви купя?

Без да вземе таблицата, Гундерман вдигна синьозеленикавите си очи към младия човек, който си бе позволил такава фамилиарност, и грубо попита:

— Мислите ли, драги, че ми е приятно да ви приемам?

— Боже мой, господине! — отвърна побледнял Масиас. — И на мене ми е още по-неприятно да идвам за нищо всяка сутрин от три месеца.

— Е добре, повече не идвайте!

Комисионерът се поклони и си тръгна, след като отправи към Сакар яростен и отчаян поглед на момче, разбрало изведнъж, че никога няма да направи кариера.

Всъщност Сакар се питаше какъв интерес можеше да има Гундерман, като приема всички тези хора. Очевидно той притежаваше особената способност да се уединява, да се съсредоточава и да продължава да размишлява; това може би беше система, начин да прави всяка сутрин преглед на пазара и в този преглед винаги да има някаква печалба, колкото и малка да е тя. Той много рязко отби осемдесет франка на един борсов агент, на когото предишния ден беше възложил някакъв ордер и който всъщност се мъчеше да го окраде. После един търговец антиквар застана пред него с емайлирана златна кутия от миналия век, частично реставрирана, но банкерът веднага подуши опита за измама. След това минаха две дами — едната стара, с нос на нощна хищна птица, другата много хубава млада брюнетка, които искаха да му покажат в дома си един скрин в стил Луи XV, но той категорично отказа да отиде да го види. Изредиха се един бижутер с рубини, двама изобретатели, двама англичани, немци, италианци, хора от двата пола, говорещи на всички езици. И все още продължаваше парадът на комисионерите, който прекъсваше

разговорите с другите посетители и се увековечаваше с повторението на все същия жест — механичното подаване на таблицата; с приближаването на часа за откриване на Борсата все по-голям брой чиновници влизаха в кабинета, приближаваха се до него и му подаваха телеграми и документи за подпис.

Но врявата стигна своята връхна точка, когато едно момченце на пет-шест години, яхнало тояга като конче, нахлу в кабинета, свирейки с тропет, веднага подир него едно след друго влязоха още две деца, две момиченца, едното на три, другото на осем години, които се покатериха по фотьойла на дядо си, започнаха да му дърпат ръцете, увиснаха на врата му; той спокойно ги остави да си играят и ги целуна с оная присъща на евреите страст към семейството, към многобройното потомство, което те защитават, защото в него се крие тяхната сила.

Изведнъж той като че ли си спомни за Сакар.

— О, приятелю мой, ще ми простите, нали виждате, че не ми остава нито минутка... Обяснете ми вашия случай.

И той се зае да го изслуша, когато един чиновник въведе някакъв едър рус господин и му съобщи шепнешком неговото име. Гундерман веднага стана, без обаче да бърза, отиде да разговаря с господина пред насрещния прозорец, а през това време един от синовете му продължи вместо него да приема комисионерите и борсовите посредници.

Въпреки че беше вътрешно разгневен, Сакар започна да изпитва уважение. Беше познал в русия господин представител на една от великите сили, който в двореца Тюйлери се държеше надменно, а тук леко навеждаше глава и се усмихваше като просител. Много често в този кабинет, общодостъпен като площад, изпълнен с детска врява, Гундерман приемаше също така прав и висши държавни управници, самите императорски министри. Тук се потвърждаваше световната кралска власт на този човек, който имаше свои посланици във всички кралства на света, консули във всички провинции, агенции във всички градове и кораби във всички морета. Той съвсем не беше спекулант, капитан авантюрист, който маневрира с милионите на другите, и не мечтаеше по примера на Сакар за героични победи, в които да спечели за себе си колосална плячка благодарение на чуждо злато, поверено му да разпорежда с него; той беше, както сам казваше добродушно, един обикновен търговец на пари, най-опитният и най-ревностен от всички.

Обаче, за да установи своята власт, е трябвало преди всичко да завладее Борсата, и при всяка ликвидация е започвал нова битка, в която неминуемо е побеждавал благодарение на решаващата сила на големите батальони. Като го гледаше, Сакар за миг бе овладян от мисълта, че всички пари, с които борави Гундерман, са негови, че той има в своите изби неизчерпаеми количества стоки, с които търгува като хитър и съобразителен търговец, като абсолютен господар, на когото се подчиняват при пръв поглед, които иска всичко да чуе, всичко да види, всичко сам лично да извърши. Собственият милиард е несломима сила, когато добре се управлява.

— Не ни дават нито минутка време, драги приятелю — каза му Гундерман, когато се върна при него. — Вижте какво, аз трябва да обядвам, елате с мене в съседната стая. Там може би ще ни оставят спокойни.

Слязоха в малката сутрешна трапезария на големия дом, където семейството никога не се събираше в пълен състав. Този ден около масата бяха деветнадесет души, от които осем деца. Банкерът заемаше централното място и пред него имаше само купа мляко.

Той притвори за миг очите си, изтощен от умора, с много бледо и нагърчено лице, измъчено от страданията на черния дроб и бъбреците; после, след като с треперещите си ръце поднесе млякото до устните си и отпи една глътка, той въздъхна:

— Ох, съсипан съм днес!

— Защо не си починете? — попита Сакар.

Гундерман отпрати към него изумени очи и каза наивно:

— Ами не мога!

В действителност не го оставяха дори спокойно да изпие млякото си, приемът на комисионерите продължи и тук, върволицата сега преминаваше в галоп през трапезарията, докато в това време членовете на семейството — мъжете и жените, свикнали с тази блъсканица — се смееха, ядяха усилено студени меса и сладкиши, а децата, възбудени от глътка чисто вино, вдигаха оглушителен шум.

Без да сваля очи от него, Сакар му се възхищаваше, като го гледаше как на бавни глътки пие млякото си с такова усилие, че едва ли щеше да стигне до дъното на купата. Беше поставен на млечна диета, не трябваше да докосва нито месо, нито сладкиши. Тогава за какво му е този милиард? Жените никога не са го привличали — от

четиридесет години беше абсолютно верен на своята, а сега, когато задължително трябваше да се въздържа, целомъдрието му безвъзвратно се утвърди. Защо трябваше да става от пет часа, да се занимава с тази отвратителна професия, да се съсипва от голяма умора, да води такъв каторжнически живот, на какъвто не би се съгласил и последният дрипльо?

Защо да претъпква паметта си с цифри, а главата си с толкова много всевъзможни грижи?

Защо е това излишно злато, прибавено към другото огромно количество злато, щом не може да си купи и да изяде на улицата едно кило череша, щом не може да заведе в някоя извънградска кръчмичка край Сена харесаното на улицата момиче, щом не може да използва всичко, което се продава, и да се наслаждава на мързела и свободата? И Сакар, който въпреки страшните си апетити към удоволствията признаваше и любовта към парите заради властта, която те даваха, се почувствува обзет от някакъв пъклен ужас, като виждаше пред себе си тази фигура, изобразяваща не само класическото скъперничество, което трупа пари, но и образа на безупречния работник без плътски желания, станал в мъченическата си старост почти абстрактен, който продължаваше упорито да изгражда кулата си от милиони с единствената мечта да ги завежда на своите, а те да продължат да я издигат, докато се извиси над цялата земя.

Най-сетне Гундерман се наведе към него и изслуша обясненията, направени шепнешком, за проектираното създаване на Световна банка. Всъщност Сакар не се впусна в подробности, спомена само за проектите в чантата на Амлен, защото почувствува още от първите думи, че банкерът искаше само да го накара да му се изповяда напълно, решил предварително любезно да го отпрати.

— Още една банка, драги приятелю, още една банка! — повтори той иронично. — Ако трябва да вложа някъде парите си, аз бих предпочел да ги вложа в някоя машина, да, в гилотина за главите на всички тия банки, които се основават. Какво ще кажете? Например едно гребло за разчистване на Борсата? Вашият инженер няма ли нещо такова в своите книжа?

После, преструвайки се, че се отнася бащински, той продължи с жестоко спокойствие:

— Хайде, бъдете благоразумен, нали знаете какво ви бях казал... Грешите, като отново се заемате със сделки; аз ви правя истинска услуга, като отказвам да подкрепя вашия синдикат... Неизбежно ще се провалите с математическа точност, защото твърде бързо се разгорещавате и имате много голямо въображение; освен това винаги свършва зле този, който спекулира с чужди пари... Защо вашият брат не ви намери едно хубаво място, а? Префект или данъчен началник — не данъчен началник, много е опасно... Бъдете предпазлив, бъдете предпазлив, драги приятелю.

Сакар бе станал разтреперан.

— Значи, окончателно решихте, няма да вземете акции, не искате да бъдете с нас?

— С вас — никога в живота!... Ще бъдете изяден още преди да изтекат три години.

Настъпи мълчание като пред сражение, размяна на остри, предизвикателни погледи.

— Тогава довиждане... Аз още не съм обядвал и съм много гладен. Ще видим кой ще бъде изяден.

И той го остави сред неговото племе, което шумно завършваше да се тъпче със сладкиши; Гундерман продължи да приема закъснелите посредници, докато на малки глътки, с побелели от млякото устни, допиваше купата.

Сакар се хвърли във фиакъра и поръча да го закарат на улица „Сен Лазар“. Удари един часът, денят бе загубен, той се прибираше да яде, побеснял от гняв. Ах, какъв мръсен евреин наистина, с удоволствие би му прегризал врата, както кучето прегризва кокал! Наистина не би могъл да го изяде — Гундерман беше много голямо, страшно парче. Но кой знае? Проваляли са се и най-големите империи, настъпва час за гибелта и на най-могъщите. Не, няма веднага да го изяде, най-напред ще го разкъса, ще раздроби на парчета неговия милиард; после ще го изяде. Да! Защо не? Ще унищожи в лицето на техния неоспорим крал тези евреи, които се имат за господари на пиршеството! Тия разсъждения и гневът, предизвикан от Гундерман, пораждаха у Сакар яростно желание да действа, да жъне веднага успехи: искаше му се с един жест да изгради своята банкова къща, да я пусне веднага в действие, да започне да тържествува, да смаже конкуриращите го фирми. Спомни си пак за Дегремон; без да

размишлява, с непреодолим порив той се наведе и извика на кочияша да тръгне към улица „Ларошфуко“. Ако искаше да види Дегремон, трябваше да побърза, да отложи за по-късно закуската си, защото знаеше, че той излиза към един часа. Нямаше съмнение, че този християнин струваше колкото двама евреи, минаваше за ненаситна ламя, която поглъща нови предприятия, зависими финансово от него. И в тази минута, за да я победи, Сакар би преговарял и с разбойника Картуш, дори при условие да делят. А по-късно, когато стане по-силен, ще видим.

В това време фиакърът, който трудно се изкачваше по стръмната улица, се спря пред високата монументална порта на един от последните големи домове в този квартал, където в миналото имаше твърде красиви къщи. Главният корпус на сградата, издигнат в дъното на огромен павиран двор, беше величествен като кралски дворец; а градината зад него, в която се извисяваха столетни дървета, беше истински парк, изолиран от многолюдните улици. Този дом беше известен на цял Париж с пицните празници, уреждани в него, но най-вече с великолепната колекция от картини, която всеки велик княз, пристигнал в Париж, не пропускаше да посети. Съпруг на известна колкото и картините му красавица, която жънеше бурни успехи из цял свят като певица, господарят на този дом живееше нашироко като княз, беше също така прославен с конюшната си със състезателни коне, както със своята галерия — членуваше в един от големите клубове, показваше се с най-скъпите жени, имаше лежа в операта, кресло в залата за разпродажби в Друо и запазено място в съмнителните модни заведения. И целият този широк живот, този разкош, пламтящ в апотеоза на каприза и изкуството, се плащаше изключително с приходи от спекулативни сделки, от едно състояние, което беше непрекъснато в обръщение и изглеждаше неизчерпаемо като морето, но в което имаше приливи и отливи, разлики в размер на двеста и триста хиляди франка при всяка двуседмична ликвидация.

След като Сакар изкачи величественото външно каменно стълбище, лакеят съобщи за него и през три отрупани с чудеса на изкуството салона го въведе в малка пушалня, където Дегремон допушваше пурата си, преди да излезе. Той беше четиридесет и пет годишен мъж, борещ се срещу напълняването, висок на ръст, много елегантен, с грижлива прическа, с мустаци и брадичка, каквито имаха

ревностните поклонници на Тюйлери. Държеше се извънредно любезно, абсолютно самоуверен, сигурен в победата.

Веднага се устреми към Сакар:

— О, скъпи ми приятелю, какво става с вас? Пак си мислех за вас онзи ден... Ами нали сте ми съсед?

Обаче бързо се съвзе, отказа се от тия излияния, които проявяваше към хората от тълпата, когато Сакар, решавайки, че изисканите предисловия са излишни, веднага пристъпи към целта на своето посещение. Той разказа за големия си план, обясни, че преди да учреди Световната банка с капитал от двадесет и пет милиона, иска да образува синдикат от приятели — банкери, индустриалци, които предварително да осигурят успеха на емисията, като се задължават да поемат четири пети от нея, тоест най-малко четиридесет хиляди акции. Дегремон стана много сериозен, слушаше и го гледаше, сякаш проникваше в сърцевината на мозъка му, за да види какви сили, какъв полезен труд би могъл още да извлече от този енергичен, познат нему, с прекрасни качества човек, така объркано възбуден сега. Отначало се поколеба:

— Не, не, аз съм претрупан, не искам да предприемам нищо ново.

После, все пак заинтригуван, постави въпроси, поиска да узнае какви планове има новата кредитна къща, планове, които събеседникът му изброи твърде сдържано. И когато се запозна с първата сделка, която ще направят — обединяването на всички транспортни компании в Средиземноморието под фирмата генерална компания на обединените параходства, очевидно бе поразен и веднага склонил:

— Е, добре, съгласен съм да участвувам. Само че при едно условие: как сте с вашия брат, министъра?

Изненадан, Сакар откровено изрази своето огорчение:

— С брат ми ли?... О, той си гледа своята работа, а аз — моята. Отношението на моя брат към мене не е много братско.

— Тогава много лошо! — заяви ясно Дегремон. — Ще бъда с вас само ако и вашият брат бъде с вас... Разбирате ме добре, нали, не искам да бъдете скарани.

Разгневен и нетърпелив, Сакар възрази с жест. Нима имат нужда от Ругон? Нима сами трябва да си поставят вериги на ръцете и на краката? Но в същото време един вътрешен глас на благоразумие, по-

силен от неговия гняв, му казваше, че трябва поне да си осигури неутралитета на големия човек. Въпреки това грубо отказа:

— Не, не, той винаги се е отнасял много мръснишки с мене. Никога няма да направя първата крачка.

— Слушайте — подзе Дегремон, — ще се видя с Юре в пет часа по един въпрос, който той се зае да уреди... Идете бързо в Законодателната камара, повикайте настрана Юре, изложете му вашия план, той веднага ще говори с Ругон, ще узнае мнението му и ще ни уведоми тук в пет часа... Е, ще дойдете ли тук в пет часа?

Сакар размишляваше с наведена глава.

— Боже мой, щом като толкова много държите!

— О, безусловно! Без Ругон в никакъв случай; с Ругон всичко, което поискате.

— Добре, ще отида.

След като силно си стиснаха ръцете, той понечи да тръгне, но Дегремон го спря:

— Вижте какво, ако почувствувате, че е необходимо, минете на връщане при маркиз Дьо Боен и при Седий. Кажете им, че аз участвувам, и ги поканете и те да се включат... Искам да бъдат с нас.

Пред портата Сакар намери фиакъра, който бе задържал, макар че домът му беше съвсем близо, на другия край на улицата. Той освободи колата, разчитайки, че следобед ще може да впрегне своя екипаж, и бързо се прибра, за да закуси. Вече не го очакваха, готвачката лично му поднесе парче студено месо, което лакомо унищожи, карайки се на кочияша си, когото бе повикал; кочияшът му разказа за визитацията на ветеринарния, който наредил конят да почива три-четири дни. С пълна уста Сакар обвиняваше кочияша за лошите грижи и го заплашваше с госпожа Каролин, която щяла да постави в ред всичко това. Накрай му изкрещя поне да отиде да потърси фиакър. Отново пороен дъжд се сипеше навън и той трябваше да чака повече от четвърт час колата, в която се качи под потоците вода, като извика адреса:

— В Законодателната камара!

Планът му беше да пристигне там преди заседанието, за да посрещне Юре при входа и спокойно да поговори с него. За нещастие този ден очакваха заседанието да бъде бурно, защото един член на

левицата щеше да повдигне вечния въпрос за Мексико и Ругон навярно щеше да бъде принуден да отговори.

Когато влизаше в преддверието, Сакар има щастието да срещне веднага депутата. Въвлече го в дъното на един от малките съседни салони, където останаха насаме поради голямото вълнение, което бушуваше в кулоарите. Опозицията ставаше все по-опасна, започваше да духа катастрофален вятър, който щеше да се развихри и да повали всичко. И поради това Юре, който беше разтревожен, отначало нищо не разбра и трябваше повторно да му се обясни мисията, която му възлагаша. Уплахата му още повече се увеличи.

— О, скъпи мой приятелю, помислете си само! Да се говори на Ругон в този момент! Той положително ще ме прати по дяволите.

После на преден план изпъкна безпокойството за личния му интерес. Той съществуваше само благодарение на големия човек, на когото дължеше официалното поставяне на кандидатурата му, избирането му, положението му на момче за всичко, живеещо от трохите и милостта на господаря. С това занятие в продължение на две години, благодарение на бакшишите, на предпазливо подаваните под масата подкупи, той закръгляше обширните си земи в Калвадос с намерението да се оттегли там и да си царува след погрома. Хитратата му селска физиономия се помрачи, като изрази затрудненото положение, в което го поставяше тази молба за посредничество, без да му дадат време да си направи сметка дали за него ще има някаква печалба или загуба.

— Не, не, аз не мога... Аз ви предадох желанието на брат ви, не мога да ходя отново при него. Дявол да го вземе, помислете малко и за мене! Той никак не обича да го безпокоят; и, за бога, аз съвсем нямам намерение да патя заради вас, да рискувам собствения си кредит.

Разбрал душевното му състояние, Сакар си постави за цел най-напред да го убеди, че и той също може да спечели милиони, ако бъде учредена Световната банка. В едри щрихи с пламенни слова, които превръщаха паричната сделка в патетичен разказ, той обясни великолепните предприятия, сигурния и колосален успех. С ентузиазъм Дегремон приел да оглави синдиката, Боен и Седий вече поискали да участвуват. Невъзможно било и той, Юре, да не участвува — споменатите господа непременно искали той да бъде с тях заради високото си политическо положение. Дори се надявали той да се

съгласи да участвува в управителния съвет, защото името му означавало ред и честност.

При това обещание да го направят член на управителния съвет депутатът го погледна право в лицето.

— Най-сетне какво искате от мене, какъв отговор желаете да изтръгна от Ругон?

— Боже мой — подзе Сакар, — аз на драго сърце бих минал без брат ми. Но Дегремон настоява да се сдобря с него. Може би има право... Така аз смятам, че вие трябва просто да разкажете на страшния човек за нашето предприятие и да получите, ако не желае да ни подкрепи, поне обещание, че няма да бъде против нас.

С примижали очи Юре все още не можеше да се реши:

— Това е всичко! Да ни донесете от него една любезна дума, нищо повече от една любезна дума, чувате ли! Дегремон ще остане доволен и ние тримата ще уредим работата още тази вечер.

— Е, добре, ще се опитам — заяви внезапно депутатът с престошена селска прямота. — Правя го само за вас, защото не е удобно, о, никак не е удобно, особено сега, когато левицата го атакува... В пет часа.

— В пет часа!

Сакар остана там още един час, обезпокоен много от слуховете за борбата, които се носеха. Той чу, че един от големите оратори на опозицията ще вземе думата. При тази новина за миг си помисли дали не трябва да намери Юре и да го попита няма ли да е по-благоразумно да отложи за утре разговора с Ругон. Но тъй като беше фаталист и вярваше в шанса, той се изплаши, че всичко може да пропадне, ако промени това, което бе решено. Може би в тази суматоха брат му полесно ще изтърве очакваната дума. И за да не попречи на хода на нещата, той си тръгна, качи се във фиакъра и когато стигнаха вече до моста Конкорд, се сети за изказаното желание на Дегремон.

— Кочияш, на улица „Вавилон“.

На улица „Вавилон“ живее маркиз Дьо Боен. Той заемаше старите пристройки на един голям дом; къщата, която бе приютявала персонала от конюшните, беше превърната в много уютно модерно жилище. Уредбата беше разкошна, имаше кокетен, аристократичен вид. Никой не можеше да види жена му, тя боледувала, казваше той, и поради някакви недъзи не излизала от апартамента си. Обаче къщата и

мебелите бяха нейна собственост, той живееше у нея като наемател, притежаваше само собствените си вещи, които можеше да прибере в куфар и да ги отнесе с фиакър. Бяха си разделили имуществото, откакто той живееше само от играта на Борсата. В претърпените вече два провала той категорично бе отказал да плати загубите си, а синдикатът, след като проверил материалното му положение, не си направил дори труд да му изпрати изпълнителен лист. Просто минали сметката му като загуба. Печелеше ли, прибираще парите в джоба си. Обаче губеше ли, не плащаше — това всички знаеха и се примиряваха. Името му беше много известно, а личността му — изключително декоративна в управителните съвети; и поради това новите компании, които се Стремяха към златни фирми, си оспорваха неговото име, така че той никога не бездействуваше. В Борсата си имаше стол откъм улица „Нотр дам де Виктоар“, където седяха богатите спекуланти, които си даваха вид, че съвсем не се интересуват от дребните всекидневни слухове. Уважаваха го, много се съветваха с него. Често беше оказвал влияние върху курса на акциите. Изобщо беше личност.

Сакар, който го познаваше добре, все пак се изненада от извънредно учтивия прием на този красив шестдесетгодишен старец с много малка глава върху огромно тяло; мъртвешки бледото му лице изглеждаше величествено под кафявата перука.

— Господин маркиз, идвам при вас като истински приятел...

Той изложи мотивите на посещението, отначало без Да навлиза в подробностите. Обаче след първите му думи маркизът го спря:

— Не, не, всичкото ми време е заето, а в този момент трябва да откажа на десет предложения.

После, тъй като Сакар с усмивка добави:

— Дегремон ме изпрати, той се сети за вас...

Маркизът веднага извика:

— Ах, значи Дегремон е вътре... Добре, добре. Щом като Дегремон е с вас, значи и аз съм. Разчитайте на мене.

И когато след това посетителят поиска попе малко да го осведоми, за да разбере в какъв вид сделка ще участвува, той му затвори устата с любезната непринуденост на знатен благородник, който не се принизява до подробностите и има вродено доверие в честността на хората.

— Моля ви, нито дума повече... Не искам да зная. Вие имате нужда от моето име, давам ви го и съм много щастлив, това е... Само кажете на Дегремон да подрежда всичко, както му е угодно.

Качил се отново във фиакъра, развеселен, Сакар се смееше и си мислеше:

„Скъпо ще ни струва, но той наистина е прекрасен.“

После извика:

— Кочияш, на улица „Жьоньор“.

Предприятието на Седий държеше тук складове и канцеларии в огромния партерен етаж на къщата в дъното на двора. След тридесетгодишен труд Седий, който беше от Лион, където и досега имаше работилници, най-сетне бе успял да стане един от най-известните и най-солидни търговци на коприна в Париж; но изведнъж, след случаен успех, страстта към борсовата игра пламна в него и се разгоря с разрушителна сила като пожар. Двете други огромни печалби, които последваха една след друга, го обезумиха. За какво е трябвало да похаби тридесет години от живота си, за да спечели един нещастен милион, когато за един час с една проста борсова операция можеш да сложиш в джоба такава сума. Оттогава той постепенно загуби интерес към своето предприятие, което вървеше по силата на инерцията; живееше вече само с надеждата за някакъв победоносен удар на ажиото, но упорито започна да го гони лош шанс и Борсата поглъщаше всичките печалби от търговията му. В тази страст най-лошото е, че преставаш да цениш законната печалба, дори загубваш точната представа за стойността на парите. Очакваше го неизбежно разорение, тъй като работилниците му в Лион носеха печалба двеста хиляди франка, а играта отнасяше триста хиляди.

Сакар намери развълнуван и загрижен този флегматичен и неразсъдлив играч. Той живееше постоянно измъчван от съвестта си, винаги с надежда, винаги потиснат, болен и неуверен, защото в действителност си оставаше честен човек. Ликвидацията в края на април беше за него катастрофална. Въпреки това мазното му лице с големи руси бакенбарди се оцвети още пра първите думи.

— О, мили мой, ако ми носите щастие, добре дошъл!

След това го обзе ужас.

— Не, не! Не ме изкушавайте. По-добре е да се затворя при моите копринени платове и да не излизам от кантората си!

За да му даде време да се успокои, Сакар започна да му разказва за неговия син Гюстав, когото бе видял сутринта у Мазо. Но за търговеца това беше друга грижа, защото той бе мечтал да предаде предприятието си на този син, който пък презираше търговията, беше човек на удоволствията и празниците с апетит, като синовете на парвенютата, годни само да ядат готовото богатство. Баща му го беше настанил у Мазо, за да го накара да прояви интерес към финансовите въпроси.

— Откакто почина бедната му майка — прошепна Седий, — той много малко радости ми е създал. Може би там, в службата, ще научи неща, които ще ми бъдат полезни.

— Е добре — подзе изведнъж Сакар, — ще бъдете ли с нас? Дегремон ме изпрати да ви кажа, че той участва.

Седий вдигна нагоре трепереци ръце. И с глас, разтреперан от желание и от страх, каза:

— Ами да! Ще участвам! Вие знаете, че не мога да направя друго, освен да бъда с вас! Ако откажа и вашата работа тръгне, ще се разболея от съжаление... Кажете на Дегремон, че съм съгласен.

Като излезе на улицата, Сакар извади часовника си и видя, че е едва четири часът. Времето, което му оставаше, и желанието да походи малко го накараха да освободи фиакъра. Но почти веднага се разкаях, защото още не беше излязъл на булеварда, когато нов проливен дъжд, примесен с градушка, го принуди пак да потърси прикритие под една порта. Какво кучешко време, когато трябваше да обикаля Париж! В продължение на четвърт час гледа как водата се сипе, после търпението му се изчерпи и той спря една празна минаваща кола. Беше открита каляска и напразно се опита да скрие краката си под кожената покривка; на улица „Ларошфуко“ стигна измокрен цял половин час напред. В пушалнята, където лакеят го остави, съобщавайки му, че господарят още не се е прибрал, Сакар започна да се разхожда със ситни крачки, като разглеждаше картините. Но един великолепен женски глас, едно мощно меланхолично и дълбоко контраалто се разнесе в тишината на дома; той се приближи до оставения отворен прозорец, за да слуша — госпожа Дегремон репетираше на пианото песента, която навярно щеше да пее вечерта в някой салон. Унесен в музиката, той си припомни необикновените истории, които се разказваха за Дегремон, най-вече след случая с Адамантинския заем от

петдесет милиона, чиито облигации той държал изцяло в ръцете си, продавал ги, прекупувал ги и отново ги препродавал пет пъти чрез свои посредници, докато създал интерес към тях и затвърдил цената им; после провел сериозна продажба, след която настъпило катастрофално спадане — от триста франка на петнадесет франка — и натрупал огромни печалби, като ограбил един малък свят от наивници, които разорил с един удар. Ах, силен беше този страшен господин! Гласът на госпожата продължаваше да разлива с трагична широта нежна, отчаяна тъга; в това време Сакар, върнал се в средата на стаята, се беше спрял пред картината на Мейсоние, която оценяваше на сто хиляди франка.

Някой влезе и той се изненада, като видя Юре.

— Нима дойдохте вече? Още няма пет часът... Свърши ли заседанието?

— О, как свършило... Те още се карат шумно.

И Юре обясни, че тъй като депутатът от опозицията продължавал да говори, положително Ругон ще може да отговори едва утре. Като вил ял тона, той се осмелил да попита министъра по време на краткото прекъсване на заседанието, когато излизал от залата.

— И какво? — попита Сакар нервно. — Какво каза моят знаменит брат?

Юре не отговори веднага.

— Ах, беше зъл като куче... Признавам ви, че като го видях колко е озлобен, просто очаквах да ме изпъди... Обаче аз му споменах за вашата работа, казах му, че вие нищо няма да предприемете без негово съгласие.

— И после?

— После с двете си ръце ме хвана, разтърси ме и ми изкрещя в лицето: „Да върви да се беси!“ И ето ме сега тук.

Пребледнял, Сакар престорено се усмихна.

— Много мило.

— Разбира се, да! Много мило — подзе депутатът с убедителен тон. — Аз и толкова не очаквах... Сега можем да действуваме.

И понеже чу в съседния салон стъпките на завърналия се Дегремон, той добави съвсем тихо:

— Оставете аз да говоря.

Очевидно Юре имаше голямо желание да се учреди Световната банка и да участвува в нея. Навярно си беше направил сметка за ролята, която би могъл да играе. Така че още щом стисна десницата на Дегремон, лицето му засия и той, вдигайки ръка нагоре, извика:

— Победа! Победа!

— О, наистина ли! Разкажете ми всичко.

— Боже мой! Големецът се показва такъв, какъвто трябва да бъде. Отговори ми: „Дано брат ми да успее!“

Изведнъж Дегремон се преобрази, намери думата очарователна. „Да успее!“ — тази дума съдържаше всичко: ако бъде глупав да не успее, ще го зарежа; но ако успее, ще му помогна. Наистина великолепно!

— И ние ще успеем, скъпи Сакар, бъдете спокоен... Ще направим всичко, което е необходимо.

След като и тримата мъже седнаха, за да набележат главните точки, Дегремон стана и отиде да затвори прозореца; защото гласът на госпожата, който все повече се усилваше, лееше такова безкрайно, отчаяно ридание, че им пречеше да се чуват. А дори и при затворен прозорец тази потисната жалба ги преследваше, докато решаваха учредяването на кредитното дружество, Световната банка с капитал двадесет и пет милиона, разпределени в петдесет хиляди акции по петстотин франка. Освен това решиха, че Дегремон, Юре, Седий, маркиз Дьо Боен и още някои техни приятели ще образуват синдикат, който предварително ще вземе и ще си разпредели четири пети от акциите, тоест четиридесет хиляди; по този начин се осигуряваше успехът на емисията, а по-късно, задържайки акциите, ще ги направят редки на пазара и ще могат да повишават курса им, както си искат. Обаче този проект едва не се провали, когато Дегремон поиска премия от четиристотин хиляди франка, разпределени върху четиридесетте хиляди акции, тоест по десет франка върху акция. Сакар възрази, заяви, че не е благоразумно да се дои кравата, преди още да се е родила. В началото И без това ще имат трудности, защо още повече да се утежнява положението? И въпреки това той трябваше да отстъпи, след като чу и становището на Юре, който спокойно заяви, че това било съвсем естествено, винаги така се практикувало.

Сбогуваха се, като си определиха среща на другия ден, среща, на която трябваше да присъствува инженер Амлен, но изведнъж

Дегремон се плесна по челото и с отчаян вик каза:

— Ами забравих Колб! О, той няма да ни прости, трябва и той да бъде с нас... Миличък Сакар, бъдете така любезен да отидете веднага при него. Няма още шест часът, ще можете да го намерите... Да, лично вие, но не утре, още тая вечер, защото ще се засегне, а той може да ни бъде полезен.

Сакар послушно тръгна, знаейки, че щастливите дни не се повтарят. Той бе освободил фиакъра, като се надяваше, че оттук ще си отиде у дома, на две крачки разстояние; тъй като дъждът най-сетне беше спрял, тръгна пеш и с радост чувствуваше под краката си паважа на Париж, който отново щеше да завладее. На улица „Монмартр“ няколко капки дъжд го накараха да се насочи към пасажите. Мина през пасаж „Вердо“ и пасаж „Жуфроа“, после през пасаж „Панорами“ и когато тръгна по страничната галерия, за да съкрати пътя и излезе на улица „Вивиен“, с изненада видя как Гюстав Седий се измъкна от един тъмен проход и изчезна, без да се обърне. Той се спря и изгледа къщата, един дискретен хотел с мебелирани стаи, от който в момента излезе една дребна руса жена с воал — позна госпожа Конен, хубавата книжарка. Значи, когато искаше да прояви нежност, тя водеше тук своите едnodневни любовници, докато в същото време нейният добър, дебел съпруг вярва, че е излязла по работа! Този тайнствен кът в средата на квартала беше много сполучливо избран и само по една случайност тайната бе разкрита. Развеселен, Сакар се усмихваше, завиждайки на Гюстав — Жермен Кьор сутринта, госпожа Конен следобед, по две на ден си имаше този младеж! Още два пъти той изгледа вратата, за да я запомни добре и при случай да я използва.

На улица „Вивиен“, в момента, когато влизаше у Колб, Сакар изтръпна и отново се спря. Изпод земята излизаха леки, кристални звуци, наподобяващи гласа на приказните феи; той позна песента на златото, която непрекъснато звънтеше в този квартал на търговията и спекулата; песента, която бе вече чул тази сутрин, се повтаряше в края на деня. Лицето му разцъфтя, погалено от нея, сякаш тя му потвърждаваше хубавото предзнаменование.

Точно по това време Колб се намираще долу, в леярната; и Сакар като домашен приятел слезе при него. В голия сутерен, постоянно осветяван от силните пламъци на светилен газ, двама леяри изпразваха с лопати обкованите с цинк сандъци, пълни днес с испански монети,

които хвърляха в потата, поставена върху голямото квадратно огнище. Беше много горещо, трябваше да говорят високо, за да се чуят сред този звук на хармоника, който трептеше под ниския свод. Излети слитъци и блокчета злато с блясък на нов метал бяха наредени по дължината на масата на химика лаборант, който определяше каратите. От сутринта бяха минали повече от шест милиона, които осигуряваха на банкера печалба не по-голяма от триста-четиристотин франка; защото разликата в цената на златото между различните курсове беше нищожна, някаква си хилядна част, и за да се реализира печалба, трябваше да се претопи значително количество метал. На това се дължеше този звън на злато, този поток от сутрин до вечер, от началото до края на годината в дъното на мазето, където златото постъпваше на монети и откъдето излизаше на слитъци, за да се върне отново в монети и пак да се превърне в слитъци — един цикъл с единствената цел да останат в ръцете на спекуланта няколко зрънца злато.

Колб, този дребен, много мургав човек, от чиято гъста брада се подаваше орлов нос, издаващ еврейско потекло, прие веднага, щом разбра предложението на Сакар, чиито думи се заглушаваха от сипещото се като градушка злато.

— Отлично — извика той. — Много съм щастлив, че ще участвувам, щом като Дегремон участва!

Но тъй като едва се чуваха, те замълчаха, останаха един срещу друг, зашеметени от този ясен звън, разтърсващ като много висока нота, която безкрайно звучи от цигулката.

Въпреки хубавото време и ялната майска нощ Сакар, съсипан от умора, нае фиакър, за да се прибере. Тежък, но добре използван ден.

IV

Възникнаха трудности, работата се проточи, пет месеца изтекоха, без нещо да се завърши. Беше краят на септември и Сакар беснееше, като виждаше, че въпреки старанието му се явяваха нови препятствия, цяла поредица от второстепенни въпроси, които най-напред трябваше да се решат, за да може да се предприеме нещо сериозно и солидно. Стана толкова нетърпелив, че по едно време беше готов да прати по дяволите синдиката, обзет и съблазнен от внезапната идея да учреди банката само с принцеса Д'Орвиедо. Тя притежаваше необходимите милиони за първоначалния тираж акции — защо да не ги вложи в това прекрасно предприятие, докато се явят дребните клиенти при бъдещите увеличавания на капитала, както проектираше? Той безусловно вярваше, беше убеден, че с вложените от нея пари тя ще удесетори богатството си, това богатство на бедните, с което ще може да прави още по-големи благодеяния.

Така че една сутрин Сакар отиде при принцесата и като приятел и делови човек ѝ обясни смисъла и механизма на банката, за която мечтаеше. Той ѝ разказа всичко, изложи плановете на Амлен, като не пропусна нито едно от предприятията в Ориента. Дори, отдал се на своята слабост да се опиянява от собствения си ентусиазъм и да вярва в пламенното си желание, че ще успее, той заговори за безумната мечта да бъде преместен папата в Ерусалим, описа окончателната победа на католицизма, когато папата, седнал на трона в светите места, ще владее света, обезпечен с огромен бюджет благодарение на създадената съкровищница на гроба господен. Принцесата, която беше много набожна, бе поразена само от последния проект, тези коронен завършек, чието химерично величие блазнеше болното ѝ въображение, което я караше да хвърля милионите си за благотворителни домове, потънали в необикновено голям и излишен разкош. Точно по това време католиците във Франция бяха поразени и разгневени от споразумението, сключено между императора и краля на Италия, по силата на което той се задължаваше при известни условия да изтегли

от Рим френските окупационни войски; това, разбира се, означаваше, че Рим се предоставя на Италия и те вече виждаха папата изгонен, доведен до просяшка тояга, да скита из градовете; какъв необикновен изход, ако папата стане първосвещеник и цар на Ерусалим, закрепил се там и поддържан от банка, в която християните от цял свят ще считат за чест да бъдат акционери! Беше толкова прекрасно, че принцесата обяви идеята за най-величествената на века, достойна да развълнува всеки благороден и вярващ човек. Струваше ѝ се, че успехът е неизбежен, поразителен. Започна още повече да уважава инженер Амлен, когото и преди почиташе заради набожността му. Но ясно отказа да участва в сделката, искаше да си остане вярна на клетвата, която бе дала — да върне на бедните милионите, които притежаваше, без да извлича от тях полза нито за сантим; единственото ѝ желание бе тези пари от борсова игра да се загубят, да се погълнат от мизерията като някаква отровна вода, която трябва да изчезне. Доводът, че бедните ще бъдат облагодетелствувани от печалбата, съвсем не я трогваше, дори я разгневяваше. Не, не, прокълнатият извор трябва да пресъхне — тя нямала друга цел в живота си.

На разочарования Сакар не му оставаше нищо друго, освен да използва нейната благосклонност за едно разрешение, за което досега напразно бе молил настойчиво. Имаше намерение да настани тук службите на Световната банка веднага след учредяването; всъщност тази диря му бе подсказана от госпожа Каролин, защото на него му се струваше, че трябва нещо по-голямо, искаше му се веднага дворец. Ще се задоволят с остъкляване на двора, за да го превърнат и централен хол; ще превърнат в канцеларии целия партерен етаж, конюшните, навесите; на първия етаж неговият салон ще служи за заседателна зала, а трапезарията му и шест други стаи ще направят пак канцеларии, топ ще си запази само спалнята и тоалетната; готов бе да живее горе при Амленови, да яде при тях и с тях да прекарва вечерите; така че със скромни средства ще устроят банката в това наистина малко тясно, но сериозно помещение. Принцесата, като собственица, отначало бе отказала, защото изпитвала омраза към всяка парична сделка — нейният покрив никога нямало да приюти такъв ужас. Но днес, когато религията бе замесена в сделката, когато бе развълнувана от величието на крайната цел, тя се съгласи. Това беше извънредно голяма отстъпка и тя леко изтръпваше при мисълта за дяволската

машина на тази кредитна банка, на тази фирма за борсова игра и ажиотаж, на която позволяваше да се настани под нейното жилище, за да всява разорение и смърт.

Най-сетне, една седмица след този несполучлив опит, Сакар се зарадва, когато работата, толкова препъвана с препятствия, изведнъж се уреди за няколко дни. Една сутрин Дегремон дойде да му каже, че отвсякъде получил съгласие и че могли да започнат. Веднага за последен път разгледаха проектоустава и редактираха договора за образуването на дружеството. И за Амленови това бе добре дошло, защото животът им започваше да става тежък. От година вече братът мечтаеше само за едно — да стане инженер съветник на голяма кредитна къща и, както сам казваше, щял да има грижата да докара вода за воденицата. Малко по малко страстта на Сакар обзе и него, той гореше от същата възбуда и същото нетърпение. С Каролин бе станало обратното: след като се бе ентузиазирала от идеята за прекрасните и полезни дела, които щяха да извършат, сега изглеждаше по-студена и бе замислена, откакто навлязоха в трънаците и тресавището на изпълнението. Нейната голяма мъдрост и честната ѝ природа подушваха всички видове тъмни и нечисти прояви; тя се безпокоеше най-вече за своя брат, когото обожаваше и понякога на смях наричаше „голям глупак“, макар че бе начетен; тя ни най-малко не се съмняваше в почтеността на техния приятел, който бе толкова загрижен за съдбата им, обаче имаше знаменателното усещане за несигурна почва, страхуваше се от пропадане и потъване при първата погрешна стъпка.

Тази сутрин, щом Дегремон си отиде, Сакар се изкачи сияещ в салона с чертежите.

— Най-сетне се уреди! — извика той.

Развълнуван и с навлажнени очи, Амлен се приближи да му стисне до счупване ръцете. И понеже госпожа Каролин просто се обърна към него малко пребледняла, той добави:

— Е какво, няма ли да ми кажете нещо?... Това не ви ли радва вече?...

Тя хубаво се усмихна:

— Ама, разбира се, аз съм много доволна, уверявам ви.

После, когато Сакар обясни подробно на брат ѝ, че синдикатът е окончателно образуван, тя запита спокойно.

— Значи е позволено, така ли? Да се съберат няколко души, за да си разпределят акциите на една банка, преди още те да са пуснати в обращение?

Той рязко направи утвърдителен жест.

— Ама, разбира се, позволено е! Нима мислите, че сме толкова глупави, че да не предотвратим евентуален неуспех? Независимо от това, че имаме нужда от солидни хора, господари на пазара, ако в началото има трудности... Затова четирите пети от нашите акции трябва да бъдат в сигурни ръце. Ще можем да отидем при нотариуса за подписване на акта за учредяването.

Тя се осмели да му възрази:

— Мислех, че законът изисква пълно покритие на обявения капитал.

Много изненадан, този път той я погледна в лицето.

— Значи сте чели кодекса?

Тя леко се зачерви, защото той бе отгатнал — снощи, обзета от безпокойство, от някакъв смътен и не напълно основателен страх, тя бе чела закона за сдруженията. За миг бе готова да излъже. После със смях призна:

— Вярно е, четох вчера кодекса. След това се опитах да проверя моята честност и честността на другите е онова тревожно чувство, което се изпитва след прочитане на медицинска книга с описание на всички болести.

Той обаче се разсърди, защото нейното желание да се осведоми говореше за недоверие, за готовност да го надзирава с подозрителните си и умни женски очи.

— О — подзе той с жест, който отхвърляше всички излишни скрупули, — нима мислите, че ще се съобразяваме с всички чудатости на кодекса! Ами че ние няма да можем да направим нито една стъпка, ще бъдем спъвани от препятствия на всяка крачка, докато другите, нашите съперници, бързо ще ни изпреварват! Не, не, няма да чакам покритието на целия капитал, предпочитам, впрочем, да си запазим акции и ще намеря наш човек, на когото ще открия сметка и който всъщност ще бъде нашето подставено лице.

— Забранено е — заяви тя просто със своя хубав, сериозен глас.

— Да, забранено е, но всички дружества го правят.

— Грешат, тъй като е лошо.

Успокоявайки се с голямо усилие на волята си, Сакар счете, че трябва да се обърне към Амлен, който, смутен, слушаше, без да се намесва.

— Скъпи приятелю, надявам се, че вие не се съмнявате в мене... Аз съм гърмян заек, човек с известен опит, вие можете да разчитате на мене по отношение на финансовата страна на работата. Давайте ми хубави идеи и аз се наемам да извлека от тях желаната печалба, като избягвам, колкото е възможно, рисковете. Смятам, че нищо повече не може да каже един практичен човек.

Инженерът, който беше извънредно стеснителен и слабохарактерен, обърна всичко на шега, за да не отговори направо.

— О, в лицето на Каролин вие ще имате истински цензор. Тя е родена за класен наставник.

— Ами аз много искам да съм в нейния клас — заяви любезно Сакар.

И госпожа Каролин започна да се смее. Разговорът продължи с приятелски тон.

— Защото обичам много брат си, защото и вас обичам повече, отколкото вие предполагате, и затова ще ми причините голяма мъка, ако се захванете със съмнителни сделки, които завършват с разорение и страдание... Ето например, тъй като заговорихме по този въпрос, спекулацията, играта на Борсата! От нея изпитвам, безумен страх. Аз бях толкова щастлива, като прочетох в проекта на устава, който ме накарахте да препиша, че с член 8 дружеството категорично се отказва от всякакви срочни операции. Нали това значи забрана да се играе? А после вие ме разочаровахте, като ми се присмяхте, вие ми обяснихте, че това било само един привиден член, една формула, която всички дружества считали за чест да вписват, но която никой не изпълнявал... Знаете ли какво бих желала аз? Аз желая вместо тези акции, тези петдесет хиляди акции, които ще пуснете, да издадете само облигации. О, виждате нали, че съм много силна, откакто прочетох кодекса, сега вече зная, че с облигациите не се играе, че притежателят на облигацията е просто заемодател, който получава определен процент срещу дадените пари, без да бъде заинтересован от печалбите, докато акционерът е променящ се съдружник, който участва както в печалбата, така и в загубите... Кажете ми защо не облигации, които биха ме толкова успокоили и аз бих била толкова щастлива!

Тя шеговито пресилваше молбата си, за да скрие истинската тревога. И Сакар отвърна със същия тон, смешно приповдигнат:

— Облигации, облигации! Никога!... За какво ми са облигации? Те са мъртва материя... Разберете най-сетне, че спекулацията, играта е главният двигател, самото сърце на всяка голяма работа като нашата. Да, този двигател иска кръв, смуче я навред чрез малки поточета, натрупва я, отправя я като реки по всички посоки, създава огромно парично обращение, което е жизнената сила на големите предприятия. Без нея свършено невъзможно ще бъде голямото движение на капиталите, породените от него големи строежи за развитието на цивилизацията... Същото е и с анонимните сдружения, колко много крещяха срещу тях, колко много повтаряха, че са вертепи и сборища на главорези! А истината е, че без тях нямаше да имаме пито железници, нито едно от тия огромни модерни предприятия, които обновиха света; защото няма такова лично състояние, което би било достатъчно за изграждането им, а също така няма такава личност, нито дори такава група от личности, която би желала да рискува. А всичко е в риска и също така във величието на целта. Необходим е грандиозен проект, чийто мащаб да плени въображението; необходима е надежда за значителна печалба, лотарийна печалба, която да удесетори вложената сума, ако изобщо тя не бъде загубена; така се разгарят страстите, животът започва да струи, всеки носи парите си, с които вие можете да преправите земята. Какво лошо виждате във всичко това? Възможните рискове са доброволни, разхвърляни са върху безкрайна голям брой хора, които се различават по състояние и решителност. Губи се, но и се печели, надяваш се да изтеглиш печеливш номер, но трябва винаги да очакваш и празен билет, а човечеството няма нито по-упорита, нито по-пламенна мечта, то иска да опита щастието си, по своя прищявка да получи всичко, всичко, да стане цар, да стане бог!

Постепенно Сакар бе престанал да се смее, надигаше се върху късите си крака, разпалваше се от лирическо вдъхновение и ръкомахаше, сякаш отправяше думите си по четирите краища на света.

— А и ние с нашата Световна банка пали ще разкрием най-широк хоризонт, цял пробив в стария свят на Азия, безгранично поле за разцвета на прогреса и за мечтата на златотърсачите. Наистина никога не е имало по-колосална амбиция, но признавам, че също така никога не са били толкова тъмни условията за успех или неуспех. Но

именно затова ние сме в самата същност на проблема и за съм убеден, че ще предизвикаме необикновен възторг сред публиката, щом узнае за нас... Нашата Световна банка, боже мой! Отначало тя ще бъде едно класическо предприятие, което ще се занимава с всички банкови операции, с кредитиране и шкантиране, ще приема влогове по текущи сметки, ще договаря или ще сключва сделки и ще пуска заеми. Но главното, което най-вече искам да направя от нея, е да я превърна в машина за изпълнение на големите проекти на вашия брат: това ще бъде нейното истинско предназначение, това ще носи нейните непрекъснато увеличаващи се печалби, това ще бъде нейното могъщество, което постепенно ще се превърне в господство. Всъщност банката се учредява, за да подкрепя финансовите и промишлените сдружения, които ще създаваме в тия далечни страни, ние ще пласираме техните акции, на които ще дължим съществуването си и които ще осигуряват нашето господство... Та пред това бъдеще от ослепителни победи вие ме питате дали е позволено да се образува синдикат и да се облагодетелствуват с премия неговите членове, като сумата бъде за сметка на основния капитал; вас ви тревожат малките неизбежни нередности, задържаните акции, които дружеството трябва да запази под прикритието на едно подставено лице; най-сетне обявявате война на борсовата игра, на играта, боже господи, която е самата душа, огнището, пламъкът на този гигантски механизъм, за който мечтая!... Разберете впрочем, че е съвсем нищожен този малък капитал от двадесет и пет милиона, той просто е наръч дърва, хвърлен под машината, за да се запали огънят! Аз се надявам да го удвоя, да го учетворя, да го увеличи пет пъти едновременно с разширяването на нашите операции! Защото ще ни трябва градушка от златни монети, танц на милиони, ако искаме да осъществим там набелязаните чудеса!... О, господи, не отговарям за счупеното, нима може да разтърсиш света, без да счупиш краката на няколко минувачи!

Тя го гледаше и в своята любов към живота, към всичко силно и дейно започваше да го намира хубав, съблазнителен с въодушевлението и вярата си. Така че, без да се съгласява с теориите му, които възмущаваха нейната честна и интелигентна душа, тя се престори на убедена:

— Добре, да приемем, че аз съм само жена и че битките за съществуване ме ужасяват... Само че, искам да ме разберете,

постарайте се да премазвате колкото се може по-малко хора и най-вече не премазвайте никого от тях, които обичам.

Опиянен от пристъпа на красноречието си и тържествуващ с този огромен план, който бе изложил, сякаш всичко вече беше извършено, Сакар прояви голямо великодушие:

— Не се страхувайте! Аз се шегувам, като се представям за човекоядец... Всички ще станат много богати.

След това те спокойно разговаряха за мерките, които трябва да вземат, и уточниха, че още утре, след окончателното учредяване на дружеството, Амлен ще замине за Марсилия, а оттам за Ориента, за да ускори осъществяването на големите мероприятия.

В парижките финансови кръгове вече се носеха слухове, мълвата извлече Сакар от тинестото дъно, в което той се бе удавил по едно време; и новините, предавани отначало шепнешком, постепенно разнасяни на все по-висок глас, тръбяха толкова ясно за предстоящия успех, че отново, както преди в парка Монсо, неговата чакалня всяка сутрин се изпълваше с посетители. Идваше Мазо, минал случайно, за да му стисне ръката и да поговори с него за последните новини на деня; посещаваха го и други борсови посредници, евреинът Жакоби, който имаше гърмящ глас, и неговият зет Деларок, червенокос дебелак, който причиняваше много страдания на жена си. Посредниците се представляваха от Натансон, дребен, рус, много деен човек, който имаше голям късмет. А пък Масиас, който се бе примирил със своята участ на несполучлив комисионер, идваше при него вече всеки ден, макар че още не получаваше никакви ордери. Тази тълпа непрекъснато се увеличаваше.

Една сутрин, още в девет часа, Сакар намери чакалната пълна. Не беше наел още специална прислуга, слабо го подпомагаше камериерът и затова най-често лично той посрещаше хората. Този ден, като отвори вратата и кабинета си, при него поиска да влезе Жантру; но Сакар забеляза Сабатани, когото търсеше от два дни.

— Прощавайте, приятелю — каза той, като спря бившия преподавател, за да приеме най-напред левантинца.

Винаги любезен, загадъчно усмихнат и гъвкав като пепелянка, Сабатани остави Сакар да говори, който всъщност много ясно му каза като на човек, когото познаваше:

— Скъпи мой, имам нужда от вас... Трябва ни едно подставено лице. Ще ви открия сметка като на купувач на известен брой от нашите акции, които ще платите само на книга... Говоря ви без заобикалки, защото ви смятам за приятел.

Младият човек го изгледа с хубавите си кадифен очи, които нежно блестяха на мургавото му продълговато лице.

— Законът, скъпи шефе, категорично изисква плащането да стане в брой... О, аз не ви казвам това лично заради себе си! Вие се отнасяте към мене като към приятел и аз много се гордея!... Ще направя всичко, което искате!

Тогава Сакар, за да го поласкае, му каза, че Мазо толкова много го уважавал, че вече приемал от него ордери, без да имат покритие. След това той се пошегува с Жермен Кьор, с която го бил срещнал миналата вечер, и направи груб намек за слуха, че бил истинско чудо, изключително надарен мъж, за когото мечтаели измъчваните от любопитство момичета от обществото, на Борсата. А Сабатани не отричаше, смееше се двусмислено на този деликатен въпрос: да, да, тези жени били много смешни, тичали подире му, искали да видят!

— Впрочем — прекъсна го Сакар, — ще ни бъдат необходими подписи за оформяне на някои операции, за паричните преводи например... Ще мога ли да изпратя у вас пакетите с книжа, за да ги подпишете?

— Ама, разбира се, скъпи шефе. Всичко, каквото поискате!

Той дори не повдигна въпроса за възнаграждението, като знаеше, че тия услуги нямат цена; но тъй като Сакар добави, че ще му платят по един франк на подпис, за компенсиране загубата му на време, топ одобрително кимна с глава. После, усмихвайки се, каза:

— Надявам се също, скъпи шефе, че няма да ми отказвате съвети. Вие ще заемете такова положение, ще идвам при вас за сведения.

— Добре — заключи Сакар, който разбра. — Довиждане... Пазете се, не се отдавайте много на женското любопитство.

И като пак се развесели, той го изпрати до вътрешната врата, която му позволяваше да отпраща хората, без да преминават отново през чакалнята.

След това Сакар отиде да отвори другата врата и повика Жантру. Още с първия поглед той разбра, че е закъсал, без средства: ръкавите

на редингота му бяха протъркани от масите на кафенетата, където ходеше, докато си търсеше работа. Борсата продължаваше да бъде за него мащеха, той се държеше по младежки, имаше ветрилообразна брада, говореше безсрамно и книжно, пускайки от време на време по някоя цветуща фраза като бивш университетски човек.

— Щях да ви пиша тия дни — каза Сакар. — Правим списък на нашия персонал, в който съм ви сложил между първите, и надявам се, че ще ви назнача в отдела за емисии.

Жантру го прекъсна с жест:

— Вие сте много любезен, благодаря ви... Но аз искам да ви предложа нещо.

Той не обясни веднага намерението си, започна с общи приказки, попита каква ще бъде ролята на вестниците в пропагандирането на Световната банка. Сакар се разпали още при първите думи, заяви, че е за най-широко разгласяване, че ще предостави за целта необходимите пари. Не трябвало да се пренебрегва и най-малкото средство за пропаганда, защото за него неоспорима била истината, че всеки шум е полезен, стига да е шум. Мечта би било да има всички вестници на своя страна, но това би струвало много скъпо.

— Чудесно! Да не би да имате намерение да организирате нашата реклама? Няма да бъде лошо. Ще обсъдим това.

— Да, по-късно, щом като искате... Но какво бихте казали за един ваш вестник, напълно собствен вестник, на който аз да бъда директор? Всяка сутрин ще ви се посвещава по една страница, хвалебствени статии, обикновени бележки, с които да се предизвика интерес към вас, намеци в статии на теми, напълно чужди на финансовите въпроси, изобщо една редовна кампания по повод и без повод, която ще ви възхвалява непрекъснато върху хекатомба на вашите съперници... Харесва ли ви това?

— Ама, разбира се! Само да не искаш баща си и майка си.

— Не, цената ще бъде умерена.

И накрай той назова името на вестника — „Есперанс“, основан преди две години от малка група войнствени католици, обявили жестока война на империята. Всъщност вестникът нямал абсолютно никакъв успех и всеки ден се носел слух, че ще спре да излиза.

Сакар извика с изненада:

— О, тиражът му не достига и две хиляди!

— Наша работа ще бъде да достигнем по-голям тираж.

— А освен това невъзможно е и по друга причина: този вестник хвърля кал върху брат ми, не мога да се скарам с брат си още в началото.

Жантру вдигна леко рамене.

— Не трябва да се караме с никого... И вие като мене знаете, че когато една кредитна банка има вестник, няма значение дали той подкрепя или атакува правителството: ако е официозен, банката е сигурна, че ще участва във всички синдикати, които образува министърът на финансите, за да осигури успеха на държавните и общинските заеми; ако е опозиционен, същият министър се отнася внимателно към банката, която представлява, има желание да го обезоръжи и да го спечели, което често води до още по-голяма благосклонност... Така че не се безпокойте за цвета на „Есперанс“. Сила е да имаш вестник.

Сакар мълча за миг и разработи цял план с будния си ум, който изведнъж възприемаше чуждата идея, проучваше я, приспособяваше я към нуждите си така, че я правеше напълно своя: той ще купи „Есперанс“, ще притъпи острия му полемичен характер, ще сложи вестника в краката на брат си, който по принуда ще му бъде благодарен за това, обаче ще запази католическия му дух, ще го съхранява като една заплаха, като оръдие, винаги готово да поднови своята страшна кампания в защита на интересите на религията. Така че, ако не бъдат любезни към него, той ще разтърси Рим, ще направи големия удар с Ерусалим. Накрай ще им изиграе хубав номер.

— Ще бъдем ли свободни? — попита той изведнъж.

— Напълно свободни. Измъчиха се доста, вестникът сега е в ръцете на един материално затруднен човек, който ще ни го отстъпи за десетина хиляди франка. Ще можем да правим каквото си искаме.

Сакар размисли още една минута.

— Добре, приемам. Определете среща, доведете ми тук вашия човек... Вие ще бъдете директор и аз ще гледам да съсредоточа в ръцете ви цялата наша пропаганда, която искам да бъде изключителна, огромна, о, по-късно, когато ще имаме с какво да подхранваме сериозно машината.

Сакар бе станал. Жантру също стана, доволен, че е намерил хляб, като скриваше радостта си с подигравателен смях на пропаднал човек,

изморен от парижката кал.

„Най-сетне ще се върна в моята среда, в любимата ми литература!“

— Не поемайте задължение към никого — подзе Сакар, като го изпращаше. — Докато аз обмислям, имайте предвид моето протеже Пол Жордан, млад човек със забележителен талант според мене, от когото ще направите прекрасен литературен редактор. Ще му пиша да дойде при вас.

Жантру вече излизаше през вътрешната врата, когато се удиви от благоприятното разположение на тия два изхода.

— Виж ти, много е удобно! — каза той свойски. — Можеш да заблуждаваш хората... Например когато те посещават хубави дамички, като тая, която преди малко поздравих в чакалнята, баронеса Сандорф...

Сакар не знаеше, че тя е дошла тук; с повдигане на рамене той поиска да каже, че му е безразлично, но другият се изкиска, не искаше да повярва на това равнодушие. Двамата си стиснаха силно ръцете.

Останал сам, Сакар инстинктивно се приближи до огледалото, оправи косата си, в която още не се забелязваше нито един бял косъм. Всъщност той не бе излъгал, жените съвсем не го интересуваха, откакто всецяло се бе отдал на работата си; той неволно изпадна в оная вродена галантност у французина, който, когато е насаме с някоя жена, се страхува, че ще го вземат за глупак, ако не я покори. Щом покани баронесата да влезе, той се показа много услужлив.

— Моля ви, госпожо, благоволете да седнете...

Никога не бе я виждал толкова необикновено съблазнителна с нейните червени устни и пламенни очи с тъмни клепачи под гъсти вежди. Какво можеше да иска от него? Той бе изненадан, почти разочарован, когато тя му обясни причината на посещението си.

— Боже мой, господине, прощавайте, че ви безпокоя по въпрос, който не ви интересува; но като хора от едно общество трябва да си правим такива малки услуги... Вие напоследък сте имали един готвач, когото моят мъж пека да наеме. Значи, дойдох просто за сведения.

Той й даде възможност да го разпитва, отговаряше извънредно любезно, без да я изпуска от погледа си, защото бе убеден, че това е само предлог: тя съвсем не се интересуваше от готвача, положително бе дошла за нещо друго. И наистина тя извъртя темата, спомена името

на общия им познат маркиз Дьо Боен, който ѝ бил говорил за Световната банка. Сега било толкова трудно човек да вложи парите си, да намери солидни ценни книжа! Накрай той разбра, че тя на драго сърце ще вземе акции с премията от десет на сто, определена за членовете на синдиката; и още по-ясно разбра, че ако ѝ открие сметка, тя няма да плаща.

— Аз си имам лични средства, моят съпруг никога не ми се бърка. Това ми създава големи главоболия, но и малко ме забавлява, признавам... Всички се учудват, дори се възмущават, когато виждат една жена, особено ако е млада, да се занимава с парични сделки... Нали така? Има дни, в които съм затруднена до смърт, защото нямам приятели, които да ме съветват. Преди две седмици, поради това, че не бях осведомена, аз пак загубих значителна сума... О, сега, когато ще бъдете в толкова благоприятно положение, вие ще знаете и ако бихте били така мил, ако бихте искали...

През светската жена прозираше играчът, алчният, неуморимият играч — тази дъщеря на Ладрикурови, един от прадедите на които бе завоювал Антиохия, тази съпруга на дипломат, на която ниско се кланяше цялата колония от чужденци в Париж, чиято страст я тласкаше да обикаля като съмнителна просителка всички финансови дейци. Устните ѝ кървяха, очите ѝ пламтяха още повече, желанието ѝ напираше, възбуждаше пламенната жена, каквато тя навярно беше. И той има наивността да повярва, че бе дошла да му се предложи само за да участва в неговата голяма афера и за да може при нужда да получава полезни сведения за Борсата.

— Госпожо — извика той, — не желая нищо повече, освен да сложа в краката ви моя опит.

Приближил до нея стола си, той хвана ръката ѝ. Тя като че ли изведнъж изтрезня. О, не! Тя още не била стигнала дотам, щяло да дойде време да му плати с една нощ съобщението на някоя телеграма. На нея и без това ѝ била много отвратителна връзката с генералния прокурор Делкамбр, този толкова сух и толкова бледожълт човек, когото се принудила да търпи заради прекаленото скъперничество на съпруга си. И нейното сексуално безразличие, потайното отвращение към мъжа, се изрази в смъртно отегчение върху привидно темпераментното ѝ лице, което се разпалваше само от надеждата при

игра. Тя стана, гласната от възмущението на своята класа и на възпитанието си, които и този път се намесиха в деловата ѝ работа.

— Така, значи, господине, вие казвате, че сте доволен от този готвач?

Учуден, Сакар също стана. На какво впрочем се е надявала тя? Че ще я включи в списъка и ще я осведомява даром? Несъмнено човек трябва да се пази от жените, те са много недобросъвестни в сделките. И макар че я бе пожелал, той не прояви настойчивост, поклони се с усмивка, която означаваше: „Както ви е удобно, скъпа госпожо, когато ви бъде приятно“, а в същото време каза гласно:

— Много бях доволен, повтарям ви. Само поради вътрешно преустройство реших да се разделя с този готвач.

Баронеса Сандорф се подвоуми за миг не защото се разкаля, че се бе възпротивила, но навярно защото чувствуваше колко бе наивно да дойде при един Сакар, преди да се примири с последиците. Гневеше се срещу себе си, защото претендираше, че е сериозна жена. И накрай леко кимна с глава в отговор на учтивия поздрав, с който той я отпращаше; придружаваше я до малката врата, която внезапно се отвори от някой вътрешен човек. Беше Максим, който тази сутрин бе дошъл да закуси с баща си и свойски се вмъкваше през коридора. Той се поклони и се отдръпна, за да направи път на баронесата. После, когато тя си отиде, леко се изкиска.

— Значи, започваш работа? И премии ли получаваш?

Въпреки че беше още много млад, той говореше самоуверено, като човек с опит, който не се изразходва излишно в случайни удоволствия. Баща му разбра неговия тон на иронично превъзходство.

— Не, точно сега съвсем не съм получил нищо, то не поради целомъдрие, защото, малкият ми, аз се гордея, че още се чувствавам двадесетгодишен, докато ти изглеждаш на шестдесет.

Смехът на Максим се засили; това бе някогашният му звънлив момински смях, на който той бе запазил двусмисленото хихикане, въпреки че сега се държеше прилично като подредил се млад човек, който не желае повече да разстройва живота си. Той се преструваше на много снизходителен, когато нищо не го застрашаваше.

— Наистина ти имаш право, щом като не се уморяваш... А пък аз, знаеш ли, вече имам ревматизъм.

И като се настани удобно в един фотьойл, взе вестник и продължи:

— Не се занимавай с мене, продължавай да приемаш хората, ако не ти преча... Дойдох много рано, защото трябваше да мина при моя лекар, а не го намерих.

В този момент камериерът влезе да съобщи, че госпожа графиня Дьо Бовилие иска да бъде приета. Сакар малко се изненада, макар че вече беше срещал в дома за трудово възпитание своята благородна съседка, както я наричаше, и заповяда да я въведат веднага; после върна камериера и му нареди да отпрати всички други хора, защото бил уморен и много гладен.

Като влезе, графинята дори не забеляза Максим, когото скриваше облегалото на големия фотьойл. А Сакар още повече се учуди, като видя, че тя води със себе си своята дъщеря Алис. Това придаваше по-голяма тържественост на посещението: тия две жени бяха много тъжни и бледи, майката — слаба, висока, цялата побеляла и на вид старомодна, дъщерята — вече остаряла, с много дълга, почти уродлива шия. С вълнение той учтиво им подаде столове, за да изяви по-добре уважението си.

— Госпожо, извънредно съм поласкан... Дано имам щастието да ви бъда полезен...

С голяма свенливост, въпреки своята високомерна осанка, графинята най-сетне обясни причината на посещението си:

— Господине, мисълта да ви посетя ме споходи след един разговор с моята приятелка принцеса Д'Орвиедо... Признавам ви, че отначало се двоумях, защото хората на моята възраст не променят лесно идеите си, а освен това винаги съм изпитвала голям страх от сегашните работи, които не мога да разбера... В края на краищата разговарях с дъщеря си и реших, че мой дълг е да преодоля моите скрупули и да се опитам да осигуря щастието на децата си.

И тя продължи, каза как принцесата ѝ била говорила за Световната банка, наистина кредитна банка като другите в очите на невежите, но в очите на посветените съществуването ѝ било оправдано, а целта толкова похвална и благородна, че затваря устата на най-добросъвестните. Тя не произнесе нито името на папата, нито на Ерусалим: това не се казваше, това тихо си шушукаха вярващите, това бе тайната, която ги разпалваше; но от всяка нейна дума, в нейните

намеци и недомлъвки прозираха надеждата и вярата, които разпалваха религиозния огън на убеждението ѝ, че новата банка ще успее.

Дори самият Сакар се учуди на нейното съдържано вълнение и на треперещия и глас. За Ерусалим досега бе говорил само при лирически пристъп на нервна възбуда, а се отнасяше всъщност с недоверие към този безумен проект, миришеше му на нещо несериозно, готов бе да го изостави и да му се надсмее, ако другите го посрещнат шеговито. Развълнуваната постъпка на тази свята жена, която водеше дъщеря си, дълбокият начин, по който даваше да се разбере, че тя и близките ѝ, цялата френска аристокрация бяха повярвали и изпаднали във възторг, му правеше силно впечатление, даваше плът на една чиста фантазия, разширяваше до безкрайност неговото поле на действие. Значи, наистина тук имаше някакъв лост, който ще му даде възможност да повдигне света! Способен да се приспособява много бързо, той веднага влезе в играта, заговори ѝ със същата загадъчност за крайното тържество, към което мълчаливо ще се стреми; думите му бяха проникнати от благочестие, наистина беше разчувствуван от вярата, вярата в превъзходството на метода на действие, който му предлагаше критическото положение на папата. За щастие той имаше такава способност да вярва, щом го изискваше интересът на плановете му.

— Най-сетне, господине — продължи графинята, — аз се реших на нещо, от което досега се отвращавах... Да, мисълта да се впрегнат парите в работа, да се вложат под лихва, никога не ми е минавала през главата. Аз знаех, че тези стари разбирания за живота, тия предразсъдъци са малко глупави, но какво да се прави? Човек толкова лесно не се опълчва срещу убежденията, втълпени му още когато е сукал майчино мляко, та и аз си въобразявах, че само земята, само едрата собственост може да храни хората като нас... За нещастие едрата собственост...

Тя леко се изчерви, защото стигна до признаването на това разорение, което така грижливо криеше.

— Едрата собственост вече не съществува... Ние много изстрадахме... Остана ни само една ферма.

За да я избави от смущението, Сакар разпалено започна да преувеличава:

— Но, госпожо, вече никой не живее от земята... Старото земевладелско благосъстояние е отживяла форма на богатство,

загубила вече всяко значение. Тя дори бе застой, замразяване на парите, чиято стойност днес ние удесеторяваме, като ги хвърляме в движение било във формата на книжни банкноти, било в ценни книжа от всички видове — търговски и финансови. Само по този начин светът ще бъде обновен, защото без такива пари, без потока от пари, който тече и прониква навред, нищо не е възможно — нито приложението на науката, нито крайният световен мир... О, богатството на земевладелеца отиде по дяволите заедно със старите таратайки. Със земя за един милион умираш, а живееш с четири пъти по-малък капитал, вложен в добри предприятия, които дават петнадесет-двадесет и дори тридесет на сто.

Леко, с безкрайна тъга графинята поклати глава.

— Съвсем не ви разбирам и както ви казах, аз съм си останала от онова време, когато от такива работи се плашихме като лоши и забранени неща... Само че аз не съм сама, трябва най-вече да мисля за дъщеря си. От няколко години успях да сложа настрана, о, една малка сума!...

Тя отново се изчерви.

— Двадесет хиляди франка, който дремят у дома, в едно чекмедже. Може би по-късно съвестта ще ме гризе, че съм ги държала така неизползувани; и понеже вашето дело е добро, както ми довери моята приятелка, понеже вие ще работите за осъществяването на нашите най-пламенни желания, аз рискувам... С една дума, ще ви бъда благодарна, ако можете да ми запазите от акциите на вашата банка за около десет-дванадесет хиляди франка. Искрах дъщеря ми да ме придружи, защото не крия от вас, че тези пари са нейни.

Досега Алис не бе отворила уста, седеше с безразличен вид, въпреки интелигентния си поглед. С жест тя нежно възрази:

— О, мамо, мои пари! Нима имам нещо мое, което да не е ваше?

— Ами за сватбата ти, детето ми?

— Но вие много добре знаете, че не искам да се омъжвам!

Тя изрече тия думи много бързо и в слабия ѝ глас прозвуча мъката, която ѝ причиняваше нейната самота. Майка ѝ я накара да млъкне с тъжен поглед; и за миг те се спогледаха, не можейки да скрият една от друга това, което всеки ден ги измъчваше еднакво, това, което бяха принудени да пазят в тайна.

Сакар много се развълнува.

— Госпожо, и да няма акции, аз все пак ще намеря за вас. Да, ако трябва, ще взема от моите... Вашата постъпка ме възхити безкрайно, вие ми оказвате голяма чест с вашето доверие.

И в този миг той наистина вярваше, че ще направи да забогатеят тия нещастнички — сдружаваше се с тях, за да им даде една част от златния дъжд, който щеше да завали над него и около него.

Двете дами бяха станали и си отиваха. Едва на вратата графинята си позволи да направи пряк намек за великото дело, за което не се говореше.

— Получих от моя син Фердинанд, който е в Рим, едно отчайващо писмо за тревогата, причинена там от известието за изтеглянето на нашите войски.

— Търпение — заяви Сакар убедително, — ние сме тук, за да спасим всичко.

С дълбоки поклони той ги изпрати чак до площадката на стълбището, като ги изведе през чакалнята, предполагайки, че е празна. Но като се връщаше, забеляза, че на една пейка седи човек на около петдесет години, висок и слаб, облечен като работник в празничен ден, а до него хубаво осемнадесетгодишно, тънко, слабо момиче.

— Какво? Какво искате?

Момичето стана първо, а мъжът, изплашен от това грубо посрещане, започна със заекване някакво неясно обяснение.

— Бях заповядал да бъдат върнати всички хора! Защо сте тук?... Кажете поне как се казвате?

— Дъжоа, господине, и съм дошъл с моята дъщеря Натали...

Посетителят отново така се обърка, че Сакар, изгубил търпение, едва не го изхвърли навън, докато най-сетне разбра, че той е отдавнашен познат на госпожа Каролин, която именно му била казала да чака.

— Аха, вас ви препоръчва госпожа Каролин! Трябваше да ми кажете веднага... Влезте и побързайте, защото съм много гладен.

В кабинета той остави Дъжоа и Натали да стоят прави и не седна, за да ги отпрати по-скоро. Максим, който бе станал от фотьойла след излизането на графинята, не сметна вече за необходимо да се крие, започна с любопитство да разглежда новодошлите. А Дъжоа надълго заразказва историята си:

— Ето какво, господине... Изкарах военната си служба и после постъпих като разсилен в кантората на съпруга на госпожа Каролин, господин Дюрийо, когато той беше жив и имаше пивоварница. После постъпих при господин Ламбертие, комисионер в халите. После постъпих при господин Блезо, банкера, когото вие добре познавате — той си пръсна черепа преди два месеца, та затова съм без работа... Най-напред трябва да ви кажа, че се бях оженил. Да, бях се оженил за жена си, Жозефин, точно когато бях на работа при господин Дюрийо, а тя беше готвачка у снахата на господаря, у госпожа Левек, която госпожа Каролин добре познава. След това, когато бях при господин Ламбертие, тя не можа да постъпи там, а се нареди при един лекар от Грьонел, господин Реноден. След това тя отиде в магазина „Тримата братя“ на улица „Рамбюто“, където аз няхах късмет да бъда приет на работа...

— Накратко — прекъсна го Сакар, — дошли сте да ши искате работа, нали така?

Но Дъжоа държеше да разкаже за мъката си в живота, как не му провървяло, като се оженил за готвачката, как никога не успял да се настани на същото място, където работела тя. Все едно, че не били венчани, никога си нямали стая за живеене, виждали се по кръчмите, целували се зад кухненските врати. Родила им се дъщеря, Натали, която трябвало да оставят при кърмачката ѝ чак до осемгодишна възраст, до деня, в който на него, бащата, му дотегнало да живее сам, и я прибрал в тясната си стаичка на прислужник. Така той станал истинска майка на малката, възпитавал я, водел я на училище, обграждал я с безкрайни грижи и сърцето му все повече преливало от възторг към нея.

— О, господине, аз смело мога да кажа, че съм напълно доволен от нея. Тя е образована, честна. И, както я виждате, няма по-мило момиче.

Сакар наистина намираще очарователно това бледо цвете на парижката улица, това слабо и мило момиче с големи очи под малките къдрици на светлата му коса. То се оставяше да бъде обожавано от баща си, защото още беше целомъдрено и нямаше никакъв интерес да загуби тази си прелест — жесток и спокоен егоизъм в блясъка на бистрите ѝ очи.

— Така че, господине, ето я вече на години за омъжване, а и точно имаме добър кандидат, сина на нашия съсед, книговезец. Само че това момче има желание да се подреди и затова иска шест хиляди франка. Това не е много, той може да претендира за момиче, което да има повече. Трябва да ви кажа, че аз загубих жена си преди четири години и че тя ни остави спестяванията си от нейните малки доходи като готвачка, нали така?... Имам четири хиляди франка; но не шест хиляди, а младежът бърза. Натали също.

Момичето, което слушаше усмихнато и гледаше със своя толкова студен и решителен ясен поглед, одобрително рязко кимна с глава.

— Разбира се... Не искам да се залъгвам, трябва да се тури край по един или друг начин.

Сакар отново ги прекъсна. Той беше оценил човека — ограничен, много добър, привикнал с военната дисциплина. Освен това достатъчно бе, че е препоръчан от госпожа Каролин.

— Отлично, драги мой... Ще започна да издавам вестник, ще ви взема за разсилен... Оставете ми адреса си и довиждане.

Обаче Дъжоа съвсем не искаше да си отиде. Той продължи смутен:

— Господинът е много любезен, приемам службата с благодарност, защото ще трябва да работя, след като настаня Натали... Но аз дойдох за друго. Да, от госпожа Каролин и от още други хора узнах, че господинът ще започне големи работи и ще може да дава каквито си иска печалби на своите приятели и познати. Така че, ако господинът пожелае да се погрижи за нас, ако господинът се съгласи да ни даде от своите акции...

Сакар за втори път бе развълнуван, сега още по-развълнуван, отколкото първия път, когато графинята също му повери зестрата на дъщеря си. Този прост човек, този съвсем дребен капиталист от икономии, събирани су по су, не беше ли олицетворение на вярващата, доверчивата тълпа, огромната тълпа, която създава многочислената и солидна клиентела, фанатизираната армия, която въоръжава с непобедима сила всяка кредитна банка? Ако този славен човек бе дотичал така, преди още да е направена каквато и да било разгласа, какво ще стане, когато бъдат отворени касите на гишетата? Разнежен, той се усмихваше на този пръв малък акционер, в чието лице виждаше предзнаменованието на големия успех.

— Дадено, приятелю, ще имате акции.

Лицето на Дъжоа засия, сякаш му бяха съобщили неочаквано благоволение.

— Господинът е много добър... Нали след шест месеца ще мога с моите четири хиляди да спечеля две хиляди и по такъв начин да допълня сумата?... И тъй като господинът се съгласи, предпочитам да уредя работата веднага. Донесъл съм парите.

Той затърси, извади един плик и го подаде на Сакар, който стоеше неподвижен, мълчалив, възхитен и очарован от този последен жест. И страшният корсар, който досега бе ограбвал толкова капитали, избухна в добродушен смях, решил да обогати честно и този вярващ човек.

— Но, драги мой, тези работи не стават така... Задръжете парите, аз ще ви запиша и вие ще платите, когато му дойде времето, и там, където трябва.

Този път вече той можа да ги отпрати, след като Дъжоа му благодари чрез Натали, чиято усмивка от задоволство озари нейните сурови и невинни хубави очи.

Когато най-сетне останаха сами, Максим се обърна към баща си и каза със своя дързък и подигравателен тон:

— Ето че даваш вече зестра на младите момичета.

— Защо не? — отвърна весело Сакар. — Хубаво е да влагаш пари в щастието на другите.

Той подреди някои книжа, преди да излезе от кабинета си. После изведнъж попита:

— А ти не искаш ли акции?

Максим, който се движеше със ситни крачки, се обърна с подскок и се изправи пред него.

— О, не, разбира се! За глупак ли ме смяташ?

Сакар размаха гневно ръка, намирайки в отговора липса на уважение и здрав разум, готов да му изкрещи, че работата е действително прекрасна, че наистина го намира за много глупав, ако смята баща си за обикновен крадец като другите. Но като го изгледа, изпита състрадание към своя нещастен син, изтощен на двадесет и пет годишна възраст, нареден, истински скъперник, толкова остарял от порочност и толкова загрижен за здравето си, че не си позволяваше вече никакъв разход на пари, нито някаква наслада, без да си направи

сметка за ползата, която ще има. И съвсем успокоен и много горд с темпераментното неблагоприятие на своите петдесет години, той започна да се смее и го потупа по рамото.

— Добре, хайде да закусим, бедното ми момче, и си лекувай ревматизма.

На другия ден, 5 октомври, Сакар, придружен от Амлен и Дегремон, отиде при нотариуса Льолорен на улица „Сент Ан“; съставен бе акт, който постановяваше, че под името Световна банка се учредява анонимно акционерно дружество с капитал двадесет и пет милиона, разпределени в петдесет хиляди акции по петстотин франка всяка, от който капитал се изисква само една четвърт. Седалището на дружеството се установява на улица „Сен Лазар“ в дома Д’Орвиедо. Един екземпляр от устава, представен съгласно акта, бе депозиран при нотариуса Льолорен. Този есенен ден бе ясен и слънчев; като излязоха от нотариуса, тримата господа запалиха пури, тръгнаха бавно по булеварда към улица „Шосе д’Антен“, доволни от живота, развеселени като избягали колежани.

Общото учредително събрание се състоя едва през следващата седмица на улица „Бланш“ в един малък танцувален салон, чийто собственик бе фалирал и в който сега един фабрикант се мъчеше да устройва изложби на картини. Учредителите бяха вече пласирали ония записани от тях акции, които не искаха да задържат; така че се явиха сто двадесет и двама акционери, представляващи близо четиридесет хиляди акции, което даваше общо две хиляди гласа — двадесет акции бяха необходими, за да се добие право на участие в събранието и право на гласуване. Но тъй като всеки един от акционерите не можеше да има повече от десет гласа независимо от броя на акциите си, точното число на гласовете възлизаше на шестстотин четиридесет и три.

Сакар непременно държеше Амлен да бъде председател. Самият той доброволно потъна в тълпата. Беше записал за инженера и за себе си по петстотин акции, които щяха да платят фиктивно, само на книга. Всички учредители присъствуваха: Дегремон, Юре, Седий, Колб, маркиз Дьо Боен, всеки със своята група акционери, която бе под негова команда. Тук беше и Сабатани, един от най-големите акционери, както и Жантру, сред група висши чиновници от банката, която вече работеше от два дни. И всички решения, които трябваше да бъдат взети, бяха така добре предварително подготвени и

формулирани, че никога дотогава нито едно учредително събрание не е минавало толкова добре и спокойно, така гладко и в пълно разбирателство. С абсолютно мнозинство на гласовете бе призната за достоверна декларацията за пълното покритие на подписката за капитала, както и че е внесено по 125 франка за акция. После тържествено бе обявено учредяването на дружеството. След това се премина към състава на управителния съвет — той трябваше да се състои от двадесет членове, които освен възнаграждението за участие в заседанията, възлизащо общо на 50 хиляди франка годишно, щяха да получават, съгласно един член от устава, 10 на сто от печалбите. Това не беше за изпускане и всеки учредител искаше да участва в съвета; Дегремон, Юре, Седий, Колб, маркиз Дьо Боен, както и Амлен, когото искаха да направят председател, естествено влязоха първи в листата, следвани от четиринадесет други не така известни имена, подбрани измежду най-послушните и най-представителните акционери. Най-сетне Сакар, който досега беше в сянка, се появи в момента, когато трябваше да се избере директор. Амлен го предложи. Името му се посрещна с одобрителен шепот и той също бе избран единодушно. Оставаше само да се изберат двамата комисари контрольори, чиято длъжност бе да правят отчет пред общото събрание за годишния баланс и да контролират по този начин сметките, представени от управлението — една колкото деликатна, толкова и излишна длъжност, за която Сакар бе посочил някой си господин Русо и някой си господин Лавиниер; господин Русо бе напълно зависим, верен на господин Лавиниер, който беше едър, рус, много възпитан човек, съгласяващ се с всичко, обзет от силното желание да влезе в управителния съвет по-късно, когато бъдат доволни от неговите услуги. След избора на Русо и Лавиниер следваше да се закрие събранието, но председателят сметна за необходимо да съобщи за премията от 10 на сто, дадена на учредителите, или общо 400 хиляди франка, които събранието по негово предложение прие да се минат като разход за първото мероприятие. Това било дребна сума, за която не си струвало да се говори, и след като тълпата от дребни акционери си отиде, трополейки като стадо, тежките учредители си тръгнаха последни и усмихнати се спряха на тротоара, за да си стиснат отново ръцете.

Още на другия ден съветът се събра в дома Д'Орвиедо, в бившия салон на Сакар, превърнат в заседателна зала. В средата бе поставена

голяма маса с покривка от зелено кадифе, обкръжена от двадесет фотьойла, покрити със същия плат; нямаше други мебели освен два библиотечни шкафа, чиито прозорци отвътре имаха малки копринени перденца, също така зелени. Тъмночервените тапети помрачаваха залата, чиито три прозореца гледаха към градината на дома Бовилие. Оттам нахлуваше дрезгава светлина като тая в спокойната атмосфера на стар манастир, задрямал под зелената сянка на своите дървета. Всичко беше строго и благородно, благоприлично като в древността.

Управителният съвет се събираше, за да избере бюро; когато удари четири часът, всички бяха налице. Маркиз Дьо Боен със своя висок ръст и малката си мъртвешки бледа и аристократическа глава беше наистина представител на стара Франция, докато любезният Дегремон представляваше процъфтяващите съвременни богаташи. Седий, не толкова неспокоен както обикновено, разговаряше с Колб за някакво непредвидено раздвижване, станало на пазара във Виена; около тях другите двама администратори и останалите, дошли тук само за да създадат мнозинство и за да си осигурят своя дял от плячката, слушаха, мъчеха се да узнаят някакво сведение или пък разговаряха за своите лични грижи. Както винаги Юре пристигна със закъснение, задъхан, измъкнал се в последната минута от една комисия в Камарата. Той се извини и седна в един от фотьойлите около масата.

Най-възрастният, маркиз Дьо Боен, бе седнал на председателския фотьойл, един по-висок и с повече позлата от другите. Сакар, като директор, се настани срещу него. Веднага, щом като маркизът обяви, че ще пристъпят към избор на председател, Амлен стана, за да си направи отвод; той бе узнал, че повечето от тия господа смятат да изберат него за председател; обаче отбеляза, че още утре трябва да замине за Ориента, че освен това нямал абсолютно никакъв опит от счетоводство, от банкови дела и от борсови операции, и изобщо този пост имал такава отговорност, каквато не можел да поеме. Сакар го слушаше много изненадан, защото дори снощи се бяха разбрали по този въпрос; той долови влиянието на госпожа Каролин — знаеше, че сутринта братът и сестрата дълго бяха разговаряли. Понеже не искаше друг председател освен Амлен, страхувайки се от някой независим човек, който може би ще му пречи, той си позволи да възрази, като обясни, че длъжността председател е повече почетна, че било достатъчно само да присъствува на общите събрания, за де подкрепя

предложенията на съвета и да произнася подходящи речи. Впрочем щели да изберат и подпредседател, който да подписва. А пък останалата работа, чисто техническата — счетоводните и борсовите операции, хилядите вътрешни подробности на една голяма кредитна банка, — нали ще върши той, Сакар, директорът, избран именно за това? Според устава той трябвало да ръководи работите на отделите, да наблюдава приходите и разходите, да направлява текущите дела, да подготвя заседанията на управителния съвет, с една дума да бъде изпълнителната власт на дружеството. Тия доводи изглеждаха убедителни, но Амлен продължи още дълго време да упорствува и трябваше Дегремон и Юре да подкрепят най-решително неговата кандидатура. Маркиз Дьо Боен величествено се въздържаше. Най-сетне инженерът склони, бе избран за председател, а за подпредседател — един неизвестен агроном, бивш държавен съветник, виконт Дьо Робен Шаго, спокоен и скъперник, прекрасна машинка за подписване. За секретар бе избран не човек от съвета, а от персонала на банката, шефът на отдела за емисиите. И тъй като в голямата тържествена зала нахлуваше нощ, зеленикав здрач от безкрайна тъга, счетовода, че са свършили хубава и достатъчна работа, и се разотидоха, след като решиха да има по две заседания месечно — малкият съвет на петнадесети, а големият съвет на тридесети.

Сакар и Амлен се качиха заедно в залата с чертежите, където ги чакаше госпожа Каролин. По смутения вид на брат си тя веднага разбра, че е отстъпил още веднъж от слабост; и за миг много се разсърди.

— Но вижте какво, бъдете благоразумна! — извика Сакар. — Помислете си само, че председателят получава тридесет хиляди франка, сума, която ще бъде удвоена, когато нашите работи се разширят. Вие не сте толкова богати, за да отхвърляте този доход... И от какво се страхувате, кажете?

— Ами от всичко се страхувам — отвърна госпожа Каролин. — Моят брат няма да бъде тук, самата аз нищо не разбирам от пари... Ето на, тия 500 акции, които сте записали за него, без да ги заплати веднага! Нали е нередно, няма ли да бъде негова вината, ако работата се завърти лошо?

Той започна да се смее.

— Смешна история! Петстотин акции, първата вноска от шестдесет и две хиляди и петстотин франка! Ако от първата печалба след по-малко от шест месеца той няма да може да внесе тези пари, по-добре ще бъде да отидем да се хвърлим веднага в Сена, вместо да си създаваме грижи с това предприятие... Не, вие можете да бъдете спокойна, спекулацията изяжда само несръчните.

Лицето ѝ продължаваше да бъде строго в сгъстяващия се здрач на стаята. Но внесоха две лампи и по стените изпъкнаха големите чертежи и ярките акварели, които често я караха да мечтае за тамошните страни. Равнината все още беше гола, планините закриваха хоризонта, тя си представяше мизерията на този заспал върху своите съкровища стар свят, който науката щеше да измъкне от калта и невежеството. Колко величави, хубави и добри дела предстояха да се извършат! Постепенно пред нея изникваха нови поколения, едно цяло човечество, много силно и много щастливо израстващо от древната земя, разорана отново от прогреса.

— Спекулацията, спекулацията! — повтори тя машинално, измъчвана от съмнения. — Ах, душата ми не е спокойна!

Сакар, който добре познаваше нейните всекидневни мисли, прочете по лицето ѝ надежда в бъдещето.

— Да, спекулацията. Защо тази дума ви кара да изпитвате страх?... Ами спекулацията е самата стръв на живота, вечното желание, което кара хората да се борят и да живеят... Ако се осмеля да направя едно сравнение, аз бих ви убедил...

Той отново започна да се смее, поколебал се от стеснение. После все пак се осмели, защото обикновено беше груб с жените.

— Вижте какво, можете ли да си представите, че без... как да го кажа? — че без сладострастие ще се раждат много деца?... От сто възможни деца се ражда едва едно. Увлечението води до резултати, нали така?

— Разбира се — отвърна тя смутено.

— Е добре, без спекулация няма да има сделки, скъпа приятелко... Защо, дявол да го вземе, вие искате да извадя парите си, да рискувам състоянието си, ако не ми обещаете едно необикновено удоволствие, едно неочаквано щастие, което да ме възнесе де небето?... С мижавото законно възнаграждение на труда, при разумното равновесие на всекидневните задължения, животът се

превръща в извънредно скучна пустиня, в блато, в което спят и загиват всички сили; обаче ако изведнъж запалите една мечта на хоризонта, ако обещаете, че срещу едно су ще се спечелят сто, ако предложите на всички тия заспали да тръгнат на лов за невъзможното, ще завладеете милиони за два часа сред най-смелите хора; и така започва надбягването, силите са удесеторени и блъсканицата е такава, че като се потят изключително за свое удоволствие, хората понякога успяват и да направят деца, искам да кажа, велики и красиви, живи неща... Ах, за бога, наистина има излишни мръсотии, но сигурно е, че светът не би съществувал без тях.

Госпожа Каролин реши също да се смее — тя съвсем не беше лицемерна.

— Значи — каза тя, — вашето заключение е, че трябва да се примирим, щом това е нещо съвсем естествено... Вие имате право, животът не е много чист.

И тя почувствува истински прилив на мъжество при мисълта, че всяка крачка напред е направена в кръв и кал. Необходима с воля. Очите ѝ не се откъсваха от чертежите и картините по стените, изникваше бъдещето — пристанища, канали, пътища, железопътни линии, полета с огромни ферми, обзаведени като заводи, нови, чисти, културни градове, в които хората живеят до дълбока и мъдра старост.

— Хайде — продължи тя весело, — трябва да отстъпя, както винаги... Нека се постареем да направим малко добро, за да ни простят.

Брат ѝ, който стоеше мълчаливо, се приближи до нея и я целуна. Тя му се закачи с пръст.

— О, ти умееш да бъдеш гальовен. Зная те аз тебе... Утре, когато няма да бъдеш между нас, съвсем не ще искаш да знаеш какво става тук; а и там, още щом потънеш в задълженията си, всичко ще ти се вижда хубаво, ще мечтаеш за бляскави успехи, докато работата може би ще се проваля.

— Но — извика шеговито Сакар — нали вече се разбрахме, че той ви оставя при мене като стражар, за да ме арестувате, ако не се държа добре.

И тримата се разсмяха.

— И вие трябва да знаете, че добре ще ви пазя... Спомнете си какво сте обещали първо на нас, после и на много други, например на

моя славен Дъжоа, когото сериозно ви препоръчах... О, и на нашите съседки също, бедните дами Бовилие, които днес видях да надзирават как готвачката им пере някакви дрипи, навярно за да намалят сметката на перачката.

Тримата разговаряха много приятелски още известно време и окончателно уточниха заминаването на Амлен.

Когато Сакар слезе в кабинета си, камериерът му каза, че една жена упорито го чака, макар да ѝ съобщи, че има съвет и господинът няма възможност да я приеме. Отначало, тъй като беше изморен, той се нервира, заповяда да я отпратят; после мисълта, че това се дължи на успеха, и страхът да не промени доброто разположение на съдбата, ако затвори вратата си, го накараха да вземе друго решение. Напливът на посетители се увеличаваше всеки ден и тази тълпа го опияняваше.

Само една лампа осветяваше кабинета, той не виждаше добре посетителката.

— Изпраща ме господин Буш, господине...

Разгневен, той остана прав и дори не предложи и на нея да седне. По пискливия глас на тази дебела жена той позна госпожа Мешен. Хубава акционерна, тази закупчица на акции на килограм!

Тя спокойно обясни, че Буш я изпратил да се осведоми за емисията на акциите от Световната банка. Дали са останали още свободни акции? Може ли да се надява да получи от тях с премията, както на учредителите? Но положително това беше само повод, начин да влезе, за да види къщата, да проучи какво се върши там, да опипа и самия него; затова нейните малки очи, наподобяващи дупки, пробити със свредел в тлъстото ѝ лице, шареха навред и непрекъснато се мъчеха да проникнат чак в душата му. Буш, който дълго време бе чакал търпеливо, обмисляйки прословутото дело за изоставеното дете, най-сетне се бе решил да действа и затова я изпращаше да разузнае.

— Нищо вече не остана — отвърна грубо Сакар.

Тя почувствува, че няма да научи нищо повече, че ще бъде непредпазливо да прави други опити. И затова този път, без да чака той да я изхвърли навън, тя направи крачка към вратата.

— Защо не ми поискате акции за себе си? — попита той с оскърбителен тон.

Със съскация си, писклив глас тя отвърна подигравателно:

— О, за мене... Те не са за моята специалност... Аз ще чакам.

И в тази минута той изтръпна, като забеляза голямата, изтъркана кожена чанта, с която тя не се разделяше. В този ден, когато всичко бе вървяло благополучно, когато беше толкова щастлив, като гледаше как най-сетне се ражда толкова желаната от него кредитна банка, да не би тази дърта обесница да е злата вещица, която предсказва съдбата на принцесите още в бебешките люлки? Той чувствуваше, че тази чанта е пълна с обезценени книжа, с акции без стойност, която тя бе дошла да размахва из залите на неговата новородена банка; струваше му се, че тя го заплашва, че ще чака толкова дълго, колкото е необходимо, докато дойде ред да погребее в чантата си и неговите акции, когато банката фалира. Думите ѝ прозвучаха като грак на гарван, който тръгва заедно с армията в поход, следва я до вечерта на сражението, лети и се спуска, знаейки, че тогава ще има трупове за ядене.

— Довиждане, господине — каза много любезно Мешен, като си тръгна задъхана.

V

Един месец по-късно, през първите дни на ноември, подготовката на помещението за Световната банка още не бе завършена. Продължаваха да работят дърводелци, които поставяха ламперии, и бояджии, които довършваха маджунирането на огромния остъклен покрив, издигнат на двора.

Това забавяне се дължеше на Сакар, който, недоволен от бедния вид на помещението, удължаваше работите, като изискваше да бъде всичко разкошно; и като не можеше да събори стените, за да удовлетвори вечната, си мечта за грандиозност, той стигна дотам, че се разсърди и натовари госпожа Каролин със задачата да изпъди най-сетне предприемачите. Тя всъщност надзираваше завършването на последните гишета. А броят им стана необикновено голям; в двора, превърнат в централен хол, те бяха най-много — решетъчните касови гишета имаха строг и сериозен вид, над тях окачиха красиви медни плочки с черни надписи. Изобщо устройството, макар в малко, тясно помещение, беше сполучливо: в приземния етаж — службите, които щяха да бъдат в непрекъснат контакт с публиката, различните каси, емисиите и всички текущи банкови операции: в горния, първия етаж — ръководството, дирекцията, кореспондентското бюро, счетоводството, канцелариите на юрисконсулта и на личния състав. Общо в това толкова сгъстено пространство работеха над двеста чиновници. И дори при влизането, въпреки че майсторите още коваха последните пирони и златото бе започнало да тече в касите, вече правеше впечатление тази строга атмосфера, атмосфера на старинна честност, напомняща смътно за църковна среда, което навярно се дължеше на самата сграда, на тази голяма, стара, влажна и мрачна къща, смълчана в сянката на съседната градина. Човек имаше чувството, че влиза в благочестив дом.

Един следобед, връщайки се от Борсата, самият Сакар с изненада изпита това чувство. И престана да съжалява, че липсват златни украшения. Той сподели своето задоволство с госпожа Каролин.

— Е, да, все пак като начало обстановката е много мила. Струва ти се, че си в домашна среда, в истинска малка църква. По-късно ще видим... Благодаря ви, моя хубава приятелко, за труда, който полагате, откакто брат ви отсъства.

И понеже имаше навик да използва непредвидените обстоятелства, оттогава той си внуши, че трябва да се подчертава този строг характер на банката, и започна да изисква чиновниците му да се държат като млади свещеници, да говорят с тих глас, скромно да приемат и да дават парите като богослужители.

В бурния си живот Сакар никога досега не се беше изразходвал така енергично. Сутрин, още в седем часа, преди всички служители, дори преди разсилният да е запалил печката му, той биваше в кабинета си, започваше да распечатва писмата и да отговаря вече на най-неотложните. После, до единадесет часа, приемаше в галоп приятели и едри клиенти, борсови посредници и агенти, комисионери и цял орляк от финансиста, без да смята върволицата началници на отделите в банката, които идваха за разпореждания. А и самият той при всяка свободна минута ставаше от бюрото си, правеше бързи проверки из различните служби, където чиновниците работеха в постоянен страх от внезапните му появявания по най-различно време. В единадесет часа отиваше да хапне с госпожа Каролин, ядеше и пиеше лакомо, като слаб човек, който не се стеснява; кръглият час, който минаваше, докато се нахрани, не беше загубен, защото през това време той изповядваше, както сам казваше, своята добра приятелка, тоест искаше мнението и за хората и за нещата, макар и да знаеше, че едва ли ще може да използва голямата ѝ мъдрост. По обед излизаше, отиваше в Борсата, където искаше да бъде пръв, за да види и да поговори с хората. Всъщност той не играеше открито, седеше там като в някое обичайно място за срещи, където беше сигурен, че ще види клиентите на своята банка. Влиянието му вече се чувствуваше там, беше се върнал като победител, като солиден човек, опиращ се отсега нататък върху истински милиони; а хитреците си говореха на тих глас, като го гледаха, шушукаха си необикновени слухове, предсказваха му кралско величие. Към три и половина часа той пак беше в кабинета си, впрягаше се в отегчителната работа да подписва и ръката му толкова много беше привикнала да се движи механически, че едновременно с това викаше при себе си служителите, даваше отговори, решаваше

въпроси, говореше свободно, с бистра глава, без да престава да подписва. До шест часа все още приемаше посетители, приключваше днешната си работа и подготвяше утрешната. А когато отново отиваше при госпожа Каролин, сядаше да яде много повече, отколкото в единадесет часа: фини риби и най-вече дивеч с разнообразни вина — бургундско, бордо или шампанско, според това колко щастливо е приключил денят.

— Кажете, не съм ли благоразумен? — викаше той понякога, като се смееше. — Вместо да гоня жени, да тичам из клубове и театри, аз живея тук, до вас, като добър буржоа... Трябва да напишете това на вашия брат, за да го успокоите.

Той не беше толкова благоразумен, колкото твърдеше, защото по това време бе ухажвал една малка певица от театър „Буф“ и дори един ден, както много други хора, се бе застоял у Жермен Къор, без да намери никакво удовлетворение. Истината бе, че вечер падаше от умора. Всъщност той живееше с такова желание и с такъв страх за успеха си, че всичките му други апетити сякаш се бяха смалили и сковали, докато щеше да се почувствува тържествуващ, безспорен господар на богатството.

— Хайде де! — отвърна весело госпожа Каролин. — Моят брат е бил винаги толкова благоразумен, че за него благоразумието е природна черта, а не някаква заслуга... Вчера му писах, че съм ви убедила вече да не позлатявате заседателната зала. Това ще му направи по-голямо удоволствие.

В един много студен следобед в първите дни на ноември, когато госпожа Каролин даваше нареждане на бояджията да измие само тапетите на залата, донесоха ѝ една визитна картичка, като ѝ казаха, че господинът настоявал много да я види. На нечистата визитна картичка беше грубо напечатано името на Буш. Тя не познаваше този човек, нареди да го заведат в дома ѝ, в кабинета на своя брат, където приемаше посетители.

Цели шест месеца Буш търпеливо бе чакал, не бе използвал необикновеното си откритие, че Сакар има извънбрачен син, защото отначало виждаше сериозни причини — струваше му се, че е малко да изтръгне от него само тия шестстотин франка по полиците, дадени на майката, и считаше, че е извънредно трудно да го изнуди, за да получи повече, една прилична сума от няколко хиляди франка. Вдовецът е

свободен човек, с нищо не е обвързан, съвсем не се бои от скандал, така че как да го притиснеш, как да го накараш да плати скъпо за това случайно подарено му дете, израснало в калта, за да стане бъдещ сутеньор и убиец? Навярно разходите, около шест хиляди франка — монети от по два — Мешен грижливо бе съставила голяма сметка за разходи: десет су, заемани на Розали Шавай, нейна братовчедка, майка на малкия, след това разходите за лекуване на нещастницата, за погребението ѝ, за поддържане на гроба ѝ и най-сетне и за това, което харчеше за самия Виктор, откакто се грижеше за него — пари за храна, за дрехи и за куп други неща. Но в случай, че Сакар не се окаже нежен баща, нямаше ли опасност да го изгони? Защото нищо не доказва това бащинство, освен приликата на детето; така че Буш и Мешен ще изскубнат от него само парите от полиците, ако той не възрази, че давността е минала.

Освен това Буш се забави много, защото прекара седмици в ужасно безпокойство заради своя брат Сигизмон, който лежеше болен, повален от туберкулозата. Цели две седмици този страшен жонгльор на сделки беше изоставил всичко, забравил хилядите заплетени нишки, които оправяше, не се появяваше на Борсата, не преследваше нито един дължник, не се отделяше от болния, над когото бдеше, за когото се грижеше и сменяше бельото му като майка. Той, който беше отвратителен скъперник, бе станал извънредно щедър, викаше най-известните парижки лекари, бе готов да заплати на аптекарите и най-скъпите лекарства, стига да са ефикасни; и тъй като лекарите бяха забранили на болния всякаква работа, а пък Сигизмон упорствуваше, той криеше тетрадките и книгите му. Помежду им се водеше война на надхитряне. Щом болногледачът, сломен от умора, заспиваше, болният, потънал в пот и съсипан от температура, намираше парче от молив и късче вестник и започваше да прави сметки, да разпределя богатствата съобразно мечтата си за справедливост, осигурявайки на всеки полагаемия му се дял от щастие и живот. Събудил се, Буш се гневеше, че брат му повече се разболява, сърцето му се свиваше от болка, че той отдава на несбъднатата си мечта и малкото живот, който му остава. Да си играе с тези глупости той му позволяваше, както се позволява на децата да си играят с кукли, но когато биваше в добро здраве; обаче да се самоубива с безумни, неприложими идеи, това наистина бе глупаво!

Най-сетне, съгласил се да бъде благоразумен от любов към по-големия си брат, Сигизмон закрепна малко и започна да става от леглото.

И чак тогава Буш подхвана работите си, реши, че трябва да ликвидира делото Сакар, още повече, че Сакар се бе върнал като победител в Борсата, отново бе човек с неоспорима платежоспособност. Чудесен бе докладът на госпожа Мешен, която бе изпратил на улица „Сен Лазар“. Все пак той още не се решаваше да атакува фронтално жертвата си, изчакваше, като търсеше тактиката, с която би победил; и една неволно казана дума от госпожа Мешен по адрес на госпожа Каролин, дамата, която управляваше къщата, за която и били говорили всички доставчици в квартала, го насочи към един нов план на действие. Да не би случайно тази дама да е истинската господарка, която държи ключа от шкафовете и от сърцето? Той много често се подчиняваше на така наречения изблик на вдъхновение, покорявайки се на внезапното предчувствие, за да тръгне на лов, воден само от своя нюх, а после самите факти да го уверят и да го накарат да вземе решения. С такива мисля той отиде на улица „Сен Лазар“ при госпожа Каролин.

Горе, в стаята с чертежите, госпожа Каролин се изненада, като видя този дебел човек, лошо обръснат, с плоско и мръсно лице, облечен в хубав, но омазнен редингот и с бяла връзка. Самият Буш се ровеше чак в душата ѝ, намираще я такава, каквато си я представяше — точно толкова едра, толкова здрава и с такива прекрасни бели коси, които озаряваха весело и нежно нейното още младежко лице; изражението на малко голямата ѝ уста, едно изражение на доброта, му направи толкова силно впечатление, че веднага се реши.

— Госпожо — каза той, — бих желал да говоря на господин Сакар, но току-що ми казаха, че отсъствувал...

Той лъжеше, дори не беше попитал за него, защото добре знаеше, че го няма, тъй като го бе дебнал да тръгне за Борсата.

— И затова си позволих да се обърна към вас, като ви предпочитам, понеже не зная към кого друг да се отнеса... Става дума за едно съобщение, много важно, много деликатно...

Госпожа Каролин, която дотогава не го бе поканила да седне, му показа стол и побърза да му каже разтревожено:

— Говорете, господине, слушам ви.

Като повдигна старателно краищата на редингота си, сякаш се страхуваше да не го изцапа, той мислено си каза, че тя спи със Сакар.

— Защото, госпожо, съвсем не е удобно да се говори и, признавам, все още се питам дали ще постъпя добре, ако ви поверя подобно нещо... Надявам се, че в моята постъпка ще видите единствено само желание да дам възможност на господин Сакар да поправи стари грешки...

С жест тя го накара да говори свободно, разбрала с каква личност има работа и желаейки да съкрати излишните приказки. Впрочем и той престана да се извинява, разказа надълго старата история: Розали била прелъстена на улица „Арп“, детето се родило след изчезването на Сакар, майката умряла в безпътство, а Виктор, останал в тежест на една нейна братовчедка, която била много заета и нямала възможност да го надзирава, израснал в отвратителна среда. Тя го слушаше, отначало изненадана от този роман, който съвсем не очакваше, защото си бе въобразила, че се отнася за някаква съмнителна парична история; после очевидно се разнежи, трогната от трагичната съдба на майката и на изоставеното дете, дълбоко развълнувана в майчинското си чувство на бездетна жена.

— Но — каза тя — уверен ли сте, господине, във фактите, които ми разказахте?... Необходими са много силни, много точни доказателства за този вид истории.

Той се усмихна.

— О, госпожо, има едно доказателство, което веднага бие в очи — необикновената прилика на детето... Освен това датите са тук, всичко съвпада и фактите са напълно доказани.

Тя стоеше разтреперана, а той я наблюдаваше в след кратко мълчание продължи:

— Вие разбирате ли сега, госпожо, колко бях затруднен да се обърна направо към господин Сакар. Аз нямам никакъв интерес в тази работа, идвам от името на госпожа Мешен, братовчедката, която случайно е попаднала в следите на толкова търсения баща; имах вече честта да ви кажа, че дванадесетте полици по петдесет франка, дадени на нещастната Розали, са били подписани с името Сикардо, нещо, което се въздържам да осъдя, намирам го, бога ми, извинително в този ужасен парижки живот! Обаче нали господин Сакар може неправилно да разбере целта на моята намеса... И затова ми хрумна идеята първо

да се видя с вас, госпожо, за да се облегна напълно на вас в пътя, който да следвам, като зная какви симпатии изпитвате към господин Сакар... Та това е! Вие знаете нашата тайна, мислите ли, че трябва да го дочакам и още днес да му кажа всичко?

Вълнението на госпожа Каролин видимо нарастваше.

— Не, не, по-късно.

Обаче самата тя не знаеше какво да каже, след като и бе поверена тайната. Той продължаваше да я проучва, доволен, че тя издаде голямата си чувствителност, като мислено развиваше плана си; беше вече уверен, че ще извлече от нея повече, отколкото би дал Сакар.

— Защото — прошепна той — трябва да се вземе някакво решение.

— Ами аз ще отида... да, ще отида в този квартал, ще видя тази госпожа Мешен и детето... Така е по-добре, много по-добре, за да добия най-напред представа за нещата.

Тя разсъждаваше на висок глас, бе дошла до решението да направи грижлива проверка, преди да каже нещо на бащата. После, ако бъде убедена, ще има време да го уведоми. Нали задачата ѝ бе да бди за дома и спокойствието му?

— За нещастие, трябва да се избърза — подзе Буш, като я насочваше постепенно натам, където искаше. — Бедното дете страда, то се намира в отвратителна среда.

Тя стана.

— Слагам си шапката и веднага тръгвам.

Той също стана и каза небрежно:

— Не ви говоря за малката сметка, която трябва ДА се уреди. Отглеждането на детето, естествено, е струвало пари; освен това заемани са пари на майката, докато тя е била жива... О, аз не зная точно колко. Не съм искал да се бъркам в нищо. Всички документи са там...

— Добре, ще отида да видя!

А сега като че ли и той се разнежи:

— О, госпожо, ако знаехте само колко много чудни неща виждам в подобни истории. Почтените хора най-често страдат след това от своите страсти, да, и най-лошото е, че страдат от страстите на своите родители... И аз мога да ви дам пример. Вашите нещастни съседки, госпожа и госпожица Дьо Бовилие...

С рязко движение той се бе приближил до един от прозорците и устремил жадно любопитните си очи в съседната градина. Нямаше съмнение, че, откакто бе влязъл, той обмисляше как да погледне там, тъй като обичаше да познава бойните си полета. В проучването на аферата за десетте хиляди франка, обещани от графа на момичето Леони Крон, той се бе добрал до истината — сведенията, изпратени от Вандом, потвърждаваха предполагаемата авантюра; прелъстено, момичето останало без пари след смъртта на графа; притежавало само излишната разписка и изгаряло от желание да отиде в Париж; най-сетне Леони се принудила да заложи документа на лихваря Шарпие, вероятно за не повече от петдесет франка. Само че, след като открила майката и дъщерята Бовилие, Мешен трябваше да обикалян шест месеца Париж, без да попадне на Леони. Момичето постъпило като слугиня при някакъв съдебен пристав, а оттам на други три места; изпъждана за леко поведение, следите на Леони се губеха и той напразно бе ровил из всички кални места. Нервираше се, че не може да предприеме нищо срещу графинята, докато няма в ръцете си момичето като жива заплаха за предизвикване на скандал. Но все пак не се отказваше от тази афера, сега бе щастлив, изправен пред прозореца, като гледаше градината на голямата къща, чиято фасада бе виждал само от улицата.

— Нима и тези жени са застрашени от някаква опасност? — попита госпожа Каролин със загрижена симпатия.

Той се престори на невинен.

— Не, не вярвам... Искрах само да спомена за тежкото положение, в което ги остави лошото поведение на графа... Да, аз имам приятели във Вандом, зная тях щата история.

И когато реши да се отдръпне от прозореца, той се увлече във вълнението, което разиграваше, като изведнъж си спомни за своята съдба.

— И все пак поносимо е, когато се отнася само за пари, обаче когато смъртта влезе в някоя къща!

Сега в очите му се появиха истински сълзи. Беше помислил за брат си и се разчувствува. Тя предположи, че той наскоро е загубил свой близък, но не го разпита, за да не прояви любопитство. До този момент не се беше излъгала за позорните сделки на този тип поради отвращението, което изпитваше към него; а тия неочаквани сълзи я

увериха повече, отколкото най-убедителните факти; у нея се породило силно желание да изтича веднага до Неаполитанския квартал.

— Госпожо, аз разчитам на вас.

— Тръгвам още сега.

След един час госпожа Каролин, която бе взела кола, обикаляше зад възвишението на Монмартр, без да може да намери квартала. Найсетне в една от безлюдните улици, съединяващи се с улица „Маркаде“, една стара жена го показа на кочияша. Намираше се в началото на полски път, разровен, покрит с кал и с боклуци, който се вмъкваше по средата на една пуста местност; само внимателният поглед можеше да открие мизерните постройки, изправени от кал, от стари дъски и от стари ламарини, наподобяващи купища останки от разрушени сгради, наредени около вътрешния двор. Към улицата имаше едноетажна къща, изградена от камък, но разкривена и отвратително мръсна, сякаш лазеше входа като някаква кула. И наистина госпожа Мешен живееше тук и като бдителна собственичка непрекъснато беше на пост, сама управляваше своя малък народ от гладни наематели.

Още щом слезе от колата, госпожа Каролин я видя да се появява на прага — огромна, с увиснали гърди и корем под стара рокля от син копринен плат, обтегната при гънките и разпрана по шевовете; бузите ѝ бяха толкова издути и толкова червени, че потъналият в тях малък нос сякаш се печеше между два огъня. Госпожа Каролин се двоумеше, обзета от безпокойство, когато един много нежен глас, приятно писклив като селска свирка, я успокои.

— О, госпожо, нали господин Буш ви изпраца? Дошла сте за малкия Виктор... Влезте, влезте де. Да, тук наистина е Неаполитанският квартал. Улицата не е регистрирана, още нямаме номера... Влезте, трябва най-напред да поговорим за всичко това. Боже мой, колко е неприятно, колко е тъжно!

Госпожа Каролин трябваше да седне на един продънен стол в почернялата от мръсотия трапезария, в която зачервената печка поддържаше някаква задушаваща топлина и миризма. Госпожа Мешен започна да нарежда, че посетителката имала късмет да я намери, защото тя била заета с много работа в Париж и не се прибирала преди шест часа. Госпожа Каролин трябваше да я прекъсне:

— Извинявайте, госпожо, аз дойдох заради това нещастно дете.

— Отлично, госпожо, ще ви го покажа... Нали знаете, че неговата майка ми беше братовчедка. Ох, мога да кажа, че съм изпълнила дълга си... Ето книжката, ето сметките.

От бюфета тя извади добре подредени документи, поставени в синя папка, както при деловите хора. После започна да говори непрестанно за бедната Розали: разбира се, напоследък водела съвсем отвратителен живот, тръгвала с първия срещнат мъж, връщала се пияна и окървавена, след като скитала по цели седмици; обаче трябва да се знае, нали така, че е била добра работничка, преди бащата на Виктор да ѝ счупи рамото в деня, когато я обладал на стълбището; така че с този недъг, продавайки лимони в халите, тя не е могла да живее целомъдрено.

— Вижте, госпожо, аз съм ѝ заемала тези пари по двадесет су и по четиридесет су. Датите са отбелязани: на 20 юни двадесет су, на 27 юни пак двадесет су; на 3 юли четиридесет су. И след тази дата, изглежда, е била болна, защото, както виждате, непрекъснато по четиридесет су... Освен това аз обличах Виктор. Поставила съм едно В. пред всички разходи, които съм правила за хлапето... А да не говорим, че когато Розали умря, о, много мръсно, от една болест, от която напълно изгни, момчето остана изцяло на мои разноски. Оттогава, ето вижте, вписала съм по петдесет франка на месец. Много умерено. Бащата е богат, той лесно може да даде месечно по петдесет франка за своя син... Всичко прави пет хиляди четиристотин и три франка; а като прибавим шестстотинте франка от полиците, ще получим общата сума от шест хиляди франка... Да, всичко за шест хиляди франка, това е!

Въпреки че ѝ се повръщаше и бе пребледняла, госпожа Каролин възрази:

— Но полиците не ви принадлежат, те са собственост на детето.

— О, прощавайте — отвърна рязко госпожа Мешен, аз съм дала пари за тях. За да услуга на Розали, аз ѝ шконтирах полиците. Вижте на гърба им... От моя страна е голяма отстъпка, че не искам лихви... Размислете, мила моя госпожо, дали трябва да се откъсва дори едно су от една бедна жена като мене.

Милата госпожа с уморен жест каза, че приема сметката, и Мешен се успокои. Възвърнала напевния си глас, тя заговори:

— Сега ще накарам да повикат Виктор.

Но напразно изпраща едно след друго три момченца, които отиваха да го търсят, после заставаха на прага и размахваха ръце; разбира се, Виктор не искал да бъде безпокоен. Едно от хлапетата дори предаде една негова неприлична дума. Тогава Мешен се раздвижи, изчезна, като че ли отиде да го хване за ухото и да го доведе. Но скоро се върна сама, размислила, че положително ще бъде по-добре да го покаже в неговия отворителен вид.

— Госпожо, ако искате, последвайте ме.

И като крачеше, тя разправи подробности за Неаполитанския квартал, който съпругът ѝ получил от чичо си. Този съпруг навярно бе умрял, никой не го бе познавал и за него тя говореше само когато обясняваше произхода на собствеността си. Един лош имот, който щял да я умори, казваше тя, защото ѝ носел повече грижи, отколкото приходи, особено откакто префектурата започнала да я измъчва, като изпращала инспектори, които изисквали да извърши поправки и подобрения под предлог, че тук хората умирали като мухи. Всъщност тя упорито отказвала да похарчи дори едно су. Дали скоро нямали да поискат да построи украсени с огледала камини в стаите, които давала под наем срещу два франка седмично! Обаче тя съвсем не споменаваше за алчността, с която събирал наемите си и изхвърляше на улицата семействата, когато не плащаха предварително двата франка, и не казваше, че самата е толкова страшен полицай, че просяците без подслон не смееха да спят безплатно до някоя от нейните стени.

Със свито сърце госпожа Каролин разглеждаше двора, опустошен, издълбан с дупки, които, изпълнени с мръсотии, бяха го превърнали в клоака. Тук хвърляха всичко, защото нямаше нито отходна яма, нито помийна вада; дворът приличаше на непрекъснато увеличаващо се бунцище, отравящо въздуха; за щастие беше студено, защото зловредна смрад би се разнасяла при силно слънце. Тя стъпваше неспокойно, мъчейки се да избягва зеленчуковите отпадъци и кокалите, шареше с поглед в две страни, гледаше жилищата, някакви бърлоги, които нямаше как да се нарекат — полусрутени едноетажни къщурки, закърпени с най-разнородни материали. Повечето бяха просто покрити с насмолен картон. Много от тях нямаша врати, виждаха се да зоят черни дупки като на мазета, от които лъхаше зловонието на нищетата. Семейства от по осем-девет души се тъпчеха

в тези клетки, често пъти дори без да имат легла; изложени от ранно детство на инстинктивно сладострастие поради тази чудовищна теснотия, мъжете, жените и децата се заразяваха едни други като зашилите плодове. Дворът постоянно бе пълен с орляци бледи, мършави, проядени от скрофули и наследствен сифилис деца, бедни същества, израснали като отровини гъби върху това бунище, заченати при случайна прегръдка, без точно да се знае кой е бил бащата. Когато върлуваше тифус или шарка, половин квартал биваше помитан в гробищата.

— Аз ви обясних, значи, госпожо — подзе Мешен, — че Виктор не е имал пред очите си много хубав пример и че е време да се помисли за неговото възпитание, защото ето че навършва дванадесет години... Нали, още докато беше жива майка му, той виждаше не много прилични неща, тъй като тя съвсем не се стесняваше, когато беше пияна. Тя водеше мъже и всичко ставаше пред него. След това аз никога не съм имала време да го надзиравам съвсем отблизо, защото си имах работа в Париж. По цял ден скиташе из укрепленията. На два пъти трябваше да го освобождавам, защото бе крал, о, само дреболии. След това, щом като вече можеше, започна с малките момичета — нали това научи от горката си майка. Така че вие сама ще видите, на дванадесет години той е вече мъж. Най-сетне, за да работи, аз го дадох на леля Йолали, една жена, която продава с кошница зеленчуци на Монмартр. Той я придружава до халите и носи една от кошниците ѝ. За нещастие сега нещо ѝ е забрало бедрото... Но ето че стигнахме, госпожо, моля, влезте.

Госпожа Каролин в миг се отдръпна. Бяха стигнали в дъното на двора, зад една истинска преграда от смет, една от най-вонящите ями, пред срутена до земята барака, подобна на куп развалини, придържани от парчета греди. Нямаше прозорец. Вратата, една стара остъклена врата, сега обкована с цинкова ламарина, трябваше да остане отворена, за да се вижда вътрешността, обаче нахлуваше ужасен студ. В един ъгъл тя забеляза сламеник, хвърлен направо върху утъпканата земя. Никаква друга мебел не се забелязваше сред разхвърляните навред пробити качета, дървета и полуизгнили кошове, които навярно служеха и за столове, и за маси. От стените се изцеждаше лепкава влага. Една пукнатина, зеленикава дупка в черния таван, пропускаше дъжда точно

върху сламеника. А миризмата, миризмата най-вече беше ужасна, отвратителна човешка миризма в тази пълна мизерия.

— Лельо Йолали — извика Мешен, — една дама иска да направи добро на Виктор... Какво му е на това говедо, че не идва, като го викат?

Купчина безформена плът се размърда на сламеника върху парцал от стара басма, който служеше за чаршаф; госпожа Каролин различи една жена на около четиридесет години, съвсем гола, без риза, наподобяваща полупразен мех, толкова беше мършава и нагърчена. Лицето ѝ обаче не беше грозно, а още свежо, обкръжено от руси къдрици.

— Ох — изстена тя, — какво посещение, дано да е за наше добро, защото, бога ми, повече не може да продължава така... Само си представете, госпожо, че ето вече две седмици не мога да стана заради тези големия мръсни пъпки, които пребиват дупки в кълката ми... А нямам вече нито едно су, разбира се. Невъзможно е да продължа да търгувам. Имах две ризи, които Виктор ходи да продаде; струва ми се, че довечера ще пукнем от глад.

После, като повиши глас:

— Глупаво е, в края на краищата, излез оттам, малкият! Дамата не иска да ти направи нищо лошо.

А госпожа Каролин изтръпна, като видя как от един кош се надигна някаква маса, която бе взела за куп дрипи. Беше Виктор, облечен в остатъци от панталон и платнено палтенце, през чиито дупки се виждаше голото му тяло. Когато момчето застана изцяло пред светлината, нахлуваща през вратата, тя зяпна от изненада поразена от необикновената му прилика със Сакар. Всичките ѝ съмнения се разпръснаха, бащинството беше неоспоримо.

— Аз не искам — заяви той — никой да ми досажда, като ме кара да ходя на училище.

Но тя продължаваше да го гледа с усилващо се безпокойство. Тревожеше я тази поразителна прилика — едната половина от лицето на момчето беше по-голяма от другата, носът бе сплескан надясно, а главата му сякаш бе смачкана на стъпалото, върху което майка му е била изнасилена. Освен това той изглеждаше необикновено развит за възрастта си — не беше много едър, но набит, напълно оформен на дванадесет години, вече окосмен като преждевременно израсло

животно. Дръзките му алчни очи и чувствената му уста бяха като у мъжете. И това голямо дете смуцаваше и плашеше като някакво чудовище със своето така внезапно възмъжаване, макар че цветът на лицето му още беше чист ги нежен като на момиче.

— Страх ли ви е от училището, малкия ми? — каза най-сетне госпожа Каролин. — И все пак вие ще бъдете по-добре там, отколкото тук... Къде спите?

Той с жест показва сламеника.

— Там, с нея.

Недоволна от този откровен отговор, леля Йолали се размърда, търсейки някакво обяснение:

— Бях му направила легло с един малък дюшек; а после трябваше да го продадем... Спим както можем, какво да се прави, като нищо не остана!

Мешен счете, че трябва да се намеси, макар че знаеше всичко, което ставаше тук.

— Съвсем не е прилично, Йолали... А пък ти, нехранимайко, можеше да дойдеш да спиш у дома, вместо да спиш тук с нея.

Но Виктор се изправи твърдо на своите къси, но яки крака и възрази с наглостта на ранното си мъжко развитие:

— Че защо, тя ми е жена!

Тогава леля Йолали, отпусната в затлъстялата си плът, започна да се смее, като се мъчеше да прикрие този позор и да обърне всичко на шега. Нежно възхищение звучеше в думите ѝ:

— О, да, разбира се, ако имах дъщеря, не бих му я поверила... той е истински малък мъж.

Госпожа Каролин изтръпна. Сърцето ѝ замря от страшно отвращение. Нима бе възможно? Този дванадесетгодишен хлапак, това малко чудовище, с една четиридесетгодишна жена, разсипана и болна, върху мръсния сламеник, сред тези дрипи и тази смрад! Ах, тази мизерия, която руши и разлага всичко!

Тя остави двадесет франка, побърза да излезе и отново потърси подслон при собственичката, за да вземе някакво решение и окончателно да се споразумее с нея. Една мисъл я озари при това отчаяно положение — дома за трудово възпитание: нали точно за това бе създаден този дом, за подобни пропаднали деца, за нещастници, затънали в калта, за които се полагат грижи, за да ги възродят и ги

превъзпитат с хигиената и труда. Трябваше колкото се може по-скоро да измъкне Виктор от тази клопка, да го настани там и да преобрази живота му. Тя все още цялата трепереше. Взела това решение, тя се разнежи като жена: засега още нищо няма да казва на Сакар, ще изчака, докато поизчисти малко чудовището, преди да му го покаже, защото страдаше заради срама, който той щеше да изпита, като види този страшен свой потомък. Навярно няколко месеца щяха да бъдат достатъчни, после ще говори с него, щастлива от добрата си постъпка.

Мешен трудно разбра.

— Боже мой, госпожо, както ви е угодно... Само че аз си искам моите шест хиляди франка веднага. Виктор няма да мръдне от къщата ми, ако не си получа шестте хиляди франка.

Това изискване отчая госпожа Каролин. Тя не разполагаше с такава сума и естествено, не желаше да иска парите от бащата. Напразно спореше и молеше.

— Не, не! Ако не е при мене момчето, ще има да чакам. Зная ги аз тия работи.

Най-сетне, разбирайки, че сумата е голяма и че може би няма да получи нищо, тя направи отстъпка:

— Е, добре, дайте ми две хиляди франка веднага. За остатъка ще чакам.

Но госпожа Каролин остана все така затруднена; питаше се откъде да вземе тия две хиляди франка, когато ѝ хрумна мисълта да се отнесе към Максим. Не искаше повече да разсъждава. Той сигурно ще се съгласи да пази тайна, няма да откаже да даде тази малка сума, която положително баща му ще му върне. И си тръгна, като заяви, че утре пак ще дойде, за да вземе Виктор.

Беше едва пет часът, но тя толкова силно желаше да свърши тази работа, че като се качи във фиакъра си, даде на кочияша адреса на Максим на авеню „Императрис“. Когато стигна там, камериерът ѝ каза, че господинът се обличал, но все пак щял да му съобщи.

За миг тя се задъха в салона, където чакаше. Малката къща беше обзаведена изискано, разкошно и богато. Навред тапети и килими; нежен аромат на амбра лъхаше в топлата тишина на стаите. Всичко беше хубаво, изящно и спокойно, макар че в дома нямаше жена; младият вдовец, забогатял след смъртта на жена си, беше устроил живота си единствено за себе си и като мъж с опит бе затворил вратата

си за всяко ново съжителство. Насладата от живота, която дължеше на жена си, не искаше да бъде нарушена от друга жена. Разочарован от порока, той го вземаше само като десерт, който му е забранен поради болния му стомах. Отдавна се бе отказал от желанието си да влезе в Държавния съвет, не участвуваше дори и в конните състезания — беше се наситил на конете, както на момичетата. Така че живееше сам, безделничеше, беше напълно щастлив, артистично и предпазливо ядеше богатството си със свирепия егоизъм на извратен красавец, издържан от жена, но станал вече сериозен.

— Моля госпожата да ме последва — каза завърналият се камериер. — Господинът ще ви приеме веднага в стаята си.

Госпожа Каролин беше с Максим в приятелски отношения, откакто той започна да я вижда като вярна домоуправителка винаги, когато ходеше на обяд у баща си. Като влезе в стаята, тя намери пердетата спуснати; шест свеци, поставени върху камината и еднокраката кръгла масичка, осветяваха със спокоен пламък това гнездо от пух и коприна, тази толкова натруфена като продажна жена стая с дълбоки кресла, с огромно, меко пухено легло. Това бе любимата му стая, отрупана с изтънчен вкус от скъпоценни мебели и украшения, чудесни предмети от миналия век, потънали, загубили се в купища най-разкошни платове.

Вратата към банята беше широко отворена; той се появи и каза:

— Какво има, какво се е случило?... Да не е умрял татко?

След като се бе окъпал, той бе облякъл елегантен костюм от бяло трико, в който изпъкваша свежото му напарфюмирано лице, красивата му моминска глава, вече изморена, и светлосините му очи, отразяващи вътрешна празнота. През вратата долиташе шумът от капките на един от крановете на ваната и от топлата вода лъхаше остър аромат на някакво цвете.

— Не, не, не е толкова сериозно — отвърна тя, смутена от спокойния и шеговит тон на въпроса. — Обаче това, което искам да ви кажа, ме затруднява малко... Прощавайте, че така се вмъкнах в дома ви...

— Наистина, ще обядвам навън, но все пак имам време да се облека... Но говорете, какво има?

Той чакаше, а тя се двоумеше, мънкаше, скована от този голям разкош, от тази изтънченост на вкуса в насладите, които чувствуваше

около себе си. Изпитваше някакъв страх, липсваше ѝ смелост да каже всичко. Възможно ли бе съдбата, толкова жестока към случайно роденото дете, захвърлено там, в клоаката на Неаполитанския квартал, да бъде толкова щедра към този тук, потънал в изящно богатство? Такива отвратителни мръсотии, глад и неизбежен разврат, от една страна, а от друга страна, такова изящество, изобилие, хубав живот. Нима парите са възпитанието, здравето, интелигентността? И докато долу си остава същата човешка кал, нима цялата цивилизация не се заключаваше в това, да миришеш хубаво и да живееш добре?

— Боже мой, каква история! Смятам, че не греша, като ви я разказвам... Освен това принудена съм, имам нужда от вас.

Максим я слушаше отначало прав, после седна пред нея, защото краката му се подкосиха от изненада. И когато тя млъкна:

— Нима! Нима аз не съм единственият син! Ето че едно ужасно малко братче пада от небето, без да извика „Варда!“.

Тя помисли, че той е заинтересован, и засегна въпроса за наследството.

— О, наследството на татко!

И направи такъв ироничен жест на безразличие, че тя не можа да го разбере. Как? Какво искаше да каже? Не вярваше ли в големите способности, в сигурното забогатяване на баща си?

— Не, не, аз съм си опекал работата, нямам нужда от никого... Само че наистина толкова е смешно това, което научих, че не мога да не се смея.

Той действително се смееше, но засегнат, смътно разтревожен и като мислеше само за себе си, без да има още време да разбере какво му носи тази история — нещо хубаво или лошо. Но почувствувал, че това не го засяга, той подхвърли грубо няколко думи, които напълно го разкриха:

— Всъщност всичко това не ме интересува!

И като стана, влезе в банята и веднага се върна с една пиличка, с която спокойно затърка ноктите си.

— И какво ще направите с вашето чудовище? Не можете да го поставите в Бастилията, както Желязната маска.

Тогава тя заговори за сметките на госпожа Мешен, обясни намерението си да настани Виктор в дома за трудово възпитание и му поиска необходимите две хиляди франка.

— Не искам още сега да говоря по този въпрос с баща ви, само към вас можех да се обърна, вие трябва да направите тази първа вноска.

Обаче той категорично отказа.

— На баща ми никога, докато съм жив, нито едно су... Чуйте ме, заклех съм се, ако татко има нужда от едно су, за да премине мост, аз не бих му дал... Разберете, има много глупави истории и аз не искам да бъда смешен.

Тя гледаше, отново смутена от мръсните неща, за които той намекуваше. Но в този момент, когато беше развълнувана, нямаше нито желание, нито време да го разпитва.

— А на мене — подзе тя с рязък глас — не бихте ли ми заели тия две хиляди франка?

— На вас, на вас...

Той продължаваше да пили ноктите си с красиво и леко движение, като я разглеждаше със светлите си очи, които проникваха чак в сърцето на жените.

— На вас все пак бих услужил... Вие сте наивна душа, вие ще го накарате да ми ги върне.

После отиде да вземе двете банкноти от едно малко бюро и като ѝ ги даде, хвана ръцете ѝ, задържайки ги приятелски усмихнат, като доведен син, който изпитва симпатии към мащехата си.

— Вие се мамите по отношение на татко, вие... О, не се оправдавайте, аз не се интересувам от вашите отношения... Жените са много особени, понякога им прави удоволствие да бъдат всеотдайни и естествено, те имат пълно право да правят това, което им доставя удоволствие... Но няма значение, обаче ако един ден бъдете лошо възнаградена, елате при мене, ще си поговорим.

Когато се видя отново в своя фиакър, все още задъхвайки се от меката топлина на малкия дом и от неговия хелиотропен парфюм, който бе проникнал в дрехите ѝ, госпожа Каролин беше разтреперана, сякаш излизаше от някакво съмнително място, изплашена от тия намеци, от тия подигравки на сина към бащата, които усилваха нейните съмнения за неизвестното минало. Но сега тя нищо не искаше да знае, имаше парите, успокои се, като разпредели времето си за утрешния ден така, че още до вечерта детето да бъде измъкнато от порочната среда.

И така от сутринта тя трябваше да се разтича, защото имаше да изпълни редица формалности, за да бъде уверена, че нейното протеже ще бъде прието в дома за трудово възпитание. Положението ѝ като секретарка на контролния съвет, които принцеса Д'Орвиедо, създателката на дома, бе съставила от десет светски дами, всъщност я улесни при тези формалности; и следобед тя можеше да отиде да вземе Виктор от Неаполитанския квартал. Носеше му подходящи дрехи и малко се безпокоеше от съпротивата, която малкият би ѝ оказал, тъй като той не искаше и да чуе за училище. Но Мешен, на която бе изпратила телеграма и която я чакаше, още от прага ѝ съобщи една новина, от която самата тя била съкрушена: през нощта неочаквано леля Йолали починала, лекарят не могъл да каже точно от какво, от удар може би или от някакво отравяне на кръвта; и ужасното било, че хлапакът, който спал с нея, забелязал в тъмнината, че е мъртва, чак когато почувствувал, че е съвсем студена. Остатък от нощта прекарал при собственичката, потресен от тази драма, обзет от смътен страх, така че сега лесно се остави да го облекат и като че ли изглеждаше доволен от мисълта, че ще живее в къща с хубава градина. Нищо не го задържаше повече тук, тъй като дебелията, както той наричаше Йолали, щеше да гние в ямата.

Все пак госпожа Мешен, след като написа разписката за двете хиляди франка, постави своите условия:

— Нали се разбрахме? Остатък до шестте хиляди франка ще изплатите наведнъж в срок до шест месеца... В противен случай ще се отнеса до господин Сакар.

— Но господин Сакар лично ще ви плати... — каза госпожа Каролин. — Днес аз просто го замествам.

Сбогуването между Виктор и старата братовчедка стана без нежности; една целувка по косата и той побърза да се качи в колата, докато тя, мърмена от Буш, че се е съгласила на такъв аванс, продължаваше глухо да мърмори тревогата си, че зложникът ѝ се изплъзва така.

— В края на краищата, госпожо, бъдете почтена с мене, иначе, заклевам ви се, че ще намеря начин да ви накарам да съжалявате.

От Неаполитанския квартал до дома за трудово възпитание на булевард „Бнно“ госпожа Каролин можа да изтръгне само едносрични отговори от Виктор, чиито блестящи очи жадно поглъщаха пътя,

широките авенюта, минувачите и богаташките къщи. Той не знаеше да пише, едва можеше да чете, защото винаги бе бягал от училище, за да скита из укрепленията; и по детското му лице, узряло твърде рано, се отразяваха само Възбудените апетити на рода му, някакво стремително желание за наслада, подсилено от тора на мизерията и отвратителните примери, сред които бе израснал. На булевард „Бнно“ очите на този млад див звяр заблестяха още повече, когато, слязъл от колата, прекоси централния двор, където сградите за момчетата и за момичетата бяха вдясно и вляво. С един само поглед той бе огледал вече просторните площадки, обкръжени с хубави дървета, кухненските помещения, облицовани с фаянсови плочки, от чиито отворени прозорци лъхаше на месо, украсените с мрамор трапезарии, дълги и високи като църковни кубета, целия този царски разкош, който принцесата, упорствувайки в стремежа си да зърне всичко, искаше да даде на бедните. После, въведен в дъното, в крилото, заемано от администрацията, вкарван от канцелария в канцелария, за да бъде приет съгласно установените формалности, Виктор чуваше как новите му обувки скърцат по огромните коридори, по широките стълбища, по всички тия помещения, изпълнени с въздух и светлина, украсени като дворец. Ноздрите му се разширяваха, всичко това щеше да бъде негово.

Но когато госпожа Каролин, върнала се от приземния етаж, където бе слязла за подписването на един от документите, го поведе по друг коридор и го изправи пред някаква остъклена врата, той можа да види работилницата, в която момчетата на негова възраст, изправени пред тезгяхи, учеха дърворезбарство.

— Виждате ли, малкият ми — каза тя, — тук всеки работи, защото човек трябва да работи, ако иска да бъде здрав и щастлив... Вечерно време има учебни занимания и аз разчитам, нали така, че вие ще бъдете послушен и ще се учите добре... Вие сам ще решите бъдещето си, едно бъдеще, каквото никога не сте сънували.

Тъмна бръчка се бе появила по челото на Виктор. Той не отговори, а като завистлив разбойник започна да хвърля коси погледи с вълчите си очи към заобикалящия го разкош: да притежава всичко това, но без да прави нищо; да го завладее, да му се насити със силата на ноктите и зъбите. И от този миг той се превърна тук в бунтовник, в затворник, мечтаещ за кражби и бягство.

— Сега всичко е уредено — подзе госпожа Каролин. — Ще отидем в банята.

Такъв бе редът — всеки нов пансионер при постъпването си трябваше да се окъпе; ваните бяха горе, в кабините близо до лазарета, който имаше две отделения — едното за момчета, другото за момичета; в съседство бе пералнята. Шестте сестри от дома царстваха тук, в тази великолепна пералня, цялата в лакирана дървена ламперия, с дълбоки триетажни шкафове, и в образцовия лазарет, толкова светъл и бял, без никакво петънце, весел и чист като самото здраве. Много често и дамите от контролния съвет прекарваха тук по един час следобед не толкова за да контролират, колкото да подкрепят делото със своята всеотдайност.

А точно сега тук, в залата между двете отделения на лазарета, беше графиня Дьо Бовилие заедно с дъщеря си Алис. Много често тя я водеше в дома, за да я развлича, като ѝ дава възможност да изпитва удоволствие от благотворителността. Този ден Алис помагаше на една от сестрите при приготвянето на филийки със сладко за две оздравяващи момиченца, на които бе разрешено да ядат.

— А, ето един новак! — извика графинята, като видя Виктор, когото бяха накарали да седне в залата, докато чакаше за банята.

Обикновено тя се държеше въздържано към госпожа Каролин, поздравяваше я само с кимване на глава, винаги без да я заговори, може би от страх да не завърже с нея съседски отношения. Но това момче, което тя водеше, тази добросърдечност, с която се отнасяше към него, навярно я разчувствуваха и я накараха да излезе от своята сдържаност. Двете жени заговориха полугласно.

— Само ако знаехте, госпожо, от какъв ад току-що го измъкнах. Моля ви да бъдете внимателна към него, както помолих всички тукашни госпожи и господа.

— Има ли родители? Вие познавате ли ги?

— Не, майка му е починала... Няма никой друг освен мене.

— Бедното момче!... О, какво нещастие!

През това време Виктор не откъсваше очи от филийките. В погледите му пламтеше някакво свирепо желание; освен в сладкото, което размазваха с нож, той се взираше в слабичките бели ръце на Алис, в нейния много тънък врат, в цялата ѝ фигура на окаяна девица, която гаснеше в напразно очакване да бъде омъжена. Ако бяха само

дватамата, щеше с един удар да я прасне с глава в корема и да я търколи до стената, за да ѝ вземе филийките. Младото момиче бе забелязало лакомите му очи и след като с поглед се посъветва с монахинята, се обърна към него:

— Гладен ли сте, малки приятелю?

— Да.

— Нали няма да се откажете от сладкото?

— Не.

— Значи, добре ще ви дойде, ако ви направя две филийки, които да изядете след банята?

— Да.

— Много сладко върху малко хляб, нали?

— Да.

Тя се смееше, шегуваше се, но той си оставаше сериозен и зяпнал с хищни очи, които поглъщаха и нея, и всичките ѝ хубави неща.

В този момент се чуха радостни викове, силен шум се вдигна в двора на момчетата, излезли в следобедна почивка в четири часа. Работилниците се изпразваха, пенсионерите имаха половин час, за да закусят и раздвижат краката си.

— Виждате ли — подзе госпожа Каролин, като го заведе пред един прозорец, — който работи, има право да играе... Вие обичате ли да работите?

— Не.

— А обичате ли да играете?

— Да.

— Е, ако искате да играете, ще трябва да работите... Всичко ще се уреди, ще бъдете благоразумен, аз съм уверена.

Той не отговори, лицето му поруменя от удоволствие, като гледаше как пуснатите на свобода другарчета скачат и викат; очите му отново се вгледаха във филийките, които младото момиче бе приготвило за него и сега ги слагаше в чинии. Да, свобода и развлечения по всяко време — той не искаше нищо друго. Отведоха го в банята, приготвена за него.

— Ето един малък господин, на когото тук съвсем няма да му бъде удобно, струва ми се — каза тихо монахинята. — Не вярвам на такива, които не те гледат в очите.

— Все пак не е грозно това момче — прошепна Алис — и по начина, по който те гледа, може да му дадете осемнадесет години.

— Вярно е — заключи госпожа Каролин, като изтръпна леко, — много е развито за годините си.

И преди да си отидат, дамите поискаха да си направят удоволствието да видят как малките оздравяващи момичета ядат филийките. Особено едното беше много интересно — русо, десетгодишно момиченце с вече разбиращи очи като възрастна жена, с болнаво, преждевременно развито телце, каквито имат момичетата в парижките предградия. Всъщност и нейната история беше като на другите: баща пияница, който водел в къщи срещнати по тротоара жени и после изчезнал с една от тях; майка, която заживяла с друг мъж, после с втори, накрай пропаднала и се пропила; и в тази среда малката била пердашена от всички тия мъже, когато не успявали в опитите си да я изнасят. Една сутрин майка ѝ трябвало да я изскубне от ръцете на един зидар, когото била довела вечерта. И въпреки това на тази майка, достойна за презрение, позволяваха да идва да вижда дъщеря си, защото именно тя беше молила да не ѝ я отнемат, тъй като в своето падение беше запазила пламенна майчина любов към детето си. Точно сега тук беше тя — една мършава, пожълтяла и разсипана жена, със зачервени от плач очи, седнала до бялото легло, на което нейното момиченце, много чисто, облегло се на възглавници, ядеше прилично филийките си.

Тя позна госпожа Каролин, виждала я бе при Сакар, при когото бе ходила да иска помощ.

— Ах, госпожо, още веднъж е спасена моята бедна Мадлен! В нейната кръв е цялото наше нещастие и затова лекарят добре ми каза, че няма да живее, ако остане в къщи и бъде постоянно измъчвана... Докато тук тя има месо, има вино, а освен това може да диша, свободна е... Моля ви, госпожо, кажете на добрия господин, че го благославям всеки час.

Едно ридание я задуши, сърцето ѝ се разтапяше от благодарност. Тя говореше за Сакар, защото познаваше само него, както повечето от родителите, които имаха деца в дома за трудово възпитание. Принцеса Д'Орвиедо не се появяваше тук, докато той не жалеше време, приемаше питомците в дома, събираше всички нещастни деца от блатото, за да види колкото се може по-скоро в действие тази машина

на благотворителността, която отчасти беше и негово дело; освен това той и сега продължаваше да се увлича по него, раздаваше от джоба си монети от по сто су на нещастните семейства, чиито деца спасяваше. И затова си оставаше единственият и истински бог за всички тия клетници.

— Нали така, госпожо? Кажете му, че някъде има една бедна жена, която се моли за него... Да, не защото съм религиозна, съвсем не искам да лъжа, никога не съм била лицемерна. Не, между църквите и мене всичко е свършено, защото ние вече никак не мислим за тях, полза няма, губиш си само времето, като ходиш там. Но това не пречи над нас все пак да има нещо и човек се утешава, когато призовава небето да благослови този, който му е сторил добро.

Сълзите ѝ бликнаха, потекоха по увехналите ѝ бузи.

— Чуй ме, Мадлен, чуй...

Момиченцето, доста бледо в своята бяла като сняг риза, което лижеше лакомо с върха на езика си сладкото върху филийката, вдигна глава с очи, изпълнени с щастие, и стана сериозно, без да престане да яде.

— Всяка вечер в леглото си, преди да заспиш, ще скръстиш така ръце и ще кажеш: „Господи мой, направи така, че господин Сакар да бъде възнаграден за добрината си, дари го с дълъг и щастлив живот...“ Чуваш ли, обещаваш ли ми?

— Да, мамо.

През следващите седмици госпожа Каролин живя в голямо душевно смущение. Нейните представи за Сакар не бяха вече ясни. Историята с раждането и изоставянето на Виктор, тази бедна Розали, обладана толкова грубо върху едно стъпало на стълбището, че останала недъгава, а и тези подписани и неплатени полици, и нещастното дете без баща, израснало в калта — цялото това плачевно минало я отвращаваше. Тя избягваше да си представя картините от това минало, както и не бе искала да предизвика откровеността на Максим — навярно се страхуваше да узнае за стари грехове, които много биха я огорчили. А от друга страна, виждаше плачещата жена, скръстила ръцете на момиченцето си, за да се моли за този човек; Сакар беше обожаван като бог заради добрината му, а и той действително бе добър и наистина бе спасил много души със своята енергична дейност, равняваща се на добродетел, когато работата беше

хубава. Така тя стигна дотам, че не искаше да го съди, и за да успокои съвестта си на учена жена, която много бе чела и много бе разсъждавала, си казваше, че и той, както всички мъже, си има лоши и хубави страни.

Обаче в нея се породил смътен срам при мисълта, че му бе принадлежала. Това винаги я ужасявало, успокоявало се само като се кълнеше, че тази връзка е свършена и това мигновено увлечение няма да се повтори. Така изминаха три месеца, през които два пъти седмично тя ходеше да вижда Виктор; и една вечер попадна пак в прегръдките на Сакар, стана напълно негова и прие тези отношения да бъдат постоянни. Какво всъщност ставаше с нея? Беше ли като другите любопитна? Или неговите минали любовни похождения, които беше разровила, са предизвикали в нея сластолюбиво желание от любопитство? Или пък не беше ли момчето станало връзката, фаталното сближаване между него, бащата, и нея, случайната майка осиновителка? Да, тук имаше някакво извратено чувство. В своята голяма мъка на бездетна жена положително всичко това я бе разнежило до сломяване на волята ѝ, след като се бе заела да се грижи за сина на този човек в тия толкова трогателни обстоятелства. Всеки път, когато биваше с него, тя все по-пълно му се отдаваше, майчинското чувство се таеше в дъното на нейната всеотдайност. Впрочем, тя бе жена със здрав разум, приемаше жизнените факти, без да се измъчва да разбере хилядите сложни причини. За нея това ровене в сърцето и мозъка, този прецизен анализ, в който косъмът се цепи на четири, беше занимание за свободните светски дами, които не са заети с домакинска работа и нямат деца, за да ги обичат, за тия именно весели интелектуалки, които търсят извинения за своите падения, които с познанията си за душата прикриват влеченията на плътта си, еднакви както у херцогините, така и у слугините в ханищата. Но тя, която имаше толкова всеотдайни познания, която преди си беше губила времето да изгаря в стремежа си да опознае широкия, свят и да вземе участие в споровете на философите, бе разочарована от тия психологически упражнения, които целят да заменят пианото и бродирането и за които казваше през смях, че са развратили повече жени, отколкото са поправили. И затова в дни, когато грешеше, когато чувствуваше слабост в собствения си критерий, тя предпочиташе да бъде смела и да приема факта, след като го бе констатирала; и разчиташе, че трудът в живота ще изличи позора,

за да поправи злото, както движещата се нагоре мязга затваря цепнатината в сърцевината на дъба, възстановява дървесината и кората. Ако сега принадлежеше несъзнателно на Сакар, без да е уверена, че го уважава, тя се мъчеше да се издигне над това падение, като считаше, че той е достоен за нея, че е била прелъстена от неговите мъжки делови качества, от неговата способност да побеждава, от нейната вяра, че е добър и полезен за другите. Първият ѝ срам беше изчезнал в оная нужда, която човек чувства да оправдава своите грешки, и сега нямаше нищо по-естествено и по-спокойно от тяхната връзка — просто един разумен съюз; той беше щастлив, че я има в дома си вечер, когато не излизаше, а тя с почти майчинска любов го успокояваше със своя буден ум и своята честност. И за този парижки разбойник, изгарян и ощавен във всички финансови спекулации, беше незаслужено щастие, една награда, открадната както всичко друго, че притежаваше тази прекрасна, толкова млада и толкова здрава на тридесет и шест години жена с гъста, снежнобяла коса, много благоразумна, много смела, мъдра и човечна във вярата си в живота такъв, какъвто е, въпреки калта, която потокът отнася.

Изминаха месеци и трябва да се каже, че госпожа Каролин разбра, че Сакар е много енергичен и много предпазлив през началните трудни дни за Световната банка. Подозренията ѝ за някакви съмнителни сделки, тревогите ѝ, че ще бъдат изложени тя и брат ѝ, се разпръснаха дори напълно, като го виждаше как непрекъснато се бори с трудностите, как не жали силите си от сутрин до вечер, за да осигури добрата работа на този огромен нов механизъм, чиито зъбчати колела скърцаха, готови да се разпаднат; тя му беше благодарна за това, възхищаваше му се. Действително работите на Световната банка не вървяха така, както той се бе надявал, защото срещу нея бе неумолимата съпротива на едрият капитал: разнасяха се лоши слухове, явяваха се препятствия, които парализираха средствата ѝ, не даваха възможност да разгръща големи плодородни мероприятия. Тогава той възприе като предимство бавния ход, на който го принуждаваха, като напредваше крачка по крачка върху здрава почва, като избягваше пропастите, като много внимаваше да избегне провал, когато се хвърли в рисковете на играта. Измъчваше се от нетърпение, трополеше като кон за надбягване, принуден да се разхожда в тръс, но никога досега

началните стъпки на една кредитна банка не са били толкова почтени, нито толкова образцови; и на Борсата говореха за това с учудване.

При такова положение се стигна до датата на първото общо събрание. То беше насрочено за 25 април. Още на 20-и Ален пристигна специално от Ориента, за да председателствува, повикан спешно от Сакар, който вече се задушаваше в много тесните рамки на банката. Впрочем Амлен носеше прекрасни новини: сключени бяха договорите за образуването на генералната компания на обединените параходства, а освен това в джоба му бяха концесиите, които осигуряваха на някое френско дружество да експлоатира сребърните руди в Кармел; освен това в Константинопол той бе положил основите на една турска национална банка, която щеше да бъде истински клон на Световната банка. Обаче още не бе узрял големият въпрос за железопътните линии в Мала Азия, трябваше да се изчака, така че се налагало той да се върне там още на другия ден след събранието, за да продължи проучванията си. Очарован, Сакар има с него дълъг разговор, на който присъствува госпожа Каролин; той лесно убеди и двамата, че е абсолютно необходимо да се увеличи общественият капитал, за да могат да се справят с тия мероприятия. Той вече се бил съветвал с големите акционери Дегремон, Юре, Седий, Колб, които одобрили това увеличение; така че за два дни предложението би могло да бъде проучено, подготвено и представено на административния съвет в навечерието на събранието на акционерите.

Този съвет, свикан по спешност, на който присъствуваха всички членове на управителния съвет, се състоя тържествено в строгата голяма зала, в която нахлуваше зеленият полъх на големите дървета от съседния парк на Бовилие. Обикновено съветът заседаваше два пъти месечно: към 15 число се свикваше малкият — най-важният, в който участваха само истинските шефове, ръководителите на работата; а към 30 число — големият съвет, на който присъствуваха всички, дори немите и декоративните, за да одобрят и да подпишат предварително подготвените решения. Този ден Дьо Боен, маркизът с малката аристократическа глава, пристигна с първите, носейки с уморения си величествен вид одобрението на цялата френска аристокрация. Подпредседателят виконт Робен Шаго, един смирен и кротък човек, беше натоварен да посреща ония членове на съвета, които не бяха в течение на въпроса, да ги отвежда настрана и с няколко думи да им

предава нарежданията на директора, на истинския господар. И, разбира се, всички с кимане на глава обещаваха да бъдат послушни.

Най-сетне заседанието започна. Амлен запозна съвета с доклада, който щеше да направи пред общото събрание. Това беше голям труд, който Сакар отдавна подготвяше, но бе окончателно съставил за два дни, като прибави и донесените от инженера сведения; сега той скромно, с голям интерес слушаше, сякаш не му беше известна нито една дума. Най-напред в доклада се изброяваха извършените от Световната банка операции от началото на нейното учредяване; те бяха добри, малки всекидневни сделки, сключвани от днес за утре — обикновена текуща банкова дейност. Все пак се очаквали доста големи печалби от мексиканския заем, който бил пуснат един месец преди това, след заминаването на император Максимилиан за Мексико: това беше един объркан заем с безумни премии и Сакар ужасно много съжаляваше, че поради липсата на пари не можеше повече да участва в тази кална афера. Всичко това беше нещо обикновено, но бяха го преживели. За първия период, който обхващаше само три месеца, от 5 октомври — учредяването на банката, до 31 декември, сумата на печалбите възлизаше само на четиристотин и няколко хиляди франка, които позволиха да се погаси само една четвърт от разходите за обзавеждането, за изплащането на петте процента на акционерите и за внасянето на десетте процента в резервния фонд; освен това членовете на управителния съвет бяха получили съгласно устава десет на сто, така че оставаше една сума от около шестдесет и осем хиляди франка, които бяха отнесени към следващия баланс. Само дивиденди не бяха начислени. Нищо по-посредствено и по-достойно. Същото бе и с курса на акциите на Световната банка — на Борсата те бавно се бяха покачили от петстотин на шестстотин франка, без сътресение, а по един естествен начин, както курсовете на акциите на всяка уважаваща себе си банка; и от два месеца този курс беше затвърден, тъй като нямаше никаква причина да се повишава повече при тази обикновена дейност, в която сякаш дремеше новородената банка.

После докладът разглеждаше бъдещето — едно рязко увеличение на дейността, широк хоризонт за цялата редица големи мероприятия. Особено се наблягаше на генералната компания на обединените параходства, чиито акции Световната банка скоро щеше

да пусне в обращение: една компания с капитал от петдесет милиона, която ще монополизира целия транспорт по Средиземно море и в която ще бъдат обединени две големи конкуриращи се дружества — „Фокейското“, обслужващо Константинопол, Смирна и Трапезунд през Пирея и Дарданелите, „Морското дружество“, обслужващо Александрия през Месина и Сирия; освен тях в компанията влизаха много други малки фирми като „Комбарел и Сие“ за Алжир и Тунис, вдовицата Анри Лиотар също за Алжир през Испания и Мароко, и най-сетне „Братя Фери-Жиро“ за Италия, чиито параходи пътуват между Неапол и градовете по адриатическото крайбрежие през Чивитавекия. Ще завоюват цялото Средиземноморие, като съставят една компания от тия конкуриращи се дружества и фирми, които взаимно се унищожават. Благодарение на централизацията на капиталите ще построят стандартни бързоходни параходи с невидан досега комфорт, ще увеличат рейсовете, ще създадат нови пристанища, ще превърнат Ориента в предградие на Марсилия; а какво значение ще има компанията след завършването на Суецкия канал, когато ще ѝ бъде позволено да създаде връзки с Индия, Тонкин, Китай и Япония! Никога досега едно предприятие не е имало такива широки възможности и толкова сигурен успех. Следваше подкрепата, която щяха да окажат на турската национална банка, за която докладът даваше обширни технически подробности, доказващи нейната непоклатима мощ. Той приключваше това изложение за бъдещите сделки, като съобщи, че Световната банка взема под свое покровителство френското дружество за експлоатация на сребърните мини в Кармел, образувано с капитал от двадесет и пет милиона франка. Химическите анализи на пробите от минерала показваха значително високо съдържание на сребро. Но още по-убедително от науката древната поезия от тия свети места излива това сребро като чудотворен дъжд, като божествен блясък — тия думи Сакар бе прибавил с голямо задоволство в края на фразата.

Накрай, след обещанията за славно бъдеще, докладът в заключение предлагаше увеличение на капитала. Да го удвоят, да го направят от двадесет и пет на петдесет милиона. Възприета беше най-простата и най-разбираема от всички системи в света за пускане на акциите: ще бъдат пуснати петдесет хиляди нови акции, които ще бъдат запазени — акция срещу акция на притежателите на първите

петдесет хиляди акции; така че в действителност не ще има дори публична подписка. Само че тези нови акции ще струват по петстотин и двадесет франка, тоест с премия от двадесет франка, съставляваща общата сума от един милион, който ще се отнесе в резервния фонд. Справедливо и благоразумно бе акционерите да бъдат ударени с този малък налог поради облагите, които ще имат. Всъщност беше необходимо да се плати една четвърт от стойността на акциите плюс премията.

Когато Амлен престана да чете, разнесоха се одобрителни възгласи. Всичко мина отлично, нито едно възражение не бе направено. През цялото време на доклада Дегремон, много задълбочен в разглеждане на ноктите си, се бе усмихвал, обзет от смътни мисли; депутатът Юре, излегнал се във фотьойла си, дремеше с премрежени очи, мислейки си, че е в Камарата; а банкерът Колб спокойно, без да се прикрива, правеше дълги изчисления върху няколко листа хартия, поставени пред него, както пред всеки член на съвета. Обаче Седий, винаги неспокоен и мнителен, поиска да постави въпроса: какво ще стане с акциите на онези акционери, които няма да поискат да използват правата си? Ще ги запази ли дружеството за своя сметка, което ще бъде незаконно, тъй като капиталът може официално да се утвърди при нотариуса само когато всички акции бъдат изкупени? Ако обаче дружеството пожелае да се освободи от тях, на кого и как ще бъдат дадени? Но още при първите думи на фабриканта на коприна маркиз Дьо Боен, забелязал, че Сакар проявява нетърпение, го прекъсна, като каза със своя величествен аристократичен тон, че съветът предоставя тия подробности на председателя и на директора, и двамата много компетентни и предани хора. И последваха само поздравления, заседанието бе закрито сред всеобщо одобрение.

На другия ден общото събрание даде повод за наистина трогателни изяви. То се състоя пак в залата на улица „Бланш“, където бе фалирал един притежател на танцувален салон; преди да пристигне председателят, в изпълнената вече зала се разнасяха най-добри слухове, а най-вече един, който се шушукаше на ухо: силно атакуван от нарастващата опозиция, Ругон, министърът, братът на директора, бил разположен да облагодетелствува Световната банка, ако вестникът й „Есперанс“, бивш католически орган, започне да защитава правителството. Един депутат от левицата подхвърлил ужасните думи:

„Втори декември е престъпление!“, думи, които отекнаха от единия до другия край на Франция като някакво пробуждане на обществената съвест. Необходимо било да се отговори на това с големи дела — предстоящото Световно изложение щяло да удесетори оборота, очаквали се големи печалби от Мексико и от другаде, тържествуващата империя достигнала своя апогей. А една малка група акционери, привлечена от Жантру и Сабатани, се смееше много на един друг депутат, който при разискванията за армията проявил необикновената фантазия да предложи във Франция да бъде въведена пруската наборна система. В Камарата се присмели: трябва ли ужасът от Прусия да смути някои мозъци след конфликта с Дания и глухото недоволство на Италия подир битката при Солферино! Но шумът от отделните разговори и общият шепот в залата изведнъж стихнаха, когато влязоха Амлен и бюрото. Още по-скромен, отколкото в заседанието на административния съвет, Сакар не се показваше, губеше се сред тълпата. Той си позволи само да даде знак за аплодисменти, одобряващи доклада, който поднасяше на събранието сметките от първия баланс, прегледан и приет от комисарите контрольори Лавиниер и Русо, и предлагаше удвояване на капитала. Единствено събранието беше компетентно да разреши това увеличение, което впрочем то реши с ентузиазъм, напълно опиянено от милионите на генералната компания на обединените параходства и на турската национална банка, признавайки необходимостта капиталът да съответствува на значението, което ще има Световната банка. А пък сребърните мини в Кармел бяха приети с религиозно благоговение. След като благодариха на председателя, директора и на членовете на административния съвет, акционерите си тръгнаха, мечтаейки всички за Кармел, за този чудотворен сребърен дъжд, падащ от светите места, озарени със слава.

След два дни Амлен и Сакар, придружени този път от подпредседателя виконт Робен-Шаго, отидоха пак на улица „Сент Ан“ при нотариуса Льолорен, за да декларират увеличението на капитала, който, както те заявиха, бил напълно покрит. Истината бе, че около три хиляди акции не бяха взети от акционерите, които имаха право на тях, и останаха на разположение на дружеството, което отново ги мина формално на сметката на Сабатани. Пак старото нарушение, но сега още по-голямо, което, станало система, даваше възможност да се

натрупват в касите на Световната банка известно количество от собствените ѝ ценни книжа, един вид боеви резерв, който ѝ позволяваше да спекулира, да се хвърля в разгара на борсовата битка, ако трябва да поддържа курса в случай на атака от страна на обединили се противници, играещи на спадане на акциите.

Всъщност Амлен, макар че не одобряваше тази незаконна тактика, в края на краищата напълно се беше доверил на Сакар относно финансовите операции; между тях двамата и госпожа Каролин се води разговор само относно петстотинте акции, които той ги бе принудил да вземат при първата емисия, а сега, при втората, естествено ги накара да вземат още толкова, всичко хиляда акции, за които трябваше да се плати една четвърт от стойността им плюс премията, общо сто тридесет и пет хиляди франка, които братът и сестрата непременно искаха да платят — бяха получили неочаквано наследство от около триста хиляди франка от една леля, починала десет дни след единствения си син от същата болест, която бе уморила и него. Сакар не ги възпря, но не им обясни как смята да изплати своите акции.

— О, това наследство! — каза през смях госпожа Каролин. — За пръв път имаме такъв късмет... Смятам, че вие ни носите щастие. Моят брат получава тридесет хиляди франка, разноските си за дългите пътувания, а сега пък толкова много злато ни пада от небето сигурно защото вече нямаме нужда... Ето че сме богати.

Тя гледаше Сакар с благодарност от все сърце, вече победена, вярваща в него, губейки всеки ден от своята прозорливост поради все по-голямата любов, която изпитваше към него. После, възбудена все пак от веселата си откровеност, тя продължи:

— Както и да е, но ако аз бях спечелила тези пари, уверявам ви, че не бих ги рискувала във вашите сделки... Но една леля, която ние едва сме познавали, едни пари, за които никога не сме мислили, всъщност пари, намерени на улицата, изобщо нещо не много почтено, от което малко ме е срам... Разбирате ли, не са ми по сърце, бих искала да ги загубя.

— Точно така — каза Сакар също шеговито, — тези пари ще се увеличат и ще ви дадат милиони. Няма по-добър начин за използване на крадени пари... Няма да мине и седмица и вие ще видите, ще видите как курсът ще се повиши!

И наистина Амлен, който трябваше да забави заминаването си, с изненада присъствува на едно бързо покачване курса на акциите на Световната банка. При ликвидацията в края на месец май курсът надмина седемстотин франка. Това бе обикновен резултат, предизвикан от всяко увеличение на капитала: това е класическият удар, начинът да предизвикаш успеха, да накараш курса да препусне в галоп при всяка нова емисия. Но за успеха допринесе и убедителната мащабност на предприятията, които банката щеше да финансира; големи жълти афиши, разлепени из цял Париж, съобщаващи за предстоящата експлоатация на сребърните мини в Кармел, напълно размътиха главите, предизвикаха началото на едно опиянение, на страстта, която трябваше да се засили и да замъгли разума. Почвата беше подготвена, торището на Империята, образувано от разлагащи се отпадъци, загрято от възбудени апетити, беше извънредно благоприятно за лудо развихряне на спекулативни предприятия, които на всеки десет-петнадесет години задръстват и отравят Борсата, оставяйки зад себе си само развалини и кръв. Вече като гъби никнеха съмнителни предприятия, големите компании се хвърляха във финансови авантюри, избухваше неудържима страст към играта сред този креслив разцвет на Империята, цял един взрив от удоволствия и разкош, който обещавахе да бъде предстоящото Изложение — краят на нейното великолепие, един лъжлив фееричен апотеоз. И в безумното увлечение, обхванало тълпата, сред блъсканицата, създадена по улиците от други съмнителни предприятия, Световната банка най-сетне тръгна напред като мощна машина, която е предопределена да подлуди всички, да унищожи всичко и която свирепи ръце нагряваха без мярка, до експлодиране.

След като брат ѝ отново отпътува за Ориента, госпожа Каролин остана сама със Сакар и техният интимен, почти съпружески живот продължи. Тя пак упорито се грижеше за къщата, правеше икономии като вярна домоуправителка, въпреки че материалното състояние и на двамата се бе променяло. И все така спокойна, усмихната и винаги в добро настроение, съвестта ѝ биваше смущавана само от въпроса за Виктор, като се двоумеше дали още дълго време трябва да крие от бащата съществуването на неговия син. Бяха много недоволни от него в дома за трудово възпитание, който той преобръщал с главата надолу. Шестте пробни месеца бяха изтекли, нима щеше да покаже малкото

чудовище, преди то да бъде очистено от своите пороци? Понякога истински страдаше при тази мисъл.

Една вечер едва не заговори Сакар, който изпадаше в отчаяние от скромните помещения на Световната банка и бе убедил съвета да наемат партера на съседната къща, за да разширят отделите, докато се осмели да продължи построяването на луксозния дворец на своите мечти. Така че сега отново пробиваше вътрешни врати, разбиваше стени, за да отваря още гишета. И понеже се връщаше от булевард „Бино“, отчаяна от една ужасна постъпка на Виктор, който почти бе излял ухото на другарчето си, тя помоли Сакар да се качат горе при нея.

— Приятелю, искам да ви кажа нещо.

Но горе, когато го видя с изцапано рамо от гипс и с лице, озарено от новата си идея да разширява, като остъкли също и двора на съседната къща, тя нема куража да го съкруши с отвратителната тайна. Не, ще чака още, необходимо е ужасният негодник да се поправи. Тя не можеше да причинява мъка на другите.

— Е да, приятелю, исках да ти говоря за този двор. Беше ми хрумнала точно такава мисъл като вашата.

VI

Редакцията на „Есперанс“, западация католишки вестник, който по предложение на Жантру Сакар бе купил, за да пропагандира Световната банка, се намираше на улица „Сент Жозеф“ на първия етаж на една голяма, стара, почерняла и влажна сграда, издигаща се в дъното на двора. От преддверието започваше коридор, в който непрекъснато гореше светилен газ; вляво бе кабинетът на Жантру, директора, до него друга стая, която Сакар бе запазил за себе си, а вдясно една до друга бяха общата редакционна зала, кабинетът на секретаря и стаите на различните служби. От другата страна на стълбищната площадка се помещаваха администрацията и касата, които един вътрешен коридор, заобикалящ стълбището, съединяваше с редакцията.

Този ден Жордан завършваше някаква хроника в общата зала, където отрано се бе настанил, за да не го безпокоят; когато удари четири часът, той излезе, за да намери разсилния Дъжоа, който под силния пламък на светилния газ, въпреки че навън блестеше юнски ден, жадно четеше борсов бюлетин, който им донасяха и с който той пръв се запознаваше.

— Кажете, Дъжоа, господин Жантру ли дойде?

— Да, господин Жордан.

Младият човек се подвоуми, кратко замайване го спря за няколко секунди. В трудното начало на неговия щастлив семеен живот изскочиха стари дългове; и въпреки че имаше късмет да намери този вестник, в който печаташе статии, той преживяваше остра парична криза, защото му бе наложен заповор върху заплатата, а освен това тези дни трябваше да изплати една нова полица, за да не му продадат скромната мебелировка. Вече напразно два пъти бе молил за аванс, но директорът му отказваше, макар че му показваше изпълнителния лист, който държеше в ръцете си.

Все пак се реши и се приближи до вратата, но разсилният го спря:

— Господин Жантру не е сам.

— О!... С кого?

— Дойдоха с господин Сакар и господин Сакар ми нареди никой да не влиза при тях освен господин Юре, когото очаква.

Жордан въздъхна облекчено, че трябваше да почака, толкова много му бяха мъчителни тия искания на пари.

— Добре, ще завърша статията си. Уведомете ме, когато директорът бъде свободен.

И той тръгна, но Дъжоа го задържа, за да му каже със силно ликуващ глас:

— Знаете ли, че Световната банка достигна 750?

Жордан с жест отвърна, че това съвсем не го интересува, и влезе в редакционната зала.

Почти всеки ден Сакар идваше в редакцията след Борсата и дори често определяше срещи в стаята, която бе запазил за себе си, за да уговаря там особени и загадъчни сделки. Жантру, който официално бе само директор на „Есперанс“ и пишеше във вестника литературно издържани и цветисти политически статии, които дори самите негови противници признаваха за произведения на „най-чист тънък вкус“, беше едновременно и негов секретен агент, всеотдаен изпълнител на деликатни задачи. Между другото именно той организираше широката разгласа на дейността на Световната банка. Сред многото гъмжащи малки финансови издания той бе избрал и купил десетина. Най-добрите от тях принадлежаха на съмнителни банкови къщи, чиято много проста тактика се състоеше да издават тия вестничета и да ги разпространяват срещу годишен абонамент от два-три франка, сума, която не покриваше дори пощенските разноски; обаче издателите имаха интерес от парите и акциите на клиентите си, които вестникът им привличаше. Наред с отпечатването на борсовите курсове, изтеглените номера на ценни книжа и всевъзможните технически сведения, ползуващи малките рентиери, постепенно се вмъкваша реклами под формата на препоръки и съвети, отначало въздържани, разумни, а скоро след това невъздържани, привидно спокойни, но безочливи, причиняващи разорение на наивните абонати. Сред тези двеста или триста издания, които по този начин опустошаваха Париж и Франция, неговият нюх беше избрал тия, които още не бяха много лъгали и не се бяха много изложили. Обаче големият удар, който

искаше да направи, бе да купи „Финансов бюлетин“, който имаше вече дванадесет години напълно честно съществуване; но една такава честност беше много скъпа; и той чакаше Световната банка да стане по-богата и да се издигне на това положение, когато фанфарите с последни оглушителни сигнали оповестят триумфа ѝ. Дейността му не се ограничаваше само с образуването на послушен отряд от тези специални вестничета, които във всеки свой брой да възхваляват забележителната дейност на Сакар; той се договаряше също и с големите политически и литературни вестници, непрекъснато поместваше в тях благоприятни съобщения, хвалебствени статии, за които им се заплащаше на ред — тяхното сътрудничество си осигуряваше, като им подаряваше акции при новите емисии. Освен това под негово ръководство „Есперанс“ не водеше груба, силно хвалебствена кампания, а даваше обяснения, дори критикуваше, бавно завладяваше публиката, за да я ограби по привидно честен начин.

Този ден Сакар се бе уединил с Жантру, за да разговарят за вестника. Той беше открил в сутрешния брой статията на Юре, който прекалено хвалеше речта на Ругон, произнесена снощи в Камарата; беше страшно разярен и чакаше депутата, за да се обясни с него. Нима мислеха, че брат му го издържа? Нима му плащат, за да нарушава линията на вестника с безкритично одобряване и на най-незначителните постъпки на министъра? Като го чу да говори за линията на вестника, Жантру безмълвно се усмихна. Всъщност той го слушаше много спокойно, вгледал се в ноктите си, докато нямаше опасност бурята да се изсипе върху главата му. Този човек със своя цинизъм на отчаял се интелегент силно се отвращаваше от литературата — и от едната, и от другата, както наричаше страниците на вестника, в които се печатаха статиите, дори и неговите; започваше да се вълнува само когато стигаше до обявленията. Сега цял блестеше в ново облекло, пристегнат в елегантен редингот с пъстра цветна розетка на бутониерата; през лятото ходеше с тънко, светло пардесю, праметнато на ръка, а зимно време се увиваше в кожух от сто луидора; грижеше се най-вече за прическата си, носеше безукорно блестящи, лъскави като огледало шапки. Въпреки това имаше празноти в неговата елегантност, чувствуваше се някаква вътрешна нечистоплътност, старата кир на изложилния се преподавател, изпаднал от лица в Бордо в Парижката борса, чиито отвратителни мръсотии бяха просмукали и

боядисали кожата му, която от десет години се мъчеше да изчисти; същото се чувствуваше и в арогантната самоувереност при новото му положение — изпадаше в жалки състояния, унижаваше се, обзет от внезапен страх да не бъде изритан както преди. Печелеше годишно по сто хиляди франка, харчеше двойно, но никой не знаеше за какво, защото нямаше любовница, навярно бе жертва на някакъв долен порок — неизвестната причина, поради която е бил изгонен от университета. Освен това абсентът в луксозните клубове бавно го погубваше, продължаваше своята разрушителна дейност, започната в дните, когато е живял мизерно и е посещавал долните кафенета; капеше последната му коса, оголваше черепа и лицето, върху което само ветрилообразната черна брада беше неговата единствена гордост и му придаваше вид на солиден човек. А когато Сакар му заговори отново за линията на вестника, той го спря с жест на уморен човек, който никак не обича да си губи времето в излишно вълнение и е решил да говорят за сериозни работи, докато чакат Юре.

От известно време Жантру замисляше нови методи за разгласа. Най-напред искаше да напише брошура от двадесетина страници за големите предприятия на Световната банка, но във формата на малък драматичен роман на достъпен стил; искаше с тази брошура, която ще се раздава безплатно, да наводни провинцията, дори най-затъntenите краища. След това възнамеряваше да създаде агенция за съставяне и отпечатване на борсов бюлетин, който да се изпраща безплатно или на много ниска цена на стотина най-добри окръжни вестници: по този начин в кратко време иде имат в ръцете си мощна армия, една сила, с която всички конкуриращи ги банкови къщи ще бъдат принудени да се съобразяват. Познавайки Сакар, той му вдъхваше така своите идеи, които Сакар присвояваше, правеше ги свои, разширяваше ги до такава степен, че действително ги претворяваше. Минутите течаха, двамата започнаха да се занимават с фондовете за рекламата през тримесечието, със субсидиите за големите вестници, с опасния за тях редактор на бюлетина на една враждебна фирма, чието мълчание трябваше да купят, и с въпроса за участието им в продажбата с наддаване на четвъртата страница на един много стар и уважаван вестник. С тяхното прахосничество, с парите, които хвърляха с такъв голям шум по всички страни, се изразяваше най-вече огромното им презрение към публиката, пренебрежението им като умни делови хора

към тънещата в невежество тълпа, готова да вярва на всички басни, тълпа, която толкова малко разбираше от сложните борсови операции, че и най-безсрамните лъжи я разпалваха и караха да вярва, че ще завали дъжд от милиони.

Когато Жордан се мъчеше да измисли още петдесет реда, за да попълни определените му две колони, Дъжоа го повика.

— О — каза той, — сам ли е господин Жантру?

— Не още, господин Жордан... Вашата госпожа е тук и ви вика.

Много разтревожен, Жордан бързо излезе. От няколко месеца, откакто госпожа Мешен бе успяла най-сетне да открие, че пише под свое име в „Есперанс“, той бе преследван от Буш заради шестте полици от по петдесет франка, подписани някога на един шивач. Общата сума от триста франка на шестте полици той все пак би платил, но в отчаяние го хвърляше огромната лихва, с която задължението бе нараснало на седемстотин и тридесет франка и петнадесет сантима. Той се бе споразумял да плаща по сто франка месечно, но не устояваше на задължението, тъй като младото му семейство имаше по-належащи нужди и всеки месец лихвите все повече растяха; неприятностите се подновиха и ставаха нетърпими. И в този момент той преживяваше отново острата криза.

— Какво има? — попита той жена си, която намери в чакалнята.

Но не ѝ остана време да отговори, вратата на директорския кабинет се отвори шумно, Сакар се появи и се развика:

— Ах, така значи! Но в края на краищата, Дъжоа, къде е господин Юре?

Объркан, разсилният запелтечи:

— За бога, господине, той не е тук, аз не мога да го накарам да дойде по-бързо.

Вратата бе затворена с псувня и Жордан, който бе отвел жена си в един от съседните кабинети, можа спокойно да я попита:

— Какво има, мила?

Марсел, една пълничка брюнетка, обикновено хладнокръвна, с бяло лице, със сияещи очи и усмихната уста, която имаше щастливо изражение дори в трудни моменти, сега изглеждаше напълно съкрушена.

— О, Пол, да знаеш само! Дойде един човек, о, един страшно отвратителен човек, който миришеше лошо и мисля, че беше пил...

Каза ми, че всичко е свършено, че за утре е насрочена продажбата на нашите мебели... Държеше един афиш, който непременно искаше да залепи долу на вратата.

— Ами, невъзможно е! — извика Жордан. — Не съм получил нищо, а има и други формалности.

— Ах, да, ти разбираш тия работи още по-малко от мен! Когато се получават съобщения, ти дори не ги четеш... Та, значи, за да не залепи афиша, аз му дадох два франка и изтичах тук, исках веднага да те предупредя.

Двамата бяха отчаяни. Застрашено бе тяхното малко домакинство на авеню „Клиши“, скромната мебелировка от акажу, тапицирана в синьо, която толкова трудно изплатиха с месечни вноски, с която толкова много се гордееха, макар че понякога ѝ се присмиваха, намирайки я ужасно еснафска! Те обичаха мебелите си, бяха част от тяхното щастие още от брачната нощ в тези две малки, толкова слънчеви стаички с широк изглед чак до Мон Валериен, колко много пирони бе заковал той, а тя колко майсторски бе направила драпериите от червен памучен плат, за да придаде на жилището артистичен вид! Възможно ли бе да им разпродадат всичко това, да ги изгонят от този уютен кът, където им бе приятно дори когато мизерствуваха.

— Виж какво — каза той, — смятах да поискам аванс и ще направя каквото мога, но няма голяма надежда.

Тогава тя нерешително му довери какво бе намислила:

— Ето какво съм решила... О, нямаше да го направя без съгласието ти, затова дойдох да говоря с тебе... Да, имам намерение да се обърна към родителите си.

Той остро отказа.

— Не, не, никога. Ти знаеш, че не искам да съм им задължен с нищо.

Наистина Можандрови се държаха към тях много прилично. Но той не можеше да забрави тяхната студенина, когато след самоубийството на неговия баща и пълното му опропастяване те не се съгласяваха на отдавна подготвения брак на дъщеря им и склониха едва след нейното категорично желание, но като взеха срещу него оскърбителни мерки, между другото да не му дадат нито една су зестра, убедени, че момък, който пише във вестниците, изяжда всичко. По-късно дъщеря им щяла да ги наследи. Поради това двамата — и тя,

както и той — твърдо бяха решили и устояваха досега на това решение: да умрат от глад, но да не искат нищо от родителите ѝ, освен да ядат у тях веднъж седмично, в неделя вечер.

— Уверявам те — подзе тя, — нашата сдържаност е смешна. Нали аз съм единственото им дете, нали един ден всичко ще бъде мое!... Баща ми разправя наляво и надясно, че си е осигурил петнадесет хиляди франка рента от печалбите в търговията с брезенти във Вилет; освен това родителите ми имат къща с хубава градина, където са се оттеглили... Глупаво е толкова да се измъчваме, когато те плуват в излишества. Всъщност те никога не са били лоши. Казвам ти, че ще отида да ги видя.

Тя се усмихваше храбро, с решителен вид, с твърдото желание да ощастливи своя скъп съпруг, който толкова много се труди, без да получи досега от читателите и от критиката нищо друго освен голямо безразличие и няколко плесници. Ах, тези пари! Тя би желала да има толкова много, че да му ги поднесе с ведро, а той не бива да бъде глупав и да отказва, тъй като го обича и на него дължи всичко. Вълшебната мечта на Мадлен, на тази Пепеляшка, в каквата се преобразяваше, бе: с малките си ръце да слага съкровищата на кралското си семейство в краката на своя разорен принц, за да го подпомогне в неговия поход към славата, в завоюването на света.

— Хайде — каза му тя весело, като го целуна, — трябва и аз да направя нещо за тебе, не бива само ти да се мъчиш!

Той склони и решиха тя веднага да отиде в Батиньол, на улица „Льожандр“, където живееха родителите ѝ, и да се върне с пари, за да може той още тази вечер да плати. Като я изпращаше на стълбището развълнуван, сякаш ѝ предстоеше голяма опасност, те трябваше да се отдръпнат, за да мине Юре, който най-сетне пристигаше. Когато бе отново в редакционната зала, за да довърши хрониката си, той чу силен шум от гласове, които крещяха в кабинета на Жантру.

В този час Сакар пак беше всемогъщ, отново господар, който иска да му се подчиняват, като знаеше, че държеше всички чрез надеждата за печалба и страха от загуба в играта за огромно богатство, която разиграваше заедно с тях.

— О, ето ви! — извика той, като забеляза Юре. — Нима се забавихте в Камарата, за да поднесете на големия човек вашата статия в рамка?... Знайте, че до гуша ми дойде от вашето кадене с тамян, ще

му счупите главата с кандилницата; чаках ви, за да ви кажа, че турям край на това, ще трябва за в бъдеще да ни давате друго нещо.

Объркан, Юре погледна Жантру. Но той, твърдо решил да не си навлича неприятности, като го подкрепя, със зареян поглед рошеше с пръсти хубавата си брада.

— Как друго нещо? — можа най-сетне да отвърне депутатът. — Ами аз ви давам това, което ми бяхте поискали!... Когато взехте този вестник, орган на католицизма и реализма — „Есперанс“, който водеше ожесточена борба срещу Ругон, вие ме помолихте да напиша поредица от похвални статии, за да докажем на вашия брат, че нямате намерение да му бъдете противник, и едновременно с това ясно да очертаем новата линия на вестника...

— Точно линията на вестника — подзе Сакар още по-рязко, — обвинявам ви, че излагате именно линията на вестника... Нима мислите, че ще стана подвластен на брат си? Наистина никога не съм скривал възторга и признателната си любов към императора, не забравям какво му дължим всички и това, което лично аз му дължа. Само че не да се атакува империята, а, напротив, да се изпълнява дългът на верния гражданин, да се сигнализира за допуснатите грешки... Ето я линията на вестника: преданост към династията, но пълна независимост по отношение на министрите, тия амбициозни личности, които се стараят и си съперничат само за да спечелят благоволението на Тюйлери.

И той се увлече в разбор на политическото положение, за да докаже, че императорът бил зле съветван. Той обвиняваше Ругон, че е загубил някогашната си властна енергия, вярата си в абсолютната власт и че освен това се примирявал с либералните идеи с единствената цел да запази своя портфейл. А той се биеше с юмрук в гърдите, наричайки се неизменен бонапартист още от самото начало, който вярва в преврата и е убеден, че спасението на Франция днес, както и в миналото, е в гения и силата на един човек. Да, по-добре е да помагат за развитието на неговия брат, отколкото да оставят императора да се самоубие с нови отстъпки, по-добре е той да обедини непримиримите привърженици на диктатурата, да се сближи с католиците, за да избегне бързия провал, който той предвиждаше. А Ругон да внимава, защото „Есперанс“ може да поднови кампанията си в полза на Рим.

Юре и Жантру го слушаха изумени от гнева му, те никога не бяха предполагали, че Сакар има толкова пламенни политически убеждения. Юре се опита да защити последните мероприятия на правителството.

— Ами! Драги мой, ако империята върви към свобода, то е, защото цяла Франция върви решително натам!... Императорът е увлечен, Ругон е принуден да го следва.

Но Сакар минаваше вече към други нападки, без да се мъчи да вложи някаква логика в своите атаки.

— Ето, вижте нашата външна политика, тя е окаяна... От времето на договора във Вила Франка, след Солферино, Италия ни мрази, че не изведохме докрай кампанията и не й дадохме Венеция; и се стигна дотам, тя се съюзи с Прусия, уверена, че ще й помогне да победи Австрия... Когато войната избухне, вие ще видите какъв шум ще се вдигне и колко ще ни бъде неприятно на нас; още повече че направихме голяма грешка, като оставихме Бисмарк и крал Вилхелм да завладеят херцогствата по време на конфликта с Дания, въпреки един подписан от Франция договор — това е плесница, не ни остава нищо друго, освен да дадем и другата си буза... Ах, войната е сигурна, вие си спомняте как спадна курсът на френските и италианските фондове през миналия месец, когато се предположи, че ще се намесим в германския въпрос. След не повече от петнадесет дни Европа ще пламне.

Все повече и повече изненадан, Юре възрази въпреки навика си:

— Вие говорите като вестниците на опозицията, а все пак не искате „Есперанс“ да върви след „Льосиекл“ и другите... Не ви остава нищо друго, освен по примера на тия вестници да загатвате, че императорът се е унизил относно херцогствата и е позволил на Прусия да се разширява безнаказано само защото дълги месеци държи в бездействие цяла армия в Мексико. Хайде, признайте честно, ако свършим с Мексико и нашите войски се върнат... И после, аз не ви разбирам, скъпи мой. Ако искате, запазете Рим за папата, защо се правите на недоволен от бързо сключения мир във Вилафранка? Венеция на Италия, но това значи в Рим не по-късно от две години, вие го знаете като мене; и Ругон го знае също така, макар че от трибуната уверява хората в противното.

— О, вие сам виждате, че е измамник! — извика гордо Сакар. — Никога няма да пипнат папата, чувате ли, без цяла католическа Франция да се надигне, за да го защити... Ние ще му предоставим нашите пари, да, целия капитал на Световната банка! Аз имам план, нашето дело е там, а ако продължавате да ме дразните, ще ме предизвикате да кажа неща, за които още не искам да говоря.

Силно заинтересован, Жантру изведнъж наостри уши, започвайки да разбира, мъчейки се да извлече полза от всяка мимоходом уловена дума.

— Най-сетне — подзе Юре — аз искам да зная какво да пиша в моите статии, така че трябва да се разберем... Искате ли да се намесваме или искате да не се намесваме? Ако сме за спазване на принципа на националностите, с какво право ще ходим да се бъркаме в работите на Италия и на Германия?... Искате ли да открием кампания срещу Бисмарк? Да, в името на нашите застрашени граници...

Но Сакар, излязъл извън себе си, се изправи и избухна.

— Какво искам ли, искам Ругон повече да не се подиграва с мене... Защо ли? Ами заради всичко, което направих досега. Купих вестник, най-върлия от неприятелите му, превърнах го в орган, предан на неговата политика, а вас оставих в продължение на месеци да го възпявате. А този тип никога не ни е помогнал, аз все още чакам услуга от него!

Депутатът боязливо подхвърли, че там, в Ориента, подкрепата на министъра извънредно много е подпомогнала инженер Амлен, като му отваряла всички врати и упражнявала натиск върху известни лица.

— Оставете ме, моля, на мира! Иначе той не можеше да постъпи... Но нима някога ме е предупредил в навечерието на някое повишение или намаление на курсовете той, който е в толкова изгодно положение, че всичко знае? Я си спомнете! Аз десетки пъти съм възлагал да го подпитвате — нали го виждате всеки ден, а досега все още не сте ми донесли едно истинско полезно сведение... Няма да ви бъде толкова тежко да ми предадете от него една думичка.

— Разбира се, но той не обича така, казва, че тези работи били търгашество, за което после човек винаги се разкайва.

— Хайде де! Толкова ли е честен с Гундерман? Прави се на почтен с мене, а осведомява Гундерман.

— О, с Гундерман, разбира се! Всички имат нужда от Гундерман, без него не биха могли да сключат нито един заем.

В миг Сакар, тържествуващ, започна силно да пляска с ръце.

— Ето, стигнахме, вие признавате! Империята е продадена на евреите, на мръсните евреи. Всичките ни пари са осъдени да паднат в техните хищни лапи. На Световната банка не ѝ остава нищо друго освен да се срине пред тяхното всемогъщество.

И той изля наследствената си омраза, поднови своите обвинения срещу тази раса от търговци и лихвари, бродещи от векове сред народите, чиято кръв пият като паразитите на крастата и шугата, като напредват, въпреки оплюванията и ритниците, към сигурно завладяване на света, който ще покорят един ден с непобедимата сила на златото. И той се ожесточаваше най-вече срещу Гундерман, като се отдаваше на старата си злоба, на неосъщественото си бясно желание да го повали, макар да предчувствуваше, че този човек е граничният камък, на който ще си разбие главата, ако някога влезе в бой с него. Ах, този Гундерман! Един прусак по душа, макар че е роден във Франция! Той навярно е на страната на Прусия, която на драго сърце би подкрепил с парите си, а може би дори я подпомагаше тайно. Нали една вечер се бе осмелил да каже в един салон, че ако някога избухне война между Прусия и Франция, французите ще бъдат победени.

— До гуша ми дойде, разбирате ли, Юре! И запомнете добре това, което ще ви кажа: ако моят брат не ми помогне с нещо, аз също с нищо вече няма да му помагам... Когато от негово име ми донесете една добра дума, искам да кажа, сведение, което ще можем да използваме, аз ще ви оставя отново да го възпявате. Ясно ли е?

Беше много ясно. Жантру, откривайки своя Сакар под кожата на теоретизиращ политик, започна пак да рови брадата си с върха на пръстите си. Но Юре, разтърсен в своята предпазлива хитрост на нормандски селянин, изглеждаше доста затруднен, защото беше заложил благополучието си върху двамата братя и много му се искаше да не се кара нито с единия, нито с другия.

— Вие имате право — прошепна той. — Но нека заговорим под сурдинка, защото не се знае какви събития ще настъпят. И аз ви обещавам да направя всичко, за да научавам от големия човек поверителни сведения. С първата новина, която той ми съобщи, скачам във фиакъра и идвам при вас.

Изиграл ролята си, Сакар започна да се шегува.

— За вас всички аз работя, приятели мои... Аз винаги съм бивал разоряван и все пак съм изяждал по един милион годишно.

И като се върна отново към разгласата:

— Ей, Жантру, вие трябва да развеселите малко вашия борсов бюлетин... Да, вие знаете смешни думи, каламбури. Публиката обича тия неща, с духовитости всичко можеш да й втълпиш в главата... Нали така? Каламбури!

Сега пък беше ред на директора да се разсърди. Той се гордееше с литературната си изисканост. На трябваше да обещае. Измислил в момента една история, той им я разказа: твърде почтени жени му предложили да им се татуират реклами по най-интимните места на телата им. Тримата мъже, след като се смяха много силно, отново станаха най-добрите приятели в света.

В това време Жордан най-сетне бе завършил своята хроника и нетърпеливо чакаше да се завърне жена му. Идваха редактори, той води разговори с тях, после се върна в чакалнята. А там малко се възмути, като изненада Дъжоа да подслушва, залепил ухо на директорската врата; дъщеря му Натали караулеше.

— Не влизайте — измънка разсилният. — Господин Сакар е още вътре... Аз помислих, че са ме повикали...

Истината бе, че, измъчван от силно желание да спечели, откакто бе купил осем акции от Световната банка, напълно платени с четирите хиляди франка, спестени от покойната му жена, сега вече живееше само в очакване да изпита радостното вълнение от повишението на курса на тези акции; той боготвореше Сакар, поглъщаше всяка негова дума като слово на оракул; когато Сакар биваше тук, той не можеше да устои на желанието на узнае съкровенията му мисли и да чуе какво говори в светилището. Всъщност той не правеше това от егоизъм, мислеше само за дъщеря си, беше радостно възбуден, след като изчисли, че неговите осем акции по курс седемстотин и петдесет франка му бяха вече донесли печалба от хиляда и двеста франка, които, прибавени към капитала, правеха пет хиляди и двеста франка. При повишение още със сто франка ще има мечтаните шест хиляди, зестрата, която книговезецът искаше, за да позволи на сина си да се ожени за неговата дъщеря. При тази мисъл сърцето му се разтапяше, очите му се изпълваха със сълзи, като гледаше това дете, за което се бе

грижил като същинска майка и с което толкова щастливо живееше в малкото жилище, откакто го бе взел от дойката.

Много смутен, той продължи да говори каквото му дойде наум, за да прикрие любопитството си.

— Натали, която дойде да ме види, току-що е срещнала вашата жена, господин Жордан.

— Да — обясни младото момиче, — тя зави по улица „Фейдо“. О, как тичаше!

Нейният баща ѝ разрешаваше да ходи където си иска, имаше ѝ пълно доверие, както сам казваше. С основание разчиташе на нейното добро поведение, защото всъщност тя беше много сдържана, твърдо решена сама да устрои своето щастие, и затова не искаше да опетни с никаква глупост толкова отдавна подготвения брак. Тази усмихната девойка с тънка талия, големи очи и хубаво бледо лице беше упорита егоистка и обичаше само себе си.

Жордан, който се изненада и не можеше да разбере, извика:

— Как по улица „Фейдо“?

Той нямаше повече време да разпитва, защото Марсел влезе задъхана. Веднага я заведе в съседния кабинет, но там завари редактора по съдебните въпроси и затова отидоха да се уединят на една пейка в дъното на коридора.

— Е, какво?

— Ами, мили мой, готово, само че не ми беше много леко.

Той беше доволен, но забеляза, че е нещо огорчена; тя бързо му разказа всичко на тих глас, въпреки че се бе зарекла да скрие известни подробности, обаче от него не можеше да има тайни.

От известно време Можандрови промениха отношението си към своята дъщеря. Не бяха толкова нежни, изглеждаха много заети, бавно увеличайки се в нова страст — борсовата игра. Историята им беше като на всички: бащата, дебел, плешив и спокоен човек с бели бакенбарди, и майката, слаба, работлива, пъргава жена, която му бе помагала да забогатее, живееха охолно в своята къща с петнадесет хиляди франка рента, като скучаеха, че вече не вършат нищо. Оттогава бащата нямаше друго развлечение освен да получава рентата си. Преди той ръмжеше срещу всички видове спекулации, вдигаше рамене от гняв и състрадание, когато говореше за бедните глупци, които оставят да им одират кожата в толкова много крадливи, нечистоплътни предприятия.

Но неотдавна, като получи една значителна сума, той реши да купи с тези пари ценни книжа — това не било спекулация, а обикновен влог; обаче от този ден доби навика още след закуска да прочита грижливо в своя вестник борсовия бюлетин, за да следи курсовете. И злото дойде именно оттам, страстта го обхващаше постепенно, като гледаше скоковете на курсовете и живееше в отровната атмосфера на борсовата игра; въобразяваше си как се печелят милиони за един час, а той за тридесет години бе спечелил само някакви си стотина хиляди франка. Не можеше да се въздържа да не говори с жена си за това след всяко ядене: какъв удар би могъл да направи, ако ме се бе заклел да не играе никога! Той ѝ обясняваше играта, маневрираше със средствата си с мъдрата тактика на кабинетен генерал, винаги успяваше тържествено да победи въображаемите противници, защото се блазнеше, че е станал най-големият специалист по въпросите на премиите и борсовите операции. Загрижена, тя му заявяваше, че би предпочела да се удави веднага, отколкото да вижда, че той рискува дори едно су; той я успокояваше — за какъв го смяташе? Никога! Обаче се появи един благоприятен случай; отдавна двамата безумно бяха мечтали да си построят в градината малък парник за около пет-шест хиляди франка; така че една вечер с треперещи от приятно вълнение ръце той постави върху работната маса на жена си шест хилядарки, като каза, че е спечелил на Борсата: удар, в който бил сигурен, едно увлечение, което обещаващо, че няма да повтори — бе рискувал само заради парника. Едновременно разсърдена и замаяна от радост, тя не посмя да му се скара. На следващия месец той се хвърли в една операция за премии, като обясни на жена си, че съвсем не се страхува, тъй като играел с ограничена сума. После, дявол да го вземе, все пак имало добри шансове и глупаво щяло да бъде да остави друг да спечели. И за нещастие той започна да играе по сметка, отначало на дребно, като ставаше все по-смел, а пък тя, винаги загрижена като добра стопанка, макар че очите ѝ блестяха и при най-малка печалба, продължаваше да му предсказва, че ще умре като сетен бедняк.

Най-много го укоряваше капитан Шав, братът на госпожа Можандр. Понеже не му стигаха хиляда и осемстотинте франка от пенсията, той играеше на Борсата; обаче беше хитра лисица, ходеше там, както чиновникът отива в службата си, оперираше само в брой, доволен, когато вечер се връщаше с двадесет франка; правеше

предпазливи всекидневни операции, толкова скромни, че не можеха да го разорят. Неговата сестра му бе предложила стая в дома си, в къщата, която им бе станала доста широка, откакто Марсел се омъжи; но той бе отказал, искаше да бъде свободен, имаше си пороци; заемаше едностайна квартира в дъното на един двор на улица „Нолет“, в която непрекъснато се вмъкваха фусти. Печалбите му се превръщаха в бонбони и сладкиши за младите му приятелки. Той винаги бе предупреждавал Можандр, като му повтаряше да не играе, а да си гледа живота; а когато Можандр му крещеше: „Ами вие?“, той отвръщаше с енергичен жест: о, това било нещо съвсем различно, той нямал петнадесет хиляди франка рента — та затова! Играел по вина на това мръсно правителство, което експлоатираше старите ветерани, отнемало радостта на тяхната старост. Неговото главно възражение срещу играта беше, че математически играчът винаги трябва да губи: ако печели, удържат му за посредничеството и за марки; ако губи, пак плаща същите такси; така че, ако допуснем, че печели толкова пъти, колкото губи, пак ще трябва да плати от джоба си марките и посредничеството. В Парижката борса тия такси възлизат годишно на огромната сума от осемдесет милиона. И той повтаряше тази цифра — осемдесет милиона, които събират държавата, борсовите посредници и агенти.

На скамейката в дъното на коридора Марсел разказваше на съпруга си част от тази история.

— Мили мой, трябва да кажа, че попаднах в лош момент. Мама се караше на татко заради една загуба, която претърпяла на Борсата... Да, изглежда, че той не може вече да се измъкне. Много е глупаво, защото преди не признаваше нищо друго освен работата... Така че се караха, имаше и едни вестник „Финансов бюлетин“, който мама размахваше под носа му, като му крещеше, че нищо не разбираше и че била предвидила спадането. Тогава той намери друг вестник, „Есперанс“, и поиска да ѝ покаже статията, от която бе почерпил сведението... Представи си, у тях е пълно с вестници, те се ровят в тях от сутрин до вечер и си мисля, нека бог ми прости, че и мама започва да играе, макар че толкова много се гневи.

Жордан не можа да удържи смеха си, тя бе толкова забавна, като се мъчеше с жестове да му представи сцената.

— Накратко, аз им казах за нашето затруднение и ги помолих да ни заемат двеста франка, за да спрем преследванията. Да беше ги чул как се развикаха: двеста франка, когато били загубили две хиляди на Борсата! Не съм ли се подигравала с тях? Да ги разоря ли искам?... Никога не бях ги виждала такива. Те бяха толкова мили към мен, бяха готови всичко да похарчат, за да ми правят подаръци! Трябва наистина да са полудели, защото какъв смисъл има да си развалят така живота, когато са толкова щастливи в своята хубава къща, без да имат неприятности, като ядат спокойно спечеленото с толкова труд състояние.

— Надявам се, че не си настоявала — каза Жордан.

— Не, настоявах и тогава те се нахвърлиха върху тебе... Виж как ти казвам всичко, бях се зарекла да скрия това от тебе, но се изпуснах... Повториха ми, че добре са предвидили тия неща, че не било професия да се пише във вестниците, че ние ще свършим в болница. И когато се разгневих и се готвех да си тръгна, пристигна капитанът. Ти знаеш, че чичо Шав винаги ме е обожавал. Та пред него те се вразумиха, още повече че той тържествуваше и питаше татко дали ще продължава да се оставя да го крадат... Мама ме дръпна настрана, мушна ми петдесет франка в ръката, като ми каза, че с тези пари сме могли да получим разсрочка за няколко дни, докато се оправим.

— Петдесет франка! Каква милостиня! И ти ги прие?

Марсел нежно хвана ръцете му, усмирявайки го със своето спокойно благоразумие.

— Хайде не се сърди... Да, приех ги и после много добре разбрах, че ти никога няма да се решиш да ги отнесеш на съдия-изпълнителя, и затова веднага отидох при него, при този съдия-изпълнител, ти го знаеш, на улица „Каде“. Но, представи си, той отказа да ги вземе, като ми обясни, че има категорични нареждания от господин Буш и че само господин Буш може да спре изпълнението. Ах, този Буш! Не мразя никого, но този ме ужасява и отвращава! Въпреки това аз изтичах до дома му на улица „Фейдо“, той се задоволи с тези петдесет франка и ние петнадесет дни няма да бъдем обезпокоявани.

От силно вълнение лицето на Жордан се бе сгърчило и сълзи, които се мъчеше да задържи, изпълваха очите му.

— Това ли направи, мила женичке, това ли направи!

— Ами да, не искам повече да се безпокоя! Какво от това, че съм слушала глупости, щом като ще те оставят да работиш спокойно!

И тя започна да се смее сега, като разказваше за посещенията си при Буш в мръсната стая с папките, за грубия начин, по който той я приел, за заканите му, че няма да им остави нито една дрипа, ако в момента не му бъде изплатен целият дълг. Смешното било, че тя си направила удоволствието да го накара да излезе от кожата си, като му оспорила законното право над този дълг, на тия полицаи за триста франка, нараснали с разноските на седемстотин и тридесет франка и петнадесет сантима, които той навярно е купил за сто су при някоя разпродажба на стари парцали. Той се задушавал от ярост; най-напред защото бил загубил много време и бил положил много труд в продължение на две години, за да намери длъжника; така че заради умението му, проявено в това търсене на човека, не следвало ли да бъде възнаграден за всичко? Така се падало на тези, които той успявал да залови? Накрая той все пак взел петдесет франка, защото от предвидливост бил винаги готов да се споразумее.

— Ах, мила женичке, колко си смела и колко те обичам! — каза Жордан и в увлечението си целуна Марсел, макар че в този момент минаваше секретарят на редакцията.

После с тих глас я попита:

— Колко ти останаха за в къщи?

— Седем франка.

— Добре! — подзе той много щастлив. — Има с какво да прекараме два дни и няма да искам аванс, който впрочем ще ми откажат. Това много ми тежи... утре ще отида да проверя във „Фигаро“ дали ще ме отпечатат една статия. Ах, ако завърша моя роман и ако той добре се продава!

Марсел също го целуна.

— Да, всичко ще тръгне много добре!... Нали ще се приберем заедно? Ще бъде много мило и ще си купим за утре една херинга от ъгъла на улица „Клици“, където видях прекрасни. За тази вечер имаме картофи със сланина.

След като помоли един колега да прегледа неговите коректури, Жордан тръгна с жена си. Впрочем Сакар и Юре също излязоха. Когато бяха на улицата, точно пред вратата на вестника спря купе, от което видяха да слиза баронеса Сандорф, която ги поздрави с усмивка и

пъргаво тръгна към редакцията. Понякога тя посещаваше Жантру. Сакар, когото силно възбуждаше със своите големи, обкръжени със синьо очи, бе готов да се върне.

Горе в кабинета на директора баронесата не пожела дори да седне. Като минавала, била дошла да го поздрави, с единствената цел да го попита дали знае нещо ново. Въпреки че той сега заемаше такъв пост, тя продължаваше да се отнася към него както по времето, когато той ходеше всяка сутрин при баща ѝ, господин Ладрикур, и с дълбоки поклони като борсов комисионер чакаше да получи някой ордер. Баща ѝ беше възмутително груб и тя не можеше да забрави ритника, с който той бе изхвърлил навън Жантру, когато бе изпаднал в ярост след една голяма загуба. А сега, когато той бе при извора на новините, тя отново бе станала близка с него и се мъчеше да го разпитва.

— Е, няма ли нещо ново?

— Вярвайте ми, нищо не зная.

Но тя продължаваше да го гледа с усмивка, уверена, че той не иска да каже нищо. За да го принуди към откровеност, заговори за тази глупава война, която можеше да избухне между Австрия, Италия и Прусия. Спекулата се развихряше, започваше страшно спадане на италианските фондове, както и на всички други ценни книжа. Била доста загрижена, защото не знаела докога да следи това явление, тъй като вложила значителни суми до следващата ликвидация.

— Вашият съпруг не ви ли осведомява? — попита шеговито Жантру. — Нали той заема отговорно място в посолството.

— О, моят съпруг! — прошепна тя с презрителен тон. — От моя съпруг аз нищо вече не мога да изтръгна.

Той още повече се развесели, подхвърли и други думи, дори намекна за главния прокурор Делкамбр, любовника, който, както се говореше, плащал загубите ѝ, когато тя решавала да ги плати.

— Ами и приятелите ли не знаят нищо, нито тия от двореца, нито тия от Върховния съд?

Тя се престори, че не е разбрала, и с умоляващ тон продължи да говори, като не го изпускаше из очи:

— Хайде, бъдете любезен... вие знаете нещо.

В бясното си увлечение по всички фусти, нечисти и елегантни, които се докосваха до него, той веднъж се бе опитал да купи, както сам грубо се изразяваше, тази отчаяна борсова играчка, която се държеше с

него толкова фамилиарно. Но още при първата дума, при първия жест тя се бе възмутила с такова отвращение и с такова презрение, че той се закле да не повтаря опита. С този човек, когото баща ѝ посрещаше с ритници! О, никога! Тя не бе стигнала още дотам.

— Любезен? Защо да бъда любезен? — каза той смутено, като се смееше. — Вие никога не сте била любезна към мене.

Тя веднага стана отново сериозна, със суров поглед. Обърна му гръб, за да си тръгне, когато той с досада, мъчейки се да я оскърби, добави:

— Нали сте срещнали Сакар на вратата? Защо не попитайте него, тъй като той нищо няма да ви откаже?

Тя рязко се обърна.

— Какво искате да кажете?

— Боже мой, разберайте ме както ви е угодно... Хайде, не бъдете толкова потайна, аз съм ви виждал в дома му, а аз го зная!

Тя се разбунтува от възмущение, оцелялата гордост на рода и се надигаше от мътното дъно, от калта, в която всеки ден по малко я завличаше страстта и. Обаче не избухна, просто каза с ясен и груб глас:

— О, така ли, мили мой, за каква ме вземате? Вие сте луд... Не, не съм любовница на вашия Сакар, защото не пожелах.

И тогава той ѝ се поклони като възпитан и културен човек.

— О, госпожо, вие сте направили най-голямата грешка. Вярвайте ми и ако пак имате възможност, не пропускайте случая, защото вие, която винаги сте на лов за сведения, ще ги намирате много лесно под възглавницата на този именно господин... О, боже мой! Да, там ще бъдете като в гнездо, ще трябва само да бъркате с хубавите си пръсти.

Тя взе всичко на смях, примирила се с неговия цинизъм. Когато му стисна ръката, той почувствува своята съвсем студена. Истина ли е, че тази жена с толкова червени устни, за която казваха, че била ненаситна, се задоволява само със задълженията си с ледения и костелив Делкамбр?

Месец юни изтече. На петнадесети Италия бе обявила война на Австрия. От друга страна, Прусия за по-малко от две седмици с мълниеносен поход окупира Хановер, завладя Хесен, Баден и Саксония, като връхлетя ненадейно върху невъоръженото население. Франция не се помръдна, добре осведомените хора шушукаха тихо на

Борсата, че тайно споразумение я свързвало с Прусия, откакто Бисмарк ходил при императора в Биариц; и загадъчно се говореше за компенсациите, с които ще се заплати нейният неутралитет. Обаче спадането продължаваше катастрофално. На 4 юли се получи новината, че австрийците са претърпели поражение при Садова. Този внезапен гръм порази всички ценни книжа. Очакваше се войната да продължи ожесточено, защото Австрия, бита от Прусия, беше победила Италия при Кустоца; говореше се още, че тя събирала остатъците от своята армия, като изоставяла Бохемия. На Борсата ордерите за продажба валяха като дъжд, но вече нямаше купувачи.

На 4 юли Сакар, отишъл в редакцията доста късно, към шест часа, не намери Жантру, който от известно време съвсем се бе отдал на своите страсти: неочаквани изчезвания и гуляи, от които се връщаше разсипан, с мътни очи, без някой да може да разбере кое повече го разрушаваше — жените или алкохолът. В такива моменти редакцията се изпразваше, оставаше само Дъжоа, който вечеряше на масичката в ъгъла на чакалнята. И Сакар, след като написа две писма, щеше да си тръгва, когато със зачервено лице при него като вихрушка влезе Юре, без дори да губи време да затваря вратите.

— Драги приятелю, драги приятелю...

Той се задъхваше, поставил двете си ръце на гърдите.

— Ида от Ругон... Тичах, защото нямах фиакър. Най-сетне намерих кола. Ругон получи телеграма оттам. Видях я... Една новина, една новина...

Сакар го спря с рязък жест и побърза да затвори вратата, защото забеляза, че Дъжоа обикаля с наострени уши.

— Кажете сега какво има?

— Ето какво, австрийският император отстъпва Венеция на императора на Франция, приемайки неговото посредничество пред кралете на Прусия и Италия за сключване на примирие.

Настъпи мълчание.

— Значи, тогава мир?

— Естествено.

Поразен, без още нищо да съобрази, Сакар изруга:

— Дявол да го вземе! А на Борсата всичко спада?

После добави машинално:

— И никой друг ли не знае тази новина?

— Да, телеграмата е поверителна, съобщението дори няма да излезе утре сутринта във вестник „Монитор“. Париж ще научи най-рано след двадесет и четири часа.

Едва сега блесна светкавицата, изведнъж настъпи просветлението. Той отново изтича до вратата и я отвори, за да види дали някой не подслушва. Беше извън кожата си, застана отново пред депутатата и хвана двата ревера на редингота му.

— Мълчете! Не така високо! Ние сме господари на положението, ако Гундерман и бандата му не са предупредени... Чувате ли, нито една дума на никого в света! Нито на приятелите ви, нито на жена ви!...

Точно сега имаме шанс, че Жантру го няма, само ние двамата ще знаем, че имаме време да действваме... О, аз не искам да работя само за себе си. Но и за вас, и за нашите колеги от Световната банка. Само че с много хора тайна не се запазва. Всичко ще пропадне, ако нещичко се разчуе утре преди откриването на Борсата.

Много развълнуван и потресен от големината на удара, който щяха да предприемат, Юре обеща да запази пълно мълчание. Разпределиха си задачите и решиха, че трябва да действуват веднага. Сакар бе вече сложил шапката си, когато му хрумна да запита:

— Значи, Ругон ви натовари да ми предадете тази Новина?

— Разбира се.

Беше се подвоумил, лъжеше: телеграмата бе върху бюрото на министъра и той бе имал дързостта да я прочете, останал сам за минутка. Но тъй като в негов интерес бе двамата братя да бъдат в сърдечно разбирателство, тази лъжа му се видя много уместна, още повече, като знаеше, че те не желаят да се виждат и да разговарят по тези въпроси.

— Добре — заяви Сакар, — няма какво да се каже, този път е бил любезен... Да вървим!

В чакалнята беше само Дъожоа, който се бе мъчил да чуе, без ясно да долови нещо. Все пак те почувствуваха, че той е развълнуван, подушил огромната плячка, толкова възбуден от тази миризма на парите, че застана пред прозореца на площадката на стълбището, за да ги види как прекосяват двора.

Трудността се състоеше в това, че трябваше да действуват бързо и много предпазливо. На улицата се разделиха: Юре се зае с малката

вечерна борса, а Сакар въпреки напредналото време тръгна да търси комисионери, борсови посредници и агенти, за да даде ордери за покупки. Обаче искаше да разпреди, да разпръсне тия ордери колкото се може на повече места, като се страхуваше да не предизвика някакво съмнение; а най-важното — поиска да си придаде вид, че среща хората, а не ходи да ги търси по домовете им, което би изглеждало странно. За щастие случайността му помогна, на булеварда забеляза борсовия посредник Жакоби, пошегува се с него и го натовари с доста голяма операция, без много да го учуди. Сто крачки след това попадна на едно високо русо момиче, за което знаеше, че е любовница на един друг посредник, на Дьоларок, зет на Жакоби; и понеже тя му каза, че тук сега имала среща с него, той я натовари да му предаде неговата визитна картичка, на която написа няколко думи. После, знаейки, че Мазо тази вечер ще бъде на банкет с бивши съученици, той отиде в същия ресторант и промени нарежданията си, които му бе дал рано същия ден. Но най-много му провървя, когато се прибираше към полунощ — спря го Масиас, който излизаше от театър „Вариете“. Те тръгнаха заедно нагоре към улица „Сен Лазар“; Сакар успя да изиграе ролята на чудак, който вярва в покачването на курса, но, разбира се, не веднага; и накрая му възложи ордери за значителни покупки чрез Натансон и други борсови посредници, като му каза, че действува от името на група приятели, което всъщност беше истина. Когато си легна, беше заел позиция за покачването с ценни книжа за повече от пет милиона.

На другия дек още в седем часа Юре беше при Сакар и му разказваше как бе действувал на малката борса на тротоара пред пасажа на Операта, където купил максимум, стараяйки се все пак да не повиши много курсовете. Неговите ордери възлизаха на един милион, но тъй като двамата смятаха, че ударът е още много скромен, решиха да продължат кампанията. Имаха на разположение целия предобед, обаче най-напред се нахвърлиха върху вестниците, треперейки да не намерят новината, някаква бележка или просто един ред, който ще провали комбинацията им. Не, пресата не знаеше нищо, беше още заета изцяло с войната, препълнена с телеграми, които даваха дълги подробности за битката при Садова. Ако никакъв слух не се разнесе до два часа следобед, ако имаха на разположение един час след откриването на Борсата, дори само половин час, ще направят

удара, ще ограбят еврейството, както казваше Сакар. Отново се разделиха, всеки побягна в своята посока, за да хвърли други милиони в битката.

Тази сутрин Сакар прекара в обиколки из улиците, като душеше въздуха; почувствувал голяма нужда от движение, бе освободил колата си още след първата обиколка. Той посети Колб, при когото звъntenето на златото приятно блазнеше ухото му като някакво обещание за победа: има сили да не каже нищо на банкера, който не знаеше нищо. После отиде при Мазо, не за да даде нов ордер, а просто да се престори, че е загрижен за този, който бе дал снощи. И тук още нищо не знаеха. Само малкият Флори го разтревожи, защото упорито се въртеше около него: единствената причина бе искреният възторг на младия чиновник към финансовия гений на директора на Световната банка; понеже госпожица Шушу вече му струваше много скъпо, Флори започна да прави дребни борсови операции, мечтаеше да узнае какви нареждания дава неговият голям човек, за да се включи в играта му.

Най-сетне, след като набързо обядва у Шампо, където с дълбока радост изслуша песимистичните оплаквания на Мозер и на самия Пийро, предсказвайки ново спадане на курсовете, Сакар още в дванадесет и половина часа бе на площада пред Борсата. Той искаше да види как идва народът, както сам се изразяваше. Беше непоносимо горещо, жаркото слънце падаше отвесно, огряваше стъпалата и с отраженията си нагриваше като в пещ тежкия въздух в перистила; празните столове пращяха в тази жега, а пък спекулантите стояха прави, търсеха тънките сенки на колоните. Под едно дърво в градината той забеляза Буш и госпожа Мешен, които започнаха оживено да разговарят, щом го видяха, дори му се стори, че двамата се готвят да тръгнат към него, но след това се отказаха: дали знаеха нещо тия долни вехтошари, постоянно търсеци паднали в калта ценни книжа? Тази мисъл го накара да изтръпне за миг. Но нечий глас го повика и на една пейка откри Можандр и капитан Шав, които се караха, обвинявайки се един друг; Можандр сега се подиграваше на мизерно дребната игра на капитана за един наполеон, спечелен в брой като в някое провинциално кафене при ожесточена игра на пикет: нима днес той не би могъл да рискува с по-сериозна операция, която сигурно ще има успех? Нали бе ясно като бял ден, че спадането ще продължи? И затова той викаше Сакар за свидетел: нали курсът ще спада? Той бе застанал

твърдо на тази позиция, толкова уверено, че би могъл да заложил цялото си състояние. Запитан така направо, Сакар отвърна с усмивки, с неопределени клатения на главата, съжалявайки, че не може да предупреди този добър човек, когото познаваше като много работлив и благоразумен, когато продаваше брезенти; но нали се бе заклел да пази пълно мълчание и бе яростно увлечен в играта, като комарджия, който не иска да прекъсне шанса. После вниманието му се отклони в друга посока: зададе се купето на баронеса Сандорф, той го проследи с поглед и видя, че този път спира на улица „Банк“. Изведнъж си спомни за барон Сандорф, съветника в посолството на Австрия: баронесата положително знаеше и сега всичко ще провали с някаква женска необмислена постъпка. Той прекоси улицата, започна да обикаля колата, която, неподвижна и безмълвна, изглеждаше мъртва с тоя кочияш, вдървен на капрата. Но скоро едно от прозорчетата се спусна и той се приближи учтиво, като се поклони.

— Е, господин Сакар, още ли ще спадаме?

Той помисли, че е въдица.

— Ами да, госпожо.

После, тъй като тя го гледаше загрижено, с мигане на очите, което му беше известно като характерно за играчите, той разбра, че и тя нищо не знае. Вълна от топла кръв нахлу в главата му и му стана приятно.

— Значи, господин Сакар, няма да ми кажете нищо?

— Вярвайте ми, госпожо, нищо повече от това, което вие вече навярно знаете...

И той се отдалечи, мислейки си: „Ти не бе любезна с мене, сега изпий горчивата чаша! Може би друг път ще бъдеш по-мила.“ Никога досега не бе я чувствувал толкова желана, беше уверен, че ще дойде време да я притежава.

Като се върна на площада пред Борсата, той съзря отдалече Гундерман, който вървеше по улица „Вивиен“, и сърцето му отново изтръпна. Макар че беше още далече и фигурата му изглеждаше дребна, нямаше никакво съмнение, че е той — вървеше със собствената си бавна походка, вирната нагоре глава с мъртвешки бледо лице, като не поглеждаше никого, сякаш само той царуваше над тълпата. Сакар започна да го следи с ужас и да тълкува всяко негово движение. Като видя, че Натансон се приближава към него, Сакар

помисли, че всичко е загубено. Но борсовият посредник си тръгна със смутен вид и той пак се обнадружи. Намираше, че банкерът изглежда както винаги. И изведнъж сърцето му затуптя от радост: Гундерман влезе при сладкаря, за да купи бонбони за внучките си; това беше положителен признак — там той никога не влизаше в дни на криза.

Удари един часът, камбаната оповести отварянето на пазара. Това бе незабравим ден, велик ден на провал от ония катастрофални дни при повишаване, които са толкова редки, че оставят легендарен спомен. В убийствената горещина отначало курсовете продължиха да падат. После неочаквани, единични покупки като пушечни изстрели преди започването на атаката предизвикаха изненади. Обаче операциите все пак бяха мудни поради всеобщото недоверие. Покупките зачестиха, разпалваха се във всички страни — и при посредниците, и в залата; чуваха се само гласовете на Натансон, който бе в колонадата, на Мазо, на Жакоби, на Деларок, които бяха в центъра; те викаха, че купуват всички видове ценни книжа по всякакви цени; това предизвика настръхване, нарастващо вълнение, обаче никой не се осмеляваше да рискува в бъркотията на този неочакван обрат. Курсовете леко се покачиха, Сакар има време да даде нови ордери на Натансон чрез Масиас. Помоли и малкия Флори, който минаваше тичешком, да предаде един фиш на Мазо, на когото възлагаше да купува, непрекъснато да купува; така че като прочете фиша, Флори с пълна вяра последва играта на своя голям човек и купи ценни книжа за своя сметка. И в тази минута, в два часа без четвърт, гръм разтърси цялата Бурса: Австрия отстъпва Венеция на императора, войната беше свършила! Откъде идеше тази новина? Никой не знаеше, тя се разнасяше едновременно от всички уста, дори от самите улици. Някой я бе донесъл, всички я повтаряха в един глас, който растеше като шума на прилива при равноденствие. С яростни скокове курсовете започнаха да се покачват сред страхотна врява. Преди камбаната да удари за затваряне, те се покачиха с четиридесет, с петдесет франка. Настана невъобразима бъркотия, подобна на такава битка, в която всички — и войници, и офицери — се хвърлят да спасяват кожата си, оглушали и ослепели, нямащи вече ясно съзнание за положението.

По челата на хората струеше пот, неумолимото слънце нагриваше стълбите и Бурсата сякаш бе обхваната от пламъците на пожар.

И при ликвидацията, когато успяха да направят изчисления, установиха, че катастрофата е огромна. Бойното поле беше осеяно с ранени и с развалини. Мозер, който игра на понижение, беше сред най-засегнатите. Пийро скъпо бе заплатил своята слабост, защото за пръв път не бе повярвал в повишението. Можандр загуби петдесет хиляди франка, първата му значителна загуба. Баронеса Сандорф трябваше да заплати толкова големи разлики, че Делкамбр, както разправяха, отказал да даде парите; тя съвсем бе пребледняла от гняв и омраза единствено към съпруга си, съветника в посолството, който е имал телеграмата в ръцете си дори преди самия Ругон, но не ѝ бе казал нищо. Но най-вече голямата банка, еврейската банка, бе претърпяла страшно поражение, истински провал. Твърдяха, че лично Гундерман загубил осем милиона. Този факт поразяваше всички — защо не е бил предупреден? Нали той беше неоспоримият господар на пазара, който се отнасяше към министрите като към свои чиновници, държеше под своя зависимост цели държави. Беше един от ония необикновени случаи, при които случайността предизвиква големи удари. Беше станал един непредвиден, глупав провал, извън всякакъв разум и каквато и да било логика.

В това време историята стана много известна и Сакар се прочу като голям човек. С един удар той бе събрал почти всички пари, загубени от тия, които играха на понижение. Лично той бе сложил в джоба си два милиона. Останалата сума щеше да влезе в касите на Световната банка или по-точно щеше да се стопи в ръцете на членовете на управителния съвет. С голямо усилие той успя да убеди госпожа Каролин, че делът на Амлен от тази плячка, толкова законно извоювана от евреите, възлиза на един милион. Юре, който непосредствено бе участвувал в акцията, си осигури царски дял.

А Дегремон, маркиз Дьо Боен и другите не чакаха да ги молят. Всички единодушно благодариха и поздравиха забележителния директор. Едно сърце най-вече беше признателно на Сакар — сърцето на Флори, който бе спечелил десет хиляди франка, състояние; което му позволяваше да се настани с Шушу в малко апартаментче на улица „Кондорсе“ и вечер да ходи с нея в скъпите ресторанти заедно с Гюстав Седий и Жермен Кьор. В редакцията трябваше да се даде обезщетение на Жантру, който се сърдеше, че не са го предупредили. Само Дьожоа беше натъжен, той вечно щеше да съжалява, че онази

вечер бе почувствувал, но не бе използвал щастието, което загадъчно и неясно бе минало край него.

Този първи триумф на Сакар приличаше на разцъфтяването на империята в нейния апогей. Той навлизаше в блясъка на режима, беше едно от неговите славни отражения. В същата вечер, когато той се издигаше сред провалените състояния, в часа, когато Борсата приличаше на мрачно, осеяно с отломки поле, целият Париж се кичеше със знамена и блестеше, илюминиран като при голяма победа; с тържества в Тюйлери и с веселби по улиците прославяха Наполеон III, господаря на Европа, толкова велик и толкова могъщ, че императорите и царете го избират за арбитър в техните спорове, като му предоставят провинции, които той разпределя между тях. В Камарата някои гласове бяха протестирали, зли пророци загадъчно предсказваха страшно бъдеще при една Прусия, разраснала се благодарение на снизходителността на Франция, при една победена Австрия и една неблагоприятна Италия. Обаче смехове и яростни викове заглушаваха тези загрижени гласове; така че на следващия ден след битката при Садова Париж, центърът на света, блестеше с всичките си авенюта и паметници, очаквайки нощи без газово осветление, тъмни и студени, озарявани от червения пламък на снарядите. Тази вечер именно, щастлив от своя успех, Сакар обиколи улиците, площад „Конкорд“, Шанз-Елизе, всички тротоари, по които блестяха лампиони. Понесен от потока на разхождащите се граждани, със заслепени очи от тази светлина като през бял ден, той беше готов да повярва, че илюминациите бяха в негова чест: нали и той бе неочакваният победител, който се издигна сред разгромените? Само една грижа помрачаваше щастието му — гневът на Ругон, който изгонил Юре, като разбрал на какво се дължи техният успех на Борсата.

Значи, големият човек не се показал добър брат и не му изпратил новината? Ще трябва ли да преживява без това високо покровителство и дори да напада всемогъщия министър? Изведнъж, точно срещу Дома на почетния легион, над който се издигаше гигантски огнен кръст, пламтящ в тъмното небе, той взе смелото решение, че ще изпълни тази закана, когато се почувствува достатъчно силен. И опиянен от песните на тълпата и плющенето на знамената, той се прибра на улица „Сен Лазар“, като прекоси пламтящия Париж.

Два месеца по-късно, през септември, Сакар, който бе станал подързък след победата си над Гундерман, реши, че трябва да даде нов тласък на Световната банка. На общото събрание, което се бе състояло в края на месец април, представеният баланс за 1864 година показваше приход девет милиона, включващи и двадесетте франка премия върху всяка от новите петдесет хиляди акции, пуснати при удвояването на капитала. Напълно беше амортизирана сметката за първоначалното обзавеждане, на акционерите бяха изплатени петте процента, а на членовете на управителния съвет — десет на сто, освен това в резервния фонд бе отнесена сумата пет милиона плюс законните десет процента; остатъкът от един милион бе разпределен във форма на дивиденди — по десет франка на акция. Това бе хубав резултат за едно предприятие, което съществуваше от две години, но Сакар действуваше мълниеносно, прилагайки на финансова почва метода на интензивната култура, като нагрываше и прегрываше земята с риск да подпали реколтата; първо той накара управителния съвет, после едно извънредно общо събрание, което се състоя на 15 септември, да приемат второ поред увеличение на капитала: удвояваха го пак — от петдесет на сто милиона, като пуснаха нови сто хиляди акции, запазени изключително за акционерите — акция срещу акция. Само че сега акциите трябваше да се заплащат по 675 франка, тоест с премия от 175 франка, предназначени за резервния фонд. Увеличаващите се успехи, щастливо сключените вече сделки, най-вече големите предприятия, които Световната банка щеше да създаде, бяха изтъкнатите доводи за оправдаване на това огромно увеличение на капитала, удвояван за втори път; защото наистина трябваше да се придаде на банката такова значение и такава сила, отговарящи на интересите, които тя представляваше. Впрочем веднага се получи резултат: акциите, които от месеци се котираха на Борсата средно по седемстотин и петдесет, за три дни се покачиха на деветстотин.

Амлен не можа да се върне от Ориента, за да председателствува извънредното общо събрание, и написа на сестра си тревожно писмо, в което изразяваше опасенията си от този начин да се тласка Световната банка в галоп, в безумна скорост. Той предполагаше, че отново при нотариуса Льолорен са направени лъжливи декларации. В действителност не всички нови акции бяха законно разпределени, дружеството остана притежател на акциите, от които някои акционери

се отказаха; внесени суми за тях нямаше и затова фиктивно ги отнесоха към сметката на Сабатани. Освен това от други подставени лица, от чиновници и членове на управителния съвет акционерното дружество ставаше притежател на собствени акции, близо тридесет хиляди, на обща стойност седемнадесет и половина милиона. Положението беше не само незаконно, но можеше да стане и опасно, защото опитът е показал, че всяка кредитна банка, която играе със собствените си акции, е загубена. По госпожа Каролин отговори на брат си с весел тон, като му се присмиваше, че той станал днес боязлив и трябвало да го успокоява тя, която преди била подозрителна. Пишеше му, че продължава да бди, че не забелязва нищо съмнително, че, напротив, била възхитена от големите дела, ясни и логични, на които била свидетелка. Истината беше, че тя действително не знаеше нищо от това, което криеха от нея, и че всъщност бе заслепена от възторга си към Сакар, от вълнението, което изпитваше от симпатия към енергичността и интелигентността на този малък човек.

През декември курсът надвиши хиляда франка. И тогава тържествуващата Световна банка разтревожи големите банкери; на площада пред Борсата срещаша Гундерман, който с разсеян вид влизаше с автоматична походка в сладкарницата да купува бонбони. Беше си платил загубата от осем милиона без никакво оплакване, без някой от семейството му да чуе от устата му някаква гневна и злобна дума. Когато губеше по този начин, нещо рядко за него, той обикновено казваше, че това е добре дошло, че това ще го научи да се разсейва по-малко; и всички се усмихваха, защото не можеха да си представят Гундерман разсеян. Но този път суровият урок щеше да тежи дълго на сърцето му, тъй като положително му беше непоносима мисълта, че е бит от този неблагоприятен Сакар, че тази луда глава е изиграла него, който беше толкова хладнокръвен и толкова добре умееше да бъде господар на нещата и хората. И от този момент той започна да го дебне, уверен, че ще му отплати. Веднага, още щом започнаха да се възхищават от Световната банка, той зае позиция на наблюдател, убеден, че много бързите успехи, лъжливите процъфтявания водят до страшни катастрофи. Все пак курсът от хиляда франка беше още умерен и затова той не бързаше да се впусне в игра на понижение. Теорията му беше, че на Борсата не могат да се предизвикват събития, а само да се предвиждат и да се използват,

когато те настъпят. Само логиката царуваше в спекулирането, както навсякъде, истината беше всемогъща сила. Увеличат ли се извънредно много курсовете, те неизбежно ще паднат: понижението ще стане математически и тогава той просто ще бъде там, за да види, че сметката му е вярна, и да сложи в джоба печалбата си. И отсега още той определяше, че ще влезе в битката, когато курсът достигне хиляда и петстотин франка. Така че при хиляда и петстотин той започна по предварително изработен план да продава акции от Световната банка, отначало в малки количества, а после по-големи при всяка ликвидация. Той не чувствуваше нужда да се съюзява с играчи на понижение, считаше, че сам ще се справи, а умните хора ще почувствуват ясно истинското положение и ще играят като него. Тази вдигаща шум Световна банка, тази Световна банка, която задръстваше така бързо пазара и която заплашително се издигаше пред голямата еврейска банка, той хладнокръвно очакваше сама да се разпука и тогава само с един удар на рамото да я повали на земята.

По-късно разказваха, че самият Гундерман тайно улеснил Сакар да закупи една стара сграда на улица „Лондон“, която последният имал намерение да разруши и на нейно място да издигне големия дом на своите мечти, двореца, в който сред разкош да настани предприятието си. Сакар беше успял да убеди управителния съвет и строителите започнаха работа още по средата на октомври.

В същия ден към четири часа, след тържественото полагане на основния камък, когато се намираще в редакцията на вестника, очаквайки Жантру, който бе отишъл да разнесе съобщението за тържеството в приятелските вестници, Сакар бе посетен от баронеса Сандорф. Най-напред тя бе попитала за главния редактор, после случайно попадна на директора на Световната банка, който любезно ѝ предложи да отговори на всички въпроси, които я интересуваха, отвеждайки я в запазения за него кабинет в дъното на коридора. И там, още при първото грубо натискане тя му се отдаде на дивана като уличница, която предварително се е решила на приключението.

Но положението се усложни, така се случи, че госпожа Каролин, отишла на покупки в квартал Монмартр, дойде в редакцията. Понякога тя идваше така неочаквано, за да донесе някакъв отговор на Сакар или просто да научи новини. Впрочем тя познаваше Дьожоа, когато бе назначила, и винаги се спираше за минутка да поговори с него,

поласкана от признателността, която той ѝ засвидетелствуваше. Този ден, като не то намери в преддверието, тя се вмъкна в коридора и се сблъска с него, тъй като той се отдръпваше от вратата, пред която бе подслушвал. Сега това бе станало негова болест, той трепереше като от треска, прилепваше ухо към всички брави, за да открие тайните на Борсата. Само че това, което бе чул и разбрал този път, малко го бе смутило; и затова се усмихваше загадъчно.

— Той е тук, нали? — каза госпожа Каролин, като поиска да мине напред.

Дъжоа я спря и понеже нямаше време да измисли някаква лъжа, измърмори:

— Да, тук е, но вие не може да влезете.

— Как така да не може да вляза?

— Не може, той е с една дама.

Тя съвсем побледня, а той, който не знаеше нищо за отношенията им, намигаше и протягаше шия, като обясняваше с изразителна мимика приключението.

— Коя е тази дама? — попита тя с отсечен глас.

Нямаше никаква причина да крие името от нея, неговата благодетелка. Той се наведе до ухото ѝ:

— Баронеса Сандорф... О, тя отдавна се върти тук.

Госпожа Каролин остана един миг неподвижна. В тъмнината на коридора не можеше да се види мъртвешки бледият цвят на лицето ѝ. Сърцето ѝ изпита такава остра и жестока болка, каквато не си спомняше да беше преживявала досега; именно смайването от тази страшна рана я сковаваше на място. Какво трябваше да направи сега, да разбие тази врата, да се нахвърли върху тази жена, да унизи и двамата със скандал?

И докато стоеше още така зашеметена, без да вземе някакво решение, до нея весело се приближи Марсел, дошла да вземе съпруга си. Неотдавна младата жена се беше запознала с нея.

— О, вие ли сте, скъпа госпожо... Представяте ли си, че ние отиваме на театър тази вечер! Това е цяла история, но няма да ни струва скъпо... Защото Пол е открил някакъв малък ресторант, където се гощаваме срещу тридесет и пет су на глава...

Присъединил се към тях, Жордан прекъсна жена си със смях:

— Две ястия, шишенце вино и хляб колкото си искаш.

— А след това — продължи Марсел — не наемаме кола, твърде е забавно да се прибереш пеш, когато е много късно... Тази вечер, тъй като сме богати, ще добавим бадемова паста за двадесет су... Пълен празник, голям гуляй!

Възхитена, тя си тръгна, хванала под ръка съпруга си. А госпожа Каролин, която бе излязла заедно с тях в чакалнята, намери сили да се усмихне.

— Приятно забавление — прошепна им тя с разтреперен глас.

После и тя си тръгна. Обичаше Сакар, отнасяше изненадата и болката си като някаква срамна рана, която не искаше да покаже.

VII

Два месеца по-късно, в един сив и мек ноемврийски следобед, госпожа Каролин се изкачи в стаята с чертежите веднага след ядене, за да започне работа. Нейният брат, по това време в Константинопол, където се занимаваше с голямото си дело по изграждане на железопътните линии в Ориента, я беше натоварил да прегледа всичките му предишни бележки от първото им пътешествие, а после да състави паметна записка, която да бъде нещо като историческо резюме на въпроса; така че от цели две седмици тя се мъчеше да се задълбочи всецяло в тази задача. Този ден беше толкова горещо, че тя остави огъня в печката да угасне и отвори прозореца, през който за миг, преди да седне, погледна в двора на Бовилие големите голи дървета, които изглеждаха виолетови върху фона на бледото небе.

След като писа половин час, наложи се да търси един документ, който я накара да потъне задълго в папки, натрупани на масата. Тя стана, отиде да рови в другите документи и се върна да седне с пълни ръце. И както подреждаше хвърчащи листове, попадна на религиозни картини — божия гроб в ярки цветове, молитва с моменти от Христовите страдания и мъчения, молитва, която се прави в случай, когато душата е в опасност. И тя си спомни, че брат ѝ, като голямо набожно дете, бе купил тези картини в Ерусалим. Обзе я внезапно вълнение и сълзи измокриха бузите ѝ. Ах, този толкова интелигентен, толкова дълго време непризнаван брат! Той е щастлив, че вярва, че не се присмива на този божи гроб, изобразен като наивна картинка върху кутия за бонбони, и черпи спокойствие и сила във вярата от тази молитва, римувана в сладникави стихове! Тя си го представяше много доверчив и може би много лесен за измамване, обаче толкова праволинеен, толкова спокоен човек, който никога не се бунтува, дори не се съпротивлява. А самата тя, която не вярваше, която изгаряше в четене и се разсипваше в размишления, с каква страст в часове на слабост си пожелаваше да е така простодушна и наивна като него, че да може да приспива кървящото си сърце, като повтаря по три пъти

сутрин и вечер детската молитва, обрамчена от пироните и копието, венеца и гъбата на Христовото страдание.

Още на другия ден след жестоката случайност, която ѝ откри връзката на Сакар с баронеса Сандорф, тя с цялата си воля си наложи да бъде непреклонна, за да устои на изкушението да ги дебне и да узнава подробности. Тя не беше съпруга на този човек, а и съвсем не желаше да му бъде страстно привързана любовница, готова от ревност да прави скандали; но нещастieto ѝ беше, че продължаваше да не го отблъсква при тяхната непрекъсната интимност. Това се дължеше на спокойния, просто сърдечния начин, с който отначало започна тяхното приключение: едно приятелство, което неизбежно води до всеотдайност, както се случва между мъжа и жената. Тя не беше на двадесет години, беше станала много толерантна след суровия опит от брака си. Сега, на тридесет и шест години, толкова мъдра и уверена, отърсена от всякакви илюзии, не можеше ли да затваря очи, да се отнася повече като майка, отколкото като любовница към този приятел, на когото се бе отдала в късна младост, в минута на душевно униение, и който също беше прехвърлил годините за приключения? Понякога тя си повтаряше, че хората придават голямо значение на тия отношения между половете, често пъти обикновени срещи, заради които след това объркват целия си живот. Всъщност тя първа се присмиваше на безнравствената си мисъл, защото в такъв случай няма ли да станат позволени всички прегрешения и няма ли всички жени да бъдат на всички мъже? И все пак колко много жени благоразумно приемат да поделят мъжа със съперницата и в този случай щастливото простодушие подтиска стремежа на ревността към цялостно и пълно притежаване! Но всичко това бяха теоретични размисли, за да се направи животът поносим; тя напразно се мъчеше да се самопожертвува, да продължи да бъде предана домоуправителка, високо интелигентна слугиня, съгласна да отдава тялото си, както е отдала сърцето и ума си: но плътта и страстта ѝ се бунтуваха, тя ужасно се измъчваше, че не знаеше всичко, че не можеше да скъса яростно със Сакар, след като му плисне в лицето страшната болка, която той ѝ причиняваше. Тя все пак се обуздаваше, успяваше да мълчи, да се показва спокойна и усмихната; никога досега в трудния си живот не бе имала нужда от повече сила.

С горчивата усмивка на невярваща, нежно развълнувана, тя още за миг се вгледа в религиозните картини. Но не ги виждаше вече, представяше си какво е могъл да прави снощи Сакар, какво можеше да прави днес, несъзнателно и непрекъснато мисълта ѝ инстинктивно се занимаваше с това разузнаване, когато не бе заета с друго. Впрочем Сакар като че ли водеше обикновения си живот — сутрин с директорските си грижи, следобед в Борсата, вечер на банкети, на премиери, на развлечения с момичета от театъра, от които тя не го ревнуваше. И все пак тя чувствуваше, че той проявява нов интерес, нещо, което му отнемаше часове, използвани преди по друг начин — навярно срещи с тази жена на някое място, което тя си забраняваше да узнае. Всичко това я правеше подозрителна и недоверчива. И тя въпреки волята си отново „се превръщаше в жандарм“, както казваше брат и със смях, дори по отношение работите на Световната банка, която бе престанала да надзирава, защото толкова голямо бе станало по едно време доверието ѝ към него. Нарушенията я тревожеха и огорчаваха. Но после се изненадваше, че това съвсем не я интересува, че няма сили нито да говори, нито да действа, толкова много само тази мъка тегнеше на сърцето ѝ, тази измяна, с която би желала да се помири, но която я задушаваше. И засрамена, че отново се облива в сълзи, тя скри картините, съжالياйки дълбоко, че не може да отиде да коленичи и да се утеши в някаква черква, като в продължение на часове изплаче всичките си сълзи.

Десет минути след като госпожа Каролин, успокоила се, бе започнала да пише паметната записка, камериерът влезе да ѝ съобщи, че Шарл, уволненият вчера кочияш, искал непременно да говори с нея. Сакар, който лично го бе назначил, беше го изгонил, защото го залови в кражба на овес. Тя се подвоуми, после се съгласи да го приеме.

Едър, хубав момък, с обръснато лице и врат, кълчейки се самоуверено и суетно като мъж, на когото жените плащат, Шарл нахално се изправи пред нея.

— Госпожо, отнася се за двете ризи, които перачката ми загуби и сега отказва да ми ги заплати. Вие навярно разбирате, госпожо, че не мога да понеса подобна загуба. И тъй като тук госпожата се разпорежда, аз искам госпожата да ми плати за ризите... Да, искам петнадесет франка.

Тя беше много строга по тези домашни въпроси. Може би щеше да даде петнадесетте франка, за да избегне разправията. Обаче дързостта на този човек, който вчера си бе вдигнал багажа, я възмути.

— Не ви дължа нищо, няма да ви дам нито едно су... Впрочем господин Сакар ме предупреди и абсолютно ми забрани да правя каквото и да било за вас.

Тогава Шарл се приближи към нея заплашително.

— О, господинът е казал така, предполагам, но е сгрешил господинът, защото добре ще му се присмеем... Аз не съм толкова глупав да не забележа, че госпожата му е любовница...

Почервеняла, госпожа Каролин стана, искайки да го изпъди. Но той не й даде възможност, защото продължи да говори по-високо:

— И може би госпожата ще бъде доволна да узнае къде ходи господинът от четири до шест, два-три пъти седмично, когато е уверен, че ще намери една личност сама...

Изведнъж тя бе станала много бледа, цялата и кръв се бе отдръпнала в сърцето. С рязък жест тя се опита да го накара да не издава тази тайна, която избягваше да научи от два месеца.

— Забранявам ви да говорите...

Обаче той крещеше по-силно от нея:

— Тази личност е госпожа баронеса Сандорф... Господин Делкамбр я издържа и е наел, за да я има, когато си иска, един малък приземен етаж на улица „Комартен“, почти на ъгъла на улица „Сен Никола“, в къщата, където има овощарски магазин... Там, значи, ходи господинът да заема топлото още място...

Тя бе протегнала ръка към звънеца, за да нареди да изхвърлят навън този човек; но той навярно щеше да продължи пред слугите.

— О, аз зная защо казвам топлото!... Имам приятелка там, Кларис, камериерката, която ги е гледала, когато са заедно, и която е видяла как господарката ѝ, една истински ледена жена, му прави какви ли не мръсотии...

— Млъкнете, нещастнико!... Вземете! Ето ви ватите петнадесет франка.

И с жест на неизразимо отвращение тя му даде парите, разбрала, че това е единственият начин да го отпрати. И наистина изведнъж той стана любезен.

— Аз желая само доброто на госпожата... В къщата, където има овощарски магазин. Входната площадка е в дъното на двора... Днес, четвъртък, в четири часа, ако госпожата иска да ги изненада...

Тя го блъскаше към вратата, без да разтваря посинелите си устни.

— Още повече че днес госпожата може би ще присъствува на нещо много смешно... Кларис повече няма да остане в подобно свърталище! А когато си имал такива добри господари, трябва да им оставиш някакъв малък спомен, нали така?... Сбогом, госпожо.

Най-сетне той си отиде. Госпожа Каролин остана неподвижна няколко секунди, като размишляваше и разбираше, че подобна сцена застрашава и Сакар. После, съвсем изнемощяла, с продължителен стон тя се отпусна върху работната си маса и от очите ѝ бликнаха сълзите, които толкова дълго време задържаше.

Тази Кларис, мършаво русо момиче, беше просто извършила предателство към своята господарка, като предложи на Делкамбр да му я покаже с друг мъж в самата квартира, която той плащаше. Отначало тя бе поискала петстотин франка; по тъй като той бе голям скъперник, принудена бе след пазарлък да се задоволи с двеста франка, които да ѝ бъдат дадени на ръка в момента, когато ще му отвори вратата на стаята. Тя спеше там, в малката стаичка зад тоалетната. Баронесата я бе наела от предпазливост, за да не предоставя чистенето на портиерката. Най-често момичето безделничеше, нямаше никаква работа между свижданията в това празно жилище и обикновено се скриваше, изчезваше, щом пристигаха Делкамбр или Сакар. В този дом тя се бе запознала с Шарл, който отдавна идваше вечер и заедно с него прекарваха нощта в голямото легло на господарите, още измачкано от оргиите през деня; дори тя го беше препоръчала на Сакар като много добро и много честно момче. Като го уволниха, тя сподели злобата му, още повече че господарката ѝ правела „мръсни номера“, а пък тя си намерила друго място, където щяла да получава пет франка повече на месец. Отначало Шарл искаше да напишат писмо на барон Сандорф; но тя намери, че ще бъде по-смешно и по-доходно да устрои изненада на Делкамбр. Та именно този четвъртък тя чакаше, приготвила всичко за големия удар.

В четири часа, когато Сакар пристигна, баронеса Сандорф беше вече в стаята, изтегната върху шезлонга пред камината. Обикновено тя

биваше много точна, като делова жена, която знае цената на времето. При първите срещи топ бе изпитал разочарование, като не намери очакваната страстна любовница в тази толкова черноока жена със сини клепащи и с предизвикателни маниери на безумна вакханка. Тя беше като от мрамор, изморена от своя безуспешен опит в търсенето на някакво непостижимо чувство, изцяло погълната от играта на Борсата, където вълнението поне разпалваше кръвта ѝ. После, почувствувал, че е любопитна и не се гнуси, готова дори да ѝ прилошее, стига да изпита нов трепет, той я разврати и получаваше от нея всички видове ласки. Тя разговаряше с него по борсови въпроси, изтръгваше сведения; а тъй като помагаше навярно и случайността и тя печелеше, откакто бе започнала тяхната връзка, считаше Сакар като някакъв фетиш, като намерен на улицата талисман, който се пази и целува дори и мръсен заради щастието, което носи.

Този ден Кларис бе напалила такъв голям огън, че те не легнаха в леглото, защото искаха да изпитат изтънченото удоволствие да седят на шезлонга пред високите пламъци. Навън се смрачаваше. Обаче капациите на прозорците бяха затворени и пердетата грижливо спуснати; две големи лампи с матови глобуси и без абажури ги осветяваха с ярка светлина.

Едва Сакар бе влязъл, когато Делкамбр слезе от колата си. Главният прокурор Делкамбр, лично приближен на императора и очакващ да стане министър, беше слаб, жълтеникав петдесетгодишен човек, висок и величествен на ръст, с плоско лице, прорязано от дълбоки бръчки, които му придаваха суров и сериозен вид. Грубият му орлов нос изразяваше непоколебимост и безпощадност. Той изкачи стъпалата на площадката с обичайната си отмерена и твърда стъпка, запазил цялото си достойнство и студенина, както в дните на важни съдебни заседания. Никой не го познаваше в тази къща, той идваше тук само нощем.

Кларис го чакаше в тесния коридор.

— Моля господинът да ме последва и препоръчвам на господина да не вдига шум.

Той се двоумеше — защо да не влезе през вратата, която водеше направо в стаята? Но със съвсем тих глас тя му обясни, че положително са спуснали резето и ще трябва да го разбиват, а в това време госпожата, разбрала какво става, ще има време да се подреди.

Не! Тя желаела да му даде възможност да я изненада така, както я видяла един ден, когато се осмелила да погледне през ключалката. За тази цел била измислила нещо много просто. Нейната стая преди била свързана с тоалетната посредством врата, заключена сега; а този ключ, захвърлен в едно чекмедже, трябвало само да вземе оттам и после да отключи; така че през тази неизползувана и забравена врата сега можеха да влязат безшумно в тоалетната, отделена от стаята само с една вратичка. Госпожата положително не очаква никого откъм тази страна.

— Нека господинът напълно ми се довери. Нали аз имам интерес да успеем?

Тя се вмъкна през полуотворената врата, изчезна за миг, като остави Делкамбр сам в тясната слугинска стая с неоправено легло, с леген, пълен със сапунена вода, и с приготвен още от сутринта куфар, за да избяга веднага, щом бъде нанесен ударът. После се върна и тихо затвори вратата зад себе си.

— Трябва господинът да почака мъничко. Още не са започнали. Разговарят.

Делкамбр, запазвайки достойнството си, стоеше мълчалив, прав и неподвижен пред леко насмешливия поглед на това момиче, което го разглеждаше. Все пак той се отегчаваше, нервен тик обтягаше цялата лява половина на лицето му, а от сдържания гняв кръв нахлуваше в главата му. Разяреният похотлив самец, който се криеше в него зад ледената суровост на професионалната му маска, започваше глухо да ръмжи, раздразнен от тази плът, която му крадяха.

— Да действваме бързо, да действваме бързо — повтаряше той с разтреперани ръце, без да съзнава какво казва.

Кларис изчезна отново и като се върна, го помоли да има още малко търпение, сложила пръст на устните си:

— Уверявам ви, господине, че трябва да бъдете благоразумен — каза му тя, — иначе ще изпуснете най-интересното... След миг всичко ще започне.

И Делкамбр, чиито крака изведнъж се подкосиха, трябваше да седне на малкото слугинско легло. Нощта настъпваше, той стоеше така в мрака, докато камериерката, подслушвайки, не изпускаше нито един от леките шумове, които идваха от стаята и които той също чуваше, но

понеже ушите му бучаха, му се струваха десеторно по-силни, сякаш маршируваше цяла армия.

Най-сетне той почувствува ръката на Кларис да опипва неговата. Разбра и безмълвно ѝ подаде плик, в които бе поставил обещаните двеста франка. Тя тръгна напред, отвори вратичката на тоалетната и го изблъска в стаята, като му каза:

— Гледайте! Ето ги!

Пред големия огън от пламтяща жаравя Сакар лежеше по гръб върху шезлонга, беше гол, само по риза, насъбрана чак до подмишниците му, така че от краката до раменете му се откриваше неговата тъмна кожа, окосмена като на животно поради напредналата възраст; а баронесата, напълно гола, цялата порозовяла от пламъците, които я нагряваха, беше на колене; двете големи лампи така ярко ги осветяваха, че и най-малките подробности изпъкваха с особена релефност.

Зяпнал, Делкамбр се спря потресен пред тази неестествена сцена, а другите двама, ударени сякаш от гръм, изумени от появата на този човек през тоалетната, не помръдваха с безумно разширени очи.

— Ах, свине! — измърмори най-сетне главният прокурор. — Свине, свине!

Той не можеше да намери друга дума и затова я повтаряше безспир, подчертавайки я с един и същ рязък жест, за да ѝ придаде по-голяма сила. Обезумяла в голотата си, жената скочи, завъртя се и потърси дрехите си, обаче ги бе оставила в тоалетната и сега не можеше да отиде да ги вземе; но като напипа една случайно останала там бяла пола, покри с нея раменете си, захапа със зъби двата края на колана ѝ, за да я пристегне около врата си и към гърдите си. Мъжът, също станал от шезлонга, смъкна много смутено ризата си.

— Свине! — повтори пак Делкамбр. — Свине, в тази стая, която аз плащам!

И като размахваше юмрук към Сакар, все повече разярявайки се, че тия мръсотии се вършат върху шезлонг, купен с негови пари, той обезумя.

— Вие сте тук в дома ми, свиньо такава! А тази жена е моя, вие сте и свиня, и крадец!

Макар и много смутен, че е изненадан така по риза и опозорен с тази авантюра, Сакар отначало не искаше да се кара с него, дори би

желал да го успокои. Но думата крадец го оскърби.

— Боже мой, господине — отвърна му той, — когато човек иска една жена да принадлежи само на него, той трябва да ѝ дава всичко, което ѝ е необходимо.

Този намек за неговото скъперничество съвсем вбеси Делкамбр. Той стана неузнаваем, страхотен и сякаш всичко нечовешко, всичко порочно, което се криеше в него, изскочи навън. Това лице, толкова гордо и толкова студено, изведнъж почервения, изду се, подпухна като муцуна на разярено животно. Избухването разбуди похотливия звяр, причини му страхотна болка от този гнусен разврат.

— Необходимо, необходимо — измърмори той, — необходим ѝ е развратът... Ах, улицицата!

И той отпрати към баронесата такъв заплашителен жест, че я обзе страх. Тя стоеше права, неподвижна, без да може да закрие гърдите си с полата, защото пък оголваше корема и бедрата си. А когато разбра, че оставената така на показ голота е виновна и все повече го дразни, тя заднишком се приближи до стола и седна, като прибра краката си и стисна колене, за да прикрие каквото може. После продължи да седи така, без да прави каквито и да било движения и без да каже нито дума, свела глава малко надолу, гледайки изкосо и лукаво наежените един срещу друг мъже, също като самка, заради която мъжкарите се бият и която чака да принадлежи на победителя.

Сакар смело се беше хвърлил пред нея.

— Няма да я биете, надявам се!

Двамата мъже стояха лице срещу лице.

— Най-сетне, господине — подзе Сакар, — трябва да приключим с тази история. Няма защо да се караме като кочияши... Напълно вярно — аз съм любовник на госпожата. И ще ви повторя, че ако вие сте платили за мебелите тук, то аз съм платил...

— Какво?

— Много неща: например онзи ден десет хиляди франка за дълга ѝ по нейната стара сметка при Мазо, която вие категорично сте отказали да уредите... Моите права не са по-малки от вашите. Свиня може би, но не и крадец! О, не! Вие трябва да оттеглите думата си.

Престанал да се владее, Делкамбр извика.

— Вие сте крадец и аз ще ви счупя главата, ако не се махнете оттук още в този миг.

Но и Сакар се разгневи. Като обличаше панталона си, той му възрази:

— О, така ли казвате! Досаждате ми в края на краищата! Ще си отида, ако искам... Не сте вие, който ще ме уплашите, драги мой!

А когато obu и ботинките си, той решително тупна с крака по килима, като каза:

— Ето сега съм стъпил здраво на краката си, оставам.

Задъхан от ярост, Делкамбр се приближи, насочил към него мутрата си.

— Мръсна свиньо, измитай се веднага!

— Не преди тебе, дърти развратнико!

— Ами ако те плесна по лицето!

— Аз пък ще те ритна, където трябва!

Лице срещу лице, озъбили се един на друг, те лаеха. Самозабравили се, загубили възпитанието си пред този източник на мръсна похотливост, който си оспорваха, висшият магистър и финансистът започнаха да се ругаят като пияни каруцари с отвратителни думи и с все по-голямо ожесточение се обсипваха един друг с мръсотии като с хрочки. Гласовете им прегракваха, пяна се появи по устата им.

Седнала на стола, баронесата продължаваше да чака единият от двамата да изхвърли другия навън. И успокоена вече, тя подреждаше бъдещето си, смуцавана само от присъствието на камериерката, която предполагаше, че стои зад вратичката на тоалетната, останала там за развлечение. Това момиче наистина беше проточило врат и с удоволствие се кикотеше, като чуваше как господарката си казват отвратителни думи; двете жени се забелязаха — господарката свита гола, слугинята права и изрядна, с малка плоска яка; и те си размениха огнени погледи, изпълнени с вековната злоба на съперничеството, защото голите графини по нищо не се различават от голите криварки.

Но и Сакар бе видял Кларис. Той бързо завършваше обличането си и като слагаше жилетката си, изруга в лицето Делкамбр, после като вмъкваше ръка в левия ръкав на редингота си, подхвърли друга ругатня, а при десния ръкав намери други и други ругатни — плискаше ги като из ведро, много бързо. И накрай, изведнъж, за да завърши, извика:

— Кларис, я елате!... Разтворете вратите, отворете прозорците, за да може цялата къща и цялата улица да чуят! Господин главният прокурор иска да се знае, че е тук — аз ще помогна да се изпълни желанието му.

Побледнял, Делкамбр отстъпи назад, като го видя, че се отправя към един от прозорците, сякаш искаше да го отвори. Този отвратителен човек, който не се страхуваше от скандал, беше напълно способен да изпълни закана си.

— Ах, подлецо! Подлецо! — прошепна магистърът. — Хубава двойка сте вие с тази курва. Оставям ви я...

— Така, така, махайте се! Никой няма нужда от вас... Поне сметките й ще бъдат изплатени, тя няма вече да се оплаква от бедност... Чакайте, не искате ли шест су за омнибуса?

При тази обида Делкамбр се спря за миг пред прага на тоалетната. Той отново бе изправил високата си слаба снага и по бледото му лице личаха дълбоките бръчки. Протегнал ръка, той се закани:

— Кълна се, че вие ще ми платите за всичко... О, аз ще ви намеря където и да сте, пазете се!

После той изчезна. Веднага след него се чу шумолене от побягнала фуста: камериерката, страхувайки се от обяснения, бързаше да се измъкне, развеселена от добре изиграния фарс.

Все още разтърсен, трополейки с крака, Сакар отиде да затвори вратите и се върна в стаята, където баронесата продължаваше да седи като закована на стола. С големи крачки той започна да се разхожда, хвърли в камината една отскачила главня и едва тогава, когато я видя в това необикновено положение, така леко покрита с полата върху раменете, любезно се обърна към нея:

— Хайде, облечете се, скъпа моя... И не се вълнувайте. Глупава история, но няма нищо, съвсем нищо... Ще се видим отново пак тук другиден, за да се разберем, нали така? Аз трябва да побързам, имам среща с Юре.

И когато най-сетне тя облече ризата си, той си тръгна, като й извика от преддверието:

— Преди всичко, ако купувате от италианските, никакви глупости! Не ги вземайте без премия.

По това време, в същия този час, госпожа Каролин, навела глава над работната си маса, ридаеше. Безочливият донос на кочияша, тази измяна на Сакар, която отсега нататък нямаше да забрави, пробудиха в нея всички съмнения, всички опасения, които бе искала да погребее. Тя си бе наложила да гледа спокойно и с надежда на работите на Световната банка, станала съучастничка от заслепение в нежността си и от незнание на това, което не ѝ казваха и което не търсеше да узнае. Обаче сега тя съжаляваше, изпитваше жестоко угризение на съвестта си, че бе писала на брат си онова успокоително писмо след последното общо събрание; защото сега, когато ревността отново ѝ отваряше очите и ушите, тя знаеше, че нередностите продължават и непрекъснато стават по-значителни — сметката на Сабатани се бе увеличила, дружеството все повече и повече играеше с това подставено лице, без да се говори за големите и лъжливи реклами, за основите от пясък и кал, върху които издигаха тази огромна фирма, чийто бърз, почти чудотворен възход повече я плашеше, отколкото радваше. Най-много я ужасяваше голямата бързина, този непрекъснат галоп, с който караха Световната банка да препуска като машина, претъпкана с въглища, поставена върху дяволски релси, докато всичко не загине и не хвъркне във въздуха при последния взрив. Тя съвсем не беше наивна, нито глупачка, която могат да излъжат; макар и да не разбираше от техниката на банковите операции, на нея ѝ бяха съвсем ясни причините за това пренатоварване, за това разпалване, предназначено да опиянява тълпата, да я въвлича в този заразителен, лудешки танц на милионите. Всяко утро беше длъжно да носи повишение, трябваше постоянно да се внушава вяра във все по-голям успех, във величествените гишета, в магическите гишета, които попиваха потоци, за да изливат реки, океани от злато. Трябваше ли да мами своя беден, доверчив брат, когото бяха съблазнили и увлекли, и да го изостави в тази вълна, която застрашаваше да удави всички един ден? Беше отчаяна от бездействието и безсилието си.

Здрачът затъмняваше стаята с чертежите, а и от угасналото огнище в камината не проблясваше нито едно пламъче; и в този увеличаващ се мрак госпожа Каролин плачеше по-силно. Беше срамно да плаче така, защото съзнаваше, че лее толкова много сълзи не от безпокойство за сделките на Световната банка. Положително само Сакар на своя глава водеше този страшен галоп, той шибаше жестоко

животното и като потъпкваше несъзнателно всякакъв морал, беше готов да го убие. Единствен той беше виновник и тя изтръпваше при мисълта да проникне в него, в тази тъмна душа на финансиста, който сам себе си не познава, душа, в която сянката криеше сянка — бездънната кал на всички падения. Това, което съвсем ясно не можеше да различи, я караше да предполага, да трепери. Но нито бавното разкриване на тези язви, нито страхът от някаква възможна катастрофа не биха я тръшнаи върху тази маса така разплакана и безсилна, а, напротив, биха я накарали да се съвземе поради нуждата да се бори и да се излекува. Тя се познаваше, беше войнствена. Не, тя ридаше така силно като слабо дете, защото обичаше Сакар и защото в тази същата минута Сакар беше с друга жена. И това самопризнание, което бе задължена да направи, я караше да се срамува, удвояваше риданията ѝ до задушаване.

— О, боже мой, гордостта си ли съм загубила! — мърмореше тя на висок глас. — Толкова ли съм крехка и нещастна! Да не мога да направя това, което искам.

В този миг тя с изненада чу глас в тъмната стая. Максим беше влязъл в къщата като вътрешен човек.

— Как е възможно? Да стоите на тъмно и да плачете!

Засрамена, че така е изненадана, тя се помъчи да спре риданията си, докато той продължаваше:

— Моля да ме извините, предполагам, че баща ми се е върнал от Борсата... Една дама ме помоли да ѝ го заведа на вечеря.

В това време камериерът донесе лампа, постави я на масата и излезе. Голямата стая се освети цялата от спокойната светлина, която падаше изпод абажура.

— Нищо ми няма — опита се да обясни госпожа Каролин, — малко женско неразположение, макар че съвсем не съм нервна.

И със сухи очи и изправен бюст тя вече се усмихваше с привичния си, героичен вид на боркиня. За миг младият човек я погледна как гордо се възправи със своите светли очи, плътни устни, добродушно и решително лице, на което обкръжаващият венец от бели коси придаваше особена мекота и голямо очарование; и той я намираще още млада с тази бяла кожа и също много бели зъби — една обаятелна жена, станала красива. После си помисли за баща си и от съжаление вдигна презрително рамене.

— Нали той ви доведе до това състояние?

Тя искаше да отрече, но я задушаваша сълзите, които отново изпълниха очите ѝ.

— Ах, бедна моя госпожо, бях ви казал, че идеализирате баща ми и че ще бъдете жестоко възнаградена... Беше неизбежно да не изяде и вас!

Тогава тя се сети за деня, в който бе отишла да му поиска в заем двете хиляди франка срещу сметката за откупване на Виктор. Нали ѝ беше обещал да разговаря с нея, щом поиска да узнае нещо? Не беше ли това удобният момент да научи всичко за миналото? Да го разпита ли? И някаква неудържима сила я тласкаше: сега, когато бе започнала да се плъзга надолу, чувствуваше нужда да стигне до дъното. Само това щеше да бъде една смела стъпка, достойна за нея, полезна за всички.

Но такъв един разпит я отвращаваше, тя попита за друго, сякаш искаше да прекъсне започнатия разговор.

— Аз все още ви дължа две хиляди франка — каза тя. — Вие нали не ми се сърдите, че ви карам да чакате?

Той махна с ръка, за да покаже, че може да чака колкото си иска. После изведнъж каза:

— Впрочем, какво става с моя малък брат, това чудовище?

— То ме отчайва, още не съм казала нищо на вашия баща. Толкова ми се иска да поизчистя бедното същество, че да може човек да го обикне.

Смехът на Максим я разтревожи; на въпросителния ѝ поглед той отвърна:

— Боже мой! Струва ми се, че и тук проявявате излишна грижа. Татко съвсем няма да разбере това ваше усилие... Той е имал толкова много семейни неприятности!

Тя продължаваше да го гледа — беше така изискан в егоистичното си наслаждаване от живота и така много разочарован от човешките отношения, дори и от тия, които създават удоволствия. Той се бе усмихнал, разбирайки сам скритата злоба на последните си думи. А тя почувствува, че се докосва до тайната на тия двама мъже.

— Вие много рано ли сте загубили майка си?

— Да, аз едва я помня... Тогава още бях в Пласан, в колежа, когато тя е починала тук, в Париж... Нашият чичо, доктор Паскал,

задържа там при себе си сестра ми Клотилд, която оттогава никога не съм виждал.

— Но нали вашият баща повторно се е оженил?

Той се подвоуми. Ясните му и празни очи потъмняха.

— О да, да, повторно се ожени... За дъщерята на един висш съдебен чиновник, някой си Беродю Шател... За Ръоне, която не беше за мене майка, а добра приятелка...

После дружелюбно седна до нея:

— Виждате ли, трябва да се разбере какъв човек е татко. Но той, боже мой, не е по-лош от другите. Само че децата му, жените му, изобщо всички, които го обкръжават, са за него на второ място след парите... О, нека се разберем, той не обича парите като скъперник, за да ги натрупва и крие в мазето си. Не! Той иска да направи така, че да бликат отвсякъде, и ако ги черпи от каквито и да било източници, то е само, за да текат в него като поток, за да изпитва всички наслади, за да се радва на разкоша, на удоволствието, на могъществото... Какво да се прави? Това му е в кръвта. Той би ни продал нас, двамата, и който и да е друг, ако бяхме стока за някой пазар. И това той прави несъзнателно, като необикновен човек, защото наистина е певец на милионите — до такава степен парите му отнемат разума и го правят мошеник, о, най-голям мошеник!

Това госпожа Каролин добре бе разбрала и затова слушаше Максим, като клатеше одобрително глава. Ах, парите, тези развращаващи пари, тези отравящи пари, които изсушават душите, които прогонват добротата, нежността, любовта към ближните. Само те са виновни, те са посредниците на всичките жестокости и на всички човешки мръсотии. В тази минута тя ги проклинаше, отвърщаваше се от тях, възмущаваше се с цялото си женско благородство и прямота. Ако имаше възможност, само с един жест би унищожила всички пари в света така, както с един удар се смазва злото, за да се спаси земята.

— Значи, вашият баща се е женил втори път? — повтори тя след кратко мълчание с бавен и смутен глас, сякаш смътно си спомняше нещо.

Впрочем кой ѝ бе загатвал тази история? Тя не можеше да се сети: навярно някоя жена, някоя приятелка още в първите дни на улица „Сен Лазар“, когато новият наемател се настани да живее на първия етаж. Не е ли бил този брак за пари, някаква срамна сделка, а по-късно

престъплението се е настанило спокойно в това семейство като чудовищна връзка, близка до кръвосмешението?

— Ръоне — продължи Максим съвсем тихо, сякаш против волята си — беше само няколко години по-голяма от мене...

Той бе вдигнал глава, гледаше госпожа Каролин и в момент на внезапна самозабрава и несъзнателна доверчивост към тази жена, която му се струваше много здрава и мъдра, разказа миналото, но не последователно, а на части, като непълни и неволни признания, които тя трябваше да свързва. Не утоляваше ли някаква стара злоба към баща си, някакво съперничество между тях, което ги е отчуждило един от друг и днес, когато нямаха общи интереси? Той не го обвиняваше, изглеждаше, че не е озлобен; но тънкият му смях ставаше язвителен, говореше лукаво и със злорадство за тия отвратителни неща, за да го окаля, бъркайки в толкова много мръсотии.

По този начин госпожа Каролин съвсем подробно научи страшната история: как Сакар продал името си, оженил се за пари за една прелъстена девойка; как с парите си и със своя безумен и бурен живот Сакар съвсем развратил това нещастно, болно момиче; как, нуждаещ се от пари, Сакар получил от нея подпис и после търпял в дома си любовната връзка между нея и сина си, затваряйки очите си като добър патриарх, който иска да се забавляват всички. Парата, парата — цар, парата — бог, парата над кръвта, над сълзите, обожавана повече от всички човешки скрупули, заради нейната безгранична мощ. И колкото повече се увеличаваха парите, толкова повече Сакар се разкриваше в своето дяволско величие и госпожа Каролин се чувствуваше обзета от истински ужас, вледенена, обезумяла при мисълта, че е в лапите на чудовището след толкова много други.

— Това е! — каза накрая Максим. — Мъчно ми е за вас, но по-добре е да сте предупредена... Заради всичко това не се карайте с баща ми. Много ще ми бъде мъчно, защото пак вие ще плачете, а не той... Разбирате ли сега защо отказвам да му дам в заем дори едно су?

Тъй като гърлото ѝ бе свито и сърцето ѝ наранено, тя не отговаряше; той стана, погледна се в огледалото със спокойното самодоволство на хубав мъж, уверен, че е безупречен в живота. После пак се върна при нея.

— Нали от подобни примери човек бързо остарява?... Аз обаче веднага се устройх, ожених се за едно болно младо момиче, което

почина, и кълна се, че днес вече нищо не би ме накарало да повтарям предишните глупости... Не! Но, както виждате, татко е непоправим, защото няма чувство за морал.

Той хвана ръката ѝ, задържа я за миг в своята, понеже я почувствува съвсем студена.

— Отивам си, още го няма... Но вие не се тревожете! Мислех ви за много силна! Пък и благодарете ми, защото най-глупаво е, когато човек е измамен.

Най-сетне той си тръгна, но се спря на вратата и, смеейки се, добави:

— Забравих да ви кажа да му съобщите, че госпожа Дьо Жьомон го кани на вечеря... Нали я знаете, госпожа Дьо Жьомон е тази, която спа с императора срещу сто хиляди франка... Вие не се страхувайте, защото аз се надявам, че татко, колкото и луд да е още, не е в състояние да купи жена на такава цена.

Останала сама, госпожа Каролин не мръдна. В просторната зала, потънала в тягостна тишина, тя продължаваше да стон сломена на стола си, загледана втренчено в лампата с широко разтворени очи. Сякаш внезапно завесата се бе разкъсала: това, което досега не бе желала да види ясно, това, което само я караше разтреперана да се съмнява, тя виждаше в този час в цялата му ужасна неумолимост. Виждаше Сакар разголен — тази опустошена от парите душа, толкова сложна и неясна в своето разложение. Той наистина не признаваше нито връзки, нито прегради, като задоволяваше апетитите си с необуздания инстинкт на човек, който не знае никаква друга граница освен своето безсилие. Беше делил своята съпруга със сина си, беше продал всички, които бяха попаднали в ръцете му; беше продал и себе си, щеше да продаде и нея, щеше да продаде и брат ѝ, щеше да прави монети от техните сърца и мозъци. Той беше вече само един майстор на пари, който хвърляше в леярната и вещи, и живи същества, за да извлича пари. В кратък проблясък тя видя как от всички страни на Световната банка текат пари, цяло езеро, цял океан от пари, сред който изведнъж със страхотен трясък банката потъва право надолу. Ах, тези пари, тези отвратителни пари, които мърсят и погубват!

С пъргаво движение госпожа Каролин стана. Не, не! Това беше чудовищно, всичко беше свършено, тя не можеше да остане повече с този човек. Тя би му простила измяната; но я отвращаваше цялата тази

мръсотия от миналото, плашеше я мисълта, че и в бъдеще са възможни престъпления. Тя трябваше още сега да си отиде, ако не иска да бъде опръскана с кал, да бъде смазана под развалините. Чувствуваше нужда да отиде далече, много далече, при брат си в Ориента — не толкова за да го предупреди, колкото за да изчезне. Да замине, да замине веднага! Още нямаше шест часа, можеше да вземе бързия влак за Марсилия в седем часа и петдесет и пет минути, защото ѝ се струваше, че е безсилна да види отново Сакар. В Марсилия, преди да отплува, ще си направи покупки. Засега в един куфар малко бельо, една рокля за преобличане — и да заминава. За четвърт час щеше да се приготви. Но като погледна работата си върху масата, започнатата паметна записка, тя се спря за миг. За какво трябва да отнася всички това, щом като то ще пропадне, ще изгние още в началото? Все пак тя започна грижливо да подрежда документите, бележките с навика на добра домакиня, която не искаше да остави зад себе си нищо в безредие. Тази работа ѝ отне няколко минути, успокои възбудата, в която бе взела решението си. И в пълно съзнание тя хвърляше последен поглед из стаята, преди да я напусне, когато камериерът се появи, за да ѝ предаде пакет с вестници и писма.

Госпожа Каролин машинално погледна адресите и в купчината забеляза писмо от брат си, адресирано до нея. То идеше от Дамаск, където Амлен се намирал по това време във връзка с проектираното железопътно отклонение от този град до Бейрут. Отначало тя започна бързо да го преглежда, застанала права до лампата, решила да го прочете бавно по-късно във влака. Но всяко изречение приковаваше вниманието ѝ, тя не можеше вече да пропуска нито дума и най-сетне реши да седне пред масата и всецяло да се отдаде в четене на това вълнуващо, дълго дванадесет страници писмо.

Амлен точно в тия дни беше изпаднал във весело настроение. Той благодареше на сестра си за последните хубави новини, които му бе изпратила от Париж, и ѝ съобщаваше оттам още по-хубави новини, защото всичко вървяло, както можело да се желае. Първият баланс на генералната компания на обединените параходства щял да бъде превъзходен, новите параходи реализирали големи приходи благодарение на това, че са отлично обзаведени и развиват по-голяма скорост. Шегувайки се, той казваше, че хората пътували за удоволствие, че пристанищата по брега били задръстени с пътници от

Запада, разказваше още, че по който и затънтен път да тръгнеш, все срещаш някой парижанин. Било станало точно така, както предвидил. Ориентът разтворил вратите си за Франция. Скоро отново ще изникнат градове върху плодородните склонове на Ливан. Но най-пищно описваше картината на отдалечения проход Кармел, където вече усилено разработвали сребърната мина. Дивата местност се облагородявала, били открити извори в дълбините на гигантските скали, които ограждали долината на север; били разработени ниви, житото заместило сакъзовите дървета, а пък цяло село било изградено близо до мината, отначало от обикновени дървени бараки за подслон на работниците, но сега вече от малки каменни къщи с градини — начало на град, който щял да расте, докато не бъдат изчерпани залежите. Сега там имало петстотин жители, завършен бил път, който свързвал селото със Сен Жан д'Акр. От сутрин до вечер бумтели изкопните машини, движели се каруци под плясъка на звънливи камшици, пеели жени, деца играели и крещели в тази пустиня, в тази мъртва тишина, която някога само орлите са нарушавали с лекия си шум на крилете си. А миртовите дървета и жълтугите все така изпълвали с аромат топлия и прекрасен чист въздух. Накрай Амлен най-подробно разказваше за първата железопътна линия, която щеше да се открие между Бруса и Бейрут през Ангора и Алеи. В Константинопол били изпълнени всички формалности; той особено се възхищаваше на известни сполучливи подобрения, които направил по трасето в мъчнопроходимите клисури на планината Тавър; и говореше за тия клисури и за тия равнини, които се разстилаха в подножието на планините, с възторга на голям учен, който бе открил нови каменовъглени мини и който вярваше, че ще види страната осеяна със заводи. Били поставени ориентировъчните знаци и определени местата на гарите, някои от които в съвсем усамотени местности: един град тук, друг град по-далече, градове ще изникват около всяка от тези гари, по кръстовищата на естествените пътища. Семето на бъдещото поколение и на големите дела вече било хвърлено, всичко никнело и не след много години ще израсне нов свят. И той завършваше, като много нежно целуваше обожаваната си сестра, щастлив, че я чувства свързана с възраждането на един народ, и като я уверяваше, че ще ѝ бъде много благодарен, защото толкова отдавна го, подкрепя със своята храброст и добро здраве.

Госпожа Каролин завърши четенето, писмото стоеше разтворено на масата и тя се замисли, устремила пак очи в лампата. После машинално вдигна поглед, обходи стените, спирайки се върху всеки чертеж, върху всеки акварел. В Бейрут сред големите магазини вече е построен домът на директора на компанията на обединените параходства. Планината Кармел, онзи див проход, задръстен от храсти и камънаци, вече е заселен като гигантско гнездо с новородено население. В планината Тавър нивелациите и новите профили променят хоризонтите, отварят път на свободната търговия. И пред нея, от тия листове с геометрични чертежи, малко поизбелели, заковани в четирите им краища, изведнъж бликна представата за далечната страна, която някога беше обиколила, която толкова обичаше заради нейното красиво, безкрайно синьо небе и нейната много плодородна земя. Тя отново виждаше терасовидните градини на Бейрут, долините на Ливан, обрасли с грамадни маслинови и черничевы гори, равнините на Антиохия и Алеп, огромни овощни градини с прекрасни плодове. Тя отново виждаше как с брат си непрекъснато обикаля този прекрасен край, чиито несметни богатства не се използват, защото никой не ги знаеше, или се похабяваха от мързел и невежество поради липса на пътища, индустрия, земеделие и училища. Но сега всичко това оживяваше под необикновенния напор на млада жизнена сила. Представата за този утрешен Ориент вече възправяше пред очите и процъфтяващи градове, обработени полета, цяло едно щастливо човечество. И тя виждаше и чуваше шума от работата по строежите, и се уверяваше, че тази стара, заспала земя се е пробудила най-сетне и е започнала да ражда.

Тогава госпожа Каролин неочаквано се убеди, че парите наистина са тор, върху който расте утрешното човечество. Идваха й наум думите на Сакар, откъси от теориите за спекулацията. Тя си спомняше онази мисъл, че без спекулацията няма да има големи, жизнени и плодотворни предприятия, както няма да има и деца без сладострастие. Необходим е избликът на страст, целият този по най-долен начин разпиляван и погубван живот, за самото продължаване на живота. Ако там нейният брат се радва, възпява победата сред организираните строежи, сред сградите, които изникват из земята, това е само защото в Париж парите се сипят като дъжд, покваряват всичко в бясната игра. Парите отровните и разрушителни пари, бяха подквасата

на всеки социален растеж, служеха за торна пръст, необходима за великите начинания, чието осъществяване ще сближи народите и ще умиротвори земята. Тя беше проклела парите, сега им се прекланяше с боязлив възторг: нима те не бяха единствената сила, която може да срине цяла планина, да засипе един морски залив, да направи всъщност земята обитаема за хората, да облекчи труда им, та занаятчиите само да управляват машините? Всичко хубаво раждаха те, парите, които причиняваха и всяко зло. И тя вече съвсем се обърка, разтърсена изцяло, решила вече да не заминава, щом в Ориента успехът изглеждаше пълен и щом сражението се водеше в Париж, обаче все още нямаше сили да се успокои, все още сърцето ѝ кървеше.

Госпожа Каролин стана, отиде да опре челото си в стъклото на един от прозорците, който гледаше към градината на голямата къща на Бовилие. Беше вече съвсем тъмно, тя различаваше само някаква слаба светлина в малката странична стаичка, където графинята и дъщеря ѝ живееха, за да не цапат другите помещения и за да не харчат за отопление. Смътно, зад тънките муселинови пердета, тя забелязваше профила на графинята, която кърпеше някакви дрипи, докато Алис рисуваше акварели, които претрупваше набързо с дузини и после се мъчеше скришом да продава. Беше ги сполетяло нещастие — конят им се разболя и от две седмици не бяха излизали от дома си, като упорствуваха никой да не ги види, че ходят пеш, а и се въздържаха да наемат кола. Но в тази толкова героично скривана нищета от известно време ги крепеше и ги правеше по-бодри една надежда — непрекъснатото повишаване на курса на акциите на Световната банка, вече много голямата печалба, която виждаха да блести и да пада като златен дъжд в деня, когато щяха да я получат при най-висок курс. Графинята си обещаваха една наистина нова рокля, мечтаеше да дава през зимата по четири обеда месечно, без да се подлага заради това на хляб и вода в продължение на две седмици. Алис вече не се усмихваше равнодушно, когато нейната майка ѝ говореше за женитба, слушаше я с леко потреперване на ръцете, започвайки да вярва, че това може би ще стане, че и тя също ще има съпруг и деца. И госпожа Каролин, като гледаше как гори малката лампа, която ги осветяваше, чувствуваше, че я обзема голямо спокойствие, някакво разнежване, което се дължеше пак на парите — само надеждата за пари беше достатъчна да ощастливи тия бедни същества. Ако Сакар ги направи богати, нямаше

ли те да го благославят, нямаше ли да бъде и за двете благодетелен и добър? Значи, добротата беше навред, дори и в най-лошите, които винаги са добри за някого, за които сред проклятията на тълпата винаги има отделни смирени гласове, които им благодарят и ги боготворят. След това размишление, докато очите и нищо не виждаха в мрака на градината, тя мислено се пренесе в дома за трудово възпитание. Предишния ден от името на Сакар тя бе раздала играчки и бонбони по случай празнуването на някаква годишнина; и неволно се усмихваше при спомена на шумната радост на децата. От един месец насам там бяха по-доволни от Виктор — беше чела задоволителни бележки у принцеса Д'Орвиедо, с която два пъти седмично разговаряше надълго за дома. Пред образа на Виктор, изникнал изведнъж във въображението ѝ, тя се изненада, че го бе забравила в пристъпа на отчаяние, когато искаше да замине. Би ли могла да го изостави така, да провали доброто дело, започнато с такова усилие? Някаква проникваща нежност все повече и повече се издигаше от големите дървета в мрака, вълна на неизмеримо самоотричане, на божествена търпимост разширяваше сърцето ѝ; а в това време жалката малка лампа на дамите Бовилие продължаваше да блести там като звезда.

Когато се върна пред масата си, госпожа Каролин леко потръпна. От какво? Нима ѝ беше студено? Тази мисъл я развесели, защото се хвалеше, че може да изкара цяла зима, без да пали огън. Сега се чувствуваше като излязла от ледена баня — подмладена и силна, с много спокоен пулс. Така се бе събуждала сутрин, когато бе с цветущо здраве. После ѝ се поиска да сложи една цепеница в камината; но като видя, че огънят е угаснал, с удоволствие започна да го разпалва и не повика слугата. Оказа се трудно, нямаше подпалки, но успя да запали главните само със стари вестници. Застанала на колене пред огнището, тя се смееше сама на себе си. Известно време стоя така щастлива и изненадана. Ето че премина още една от нейните големи кризи, тя отново се надяваше — но на какво? Все така не знаеше нищо, вечно неизвестното беше на края на живота, на края на човечеството. Може би достатъчно бе, че живее, за да може животът непрекъснато да ѝ носи изцеление на раните, които животът и нанасяше. Още веднъж тя си припомни тежките преживявания през своето съществуване — ужасния брак, мизерията си в Париж, изоставянето ѝ от единствения

мъж, когото бе обичала; и след всяко сътресение си възвръщаше жизнената енергия, безсмъртната радост, която я изправяше на крака сред развалините. Нима сега всичко не бе рухнало? Беше престанала да уважава своя любовник, но трябваше да гледа на неговото отвратително минало така, както светите жени гледат на гнусните рани, които превързват сутрин и вечер, без да разчитат, че ще ги излекуват някога. Тя щеше да продължи да му се отдава, като знае, че принадлежи на други и като не се мъчи да го изтръгне от тях. Тя щеше да живее в жарава, в запъхтяната ковачница на спекулацията, под непрекъснатата заплаха от катастрофа в края на краищата, в която брат ѝ можеше да загуби и честта, и живота си. И все пак стоеше права, почти безгрижна като в някое хубаво утро, готова да застане с лице срещу опасността, предвкушвайки радостта от борбата. Защо? Нямаше никаква разумна причина, а просто от удоволствие, че живее! Нейният брат ѝ казваше, че е непобедимата надежда.

Като се прибра, Сакар видя госпожа Каролин задълбочена в своята работа, завършвайки с твърдия си почерк една страница от паметната записка за железопътната линия в Ориента. Тя вдигна глава, усмихна му се спокойно, когато той докосваше с устни нейната хубава, блестяща бяла коса.

— Много ли работа имайте, приятелю?

— О, безброй задачи! Видях се с министъра на труда, успях да се срещна с Юре, после трябваше пак да се връщам при министъра, но там заварих само един секретар... Най-сетне обещаха ми за там.

Наистина, откакто бе се разделил с баронеса Сандорф, той безспирно бе обикалял с привичната си разпаленост и старание в работата. Тя му предаде писмото на Амлен, което го възхити; наблюдаваше го как ликува от радост за бъдещия триумф, като си казваше, че отсега нататък ще го надзирава отблизо, за да го предпазва от някои безумни стъпки. Обаче не можеше да си наложи да бъде строга към него.

— Вашият син дойде да ви покани от името на госпожа Дьо Жьомон.

Той възкликна:

— Ами че тя ми писа... Забравих да ви кажа, че тази вечер ще отида у нея... Противно ми е, тъй като съм уморен!

И той излезе, след като отново целуна бялата ѝ коса. Тя продължи работата си, усмихнала се дружелюбно и снизходително. Не беше ли само една приятелка, която се отдаваше? Срамуваше се от ревността, която сякаш би омърсила още повече тяхната връзка. Искаше да превъзмогне мъката от подялбата, да се освободи от плътския егоизъм на любовта. Да бъде негова и да знае, че той принадлежи и на други — това нямаше значение. И все пак го обичаше, обичаше го с цялото си храбро и милостиво сърце. Това беше тържествуваща любов към този Сакар, този уличен финансов бандит, обичан така безпределно от тази очарователна жена, защото тя виждаше, че е енергичен и смел, че сътворява нов свят, че създава живот.

VIII

Световното парижко изложение от 1867 година бе открито на първи април с тържествен блясък и пищни празненства. Започваше големият сезон на империята, сезонът на невиждани увеселения, които превръщаха Париж в световна гостоприемница, гостоприемница, украсена със знамена и изпълнена с музика и песни, където се ядеше и блудствуваше във всички стаи. Никога досега някое друго кралство, достигнало върха на славата си, не беше събирало народите на такова грандиозно пиршество. Към заляния във феерични блясъци Тюйлери от четирите краища на света се движеше дълго шествие от императори, крале и принцове.

По същото време, петнадесет дни по-късно, Сакар откри монументална сграда, за която бе мечтал, за да настани там по царски Световната банка. Построиха я за шест месеца, като работиха ден и нощ, без да губят нито час, и извършиха това чудо, възможно само в Париж; фасадата се издигаше накичена с орнаменти, наподобяваща храм и кафе-шантан, толкова разкошна фасада, че спираше минувачите по тротоара. Вътрешността беше великолепна — милионите от касите струяха по стените. Парадна стълба водеше до заседателната зала, цялата червена и златиста, блестяща като оперна зала. Навред килими, тапети, кабинети, обзаведени богато и крещящо. В сутерена, където се намираше службата за ценни книжа, имаше зазидани в стените огромни железни, огнеупорни каси, през чиито отворени врати се разкриваха дълбоки като на пещ дъна; през преграда от прозрачни стъкла публиката можеше да ги гледа как са наредени като бъчви от приказките, в които дремят несметните съкровища на феите. И народите, начело със своите крале, пристигнали на изложението, можеха да дойдат и да дефилират тук: всичко бе готово, новият дворец ги очакваше, за да ги заслепи, да ги плени един по един в този бляскащ на слънце, примамлив, златен капан.

Сакар царствуваше в най-разкошния кабинет, обзаведен с мебели от позлатено дърво стил Луи XIV, покрити с калъфи от генуезко

кадифе. Персоналът беше пак увеличен, вече надминаваше четиристотин чиновници; и сега тази именно армия Сакар командуваше с високомерие на боготворен тиранин, на когото се подчиняваха, защото се показваше много щедър при награждаванията. В действителност, въпреки че заемаше скромната служба на директор, той властвуваше над председателя на съвета, над самия управителен съвет, който само утвърждаваше неговите нареждания. Така че госпожа Каролин живееше вече в постоянна тревога, много се стараеше да разбере всяко едно от неговите решения, за да може да му се противопостави, ако трябваше. Тя не одобряваше тази твърде много великолепна сграда, но не можеше да направи никакви съществени възражения, тъй като беше се съгласила, че е необходимо по-широко помещение в ония дни на сърдечно доверие, когато се надсмиваше над брат си заради неговото безпокойство. Основателната ѝ тревога, доводът ѝ срещу целия този разкош беше, че банката губи своя характер на благоприлична честност, на най-голяма религиозна строгост. Какво ще си помислят клиентите, свикнали с монашеската съдържаност, със съсредоточеността в полумрачния приземен етаж на улица „Сен Лазар“, когато ще влизат в този дворец на улица „Лондон“, в просторните, шумни и залени със светлина етажи? Сакар отвърщаше, че те щели да бъдат поразени от възторг и уважение, че тия, които влизат, за да внесат пет франка, ще извадят от джоба си десет, обзети от себелюбие и опиянени от доверие. И стана така, че той излезе прав, грубо защищавайки фалшивия блясък. Успехът на двореца беше необикновен, надминаваше големия шум, който вдигаха изключителните реклами на Жантру. Дребните набожни рентиери от тихите квартали, бедните селски свещеници, пристигнали сутринта с влака, с възхищение се прозяваха пред входа и излизаха зачервени от удоволствие, че имат влогове там.

Всъщност госпожа Каролин най-много се тревожеше, че не можеше да бъде винаги в банката и да упражнява своя надзор. Тя само от време на време, и то под някакъв предлог, си позволяваше да ходи на улица „Лондон“. Сега живееше сама в стаята с чертежите и понякога, само вечер, виждаше Сакар. Той беше запазил тук своя апартамент, но целият приземен етаж беше затворен, както и канцелариите на първия етаж, и принцеса Д'Орвиедо беше наистина щастлива, че съвестта ѝ не се измъчва вече от тази банка, от това

финансово предприятие, настанило се в дома ѝ; тя дори не търсеше нов наемател, пренебрегвайки всякаква печалба, дори и законна. Празната къща, която кънтеше при всяко преминаване на кола, изглеждаше като гробница. Дори госпожа Каролин чувствуваше само мъчителната тишина долу при затворените гишета, откъдето в продължение на две години непрекъснато долавяше лекото звънтене на златото. Дните ѝ се виждаха много по-отегчителни и по-дълги. Въпреки това тя работеше много, беше винаги заета с писмени задачи, които нейният брат ѝ възлагаше от Ориента. Обаче понякога прекъсваше работата си и, обзета от инстинктивна тревога, се вслушваше, желаейки да узнае какво става долу; но не долавяше нищо, никакъв шум от запустелите празни и тъмни зали, заключени здраво. И тогава изтръпваше от студ, самозабравяше се от тревога за няколко минути. Какво ли правеха там, на улица „Лондон“? Да не би точно в тази секунда да се образува пукнатина, от която ще се срути сградата?

Разпространи се слух, още смътен и непотвърден, че Сакар подготвя ново увеличение на капитала. Искаше от сто да го направи на сто и петдесет милиона. Беше настъпил часът на необикновена възбуда, гибелният час, когато целият разцвет на империята, огромните мероприятия, които бяха преобразили града, бясното обращение на парите, безумните разходи за разкоша трябваше да бъдат обхванати от горещата треска на спекулата. Всеки искаше да получи своя дял, залагаше състоянието си, за да го удесетори и да се наслаждава на живота като мнозината други, забогатели за една нощ. Знамената на изложението, които плющяха на слънце, илюминациите и музиките на Марсово поле и тълпите от цял свят, наводнили улиците, напълно опияняваха Париж, потапяха го в мечта за неизчерпаемо богатство и суверенно господство. В ясните вечери от огромния празнуващ град, разположил се в екзотични ресторанти, превърнат в колосален панаир, в който насадата се продаваше свободно под звездите, вилнееше последният изблик на безумието, радостната и ненаситна лудост на големите столици, застрашени от разрушение. И със своя нюх на борсов спекулант Сакар прекрасно бе почувствувал как всички са обзети от този пристъп, от тази нужда да хвърлят парите си на вятъра, да изпразват джобовете и телата си, че удвои средствата за реклама, като подтикваше Жантру да вдига най-оглушителен шум. От откриването на изложението всеки ден печатът гръмко възхваляваше

Световната банка. Всяка сутрин някаква сензация стряскаше света — необикновен разказ за една дама, забравила сто акции в някакъв фиакър; откъс от пътепис за Мала Азия, в който се обясняваше, че Наполеон предсказал bankerската къща на улица „Лондон“; голяма уводна статия, в която се разглеждаше политическата роля на тази банка в бъдещото разрешаване на източния въпрос; освен сензациите от този род непрекъснато се появяваха статии във всички специални вестници, всички завербувани и действащи едновременно. Жантру беше сключил с малките финансови вестници годишни договори, с които си осигуряваше по една колона във всеки брой; и той използваше тези колони с изумителна и плодовита изобретателност, дори като прибягваше до нападки, за да тържествува после с победа, като ги опровергава. Прословутата брошура, която дълго бе обмислял, най-сетне бе отпечатана в един милион екземпляра и разпространена из света. Създадена бе също така и неговата нова агенция, тази агенция, която под предлог, че снабдява провинциалните вестници с финансов бюлетин, стана всъщност пълен господар на борсовия пазар във всички по-големи градове. А и вестник „Есперанс“, най-сетне умело ръководен, от ден на ден добиваше все по-голямо политическо влияние. Силно впечатление направи поредицата от статии по повод декрета от 19 януари, с който се даваше право на интерпелации в Камарата — нова отстъпка на императора по пътя на свободата. Сакар, който беше вдъхновител на тези статии, още не нападаше открито брат си, който все още беше министър и в стремежа си да остане на власт беше се примирил въпреки всичко да защитава днес това, което вчера осъждаше; обаче беше нащрек, следеше фалшивата позиция на Ругон, застанал между третото съсловие, жадуващо да му отнеме министерския портфейл, и клерикалите, съюзени с крайните бонапартисти за борба срещу имперския либерализъм; така че инсинуациите вече започваха, вестникът отново се превърна във воюващ католически орган, критикувайки остро всяка постъпка на министъра. Вестник „Есперанс“, минал в опозиция, стана много популярен и острата критика довърши работата, като прослави името на Световната банка по четирите краища на Франция и на света.

И така под напора на тази страшна реклама в печата, в разпалената атмосфера, узряла за всички видове безумия, възможното увеличение на капитала, слухът за пускането на нова емисия от

петдесет милиона напълно подлуди и най-благоразумните. От скромните жилища до големите аристократически домове, от портиерските стаички до салоните на херцогините всички глави пламнаха, увлечението беше сляпо и едновременно героично и войнствено. Започнаха да изброяват огромни мероприятия, извършени вече от Световната банка, първите поразяващи успехи, такива неочаквани дивиденди, каквито никое дружество не бе разпределило в началото на своята дейност. Споменаваха се толкова сполучливата идея за генералната компания на обединените параходства, която така бързо постигна великолепни резултати, компания, чиито акции даваха вече сто франка премия; и също така говореха за сребърната мина в Кармел и за нейното изумително производство, което един църковен оратор оприличи на дар божи за доверчивите християни в проповедта си в Парижката света Богородица по време на Великите пости; и за едно друго акционерно дружество, основано за експлоатацията на огромни каменовъглени залежи, и за онова дружество, което щеше да се занимава с правилното изсичане на просторните гори в Ливан, и за учредяването върху непоколебими основи на турската национална банка в Константинопол. Нито един провал, само нарастващ успех, който превръщаше в злато всичко, до което банката се докосваше, и вече процъфтяваха редица предприятия, които осигуряваха здрава основа за бъдещите операции и оправдаваха бързото увеличение на капитала. Освен това и бъдещето, което се разкриваше в пренагретите въображения, това бъдеще, така претоварено с още по-значителни предприятия, че наистина бяха необходими исканите петдесет милиона, съобщението за които беше достатъчно да развълнува умовете. За всичко това там, на Борсата и в салоните, се вдигаше невъобразим шум, обаче бъдещото голямо предприятие на железопътната компания в Ориента изпъкваше най-вече сред другите проекти, беше център на всички разговори — едни го отхвърляха, други го възхваляваха. Жените бяха особено пристрастни, ентусиазъм пропагандираха инициативата. В спокойните будоари, на гала вечерите, зад цъфналите жардиниери, на вечерните чайове, дори зад балдахините в леглата очарователни създания ласкаво и убедително поучаваха мъжете: „Как, нима вие нямате акции от Световната банка? Само там е истината! Бързо си купете акции от Световната банка, ако искате да ви обичат!“ Това беше нов

кръстоносен поход, както казваха те, за завоюване на Азия, което не можаха да постигнат кръстоносците на Пиер Пустинника и на свети Луи и с което се нагърбваха същите тези дами с малките си кесии със злато. Всички си даваха вид, че са добре осведомени, говореха с технически термини за главната железопътна линия, която най-напред щяла да бъде открита между Бруса и Бейрут през Ангора и Алеп. Покъсно щяло да бъде построено разклонението до Смирна и Ангора; покъсно линията между Дамаск и Бейрут. И дамичките се усмихваха, намигаха, шушукаха, че може би щяло да има и друга линия, но в далечното бъдеще, от Бейрут до Ерусалим през древните крайбрежни градове Сайда, Сен Жан д'Акр и Яфа, после, боже мой, кой знай какво още! — от Ерусалим до Порт Саид и Александрия. Без да се смята, че Багдад не е далече от Дамаск и че ако една железопътна линия стигне и дотам, това ще значи, че един ден Персия, Индия и Китай ще бъдат приобщени към Запада. Сякаш с една само дума от техните красиви уста се разкриваха отново съкровищата на халифите, които блестяха като в някаква вълшебна приказка от „Хиляда и една нощ“. Бижута, невиджани скъпоценни камъни се сипеха в касите на улица „Лондон“, докато тамянтът на Кармел димеше като нежна и смътна библийска легенда, която обоготворяваше алчните апетит за печалба. Не беше ли това ново завоевание на Едем, освобождение на Обетованата земя, тържествуваща религия в самата люлка на човечеството? И дамите спираха тук, отказваха да говорят повече, очите им блестяха от това, което трябваше да се скрива, дори да не се поверява на ухо. Много от тях нищо не знаеха, но се преструваха, че знаят. Това беше загадката, която може би никога нямаше да се осъществи или която може би щеше да изтрещи един ден като гръмотевица: Ерусалим откупен от султана, даден на папата заедно със Сирия, за да има кралство; една католическа банка, наречена „Съкровището на гроба господен“, предоставя на папството бюджет, който ще го предпазва от политическите сътресения; и най-сетне католицизмът ще бъде подмладен, няма да става нужда да прави отстъпки, ще си извоюва нов авторитет и ще господства над света от върха на планината, където издъхна Христос.

Сега сутрин, когато влизаше в своя разкошен кабинет, обзаведен с мебели стил Луи XIV, Сакар беше принуден да не приема никого, ако искаше да работи, защото биваше обсаждан, сякаш цяло шествие от

царедворци приветствуваха ставането на краля — куртизани, делови хора, просители, възторжени обожатели и просяци около всемогъществото. Една сутрин през първите дни на юли той се показва особено неумолим и изрично забрани да не пускат при него никого. Докато в препълнената чакалня тълпата, въпреки предупреждението на портиера, чакаше все пак с надежда, той се бе затворил с двама началници на служби, за да дообмисли начина за новата емисия. След като разгледаха няколко проекта, той най-сетне се спря на една комбинация, която даваше възможност новата емисия от сто хиляди акции да покрие напълно старите двеста хиляди акции, за които беше внесено само по сто двадесет и пет франка; за да се стигне да този резултат, новата емисия се запазваше само за акционерите, които ще имат право на една нова акция срещу две стари и ако веднага заплатят за нея осемстотин и петдесет франка, от които петстотин франка за капитала и триста и петдесет франка за проектираното покритие на старите акции. Но очертаваха се усложнения, имаше още една цяла дупка за запушване и това правеше Сакар много нервен. Шумът в чакалнята го дразнеше. Този ден той гледаше с презрение на пълзящия към него Париж и на всички почести, които обикновено приемаше с добродушието на типичен деспот. Той посрещна яростно и Дъжоа, който понякога сутрин тук му служеше като разсилен и който си бе позволил да се вмъкне при него през малката странична врата в коридора.

— Какво има? Казах ви никой, никой, чувате ли!... Ето, вземете моя бастун, изправете го пред вратата ми и нека го целуват!

Невъзмутим, Дъжоа се опита да го омилостиви:

— Извинете, господине, заради графиня Дьо Бовилке. Тя ме помоли и аз, понеже зная, че господинът е любезен към нея...

— Ех! — извика Сакар нервно. — Нека и тя да върви по дяволите заедно с другите!

Но веднага се разкая, замахна с ръка, като съдържа гнева си:

— Доведете я, тъй като е ясно, че няма да ме остави на мира!... И то през тази малка врата, за да не нахлуе цялото стадо заедно с нея.

Сакар посрещна графинята грубо, като все още раздражен човек. Не го успокои дори със своя дълбок и безмълвен поглед Алис, която придружаваше майка си. Той беше отпратил двамата началници на служби и се надяваше да ги повика скоро, за да продължи работата си.

— Моля ви, госпожо, говорете бързо, защото страшно много съм зает.

Графинята се спря изненадана, все така мудна и тъжна като изпаднала в немилост кралица.

— Но, господине, ако ви безпокоя...

Той им предложи два стола; и девойката, като по-храбра, седна първа с решителен жест, а в това време майката подзе:

— Господине, дойдох за съвет... Изпитвам най-мъчително колебание, чувствавам, че никога не ще мога да се реша сама...

И тя му припомни, че при основаването на банката бе купила сто акции, които удвоила при първото увеличение на капитала и отново удвоила при второто, така че днес притежавала четиристотин акции, за които била внесла заедно с премията сумата осемдесет и седем хиляди франка. Освен ония икономисани двадесет хиляди франка, за да плати тази сума, тя е трябвало да вземе назаем седемдесет хиляди франка срещу фермата си Обле.

— Впрочем — продължи тя, — сега имам купувач за Обле... Та нали става въпрос за нова емисия? Така че може би ще мога да вложа цялото си състояние във вашата банка.

Сакар се успокояваше, поласкан от факта, че тези две бедни жени, последните от един голям и старинен род, толкова много му се доверяват и така загрижено са застанали пред него. Той ги осведоми бързо, с цифри.

— Нова емисия, да, с нея сега се занимавам... Акцията ще се продава по осемстотин и петдесет франка заедно с премията... Значи, казахте, че вие имате четиристотин акции. Ще трябва да ви се предоставят двеста, за които ще бъдете длъжни да внесете сто и седемдесет хиляди франка. Обаче всичките ще бъдат покрити, вие ще притежавате напълно шестстотин акции и на никого няма да дължите нищо.

Те не можеха да разберат, топ трябваше да им обясни това покритие с помощта на премията; а те малко бледнееха пред огромните цифри, затруднени от мисълта за риска, който щяха да направят с такъв смел удар.

— За парите — измърмори най-сетне майката, — ще получа сигурно толкова... Предлагат ми двеста и четиридесет хиляди франка за Обле, която преди струваше четиристотин хиляди; така че, след като

върнем дължимата вече сума, ще ни останат точно толкова пари, колкото ще трябва да внесем... Но, боже мой, колко страшно е да вложим цялото си състояние, да проиграем цялото си съществуване!

Ръцете ѝ се разтрепериха. Настъпи мълчание, през което тя си мислеше за тия зъбчати колела, които най-напред ѝ бяха изтръгнали спестяванията, после взетите в заем седемдесет хиляди франка и които сега заплашваха да ѝ отнемат цялата ферма. Нейната стара почит към богатството от недвижими имоти — нивя, ливади и гори, нейното отвращение към паричните спекулации, тази долна еврейска работа, недостойна за рода ѝ, нахлуваха в нея и страшно я измъчваха в тази решителна минута, в която всичко щеше да бъде погълнато. Дъщеря ѝ я гледаше мълчаливо с пламенните си и чисти очи.

Сакар ѝ се усмихна насърчително.

— Хайде де! Вие трябва да ми се доверите напълно... Ето на, и цифрите са тук. Разгледайте ги внимателно и уверен съм, че всяко ваше колебание ще изчезне... Да допуснем, че извършите тази операция и тия напълно покрити шестстотин акции ще ви струват всичко двеста петдесет и седем хиляди франка. Обаче днес по среден курс от хиляда и триста тяхната обща стойност възлиза на седемстотин и осемдесет хиляди франка. Така че вие вече сте утроили вашите пари... И това ще продължи, ще видите какво повишение ще има след емисията! Обещавам ви да имате милион преди края на годината.

— О, мамо! — извика Алис, сякаш неволно бе въздъхнала.

Един милион! Големият дом на улица „Сен Лазар“ освободен от ипотеките, изчистен от кирта на мизерията! Къщата ще добие приличен вид, те ще се отърват от кошмара, в който живееха като хора, които имат карета, а нямат хляб! Дъщерята ще бъде омъжена с прилична зестра, най-сетне ще си има съпруг и деца — радост, каквато изпитват и последните беднячки. А и синът, когото климатът в Рим убиваше, ще бъде подкрепен там, за да може да заеме достойно място, докато чака да изпълни своята велика мисия, за която досега е направил толкова малко! Майката ще си възвърне своето високо положение, ще има пари да плаща на кочияша си, няма да се скъпи за нито едно блюдо на вечерите, които ще дава всеки вторник, и вече не ще се лишава от храна през останалите дни на седмицата! Този милион сияеше, беше спасението, мечтата.

Убедена, графинята се обърна към дъщеря си, за да вземе и нейното съгласие.

— Кажи, ти какво мислиш?

Но тя не казваше нищо, спуснала бавно клепачи, закрила блясъка на очите си.

— Така е — подзе майката, като също се усмихна, — забравих, че ти искаш аз да си остана пълна господарка... Но аз зная колко си храбра ти и за какво мечтаеш...

И като се обърна към Сакар:

— Ах, господине, вас толкова много ви възхваляват!... Където и да отидем, навсякъде слушаме много хубави и много трогателни неща. Не само принцеса Д'Орвиедо, а и всичките ми приятелки са възхитени от вашето дело. Много от тях ми завиждат, че съм една от първите ви акционерни, и ако човек ги слуша, ще трябва да продаде и дюшеците си, за да купи ваши акции.

После тя леко се пошегува:

— Намирам, че малко са налудничави, да, малко налудничави наистина. Навярно, защото аз не съм вече така млада... Дъщеря ми е една от вашите обожателки. Тя вярва във вашата мисия, пропагандира я във всички салони, където я водя.

Поласкан, Сакар погледна Алис, която в този момент беше толкова въодушевена и изпълнена с вяра, че му се стори много хубава, въпреки че лицето и имаше жълт цвят и вратът ѝ беше тънък и вече повехнал. Той също се почувствува велик и добър при мисълта, че е ощастливил това тъжно създание, разхубавило се само от надеждата да се омъжи.

— О — каза тя с много тих и сякаш далечен глас, — толкова е прекрасно това завоевание там... Да, една нова епоха на лъчезарния кръст...

Това беше тайната, която никой не казваше; гласът ѝ стана още по-тих, превърна се във въздишка и възторг. Той обаче я накара да млъкне с дружески жест; защото не позволяваше в негово присъствие да се говори за великото дело, за тази висша, скрита цел. Неговият жест означаваше, че винаги трябва да се стремят към тази цел, но никога да не говорят за нея. В олгара кадилници размахват само малцина призвани.

След затрогващо мълчание най-сетне графинята стана.

— Е, добре, господине, аз съм вече убедена, ще пиша на моя нотариус, че приемам предложението, което ми се прави за фермата Обле... Нека бог ми прости, ако греша.

Изправил се, Сакар заяви важно и развълнувано:

— Самият бог ви ръководи, госпожо, бъдете уверена.

И когато ги изпращаше чак в коридора, избягвайки чакалнята, където продължаваше натрупването на хора, той срещна Дъжоа, който сновеше там със смутен вид.

— Какво има? Да не би пак да ми водите някого?

— Не, не, господине... Осмелявам се да поискам мнението на господина... Лично за мене...

И започна да се върти по такъв начин, че Сакар се намери в кабинета си, а той стоеше на прага с голямо почитание.

— За вас?... О, наистина вие също сте акционер... Е добре, момчето ми, вземете новите акции, които ще ви бъдат предложени, продайте си ризите, но ги вземете. Това е съветът, който давам на всичките си приятели.

— Ах, господине, този залък е много голям, дъщеря ми и аз не сме толкова амбициозни... В началото аз взех осем акции с икономисаните четири хиляди франка, които ни остави моята бедна жена; и сега имам само тези осем, защото, нали разбирате, при другите емисии, когато два пъти удвояваха капитала, ние нямахме пари, за да платим акциите, които ни се полагаха... Не, не, не се касае за това, не трябва да бъдем толкова лакоми! Аз искам само да попитам господина, без да го обиждам, дали господинът е на мнение да ги продам.

— Какво! Да ги продадете ли?

Тогава Дъжоа, загрижен и с голямо уважение, изложи многословно своя случай. При курс хиляда и триста франка неговите осем акции възлизили на стойност десет хиляди и четиристотин франка. Така че той с щедра ръка можел да даде на Натали шест хиляди франка зестра, каквато искал книговецът. Но при това непрекъснато повишение на акциите той се настървил към парите, хрумнала му мисълта, отначало смътна, но след това настойчива, и той да се възползува, да си осигури една малка рента от шестстотин франка, която да му позволи да престане да работи. Само че за това му бил необходим капитал от дванадесет хиляди франка, а като прибави към тях шестте хиляди франка за дъщеря си, всичко правело огромната

сума от осемнадесет хиляди франка; той бил отчаян, нямало никога да достигне до тази цифра, бил изчислил, че ще трябва да чака курсът да достигне до две хиляди и триста франка.

— Нали разбирате, господине, че ако курсът няма вече да се повишава, по-добре е да ги продам, защото щастието на Натали преди всичко, нали така?... Обаче ако повишението продължава, ще пукна от мъка, че съм ги продал.

Сакар избухна:

— Ах, така, момчето ми, вие сте много тъп! Нима вярвате, че ще се спрем на хиляда и триста? Да не би аз да продавам?... Вие ще ги имате тия осемнадесет хиляди франка, аз отговарям. А сега махайте се! И изгонете навън целия този народ, който е тук, кажете му, че съм излязъл.

Когато остана сам, Сакар можа отново да повика двамата началници на служби и спокойно да завърши започнатата работа.

Решено бе извънредното общо събрание да се свика през август, за да се гласува новото увеличение на капитала. Амлен, който трябваше да председателствува, пристигна в Марсилия в първите дни на юли. От два месеца във всяко едно от писмата си неговата сестра все по-настойчиво го съветваше да се завърне. Въпреки пресиления успех, който всеки ден все повече се подчертаваше, тя смътно чувствуваше някаква опасност, един необясним страх, за който не искаше дори да говори; тя предпочиташе брат и да бъде тук, сам да разбере какво става, защото бе започнала да се съмнява в себе си, като се страхуваше, че ще бъде безсилна срещу Сакар, ще бъде дотолкова заслепена, че ще измени на своя брат, когото много обичаше. Неби ли трябвало да му признае връзката си, която сигурно не подозираше този чистосърдечен човек, потънал в религията и науката, който прекосява живота като в сън наяве? Тази мисъл извънредно много я измъчваше; и се плъзгаше към срамни отстъпки, спореше с дълга, който сега, когато познаваше Сакар и неговото минало, съвсем ясно ѝ повеляваше да му каже всичко, за да се пази. В часовете, когато се чувствуваше силна, тя си обещаваеше, че ще поиска от него решително обяснение, че не ще оставя без контрол да боравят с огромните парични суми престъпните ръце, които досега са стопили много милиони и са разорили толкова хора. Това беше единственото смело и честно решение, достойно за нея. После трезвостта ѝ се помрачаваше, тя ставаше нерешителна,

изчакваше, не откриваше други нарушения, освен нередностите, типични за всички кредитни банки, както твърдеше Сакар. Може би той имаше право, като ѝ казваше през смях, че чудовището, от което се страхувала, бил успехът, този парижки успех, който кънти и гърми като гръмотевица и който я караше да трепери от страх, сякаш предчувствуваше някаква непредвидена катастрофа. Тя не знаеше вече какво да прави, имаше дори моменти, когато още повече му се възхищаваше, развълнувана от безграничната любов, която все още изпитваше към него, въпреки че бе престанала да го уважава. Тя никога не бе вярвала, че сърцето и е толкова сложно, чувствуваше се жена, съмняваше се дали би могла да действа решително. И поради това бе много щастлива от завръщането на брат си.

И още същата вечер след пристигането на Амлен Сакар пожела да разговарят в стаята с чертежите, където беше уверен, че никой няма да ги смущава; той искаше да му предаде резолюциите, които управителният съвет трябваше да одобри, преди да ги постави на гласуване от общото събрание. Но братът и сестрата с мълчаливо съгласие отидоха в стаята преди определената среща, за да могат известно време да разговарят насаме. Амлен се връщаше много весел, доволен от добре свършената сложна работа по строежа на железопътните линии в тази източна страна, дремеща в мързел, затрупана от политически, административни и финансови препятствия. Най-сетне успехът бе пълен, веднага след учредяването на дружеството в Париж строежът ще започне, работата ще закипи навред. Той бе толкова ентузиазирани, толкова уверен в бъдещето, че госпожа Каролин намери пак причина да мълчи — съвсем не ѝ се искаше да помрачава тази хубава радост. Въпреки това тя изрази съмнения, предупреди го да се пази от възторга, с който се увличаше публиката. Той я спря, вгледа се в лицето ѝ: знаеше ли тя нещо съмнително? Защо не му го каже? Но тя не каза нищо повече, не можа да изрече ясно нищо.

Сакар, който още не беше се видял с Амлен, се хвърли на врата му, разцелува го с южняшкия си темперамент. После, след като инженерът му потвърди своите последни писма, като подробно му разказа за пълния успех от дългото си пътуване, той се въодушеви:

— О, скъпи мой, сега вече ние ще станем господари на Париж, крале на пазара... Аз също добре поработих, имам една необикновена

идея. Ще видите.

Той веднага му обясни своята комбинация — да увеличи капитала от сто на сто и петдесет милиона, като пусне сто хиляди нови акции и покрие със същия удар всички акции, както старите, така и новите. Пускаше акцията по осемстотин и петдесет, като с премията от тия триста и петдесет франка създаваше резерва, която, увеличена със сумите, отделяни при всеки баланс, достигаше цифрата двадесет и пет милиона; след това му оставаше само да намери още една такава сума, за да има петдесет милиона, необходими за покритието на старите двеста хиляди акции. И всъщност тук именно е неговата необикновена идея — да състави един приблизителен баланс за текущата година с печалби, които според него ще възлизат най-малко на тридесет и шест милиона. От тях спокойно ще изтегли липсващите му двадесет и пет милиона. И така Световната банка от 31 декември 1867 година нататък действително ще притежава сто и петдесет милиона франка капитал, разпределен в триста хиляди напълно погасени акции. Всички акции ще бъдат уеднаквени и поставени на разположение на приносителя по такъв начин, че да се улесни свободното им движение на пазара. Това беше крайният триумф на неговата гениална идея.

— Да, гениална! — извика той. — Думата не е много силна!

Малко зашеметен, Амлен прелистваше страниците на проекта, проучваше цифрите.

— Не ми харесва този толкова положителен баланс — каза най-сетне той. — Вие действително ще трябва да дадете дивиденди на вашите акционери, щом погасявате акциите им; обаче трябва да бъдете сигурен, че всички суми ще бъдат действително получени; в противен случай нас основателно ще ни обвинят, че сме разпределили фиктивни дивиденди.

Сакар се разсърди.

— Как така! Ами аз съм под реалната оценка. Вижте впрочем колко съм бил благоразумен — нима параходствата, нима Кармел, нима турската банка няма да дадат по-големи печалби от тези, които съм предвидил? Вие ми носите оттам новини за победи, всичко е в ход, всичко процъфтява, а пък сам ме обвинявате, че злоупотребявам с увереността си в нашия успех!

Усмивайки се, Амлен го успокои с жест. Да, да, той вярвал. Само че бил за правилното водене на работите.

— Наистина — каза кротко госпожа Каролин — за какво трябва да се избързва? Не може ли да се почака до април за това увеличение на капитала?... Или пък, щом като имате нужда от още двадесет и пет милиона, защо не пуснете веднага акциите по хиляда или по хиляда и двеста франка, за да избегнете предварителното използване на печалбите от следващия баланс?

Озадачен за миг, Сакар я гледаше и се чудеше, че е намерила това разрешение.

— Разбира се, при хиляда и сто франка вместо по осемстотин и петдесет стоте хиляди акции ще дадат точно двадесет и пет милиона.

— Е добре, значи изходът е намерен — подзе тя. — Вие не се страхувате, че акционерите ще се съпротивляват. Ще дадат с удоволствие хиляда и сто франка вместо осемстотин и петдесет.

— О да, наистина! Ще дадат всичко, което им поискам! Дори ще се бият кой повече да даде!... Те са вече обезумели, ще разрушат банката, за да ни донесат парите си.

Но изведнъж той се овладя и започна ожесточено да възразява.

— Каква песен ми пеете вие? В никакъв случай аз няма да им искам хиляда и сто! Ще бъде много глупаво и много просто... Разберете най-сетне, че в тия кредитни операции всякога трябва да се въздействува на въображението. Гениалната идея е да вземеш от джоба на хората парите, които те още нямат. В момента те си въобразяват, че няма да ги дадат, че им се прави подарък. А освен това вие не виждате огромния ефект на този предварителен баланс, който ще се появи във всички вестници, на тия тридесет и шест милиона печалба, предварително обявена гръмогласно!... Борсата ще пламне, ние ще надминем курса от две хиляди и ще повишаваме, и ще повишаваме, и няма да спираме!

Той ръкомахаше, беше прав, но се надигаше върху късите си крака; и като че ли наистина израстваше, ръкомахайки нагоре към звездите като поет, възпяващ парите, когото фалитите и разоренията не бяха успели да вразумят. Такава беше неговата инстинктивна система на работа — да се устремява с цялото си същество в своето безумие, да шиба работите така, че да ги накара да препускат в троен галоп. Той с насилие беше предизвикал успеха, разпалил алчността с този мълниеносен поход на Световната банка: три емисии за три години, капитал, подскочил от двадесет и пет на петдесет, от сто на сто и

петдесет милиона, в такава прогресия, която като че ли предвещаваше чудотворен разцвет. И с дивидентите се правеха скокове: нищо през първата година, после десет франка, после тридесет франка, после тия тридесет и шест милиона, пълно покритие на всички акции! И всичко това с лъжливо пренагриване на цялата машина, с фиктивни подписки — акции, останали в дружеството, за да се създаде убеждението за пълното им изкупуване, и с натиск в играта на Борсата, където всяко увеличение на капитала предизвиква повишаване.

Амлен, все така задълбочен в проучването на проекта, не беше подкрепил сестра си. Той поклати глава и започна да възразява за някои подробности:

— Както и да е, обаче вашият предварителен баланс е погрешен, щом като още печалбите не са реализирани!... Не говоря дори за нашите предприятия, макар че и те не са застраховани от неуспех, както всички човешки дела... Но тук аз виждам сметката на Сабатани, три хиляди и няколко акции, които струват повече от два милиона. Вие сте я сложили в графата „кредитори“, а би трябвало сметката да бъде в графата „дебитори“, тъй като Сабатани е само наше подставено лице. Нали така? Тия работи ние можем да си ги казваме помежду си... А и още нещо! Тук виждам също мнозина от нашите чиновници, дори някои от членовете на нашия управителен съвет — все подставени лица! О, няма нужда да ми го казвате, аз се досещам... Всичко това ме плаши, като виждам, че ние задържаме толкова голямо количество от нашите акции. Ние не само не влагаме в касите си, но сме в застои и в края на краищата сами себе си ще изядем.

С поглед госпожа Каролин го насърчаваше, защото най-сетне той изразяваше всички нейни опасения, откриваше причината на тайната тревога, която все повече се увеличаваше в нея заедно с успеха.

— Ах, тази игра! — прошепна тя.

— Ама ние не играем! — извика Сакар. — Само че не е забранено да поддържаме курса на нашите акции и не трябва с бездействието си да позволим на Гундерман и други да обезценяват нашите акции, като играят срещу нас на понижение. Макар че още не са се опитали, това може да стане. Ето защо аз съм много доволен, че в ръцете ни се намират известен брой от нашите акции; и ви предупреждавам, че ако бъда принуден, дори съм готов да ги купя, да, ще ги купя, вместо да ги оставя да паднат с един сантиметр!

Тия последни думи той произнесе с необикновена сила, сякаш се кълнеше, че ще умре, но няма да се остави да бъде бит. После се успокои с усилие, започна да се смес с малко комично добродушие.

— Я да видим, значи отново проява на недоверие! Вярвах, че веднъж завинаги сме се разбрали по тия неща. Вие се бяхте съгласили напълно да ми се доверявате, оставете ме, моля ви, да действам! Аз ви желая само богатство, голямо, голямо богатство!

Той сниши глас, замълча, сякаш сам се изплаши от грамадните размери на желанието си.

— Знаете ли какво искам? Искам курсът да стигне три хиляди франка.

Той описваше с жест във въздуха този тържествуващ курс от три хиляди франка, виждаше го как се покачва като звезда, която запалва хоризонта на Борсата.

— Това е лудост! — каза госпожа Каролин.

— Щом като курсът превиши две хиляди франка — заяви Амлен, — всяко ново повишение ще стане опасно; и аз ви предупреждавам, че колкото до мене, ще продам акциите си, за да не изпадна в подобно умопомрачение.

Но Сакар започна да тананика. Винаги се казва така — „ще продам“, а после не продавам. Той щял да ги обогати въпреки волята им. Отново се усмихваше много ласкаво, леко насмешливо.

— Доверете ми се, струва ми се, че не съм водил лошо вашите работи... Садова ви донесе един милион.

Беше истина, братът и сестрата бяха забравили случая — тогава приеха този милион, уловен в мътните води на Борсата. Те замълчаха за миг, пребледнели от смущение като честни хора, които още не са уверени дали са изпълнили дълга си. Не бяха ли и самите те заразени от проказата на играта? Не загниваха ли и те в тази побесняла среда на парите, в която работите им ги принуждаваха да живеят?

— Несъмнено — прошепна най-сетне инженерът, — но ако аз бях тук...

Сакар не искаше да го остави да се доизкаже:

— Оставете тия работи, оставете тия угризения на съвестта — парите са отвоювани от тия мръсни евреи!

И тримата се развеселиха. А госпожа Каролин, която продължаваше да седи, замахна с жест на примирение и съгласие.

Щом другите могат да те изядат, защо и ти да не изядеш другите? Такъв е животът. Иначе би трябвало да притежаваш най-висши добродетели или да се уединиш в манастир, където няма съблазни.

— Но чакайте, чакайте! — продължаваше весело той. — Не правете така, сякаш плюете върху парите: първо, е идиотско и, второ, само немошните презират силата... Неразумно ще бъде да се трепете от работа, за да обогатявате другите, без да си вземете законния дял. В противен случай — легнете и спете!

Той ги беше овладял, не им даваше възможност вече да кажат една дума.

— Знаете ли, че много скоро ще сложите в джоба си една много хубава сума!... Почакайте!

И пъргаво като ученик се спусна към масата на госпожа Каролин, взе молив и лист хартия, на който започна да реди цифри.

— Почакайте! Ще ви направя сметката. О, аз я зная вече... При учредяването вие имахте петстотин акции, удвоени веднъж, после пак удвоени, така че понастоящем притежавате две хиляди. Значи, ще имате три хиляди след нашата предстояща емисия.

Амлен се опита да го прекъсне.

— Не, не! Аз зная, че вие имате с какво да ги платите — първо, с тристата хиляди франка от наследството и, второ, с вашия милион от Садова... И вижте какво, вашите първи две хиляди акции ви струваха четиристотин и тридесет и пет хиляди франка, следващите хиляда ще ви струват осемстотин и петдесет хиляди франка, или всичко един милион двеста осемдесет и пет хиляди франка... Значи, ще ви останат още петнадесет хиляди франка за дребни разходи, без да смятаме месечното ви възнаграждение от тридесет хиляди франка, които ще увеличим на шестдесет хиляди.

Двамата го слушаха замаяни и накрай се увлякоха силно в тия цифри.

— Нали добре виждате, че постъпвате, честно, че си плащате всичко, което вземате... Но дотук изброявах дреболии. Искан да стигна до следното...

Той стана, размаха победоносно листа.

— При курс три хиляди вашите три хиляди акции ще ви дадат десет милиона.

— Как така при курс три хиляди! — извикаха те, протестирайки с жестове срещу тази упоритост в лудостта.

— Ами, разбира се! Аз строго ви забранявам да продавате преди това, зная как да ви попреча, да, със сила, с правото, което имам, да преча на приятелите си да правят глупости... Мене ми трябва курс три хиляди и ще го имам!

Какво да се отговори на този ужасен човек, чийто пронизващ глас, наподобяващ кукуригане на петел, звънтеше победоносно? Те отново се засмяха, като престорено вдигнаха рамене. Заявиха му, че много не се вълнуват, тъй като този прекрасен курс никога няма да бъде достигнат. Сакар пак бе седнал до масата, където започна други изчисления — собствената си сметка. Беше ли платил, щеше ли да плати спойте три хиляди акции? Това съвсем не беше ясно. Може би той притежава дори много повече акции; това обаче трудно можеше да се узнае, защото и самият той си служеше с подставените лица на дружеството, така че как да се разбере кои акции му принадлежат лично? Моливът изписваше безкрайни колонки от цифри. После той светкавично задраска всичко и смачка листа. Това, което бе изчислил, плюс двата милиона, извлечени от калта и кръвта при Садова, беше неговият дял.

— Имам среща и затова ще ви оставя — каза той, като взе шапката си. — Но нали се разбрахме за всичко? След осем дни — заседание на управителния съвет, а непосредствено след това — извънредното общо събрание, на което ще се гласува.

Останали сами, уплашени и уморени, госпожа Каролин и Амлен замълчаха за минута, като се гледаха един друг.

— Какво да се прави? — заяви най-сетне той, отговаряйки на тайните размисли на сестра си. — Ние сме се хванали на хорото и ще трябва да останем. Той с право казва, че ще е глупаво да се отказваме от това богатство. Аз винаги съм се смятал само човек на науката, които носи вода във воденицата; и съм занесъл, надявам се, бистра и изобилна вода — прекрасни предприятия, на които банката дължи бързото си процъфтяване. Така че, понеже не може да му се направи никакъв упрек, не трябва да се обезкуражаваме, а да продължаваме да работим!

Тя бе станала от стола си и залитайки, промълви:

— Ах, тия пари!... Тия пари!...

И задавена от непреодолимо вълнение при мисълта, че тия милиони ще се стоварят върху тях, тя увисна на врата му и заплака. Навярно от радост, от щастие, че най-сетне ще бъде достойно възнаградена за своята интелигентност и за своя труд; но тя плачеше и от мъка, от някаква мъка, чиято причина не можеше да определи точно, но мъка, в която има и срам, и страх. Той се пошегува с нея и те пак се престориха на весели, но всъщност бяха още неспокойни, смътно недоволни от самите себе си, замесени в мръсно съучастничество, което тайно измъчваше съвестта и на двамата.

— Да, той има право — повтори госпожа Каролин — Всички правят така. Това е животът!

Управителният съвет се събра в новата зала на великолепната сграда на улица „Лондон“. Тя не приличате на влажния салон с бледото зеленикаво отражение от съседната градина, а беше просторно помещение, осветлявано с четири прозореца откъм улицата, чийто висок таван и украсените с големи картини величествени стени блестяха от позлата. Фотьойлът на председателя приличаше на истински трон, извисяваше се над другите фотьойли, които, великолепни и строги, бяха подредени като за заседание на кралски министри около огромна маса, застлана с покривка от червено кадифе. А върху монументалната от бял мрамор камина, в която през зимата горяха дърва, беше поставен папски бюст с приятно и изящно лице, което сякаш хитро се присмиваше, че се намира там.

Сакар беше успял да спечели всички членове на съвета, като просто беше ги купил повечето от тях. Благодарение на него маркиз Дьо Боен, компрометиран в една сделка с подкуп, равна на мошеничество, бе успял да потуши скандала, обезщетявайки ограбената фирма; по този начин той се превърна в негово покорно създание и без да престане да държи високо главата си, този представител на аристокрацията си остана най-голямо украшение на съвета. Също и Юре, откакто Ругон го изгони заради телеграмата със съобщението за отстъпването на Венеция, се беше изцяло отдал на Световната банка, чийто представител бе в Законодателната комисия, ловеше за нея риба в калните води на политиката, като запазваше се себе си най-големия дял от своите дръзки търгашески сделки, които можеха един ден да го хвърлят в затвора Мазас. А виконт Дьо Робен Шаго, подпредседателят, бе получил като тайна премия сто хиляди

франка, за да подписва безогледно документите през цялото дълго отсъствие на Амлен; на банкера Колб също се плащаше за любезната му пасивност, макар че той използваше в чужбина могъществото на банката, която дори излагаше в своите арбитражни операции; а и на Седий, търговеца на коприна, претърпял загуба при някаква страшна ликвидация, Сакар бе заел огромна сума, която той не можеше да върне. Само Дегремон пазеше своята пълна независимост спрямо Сакар, който все пак понякога се безпокоеше, макар че този любезен човек биваше винаги мил към него, канеше го на своите приеми и подписваше всичко също така без възражения с благоразположението на скептичния парижанин, който счита, че всичко върви добре, докато и той печели.

Този ден, въпреки извънредно голямото значение на заседанието, управителният съвет се занимава с въпросите също така бързо, както друг път. Беше станало навик в практиката — работеше се сериозно само в малките заседания на всяко 15 число от месеца, а на големите събрания в края на месеца просто тържествено одобряваха решенията. Членовете на управителния съвет проявяваха такова безразличие, че имаше опасност да се съставят все еднообразни протоколи, отразяващи по един и същ начин всеобщото одобрение, ако не се съчиняваше, че някои членове проявяват съмнения, възражения и изобщо цели въображаеми дискусии, на които никой не се учудваше, когато ги четяха на следващото заседание, и всички ги подписваха, без да се присмиват.

Дегремон се беше спуснал към Амлен и стиснал ръцете му, защото знаеше вече хубавите, големите новини, които той носеше.

— О, скъпи ми председателю, колко съм щастлив, че мога да ви поздравя!

Всички го заобиколиха, приветствуваха го, дори и Сакар, сякаш не го бе виждал още; и когато заседанието бе открито, когато започна четенето на доклада, който той трябваше да направи пред общото събрание, те го изслушаха с внимание, каквото никога досега не бяха проявявали. Постигнатите хубави резултати, великолепните обещания занаят, умело замисленото увеличение на капитала, което същевременно покриваше старите акции — всичко бе прието с възторжени поклащания на глава. И никой не се опита да иска обяснения. Всичко вървеше отлично. Само Седий бе открил някаква

грешка в цифрите, обаче се споразумяха дори да не отбелязват забележката му в протокола, за да не се наруши пълното единство на членовете, които, обзети от ентузиазъм, бързо подписаха всичко един след друг, без никакво възражение.

Заседанието завърши, всички станаха, като се смееха и шегуваха в блестящата от позлата зала. Маркиз Дьо Боен описваше един лов във Фонтенбло; депутатът Юре, който бе ходил в Рим, разказваше как бе донесъл благословията на папата. Колб бе изчезнал, като избърза за някаква среща. На останалите членове на управителния съвет, на фигурантите, Сакар на тих глас нареждаше какво поведение да държат на предстоящото събрание.

Обаче Дегремон, на когото виконт Робен Шаго досаждаше с пресилените похвали за доклада на Амлен, хвана под ръка минаващия край него директор и му прошепна на ухото:

— Да не се увличаме много, ей!

Сакар се спря изведнъж и го погледна. Той си спомняше колко много се бе двоумил в началото дали да го привлече в делото, понеже го знаеше, че не е много сигурен човек.

— О, които ме обичат, ме следват! — отвърна той на много висок глас, така че всички да го чуят.

След три дни извънредното общо събрание се състоя в голямата празнична зала на хотел „Лувър“. Бедният гол салон на улица „Бланш“ беше неподходящ за този тържествен случай, искаха да заседават в парадна обстановка, лъхаща още на военен банкет и сватбен бал. Според статута най-малко двадесет акции даваха право на участие в събранието; явиха се над хиляда и двеста акционери, имащи право на четири хиляди и няколко гласа. Близо два часа минаха в изпълнение на формалностите — проверка на картите и разписване в списъците. Шум от весели разговори изпълни залата, в която вече се намираха всички членове на управителния съвет и много от висшите чиновници на Световната банка. Тук сред група акционери беше и Сабатани, който с ласкав глас говореше за Ориента, за своята страна, описваше удивителни истории, сякаш там човек трябваше само да се наведе, за да загребе пари, злато и скъпоценни камъни; и Можандр, който, съблазнен от повишението, през месец юни се бе решил да купи петдесет акции от Световната банка по курс хиляда и двеста, го слушаше със зяпнала уста, очарован от собствения си нюх; в същото

време Жантру, който, откакто бе забогатял, напълно бе затънал в пиянство и разврат, се кискаше и кривеше уста, защото още не бе изтрезнял от снощното преливане. Амлен, председателстващ по право, откри събранието и след като посочиха бюро, преизбраният за комисар ревизор Лавиниер, който мечтаеше в края на бюджетната година да влезе в управителния съвет, бе поканен да прочете доклада за финансовото положение на дружеството, към 31 декември — така постановяваше статутът, за да може отрано да се контролира предварителният баланс, за който ще стане въпрос. Той спомена баланса за миналата отчетна година, представен на редовното събрание през месец април, именно този великолепен баланс, който показваше чиста печалба от единадесет милиона и половина и който бе позволил, освен отчисленията от пет на сто за акционерите, десет на сто за членовете на управителния съвет и десет на сто за резервния фонд, да се раздадат още тридесет и три на сто дивиденди. После с поток от цифри доказваше, че сумата тридесет и шест милиона, показана като приблизителна печалба от упражнението на текущия бюджет, не само че не е преувеличена, но била под най-скромните очаквания. Нямащо съмнение, той бил напълно уверен, защото най-добросъвестно проучил предложените му за проверка документи; обаче няма нищо по-измамно от подобни цифри, защото, за да се провери основно един счетоводен отчет, трябвала се изработи изцяло нов отчет. Впрочем акционерите не слушаха. Само няколко вярващи, Можандр и други — дребните акционери, които имаха по един или два гласа — поглъщаха всяка цифра сред нестихващия шепот на разговорите. Проверката на комисаря контролор нямаше никакво значение. Благоговейно мълчание настъпи едва когато стана Амлен. Избухнаха аплодисменти още преди той да си отвори устата, ръкопляскаха на усърдието, на гениалната упоритост и мъжество на този човек, който бе отишъл толкова далече, за да търси бъчви със злато, което да изсипе в Париж. И от този миг растящият възторг към него се превърна в апотеоз. Акламираха, когато той наново спомена за миналогодишния баланс, на който никой не обърна внимание при отчета на Лавиниер. Но особена радост предизвикаха преценките за бъдещия баланс: милиони от обединените параходства, милиони от сребърната мина в Кармел, милиони от турската национална банка; сметката беше безкрайна, тридесет и шестте милиона се натрупваха

лесно, съвсем естествено, падаха с оглушителен шум като от водопад. После хоризонтът още се разшири пред бъдещите операции. Появи се главната компания на източните железници най-напред с нейната централна железопътна линия, строежът на която беше предстоящ, след това разклоненията ѝ, цялата мрежа на модерната индустрия, хвърлена върху Азия, триумфално връщане на човечеството в неговата люлка, възраждане на цял един свят; а между другото в невидимата далечина се очертаваше това, за което не се приказваше, загадката, венецът на делото, който щеше да удиви народите. И единомушието бе пълно, когато в заключение Амлен започна да обяснява резолюциите, които ще предложи за гласуване на събранието: увеличение на капитала на сто и петдесет милиона, пускане на нови сто хиляди акции с премията на тези нови акции и от печалбите на следващия баланс, който вече предварително се очертавал. Гръм от одобрения посрещна тази гениална идея. Над главите на присъстващите се издигаха големите ръце на Можандр, който ръкопляскаше с всички сили. Членовете на управителния съвет и чиновниците от банката, които седяха на първите редици, беснееха начело със Сабатани, който се бе изправил и крещеше: „Браво! Браво!“ като в театър. Всички резолюции бяха гласувани с ентузиазъм.

Между другото Сакар беше подготвил един инцидент, който избухна веднага след това. Той беше сигурен, че го обвиняват в спекулации, и затова искаше да премахне и най-малкото съмнение на недоверчивите акционери, ако имаше такива в залата.

Стана подготвеният от него Жантру и с патетичен глас каза:

— Господин председателю, мисля, че ставам изразител на мнозина акционери, като поискам да се потвърди, че дружеството не притежава нито една от своите акции.

Амлен, който не беше предупреден, се смути за миг. Инстинктивно той се обърна към Сакар, незабележим досега на мястото си, който изведнъж се изправи и опери малкия си ръст, за да отговори със своя пронизителен глас:

— Нито една, господин председателю!

След този отговор, необяснимо защо, отново избухнаха викове „Браво“. В действителност той лъжеше, обаче истина бе, че дружеството нямаше нито една акция на свое име, тъй като задържаните акции се водеха на Сабатани и други подставени лица. И

това бе всичко, хората продължаваха да ръкопляскаат и си отидоха много весело и шумно.

Подробната информация, отпечатана във вестниците, произведе през следващите дни силно впечатление на Борсата и в цял Париж. Жантру беше приготвил за този именно момент огромен залп от реклами, най-оглушителния, какъвто не беше правен отдавна в печата; той дори прибягна до разпространението на пикантната шега, че накарал някои достъпни дамички да татуират по най-интимните и потайни места на телата си следните думи: „Купувайте акции от Световната банка.“ Най-сетне успя да извърши и най-големия си удар — да купи „Финансов бюлетин“, стар, авторитетен вестник, който от дванадесет години се ползуваше с безкористна честност. Цената беше висока, обаче с това бе завоювана сериозната клиентела — страхливите буржоа, предпазливите богаташи, всички притежатели на пари, които уважаваха себе си. За две седмици на Борсата курсът достигна хиляда и петстотин; а през последната седмица на август след няколко последователни скока — до две хиляди. Пристрастяването се засилваше, пристъпът се увеличаваше всеки час от заразителната треска на ажиото. Купуваха, купуваха дори най-мъдрите, убедени, че курсът ще продължава да се повишава, ще се повишава безкрайно. Разкриваха се тайнствените пещери на „Хиляда и една нощ“ и несметните съкровища на халифите се предоставяха на алчния Париж. И сякаш всички мечти, споделяни шепнешком от месеци насам, се осъществяваха пред омагьосаната публика: люлката на човечеството отвоювана, заровените в пясъка древни градове по крайбрежието ще възкръснат. Дамаск, после Багдад, после Индия и Китай ще бъдат експлоатирани от нахлулата там група наши инженери. Наполеон не можа да постигне нищо с оръжие, сега Ориентът ще бъде покорен от финансовата компания, която ще хвърли там цяла армия от кирки и ръчни колички. Азия ще бъде завладяна с влагане на милиони, за да се извлекат милиарди. Най-много тържествуваше кръстоносният поход на жените в следобедните среши, на големите вечерни светски приеми, около масите и в алковите. Те бяха предвидили всичко: Константинопол беше взет, скоро ще имат Бруса, Ангора и Алеп, а по-късно Смирна, Трапезунд, всички обсадени от Световната банка градове, и най-сетне ще настъпи денят, в които ще притежават последния град, свещения град, който не смееха да

споменат, който беше, така да се каже, светата цел на далечната експедиция. Бащите, съпрузите, любовниците, жертва на тази пламенна страст у жените, правеха поръчките си при борсовите посредници с думите: „Както повелява божата воля!“ Накрай дойде и страшната навалица на дребните, на тълпата, която трополи след големите армии, страстта премина от приемните в кухните, от буржоата в работника и в селянина и хвърли в безумен галоп милиони бедни хора, купили само една, само три-четири или десет акции; между тях портиери пред пенсиониране, стари госпожици, живеещи с котките си, провинциални пенсионери с дневен бюджет от десет су, селски свещеници, раздали всичко на бедните си енориаши, цялата маса мършави и изгладнели дребни рентиери, които всяка борсова катастрофа измита като епидемия и с един удар натрупва в обща братска могила.

Този възторжен интерес към акциите на Световната банка, чийто курс се повишаваше като понесен от божествен вятър, се проявяваше под звуците на музиките, които все по-силно свиреха в Тюйлери и Марсово поле, на непрекъснатите празници, с които изложението подлудяваше Париж. Знамената плющяха по-звънко в тежкия въздух на горещите дни и всяка вечер обленият в светлини град блестеше под звездите като огромен дворец, в който пиршествата продължаваха до зори. Веселбите се пренасяха от къща в къща, улиците бяха опиянени, облак от диви животински изпарения, дим от угощенията, пот от съвокупленията — всичко отлиташе към хоризонта, над керемидите се стелеше нощта на Содом, на Вавилон и Ниневия. От май императори и крале от четирите краища на света бяха дошли на поклонение, не спираха шествията от тия близо сто владетели и владетелки, принцове и принцеси. Париж бе преизпълнен от величества и височества; беше акламирал императора на Русия и императора на Австрия, султана и вицекраля на Египет, беше се навеждал над каляските, за да види отблизо краля на Прусия, след когото господин Бисмарк вървеше като вярно куче. Непрекъснати приветствени залпове кънтяха пред Дома на инвалидите, а тълпата се трупаше в изложението, разнасяше славата на огромните и злокобни оръдия на Круп, които излагаше Германия. Почти всяка седмица полилеите на Парижката опера пламваха за някакво официално празненство. Малките театри и ресторанти бяха препълнени, тротоарите станаха тесни за придошлия поток от

проститутки. И Наполеон III сам пожела лично да раздаде наградите на шестдесетте хиляди изложители при такава церемония, която с пищността си надмина всички други — една слава, блеснала върху челото на Париж, разцвела на империята; на тържеството се появи императорът в измамлива феерия, като господар на Европа; той говореше спокойно и властно, обещавайки мир. А същия ден в Тюйлери научиха за страхотната катастрофа в Мексико, за екзекутирането на император Максимилиан и за напразно пролетите от Франция кръв и злато; криеха тази новина, за да не помрачат празненствата. Това беше първият погребален камбанен звън в края на прекрасния слънчев ден.

И тогава, сред тази слава, сякаш и звездата на Сакар се извиси още и заблестя най-ярко. Най-сетне след толкова години на усилия той вече притежаваше богатството и то му беше роб, лично негово, нещо свое, с което разполага, което държи под ключ, живо, материално! Колко пъти досега лъжата бе изпълвала касите му, колко милиона бяха изтекли през всевъзможни и неизвестни дупки! Но сега това не беше измамно, привидно богатство, а истинско мощно златно царство, тронясано върху пълни чували; и това царство той не го владееше като онзи Гундерман благодарение на пестеливостта на цяло поколение банкери, а беше го завоювал сам лично с един удар като дързък капиталист и се гордееше високомерно с тази победа. Често по време на своите сделки из Европа той се бе издигал високо, но никога не бе почувствувал както сега покорения Париж така смирен в краката му. И той си спомняше деня, в който, след последното си разорение, обядвайки у Шампо, усъмнен в своята звезда, хвърляше към Борсата алчни погледи, разтърсен от силно желание да започне всичко отново, за да завладее пак всичко в яростта си да отмъсти. Така че в този час, когато пак беше станал господар, изпитваше неутолима жажда за наслади! Щом като повярва, че е всемогъщ, най-напред изгони Юре и натовари Жантру да отпечата срещу Ругон статия, в която от името на католиците открито да обвини министъра, че играе двойствена роля по римския въпрос. Това беше окончателно обявяване на война между двамата братя. След конвенцията от 15 септември 1864 година и най-вече след Садова клерикалите се преструваха, че са много загрижени за положението на папата: и оттогава „Есперанс“, подновявайки своята предишна ултрамонтанска политика, атакува ожесточено либералната

империя, началото на която сложиха декретите от 19 януари. Едно изказване на Сакар се разнасяше в Камарата: той казваше, че въпреки голямата си привързаност към императора би се покорил на Анри V, вместо да остави революционния дух да доведе Франция до катастрофи. А след това, тъй като дързостта му растеше успоредно с успехите му, той престана да крие своя план за атака на голямата еврейска банка в лицето на Гундерман — целта беше да направи пробив в милиарда, да го щурмува и накрай да го плени. Световната банка, която така чудотворно се бе разраснала, банката, подкрепяна от цялото християнство, защо да не стане след няколко години пълен господар на Борсата? И самият той се държеше като съперник, като съседен крал, еднакво могъщ, изпълнен с войнствено самохвалство; в същото време Гундерман, все така флегматичен, без дори иронично да се усмихне, продължаваше да дебне и да изчаква, много заинтересован само от непрекъснатото повишаване на акциите, като човек, чиято сила е в търпението и логиката.

Страстта издигаше Сакар и тази страст щеше да го погуби. Отдаден на своите апетити, той искаше да открие в себе си шесто чувство, за да бъде удовлетворен. Госпожа Каролин, която бе успяла да си наложи да се усмихва винаги, дори и когато сърцето и кървеше, си оставаше негова приятелка, която той слушаше с едно почти съпружеско уважение. Баронеса Сандорф, чиито тъмни клепачи и червени устни решително лъжеха, вече започна да не го забавлява — беше все така ледено студена, въпреки извратеното си любопитство. Всъщност и самият той никога не бе изпитвал силни вълнения, тъй като принадлежеше към оня свят на паричните сделки, който е твърде зает, утолява страстите си в други неща и за любовта заплаща месечно. Така че, възседнал купа от новите си милиони, когато се сещаше за жена, той решаваше да си купи някоя много скъпа, за да се покаже с нея пред цял Париж, както би си купил голям брилянт просто от суета да го закачи на вратовръзката си. Нима това не беше прекрасна реклама? Нима човекът, който бе способен да плати много пари за една жена, не притежава завидно богатство? Изведнъж изборът му се спря на госпожа Дьо Жьомон, у която бе вечерял два-три пъти заедно с Максим. Тя беше още твърде хубава тридесет и шест годишна жена с правилни и строги красиви черти като на Юнона, а голямата ѝ слава се дължеше на това, че императорът ѝ бе платил сто хиляди франка за

една нощ, освен ордена за съпруга ѝ, един възпитан мъж, чието единствено достойнство бе, че е съпруг на жена си. Двойката живееше нашироко, ходеше навред — в министерствата, в двореца, добиваше средства от редки и избрани сделки, задоволяваше се с три-четири нощи през годината. Знаеше се, че това струва страшно скъпо, обаче нямаше нищо по-изискано. И Сакар, особено възбуден от желанието да опита това кралско парче, стигна в своето предложение до двеста хиляди франка, тъй като отначало съпругът се мръщеше пред този съмнителен бивш финансист, като намираше, че е много незначителна личност и с компрометиран морал.

Все по същото време малката госпожа Конен решително отказа да се забавлява със Сакар. Той много често посещаваше книжарницата на улица „Фейдо“, като постоянно купуваше бележници, силно съблазняван от тази прекрасна блондинка, розова и закръглена, с пухкава светла копринена коса, наподобяваща къдрава, миловидна овчица, винаги ласкава и весела.

— Не, не искам, с вас — никога!

Когато тя кажеше никога, това беше окончателен отказ и нищо не можеше да я накара да промени решението си.

— Но защо? Аз добре ви видях един ден с едного, когато излизахте от хотела в пасажа „Панорами“...

Тя се изчерви, но не престана да го гледа смело в очите. В този хотел, собственост на една стара дама, нейна приятелка, тя наистина се срещаше с някои господа от Борсата, на които от прищявка си позволяваше да се отдаде по време, когато нейният добър съпруг правеше тефтери, а тя трябваше да обикаля из Париж за разни доставки на магазина.

— Младият Гюстав Седий ви е любовник.

С красив жест тя възрази. Не, не! Тя нямала любовник. Нито един мъж не би могъл да се похвали, че я е притежавал два пъти. За каква я смятал той? Веднъж — да! И то случайно, за удоволствие, без да има каквито и да било последици! И всички си оставали нейни приятели, много благодарни, много дискретни.

— Значи, защото аз не съм вече млад?

Но с нов жест, продължавайки да се смее, тя като че ли искаше да каже, че за нея няма значение възрастта! Била се срещала с не много млади, с не много красиви, дори често с доста бедни мъже.

— Тогава защо, кажете защо?

— Боже мой! Много просто... Защото не ми харесвате. С вас — никога!

И въпреки това тя си оставаше много любезна, отчаяна на вид, че не може да го удовлетвори.

— Слушайте — подзе той грубо, — ще дам каквото поискате... Искате ли хиляда, искате ли две хиляди само за един път?

При всяко увеличение, което правеше, тя любезно клатеше отрицателно глава.

— Искате ли... Слушайте, искате ли десет хиляди, искате ли двадесет хиляди?

Тя нежно го спря, като постави малката си ръка върху неговата.

— Нито десет, нито петдесет, нито сто хиляди! Колкото и да увеличавате, аз ще казвам не, винаги не!... Нали добре виждате, че не нося никакво бижу. О, предлагали са ми, и то какви не неща, и пари, и всичко! Аз не искам нищо. Не ми ли е достатъчно удоволствието?... Но разберете, моят съпруг ме обича с цялото си сърце и аз също много го обичам. Много честен човек е моят съпруг. Така че аз никога няма да го убия, като го накарам да страда... Какво искате да направя с вашите пари, щом като не мога да ги дам на съпруга си? Ние не сме нещастни, един ден ще се откажем от работата си с добро състояние, така че аз приемам в книжарницата ония господата, моите приятели, които продължават да бъдат наши клиенти... О, аз съвсем не искам да се изкарам по-безкористна, отколкото съм! Ако бях сама, щях да си помисля. Само че, нека ви кажа още веднъж, можете ли да си представите, че моят съпруг ще вземе вашите сто хиляди франка срещу прекараната от мен нощ... Не, не, дори и за милион!

И тя се заинати. Раздразнен от тази неочаквана съпротива, Сакар упорствува така в продължение почти на цял месец. Тя го смущаваше със своето засмяно лице, с големите си, нежни и съчувствени очи. Как така с парите да не може да се постига всичко? Тази жена, която други са притежавали срещу нищо, отказва да му се отдаде срещу безумна цена! Тя казваше „не“, налагаше волята си. Той жестоко страдаше в своя триумф, сякаш от съмнение в могъществото си, от тайно разочарование в силата на златото, което досега считаше за всемогъщо и пълновластно.

Но една вечер той все пак изпита пълно удовлетворение на своята суета. Това беше кулминационният миг в неговия живот. Министерството на външните работи даваше бал по случай изложението и той избра именно този празник, за да изяви публично щастията си от прекараната нощ с госпожа Дьо Жьомон; всъщност при всички сделки с тази красива персона в условията беше предвидено, че щастливият обладател има право да се покаже веднъж с нея и по този начин приключението да получи желаната разгласа. Така че към полунощ, когато голите рамене се притискаха към черните фракове под яркото осветление на полилеите, в салоните влезе Сакар под ръка с госпожа Дьо Жьомон; съпругът ѝ ги следваше. При появяването им групите се отдръпнаха, отвориша широка пътека за тази излагаща се на показ прищявка на стойност двеста хиляди франка, на този скандален факт на необуздани апетити и на безумно разточителство. Хората се усмихваха, шушукаха си, развеселени и добродушни сред опияняващия аромат на корсажите и далечните унасящи звуци на оркестъра. Обаче в друг един салон съвсем друг поток от любопитни се притискаше около някакъв гигант в бяла великолепа и ослепителна кавалерийска униформа. Беше граф Бисмарк, чийто висок ръст стърчеше над всички глави; той имаше широка, усмихната уста, големи очи, едър нос, масивни челюсти, над които висяха мустаци като на някой варварин завоевател. След Садова той даде Германия на Прусия; отдавна отлаганите съюзнически договори срещу Франция бяха подписани преди няколко месеца, и войната, която едва не избухна през май във връзка с Люксембургския инцидент, сега вече беше неизбежна. Когато Сакар тържествуващ прекоси салона под ръка с госпожа Дьо Жьомон и следван от съпруга, граф Бисмарк като добродушен гигант-присмехулник за миг престана да се смее, за да ги погледа любопитно как минават.

IX

Госпожа Каролин отново остана сама. Амлен престоя в Париж до първите дни на ноември заради формалностите по окончателното утвърждаване на дружеството с капитал сто и петдесет милиона франка; пак той, по желание на Сакар, ходи при нотариуса Льолорен на улица „Сент Ан“ за узаконяване на декларациите, потвърждаващи, че всички акции са изкупени и че капиталът е внесен, което не беше вярно. После той замина за Рим, където трябваше да прекара два месеца, за да проучи важните въпроси, за които не говореше — навярно неговата прословута мечта за папата в Ерусалим, както и за един друг много важен и практически осъществим проект — за превръщането на Световната банка в Католическа банка, защитаваща интересите на християните от цял свят, една огромна машина, предназначена да смаже, да помете от земното кълбо еврейската банка; и оттам той смяташе да се завърне още веднъж в Ориента, където го зовяха работите по строежа на железопътната линия от Бурса за Бейрут. Беше отпътувал щастлив от бързото процъфтяване на банката, напълно убеден в нейната непоколебима здравина, и в душата му се таеше само смътното безпокойство от този много голям успех. Обаче в навечерието на заминаването си той разговаря със своята сестра, на която настоятелно препоръча да не се поддава на всеобщото увлечение и да продаде техните акции, ако курсът им надхвърли две хиляди и двеста франка, защото се готвел лично да протестира срещу това непрекъснато повишение, което считаше за безумно и опасно.

Веднага щом като остана сама, госпожа Каролин се почувствува още по-неспокойна в пренагрялата среда, в която живееше. В началото на първата седмица на ноември курсът стигна до две хиляди и двеста; и около нея имаше само възторзи, викове на благодарност и безгранична надежда: Дъжоа се разтапяше от признателност, майката и дъщерята Дьо Бовилие я считаха за равна, като приятелка на бога, която ще възкреси тяхната древна фамилия. Химн от благословии се възнасяше от щастливата тълпа от малки и големи хора — дъщерите

най-сетне си имаха зестри, бедните, ненадейно забогатели, си бяха осигурили рента, богатите изгаряха от ненаситната радост, че са станали още по-богати. На другия ден след изложението в Париж, опиянен от удоволствия и могъщество, беше настъпил само един час — часът на вярата в щастието, увереността в безграничната сполука. Курсът на всички ценни книжа се беше покачил, най-несигурните намираха наивници, които им вярваха. Един поток от съмнителни сделки издуваше пазара, препълваше го до пукване, докато отдолу звънтеше като празен съд, действително изчерпан от една кралска власт, която много се беше наслаждавала, изразходвала милиарди в големи мероприятия, угояваха с огромни заеми кредитни банки, чиито разтворени каси бяха напълно изтърбушени. В това главозамайване още при първото пропукване щеше да настъпи погром. И навярно госпожа Каролин имаше такова тревожно предчувствие, когато сърцето ѝ се свиваше при всеки нов скок в курса на Световната банка. Не се разнасяше никакъв лош слух, едва се долавяше едно леко потрепване на играчите на понижение, които бяха озадачени и укротени. Все пак тя чувствуваше, че не всичко е в ред, че нещо вече подриваше сградата, но какво точно — не можеше да се определи; и тя бе принудена да чака, изправена пред блясъка на увеличаващия се триумф, въпреки тия леки сътресения, които предвещават катастрофите.

Впрочем госпожа Каролин има друга неприятност. В Дома за трудово възпитание най-сетне бяха доволни от Виктор, който бе станал мълчалив и потаен; досега тя не бе разказала нищо на Сакар само поради някакво необикновено чувство на стеснение и отлагаше това от ден на ден, измъчвана от срама, който той щеше да изпита. От друга страна, Максим, на когото по това време тя върна от своя джоб двете хиляди франка, и се подиграваше по повод четирите хиляди франка, които Буш и Мешен още искаха от нея: тия хора я ограбвали, баща му щял да се ядосва. Така че тя отблъскваше вече постоянните искания на Буш, който настояваше за остатъка от обещаната сума. След безбройните постъпки той най-сетне се разсърди още повече, защото възкресяваше старата си идея да изнуди Сакар, след като последният бе стигнал до това високо положение, което изискваше да се страхува от скандал. Така че един ден, разярен, че нищо не е извлякъл от този хубав случай, той реши да се отнесе лично до Сакар и му написа

писмо, с което го канеше да отиде в кантората му, за да се запознае с някакви стари книжа, намерени в една къща на улица „Арп“. Споменаваше и номера на къщата, намеждаше ясно за старата история, която ще го разтревожи и ще го принуди да се яви. Именно това писмо, занесено на улица „Сен Лазар“, попадна в ръцете на госпожа Каролин, която позна почерка. Тя се разтрепери и се попита за миг дали не трябва да изтича у Буш и да се разплати с него. После си каза, че той може би за съвсем друго нещо или пък че се удава случай друг някой да бъде затруднен с това доверително обяснение, и, развълнувана, дори се почувствува щастлива. Но вечерта, когато Сакар се прибра и отвори пред нея писмото, тя видя, че той стана сериозен, и си помисли, че се отнася само за някакво парично затруднение. Всъщност той дълбоко бе изненадан и усети някакъв долен замисъл, гърлото му се стегна при мисълта, че попада в толкова мръсни ръце. Със спокоен жест постави писмото в джоба си и реши, че ще отиде на срещата.

Изминаха дни, настъпи втората половина на ноември и Сакар всяка сутрин отлагаше посещението, зашеметен от потока, който го влечеше. Курсът от две хиляди и триста франка бе надминат, той беше възхитен, макар че чувствуваше в Борсата някаква съпротива, която нарастваше едновременно с безумното повишаване: очевидно имаше група играчи на понижение, които, още боязливи, заемаха позиции и започваха борбата с прости схватки от предния пост. И на два пъти той се принуди да даде лично ордери за покупки от името на подставени лица, за да не бъде спряно възходящото повишение на курсовете. С това закупуване на собствените си акции дружеството започваше да се самоизяжда.

Една вечер Сакар, съвсем съкрушен от вълнение, не можа да се въздържи да не заговори на госпожа Каролин:

— Вярвам, че ще стане горещо. О, много сме силни, много им пречим!... Подушвам Гундерман, това е неговата тактика: ще започне постоянно да продава — еди-колко си днес, повече утре, увеличавайки сумата, докато ни разклати...

Тя го прекъсна със сериозния си глас:

— Ако има от Световната банка, той има основание да продава.

— Как така има основание да продава?

— Разбира се, нали моят брат каза: от две хиляди нагоре курсовете са напълно безумни.

Той я изгледа и излезе извън кожата си.

— Продавайте и вие тогава, осмелете се да продавате и вие самата... Да, играйте срещу мене, щом искате разорението ми...

Тя леко се изчерви, защото точно предишния ден беше продала хиляда от акциите си, за да изпълни нареждането на брат си, и беше се утешила с тази продажба като с една закъсняла честна постъпка. Но понеже не я питаше направо, тя не му призна, още повече смутена, защото топ добави:

— Вчера също е имало настъпление, уверен съм. На борсата се появи цял пакет с акции, курсът сигурно щеше да се огъне, ако не бях се намесил... Гундерман не прави такива удари. Неговата система е по-бавна, но затова пък по-съкрушителна с течение на времето... Ах, мила моя, аз съм много сигурен, но все пак треперя, защото нищо не е да защитаваш живота си, най-страшното е да защитаваш парите си и парите на другите.

И наистина от този момент Сакар престана да принадлежи на себе си. Той беше човекът на милионите, които печелеше, тържествувайки, но непрекъснато живееше под заплахата да бъде победен. Той дори не намираще време да отиде да види баронеса Сандорф в малкия приземен етаж на улица „Комартен“. Всъщност тя го бе отегчила с фалшивостта на пламенните си очи, тази студенина, която не можеше да бъде прогонена дори с перверзните ѝ опити. Освен това беше преживял същата неприятност, каквато самият той бе причинил на Делкамбр: една вечер, поради глупостта на камериерката, той беше влязъл в момента, когато баронесата се намираще в обятията на Сабатани. В бурното обяснение, което бе последвало, той се успокои след пълната изповед, че това станало просто от любопитство, несъмнено грешно, но обяснимо. Всички жени говорели, шушукали си за онова толкова голямо нещо на Сабатани, че тя не могла да устои на желанието си да го види. И Сакар ѝ прости, когато на неговия груб въпрос тя отговори, че, ей богу, не било нещо удивително. Той се срещаше с нея само веднъж в седмината, не от злопаметност, а защото тя просто го отегчаваше.

И тогава баронеса Сандорф, която чувствуваше това отдръпване, изпадна в предишните си съмнения и колебания. Откакто го

разпитваше в часовете на интимност, тя играеше почти безпогрешно, печелеше много пари, половината от които благодарение на шанса си. Сега вече тя виждаше, че той не иска да отговаря на въпросите ѝ, страхуваше се дори да не би да я лъже, и или шансът ѝ се промени, или той наистина на шега я бе насочил по погрешен път, един ден тя загуби, като последва съвета му. Вярата ѝ бе разклатена. Ако той така я заблуждава, кой ще я ръководи сега? И най-лошото бе, че в Борсата враждебната наеженост срещу Световната банка, отначало съвсем лека, се увеличаваше от ден на ден. Имаше само роптания, не се казваше нищо определено, никакъв факт не нарушаваше солидността на банката. Само се намекваше, че имало нещо, че червеят бил в плода. Това обаче не пречеше увеличението на акциите страхотно да расте.

След една несполучлива операция с италиански ценни книжа баронесата, много загрижена, реши да отиде в редакцията на „Есперанс“, за да се опита да накара Жантру да заговори.

— Хайде, кажете, какво има? Вие трябва да знаете... Световната банка и сега пак има покачване с двадесет франка, а при това се носи слух, никой не може да ни каже какъв, все пак трябва да е за нещо лошо.

Но Жантру беше съвсем равнодушен. Намиращ се при извора на слуховете, които при нужда И сам фабрикуваше, той шеговито се сравняваше с часовникар, който живее сред стотици стенни часовници и никога не знае точния час. Благодарение на информационната си агенция той беше в центъра на всички поверителни съобщения, обаче за него обществото нямаше вече сериозно мнение, защото сведенията му си противоречаха и взаимно се унищожаваша.

— Аз съвсем нищо не зная.

— О, вие не искате да ми кажете.

— Не, не зная нищо, честна дума! Аз самият смятах да дойда при вас, за да ви разпитвам. Сакар не е ли вече любезен?

Тя с жест потвърди това, което той предполагаше: край на връзката поради взаимно отегчение — жената досадна, любовникът охладнял, нежелание и у двамата да разговарят. За миг той съжали, че не бе изиграл ролята на добре осведомен човек, за да отмъсти най-сетне, както сам казваше, на тази малка Ладрикур, чийто баща го посрещаше, като го риташе с ботушите си. Но чувствуваше, че часът

му още не е дошъл; затова продължаваше да я гледа, като размишляваше на висок глас:

— О, колко е досадно, а аз разчитах на вас... защото, нали така, ако предстои някаква катастрофа, човек трябва да бъде предупреден, за да може да се обърне... О, не вярвам, че това ще стане бързо, положението е още много солидно. Само че стават толкова странни неща.

Докато я гледаше така, в главата му зрееше някакъв план.

— Я слушайте — подзе той грубо, — щом Сакар ви зарязва, вие трябва да се сблизите с Гундерман.

За миг тя остана изненадана.

— С Гундерман, защо?... Познавам го малко, срещала съм го в дома на Дьо Роавил и у Келер.

— Толкова по-добре, щом го познавате... Идете да го видите под някакъв предлог, поговорете с него, помъчете се да му станете приятелка... Я си представете: да сте добра приятелка на Гундерман, да управлявате света!

И той започна да се киска пред пикантните картини, които описваше с жест, защото беше известна студенината на евреина и не можеше да има нищо по-силно и нищо по-трудно от това да бъде съблазнен. Разбрала това, баронесата безмълвно се усмихна, без да се разсърди.

— Но защо Гундерман? — повтори тя.

Тогава той ѝ обясни, че Гундерман положително оглавява групата на играчите на понижение, които започваха да маневрират срещу Световната банка. Това топ знаел, имал доказателство. Щом Сакар не бил любезен, не е ли просто предпазливост да завърже добри връзки с противника му, без обаче да скъсва с него? Ще има по един крак във всеки лагер и за деня на битката ще си осигури приятелството на победителя. Той и предлагаше с любезен тон да извърши това изменничество просто като добър съвет. Ако за него работела някоя жена, той щял да спи много спокойно.

— Хм, искате ли да бъдем заедно?... Ще се предупреждаваме, ще си казваме всичко, което научаваме.

И когато той ѝ хвана ръката, тя я дръпна с инстинктивно движение, въобразявайки си друго нещо.

— Ама не, сега не мисля вече за това, понеже сме другари... По-късно вие ще ме възнаградите.

И като се смееше, тя му подаде ръката си, която той целуна. Тя вече не го презираше, забравила какъв лакей е бил, не го виждаше вече в развратната среда, в която потъваше с повехналото лице, с хубавата брада, поляна с абсент, с новия редингот, оцапан с лекета, с лъскавата шапка, издраскана в мазилката на някоя мръсна стълба.

Още на другия ден баронеса Сандорф отиде у Гундерман, който откакто акциите на Световната банка бяха достигнали курса от две хиляди франка, действително водеше цяла кампания за понижение на курса по най-потаен начин — никога не ходеше в Борсата, нито пък имаше там официален представител. Според неговите разсъждения една акция струва преди всичко толкова, колкото е нейната номинална стойност, после толкова, колкото доходът, които може да донесе и който зависи от процъфтяването на предприятието, от успехите на мероприятията. Значи, тя има една максимална стойност, която от благоразумие не трябва да надминава, а щом я надмине поради страстното увлечение на тълпата, увеличението е фалшиво и мъдростта изисква да играеш на понижение на курса, с увереността, че то ще стане. Макар че беше убеден и напълно вярваше в тази логика, топ все пак беше изненадан от бързите победи на Сакар, от тази увеличила се изведнъж мощ, от която голямата еврейска банка започваше да се ужасява. Трябваше колкото се може по-скоро да се повали този опасен съперник, не само за да си възвърне осемте милиона, загубени на другия ден след събитията в Садова, но най-вече за да не трябва да дели господството на пазара с този отвратителен авантюрист, чиито безумни дела успяват като че ли по някакво чудо напук на здравия разум. И Гундерман, отвращавайки се от увлечението, прекаляваше още повече като пресметлив играч, проявяваше студената упоритост на човек-цифра, продължаваше да продава въпреки непрекъснатото повишение, като губеше при всяка ликвидация все по-значителни суми с прекрасната увереност на мъдрец, че просто влага парите си в спестовна каса.

Когато най-сетне баронесата успя да влезе, сред навалищата от чиновници и борсови комисионери и потока от документи за подпис и телеграми за прочит тя видя банкера, разтърсван от ужасна кашлица, която раздираше гърлото му. Въпреки това той беше на поста си от

шест часа сутринта, кашляше и хрочеше, изтощен от умора и все пак на крака. Този ден, в навечерието на един заем за чужбина, просторната зала беше обсадена от множество бързаци посетители, експедитивно посрещани от двама негови синове и един от зетьовете му; а в това време на пода близо до тясната маса, която бе запазил за себе си в дъното, в нишата на един прозорец, три от внучетата му — две момиченца и едно момченце — се караха с пискливи викове за куклата, на която едната ръка и единият крак бяха вече откъснати.

Баронесата веднага каза защо е дошла:

— Скъпи господине, аз исках лично да ви причиня тази досада... Отнася се за една благотворителна лотария...

Тон не я остави да се доизкаже, беше доста щедър и винаги взимаше два билета, особено когато дами, които среща ще в обществото, си даваха труд да му ги предложат.

Трябваше да се извини, един чиновник дойде да му поднесе досието на някаква сделка. Огромни суми произнесоха и двамата.

— Петдесет и два милиона, казахте? А кредитът беше?

— Шестдесет милиона, господине.

— Е добре, увеличете го на седемдесет и пет милиона...

Той пак се обръщаше към баронесата, когато една доловена дума в разговора на зет му с някакъв комисионер го накара бързо да извика:

— В никакъв случай! При курс петстотин осемдесет и седем и петдесет това прави по десет су по-малко на една акция.

— О, господине — каза смирено борсовият комисионер, — някакви си четиридесет и три франка по-малко!

— Четиридесет и три франка! Ами че това е извънредно много! Нима мислите, че аз крада парите? Всеки си знае сметката — това признавам аз!

Най-сетне, за да поговорят свободно, той реши да отведе баронесата в трапезарията, където масата вече беше сложена. Той не беше повярвал на предлога за благотворителната лотария, защото знаеше за връзката й благодарение на полицията, която угоднически го осведомяваше; и съвсем не се съмняваше, че е дошла, подтикната от някакъв сериозен интерес, затова заговори, без да се стеснява:

— Хайде, сега ми кажете това, което имате да ми казвате.

Но тя се престори на изненадана. Нямамо какво да му каже, искала просто да му благодари за добрината.

— Не са ли ви натоварили с някаква поръчка за мене?

И той като че ли бе разочарован, сякаш за миг бе вярвал, че тя идва с тайна мисия от Сакар, с някакво хрумване на този луд.

Сега, когато бяха сами, тя го гледаше, усмихвайки се със своя страстен и лъжлив вид, който толкова излишно възбуждаше мъжете.

— Не, не, нямам какво да ви кажа; а понеже сте толкова добър, по-скоро бих пожелала да ви поискам нещо.

Тя се беше навела към него, докосваше коленете му с нежните си ръце в ръкавици. И започна да се изповядва: разказваше за нещастния си брак с един чужденец, който не можел да разбере нейния темперамент, нито пък нуждите ѝ; обясняваше, че се отдала на играта, за да не загуби общественото си положение.

Най-сетне заговори за своята самота, за необходимостта да бъде съветвана, направлявана върху този страшен терен на борсата, където всяка погрешна стъпка струва много скъпо.

— Но аз мислех, че си имате някой — прекъсна я той.

— О, някой — прошепна тя с жест на дълбоко презрение. — Не, не, никой, нямам никого... Вас бих искала да имам, вас, господаря, бога. И това наистина няма да ви струва нищо, ако сте мой приятел, ако ми казвате по някоя дума, нищо повече от една дума, и то от време на време. Ако знаете само колко щастлива ще ме направите и колко ще ви бъда благодарна, ах, с цялото си същество!

Тя продължаваше да се приближава, обгръщаше го с топлия си дъх и с финия и силен парфюм, който ухаеше от цялото ѝ тяло. Но той не се отдръпна дори, стоеше съвсем спокойно като безжизнена плът, без никаква възбуда за потискане. Докато тя говореше, той, който имаше болен стомах и живееше с млечна храна, взимаше от фруктиерата на масата зърно след зърно грозде и дъвчеше машинално — това бе единственото лакомство, което си позволяваше понякога, в часове на сластолюбие, готов да го изкупи с дни на страдание.

Той се усмихна лукаво като човек, който знае, че е непобедим, когато в миг на самозабрава, разпалена от молбата си, баронесата постави най-сетне върху коляното му своята малка изкусителна ръка с хищни и лукави като змийчета пръсти. Той взе шеговито тази ръка и я отстрани, като каза благодаря с кимане на глава така, както се отказва някакъв излишен подарък. И, без повече да губи време, се насочи право към целта:

— Вижте какво, вие сте много мила, бих желал да ви бъда приятел... Драга моя, всеки път, когато ми донесете един добър съвет, аз се задължавам да ви дам подобен. Идвайте да ми казвате какво правят и аз ще ви казвам какво ще правя. Въпросът е приключен, нали?

Той беше станал и тя трябваше да влезе заедно с него в голямата съседна зала. Тя отлично бе разбрала сделката, която той предлагаше — доносничество, измяна. Но не пожела да отговори, престори се, че иска да говори пак за нейната благотворителна лотария; а той с присмехулно поклащане на глава сякаш прибавяше, че не държи да бъде подпомаган, че логичната, фаталната развръзка въпреки всичко ще дойде малко по-късно може би. И когато най-сетне тя си тръгна, той бе потънал вече в други работи сред необикновенния шум в това хале на капиталите, сред дефилиращите хора от борсата, сред неговите галопиращи чиновници, сред игрите на внучетата си, които бяха откъснали главата на куклата с тържествуващи викове. Седнал до тясната си маса, той се задълбочи в проучването на една хрумнала му ненадейно идея и престана да чува.

Баронеса Сандорф два пъти ходи в редакцията на „Есперанс“, за да разкаже за постъпката си на Жантру, но не можа да се срещне с него. Най-сетне един ден Дьожоа я въведе при него през коридора, където на пейката дъщеря му Натали разговаряше с госпожа Жордан. От снощи валеше проливен дъжд, та в това влажно и облачно време беше ужасно тъжно в ниския долен етаж на старата богаташка къща в дъното на двора до мрачната помийна яма. Светилният газ хвърляше мътен полумрак. Марсел, която чакаше Жордан, излязъл да търси пари, за да изплати част от дълга си към Буш, слушаше с умърлушен вид Натали, която цвъртеше като суетна сврака с писклив глас и с резки жестове на парижко момиче, развило се много бързо.

— Разбирате ли, госпожо, татко не иска да продава... Една личност го тласка да продава, като го плаши. Няма да ѝ назова името, защото нейната задача, разбира се, не е да плаши хората... Сега именно аз преча на баща си да продава... Как може да продавам, когато има покачване! Трябва човек да е доста глупав, нали?

— Наистина! — отвърна просто Марсел.

— Нали знаете, че сме на две хиляди и петстотин — продължи Натали. — Аз държа сметките, защото татко дори не може да пише...

Значи моите осем акции ни дават вече двадесет хиляди франка. А? Хубаво нещо! Татко отначало искаше да спре на осемнадесет хиляди, тази сума го оправяше; шест хиляди франка за моята зестра и за него дванадесет хиляди, които да му осигурят рента от шестстотин франка, заслужено спечелена след всички тия вълнения... Но нали е истинско щастие, че не продаде, защото ето още две хиляди франка повече!... Обаче сега ние искаме още повече, искаме поне рента от хиляда франка. И ще я имаме, господин Сакар хубаво ни го каза... Толкова е мил господин Сакар!

Марсел не можа да не се усмихне.

— Вече нямате ли намерение да се омъжите?

— Имам, имам, но когато покачването спре... Ние бързахме, най-вече бащата на Теодор заради търговията си. Обаче какво да се прави? Не може да се запуши изворът, когато парите бликат. О, Теодор много добре разбира, щом татко има по-голяма рента, ние един ден ще наследим по-голям капитал. Ех, ами че това трябва да се има предвид... Ето и всички чакат, от няколко месеца имахме шестте хиляди франка, можехме да се венчаем; обаче предпочитам тези пари да се размножат... Вие четете ли статиите за акциите?

И, без да дочака отговора, продължи:

— Аз ги чета вечер. Татко ми носи вестниците... Той ги е чел, но аз трябва да му ги препрочета... Никога не ти омръзва, толкова е хубаво това, което те обещават. Лягам си с претъпкана глава, сънувам през нощта. И татко ми казва, че също виждал неща, които са много добро предзнаменование. Завчера сме сънували един и същи сън — с лопата сме събирали на улицата монети от по сто су. Много забавно!

Отново прекъсна, за да попита:

— Колко акции имате вие?

— Ние ли? Нито една! — отвърна Марсел.

По дребното русо лице на Натали с разветите бледи къдрици се изписа огромно състрадание. Ах, бедните хора, които нямат акции! И когато баща ѝ я повика, за да я накара да занесе куп коректури на един редактор, минавайки през Батиньол, тя тръгна като смешно важна капиталистка, която сега почти всеки ден идва в редакцията, за да узнава по-скоро борсовия курс.

Останала сама на пейката, Марсел, която обикновено беше весела и смела, отново изпадна в тъжни мисли. Господи, колко беше

мрачно, колко беше тъжно! А бедният ѝ съпруг обикаляше улиците в този пороен дъжд! Той толкова много презираше парите, толкова му беше неприятно да се занимава с парични въпроси, че изпитваше голяма мъка да иска пари дори от тия, които му дължаха! И така замислена, не чувайки нищо, тя си припомняше за днешния ден, откакто се беше събудила, за този лош ден; а в това време около нея кипеше трескавият труд по вестника — редакторите препускаха в галоп, разнасяха ръкописи сред трясъка на вратите и звъна на звънците.

Най-напред, още в девет часа, когато Жордан тръгна да проучва някакво произшествие, за което трябваше да пише, а Марсел едва се бе измила, още по нощница, беше изумена от появата в дома им на Буш, придружен от двама много мръсни господи, може би съдебни пристави, може би бандити — нещо, което тя не можа точно да разбере. Този отвратителен Буш навярно злоупотребяваше с положението, че намира една сама жена, като заяви, че всичко ще вземе, ако тя не му плати веднага. Марсел напразно полагаше усилия да се отърве от него, защото не познаваше законните формалности: той се опираше на силата на присъдата, на залепената обява с такава упоритост, че тя се обърка и започна да вярва във възможността на тези неща, без да ги разбира. Но все пак не се предаваше, като обясняваше, че съпругът ѝ дори няма да се прибере за обяд, че самата тя няма да позволи нищо да ѝ пипнат, преди той да си бъде тук. Тогава между тия три съмнителни личности и тази млада жена, полуоблечена и с разпиляна по раменете коса, започна много мъчителна сцена — те описваха вещите, тя затваряше чекмеджетата, спускаше се към вратата, сякаш за да им попречи да изнесат нещо. Горкото ѝ малко жилище, което я правеше толкова горда, с нейните мебели, четири на брой, чийто блясък поддържаше, червеният тапет в стаята, който сама бе поставила! Тя го защищаваше с такава войнствена храброст, че те трябваше да минат през тялото ѝ, и смело наричаше Буш мерзавец и крадец — да, крадец, който нямаше срам да иска пак седемстотин и тридесет франка и петнадесет сантима, без да намали новите вноски срещу една полица от триста франка, полица, която е купил за сто су заедно с куп парцали и стара железария! Нали на вноски бяха дали четиристотин франка, а пък този крадец искаше да отнесе мебелите им заради остатъка от триста и толкова франка, с които също искаше да ги

ограби! А той знаеше много добре, че те са честни хора, че биха му платили веднага, стига да имаха сумата! Той използваше случая, че тя бе сама, неспособна да отговаря и незнаеща процедурата, за да я изплаши и разплаче.

Мерзавец! Крадец! Крадец! Разгневен, Буш викаше по-силно от нея, като се тупаше яростно по гърдите — нима той не бил почтен човек? Нима не бил платил за полицата суха пара? Той имал законно право и искал да се свърши тази работа. А когато един от двамата много мръсни господа започна да отваря чекмеджетата на скрина, за да търси бельо, тя зае такава войнствена поза, като заплашваше да разбунтува къщата и улицата, че евреинът малко поомекна. Най-сетне, след още половинчасов разговор на тих глас, той се съгласи да почака до утре с бясната клетва, че утре ще ѝ вземе всичко, ако тя не удържи на думата си. О, какъв изгарящ срам, от който още страдаше, тия гадни хора бяха осквернили дома ѝ, нейната нежност, нейната скромност, ровейки чак в леглото, усмърдявайки толкова щастливата стая, чиито прозорци трябваше да остави широко отворени след тяхното излизане.

В този ден обаче друга една много по-горчива тъга очакваше Марсел. Беше ѝ хрумнала мисълта да изтича веднага у родителите си, за да вземе назаем сумата, и когато съпругът ѝ се прибере вечерта, да не го отчае, дори ще го разсмее със сцената от сутринта. Вече се виждаше как му разказва за голямата битка, жестокото щурмуване на техния дом, героичния начин, с който е отблъснала атаката. Сърцето ѝ биеше много силно, когато влезе в малката богаташка къща на улица „Льожандр“ — в този натруфен дом, в който бе израснала и в който смяташе, че ще намира само чужди за нея хора, сега въздухът ѝ се виждаше съвсем друг, вледеняващ. Тъй като родителите ѝ седяха на масата, тя прие да закуси с тях, за да ги предразположи по-добре. През цялото време на яденето разговорът се водеше върху покачването на акциите на Световната банка, които вчера пак се повишили с двадесет франка; Марсел се учудваше, че намира майка си по-запалена, по-алчна от баща си — докато в началото тя трепереше само при мисълта за спекулация, сега с ожесточението на победена жена именно майка ѝ, настървена за големи печалби, го мъмреше, когато той проявяваше страх. Още при ордюврите тя се бе разгневила, недоволна, че той искаше да продаде техните седемдесет и пет акции при този неочакван курс от две хиляди петстотин и двадесет франка, при който щяха да

вземат сто осемдесет и девет хиляди франка, една хубава печалба, надвишаваща със сто хиляди франка покупната цена. Да се продава, когато „Финансовият бюлетин“ обещава курс три хиляди франка! Нима е полудял? Защото в края на краищата „Финансовият бюлетин“ беше известен със старата си честност, а и баща ѝ често повтаряше, че с този вестник могло да се спи спокойно! О, не, моля ви се, тя нямало да го остави да продаде! По-скоро би продала къщата, за да купи още! И Марсел, като слушаше смълчана и със свито сърце да хвърчат разпалено тия големи цифри, търсеше как да се осмели да поиска заем от петстотин франка в тази завладяна от играта къща, която пред очите ѝ финансовите вестници заливаха с опияняващия блян на техните съобщения. Най-сетне, при десерта, тя се реши: трябвали им петстотин франка, иначе щели да ги продадат; нима родителите и ще ги изоставят в това нещастие? Бащата веднага сведе глава, отправил смутен поглед към жена си. Но майката отказваше вече с ясен глас. Петстотин франка! Откъде да ги вземе? Всичките им капитали били вложени в сделки, а освен това започна да повтаря старите си обвинения: щом се е омъжила за бедняк, за човек, който пише книги, трябва да се примирява с последиците от глупостта си, а не отново да бъде в тежест на родителите си. Не, тя нямала нито едно су за мързеливците, които, макар да презират парите, мечтаят само как да ядат парите на другите. И отпрати дъщеря си, а дъщеря ѝ си отиде отчаяна и с кървящо сърце, че вече не може да познае майка си, която някога била толкова благоразумна и толкова добра.

По улицата Марсел бе вървяла несъзнателно, гледайки дали няма да намери пари по земята. После изведнъж ѝ хрумна мисълта да се обърне към чичо си Шав, и веднага отиде в скромния приземен етаж на улица „Нолет“, за да го намери преди откриването на борсата. Долови шушукания, момински смехове. А при това, когато вратата се отвори, тя видя капитана сам, с лула в устата; той започна да се оплаква, разярен срещу себе си, като казваше, че никога няма сто франка в джоба си, че се изхранвал от ден за ден с малките си печалби от Борсата като някакво мръсно прасе, каквото бил. След това, разбрал за отказа на Можандрови, той започна да ги ругае — какви отвратителни типове, вече не можел да ги гледа, откакто полудели, след като се повишил курсът на техните акции. Нима миналата седмица сестра му не го нарекла скъперник, за да се подиграе на

предпазливата му игра, защото той приятелски я съветвал да продаде? Той нямало да съжали тази жена, когато тя си счупи врата!

И отново излязла на улицата с празни ръце, Марсел трябваше да се примири с мисълта да отиде в редакцията, за да уведоми съпруга си за това, което себе случило сутринта. Налагаше се на всяка цена да платят на Буш. Жордан, чиято книга още не беше приета от никой издател, беше излязъл на лов за пари из калния Париж в този дъждовен ден, без да знае къде да почука — на приятели, на редакциите, в които сътрудничесе, или наслука някъде. Макар че той я беше молил настойчиво да се прибере в дома им, тя бе толкова разтревожена, че предпочете да остане тук, на тази пейка, и да го чака.

След като дъщеря му тръгна, Дъжоа ѝ поднесе вестник, като я видя сама.

— Ако госпожата иска да чете, докато чака.

Но тя отказа с жест и когато Сакар влезе, се престори на храбра, весело обясни, че изпратила мъжа си в квартала за една досадна работа, която тя трябвало да свърши. Сакар, който се отнасяше дружелюбно, към младото семейство, както сам ги наричаше, категорично настоя тя да влезе при него и там на удобство, да чака. Тя се съпротиви — и тук се чувствувала добре. Той престана да настоява, още повече че се изненада, когато изведнъж се намери лице срещу лице е баронеса Сандорф, която излизаше от кабинета на Жантру. Впрочем те се усмигнаха един на друг любезно като хора, които си разменят обикновен поздрав, за да не се излагат.

В разговора с нея Жантру беше казал на баронесата, че не смее вече да ѝ дава съвет. Той все повече се смайвал от устойчивостта на Световната банка пред все по-големите усилия на играчите на понижение: навярно Гундерман ще я повали, но Сакар щял дълго време още да съществува и затова може би още могло да се печели с него. Той беше успял да я накара да изчаква, да се държи добре и с двамата. По-хубаво било да се стреми винаги да узнае тайните на единия, показвайки се любезна, за да ги използва лично, или пък да ги продаде на другия съобразно изгодата. Казваше ѝ всичко това, без да заговорничи, с шеговит тон, а тя самата през смях му бе обещала да го държи в течение.

— Значи тя непрекъснато при вас се вмъква? Ваш ред ли е? — каза Сакар грубо, като влезе в кабинета на Жантру.

Той се престори на учуден.

— Коя?... Аха, баронесата! Не, скъпи мой шефе, тя ви обожава. Пак ми каза това преди малко.

С жеста на човек, когото не могат да излъжат, старият корсар го прекъсна. И той гледаше този изпаднал развратник, като си мислеше, че щом тя не бе устояла на любопитството да види как е надарен Сабатани, сигурно можеше да пожелае да опита порока на тази развалина.

— Не се защитавайте, драги. Когато една жена играе, тя попада и в ръцете на първия срещнат комисионер, който ще ѝ отнесе ордера.

Жантру бе много засегнат, но само се засмя, като упорствуваше да обясни, че баронесата дошла при него във връзка с някакво съобщение.

Впрочем с едно повдигане на раменете Сакар беше отхвърлил вече настрана този въпрос за неинтересната жена според него. Прав, като крачеше напред-назад и се спираше пред прозореца, за да гледа как пада нестихващият сив дъжд, той беше обзет от радостна възбуда. Да, Световната банка вчера пак беше се покачила с двадесет франка! Но защо, дявол да го вземе, продавачите се настървяваха? Покачването щеше да стигне до тридесет франка, ако един куп акции не бе предложен за продан още в първия час. Това, което не знаеше, беше, че госпожа Каролин, борейки се самата срещу безумното повишаване, отново продаде хиляда от акциите си, както ѝ бе наредил нейният брат. Наистина Сакар не можеше да се оплаква пред увеличаващия се успех, но все пак този ден той беше обезпокоен от някакъв вътрешен трепет, причинен от смътна тревога и гняв. Той крещеше, че мръсните евреи са се заклели да го погубят и че този мерзавец Гундерман е застанал начело на сдружение от играчи, които спекулират със спадането на курса, за да го смажат. В Борсата го яха уверили, че се говори, че това сдружение било определило сумата от триста милиона, за да подхранва спадането. Ах, разбойниците! Обаче съвсем не повтаряше така на висок глас другите слухове, които се разпространяваха все по-ясно от ден на ден — мълвите, оспорващи устойчивостта на Световната банка, споменавайки вече факти, признаци на предстоящи затруднения, без, разбира се, да разколебаят ни най-малко сляпото доверие на обществото.

Но вратата се отвори и Юре влезе със своята осанка на обикновен човек.

— О, ето ви и вас, Юда! — каза Сакар.

Юре, научил, че Ругон решително ще изостави своя брат, се беше сдобрил с министъра: той беше убеден, че в деня, в който Ругон се опълчи срещу Сакар, катастрофата ще бъде неизбежна. За да получи прошка, той бе започнал да слугува на големия човек, отново изпълняваше поръчките му, като понасяше в тази работа ругатни и ритници.

— Юда — повтори той с тънката усмивка, която понякога просветляваше грубото му селско лице, — но при всички случаи един храбър Юда, който е дошъл безкористно да предупреди господаря, на когото е изменил.

Но Сакар сякаш не искаше да го чуе, извика само, за да потвърди своя бляскав успех:

— Е? Две хиляди петстотин и двадесет вчера, две хиляди петстотин двадесет и пет днес.

— Зная, току-що продадох.

Изведнъж гневът, който той прикриваше под закачливия си вид, избухна:

— Как така сте продали? Аха, добре! Значи напълно! Вие ме зарязвате заради Ругон и минавате при Гундерман!

Депутатът го гледаше смаяно.

— При Гундерман, защо?... О, минавам при интересите си съвсем просто. Аз, нали знаете, не съм луда глава. Не, не съм толкова лаком, предпочитам да използвам веднага, щом има възможност да се спечели. И затова може би никога не съм губил.

Той отново се усмихваше като предвидлив и хитър нормандец, който прибира реколтата си, без да се вълнува.

— Един член на управителния съвет! — продължаваше Сакар гневно. — Ами кой тогава искате да има доверие? Какво трябва да си мислят хората, като ви виждат, че продавате в разгара на повишението? По дяволите! Вече няма да се учудвам, ако заявят, че нашето процъфтяване е изкуствено и че приближава денят на банкрута... Тия господа продават, тогава всички да продаваме, това е паника.

Юре мълчаливо направи неопределен жест. Всъщност той се присмиваше, неговата работа беше опечена. Понастоящем имаше само

грижата да изпълни мисията, с която Ругон го беше натоварил, колкото се може по-деликатно, без много да се измъчва.

— Бях започнал да ви казвам, скъпи мой, че съм дошъл да ви предупредя безкористно... Ето какво. Бъдете благоразумен, вашият брат е разгневен, той напълно ще ви зареже, ако се оставите да бъдете победен.

Като сдържаше гнева си, Сакар не трепна.

— Той ли ви изпрати да ми кажете това?

След като се подвоуми, депутатът счете, че е по-добре да признае.

— Е да, той... О, вие да не би да си въобразявате, че атаките на вестник „Есперанс“ са го раздразнили? Те не могат да наранят неговото честолюбие... Не! Обаче помислете си наистина колко много католическата кампания на вашия вестник пречи на сегашната му политика. След тези злополучни усложнения в Рим цялото духовенство му обърна гръб, пак беше принуден да накара да осъдят един епископ за злоупотреба... И за да го атакувате, вие сте избрали този именно момент, в който той полага такива усилия да не бъде удавен от либералната революция, породена от реформите на 19 януари, които се съгласи да въведе с единственото желание да ги насочи мъдро в определена посока, както казват... Вие, неговият брат, си помислете дали той е доволен?

— Наистина — отвърна Сакар подигравателно, — много е мръсно от моя страна... Ето че този нещастен брат, който в беса си да остане министър управлява в името на принципи, които отричаше вчера, и който се опълчва срещу мене, защото не знае как да пази равновесие между сърдитата десница, която се смята излъгана, и третото съсловие, изгладняло за власт. Вчера пак, за да успокои католиците, подхвърли своята знаменита клетва, че Франция никога няма да остави Италия да отнеме Рим на папата. Днес, ужасен от либералите, той много би желал да им даде някакъв залог, иска му се да ме заколи, за да им се хареса... Миналата седмица Емил Оливие го раздруса здравата в Камарата...

— О — прекъсна го Юре, — той продължава да се ползува с доверието на Тюйлери, императорът му е изпратил орден с диаманти.

Но с рязък жест Сакар каза, че не могат да го измамят.

— Обаче Световната банка вече е много могъща, нали така? Може ли да се търпи една католическа банка, която застрашава да завладее света, да го покори с парите, както са го покорявали преди със закона? Всички свободомислещи, всички франкмасони, готвещи се да станат министри, треперят от страх... А може би се уговарят тайно с Гундерман за някакъв заем. Какво би станало с едно правителство, ако не попадне в лапите на тия мръсни евреи?... И ето че моят глупав брат, за да задържи властта още шест месеца, ще ме направи плячка на мръсните евреи, на либералите, на цялата тази измет, като се надява, че ще го оставят малко спокоен, докато ме изядат... Добре, върнете се, за да му кажете, че не ме е страх от него...

Той се мъчеше да се надигне с малкия си ръст, яростта му най-сетне потисна иронията и избухна като боен сигнал на фанфари.

— Хубаво ме чуйте, не ме е страх от него! Това е моят отговор, искам да го знае.

Юре беше свил рамене. Не обичаше да стават скандали при преговорите. Всъщност в тази работа той беше само посредник.

— Добре, добре! Ще му кажа... Вие ще си счупите главата. Но това засяга само вас.

Настъпи тишина. Жантру, който бе стоял мълчалив, преструвайки се, че изцяло е потънал в прегледа на куп коректури, вдигна очи, за да се възхити на Сакар. Хубав изглеждаше този бандит в своята възбуда. Тия гениални мошеници понякога тържествуват, стигнали до тази степен на главозамайване, когато успехът ги опиянява. И в този момент Жантру беше с него, убеден в сполуката му.

— Ах, забравих — подзе Юре. — Изглежда, че Делкамбр, главният прокурор, ви ненавижда... И това, което още не знаете, е, че тази сутрин императорът го е назначил за министър на правосъдието.

Сакар рязко се спря. С помрачено лице той най-сетне каза:

— Пак чисто търгашество! О, направили са министър от него. Мислите ли, че това ме интересува?

— Господи! — каза Юре, като преувеличи простотата си. — Но ако ви се случи някаква беда, както се случва на всички хора, вашият брат иска да не разчитате да ви защитава пред Делкамбр.

— Дявол да го вземе! — изръмжа Сакар. — Нали ви казах, не пет пари не давам за цялата тази клика: за Ругон, за Делкамбр и за вас на всичко отгоре!

За щастие в тази минута влезе Дегремон. Той никога не идваше в редакцията на вестника и тази му поява за всички бе изненада, която прекрати караницата. Той се ръкува много коректно, усмихнат с ласкавата любезност на светски човек. Жена му устройвала прием, на който щяла да пее, и затова просто дошъл да покани лично Жантру, за да се появи хубава статия. Но изглежда, че присъствието на Сакар го очарова.

— Как върви работата, началство?

— Я ми кажете, не сте ли продавали и вие? — попита Сакар, без да му отговори.

Да продава! О, не още! И много искреният му смях свидетелствуваше, че наистина е убеден в солидността на предприятието.

— Разберете, че при нашето положение не трябва никога да се продава! — извика Сакар.

— Никога! Това именно исках да кажа и аз. Всички сме солидарни, вие знаете, че можете да разчитате на мене.

Клепачите му трепнаха и той хвърляше кос поглед, докато казваше, че отговаря за другите членове на управителния съвет — за Седни, за Колб, за маркиз Дьо Боен — така, както за себе си. Работата вървяла толкова добре, че наистина било удоволствие да бъдат всички задружни в този необикновен успех, какъвто Борсата не била виждала от петдесет години насам. И след като каза по една прекрасна дума за всеки, той си тръгна, повтаряйки, че разчита и на тримата за соарето. Муние, тенорът на Операта щял да: нададе репликата на жена му. О какъв голям ефект!

— Значи, това е всичко, което искахте да ми отговорите? — попита Юре, когато и той си тръгваше.

— Разбира се — заяви Сакар със сух глас.

И се отказа да излезе с него, както нравеше обикновено. После, когато остана, насаме а директора на вестника, каза:

— Това е война, драги мой. Никога не жалете, бийте по всички тия мръсници!... Ах, най-сетне ще мога да поведе борбата, както си зная!

— Все пак това е рязко! — заключи! Жантру, който отново бе смаян.

В коридора на пейката Марсел продължаваше да чака. Още нямаше четири часа, а Дъжоа беше вече запалил лампите, толкова бързо нощта настъпваше под тъмния и упорит пороен дъжд. Всеки път, когато минаваше покрай нея, той все намираще по някоя дума, за да я разсее. По това време зачестиха влизанията и излизанията на редакторите, шумни гласове ехтяха: в съседната стая, разгаряше се тази треска, с която се подготвяше вестникът.

Изведнъж, вдигнала очи, Марсел забеляза Жордан пред себе си. Той беше мокър, изморен, с разтреперани устни и малко налудничав поглед, като ония хора, които дълго време са тичали подир някаква мечта, без да я достигнат. Тя го разбра.

— Нищо, нали? — попита тя преbledняла.

— Нищо, скъпа моя, абсолютно нищо... Отникъде, невъзможно...

И тя можа само да въздъхне с примряло сърце:

— О, боже мой!

В този момент Сакар излизаше от кабинета на Жантру и се изненада, като я видя вее още тук.

— Госпожо, нима вашият бегач съпруг не се е още завърнал? Хубаво ви бях казал да влезете в моя кабинет, за да го чакате.

Тя го гледаше втренчено, някаква мисъл изведнъж се бе пробудила в големите ѝ отчаяни очи. Тя дори не размисли, отдаде се на тази храброст, която хвърля жените напред в минути на възбуда.

— Господин Сакар, имам една молба към вас... Ако искате сега да влезем в кабинета, ви...

— Разбира се, госпожо.

Жордан, който се досещаше за причината, поиска да я задържи. Започна на пресекулки да ѝ шепне на ухото: „Не, не!“, обзет от болезнен панически страх, в какъвто винаги изпадаше при подобни парични затруднения. Тя се отскубна от него и той трябваше да я последва.

— Господин Сакар — започна тя, щом вратата се затвори зад тях, — моят съпруг тича напразно два часа, за да намери петстотин франка, а не смее да ги поиска от вас... Затова аз ви моля да му ги дадете...

И разпалено, със смешните маниери на весела и решителна жена, тя разказа преживелицата си от тази сутрин — грубата поява на Буш, нахлуването на тримата мъже в стаята ѝ, как бе успяла да

отблъсне атаката и как бе поела задължението да плати още днес. Ах, тия парични язви за бедния народ, тия големи страдания от срам и безсилие, този живот на непрекъснати затруднения, и то за няколко мизерни монети по сто су!

— Буш — повтори Сакар, — този стар мошеник Буш ви държи в лапите си.

После с очарователна доброта се обърна към Жордан, който стоеше мълчалив и бледен поради непоносимо главоболие.

— Е добре, аз ще ви дам като аванс тези петстотин франка. Трябваше веднага да ми ги поискате.

Беше седнал до масата си, за да подпише чека, когато изведнъж се спря и се замисли. Спомни си за писмото, което бе получил, за посещенияето, което трябваше да направи и което все отлагаше от ден на ден, като се отвращаваше от подозрителната история, която подушваше. Защо да не отиде веднага на улица „Фейдо“, използвайки случая, щом като имаше причина?

— Слушайте, аз познавам много добре вашия негодник... По-добре е лично да отида при него да му платя, за да опитам дали не ще мога да получа вашите полици на половин цена.

Сега очите на Марсел блеснаха от благодарност.

— О, колко сте добър, господин Сакар!

И като се обърна към съпруга си:

— Виждаш ли, глупако, че господин Сакар не ни изяде?

Той се хвърли на врата ѝ с неудържим възторг и я целуна, благодареше ѝ, че е по-енергична и по-смела от него в тия житейски затруднения, които го парализираха.

— Не, не! — каза Сакар, когато младият мъж му стисна най-сетне ръката. — Правя го с удоволствие, вие двамата сте много мили, като се обичате толкова силно. Приберете се спокойни!

Колата му, която го чакаше, го откара за две минути на улица „Фейдо“, в центъра на този кален Париж, сред блъскащите се чадъри и пръскащите локви. Но горе той напразно натиска звънеца на старата избеляла врата, върху която на медна плочка с големи черни букви бе написано: „Спорни дела“: вратата не се отвори, нищо не мърдаше вътре. И като си тръгваше, люто разярен, той силно я удари с юмрук. Чак тогава се чуха провлечени стъпки и Сигизмон се появи.

— Я, вие сте!... Помислих си, че брат ми се връща и е забравил ключа си. Аз никога не се обаждам, когато се звъни... О, той няма да закъснее, можете да то почакате, ако искате да го видите.

И пак, крачейки мълчаливо и залитайки, следван от посетителя, той се върна в стаята си с изглед към площада на Борсата. Беше още светло на тази височина, над мъглата, която дъждът стелеше в дъното на улицата. Стаята изглеждаше гола и студена с тясното желязно легло, с масата и двата стола, с няколкото лавици, отрупани с книги, без други мебели. Пред камината една малка печка, неподдържана и забравена, беше угаснала.

— Седнете, господине. Моят брат ми каза, че слиза за малко и ще се върне.

Но Сакар отказваше стола, като се вглеждаше в него, изненадан от поражението, което охтиката бе нанесла на този голям бледен момък с детски очи, очи, потънали в мечти, които изглеждаха необикновени под челото, излъчващо сила и воля. Между дългите къдрици на косата му неговото извънредно мършаво лице беше удължено, сякаш смъртта го дърпаше към гроба.

— Вие да не сте боледували? — попита тон, като не знаеше какво друго да каже.

Сигизмон направи жест на пълно безразличие.

— О, както винаги! Последната седмица не бях добре поради това отвратително време. Но все пак поносимо е... Не мога вече да спя, не мога да работя, имам малко треска, горещо ми е... Ах, колко много неща има да се правят!

Той застана пред масата си, на която имаше една широко отворена немска книга. И продължи:

— Простете ми, че ще седна, цялата нощ не съм спал, за да прочета тази творба, която получих вчера... Да, творба! Десет години от живота на моя учител Карл Маркс — трудът, който той отдавна ни обещаваше върху капитала!... Ето я сега нашата библия, ето я!

С любопитство Сакар отиде да хвърли поглед върху книгата, но готическите букви го отблъснаха веднага.

— Ще почакам да бъде преведена — каза той през смях.

Момъкът с поклащане на глава сякаш каза, че дори преведена, книгата ще бъде разбрана само от посветените. Това не беше книга за пропаганда. Но каква логическа сила, какво победоносно изобилие от

доказателства за фаталната гибел на сегашното наше общество, изградено върху капиталистическата система! Полето беше разчистено, ще може отново да се строи.

— Значи пълно измитане? — попита Сакар, продължавайки да се шегува.

— Теоретически съвършено! — отвърна Сигизмон. — Всичко, което веднъж ви бях обяснил, целият ход на еволюцията е тук! Остава да се изпълни на дело... Но вие сте слепи, ако не виждате какви големи крачки прави идеята всеки час. Например вие, който с вашата Световна банка раздвижихте и събрахте за три години стотици милиони, дори никак не подозирате, че ни водите направо в колективизма... Аз следях с увлечение вашето дело. Да, от тази забутана, толкова спокойна стая аз изучавах развитието му от ден на ден и го познавам толкова добре, колкото и вие, затова мога да кажа, че ни давате знаменит урок, защото държавата, основана на колективизма, ще трябва да прави това, което вие правите — вие експроприирате всичко, след като приключите експроприацията поотделно на дребните и осъществите мечтата на вашата безгранична амбиция, която, нали така, всъщност е да погълнете всички капитали в света, да станете единствената банка, главното хранилище на общественото богатство... О, аз много ви се възхищавам, аз бих ви оставил, ако имах такава власт, да успеете, защото вие като гениален предтеча започвате нашето дело.

И той се усмихваше със своята бледа усмивка на болен човек, забелязал вниманието на събеседника си, който бе много изненадан от неговата осведоменост за събитията на деня и едновременно много поласкан от умните му похвали.

— Само че — продължи той — ние най-напред ще премахнем всичко това в оня прекрасен ден, когато ще ви експроприираме в името на нацията, като заменим вашите частни интереси с общите интереси, превръщайки в регулатор на социалното богатство вашата огромна машина за изсмукване на чуждото злато.

Беше намерил сред книжата на масата си едно су, което с два пръста бе вдигнал нагоре като символ на предсказанието си.

— Парите! — извика Сакар. — Да премахнете парите — това е истинско безумие!

— Ние ще унищожим парата... Разберете, че металическата монета няма никакво място, никакво право на съществуване в държавата, основана на колективизма. А в случай на нужда за възнаграждение ще я заменим с нашите бонове за положен труд; а пък ако вие считате парите за мярка на стойността, то ние си, имаме друга мярка, която отлично ни служи — това е средният брой на работните дни в нашите работилници... Трябва да се унищожат тия пари, които прикриват и облагодетелствуват експлоатацията на работника, които дават възможност той да бъде ограбван, намалявайки надницата му до минималната сума, която му е необходима, за да не умре от глад! Нима не е ужасно, че натрупаните пари в личните състояния преграждат пътя на плодотворното обращение, създават отвратителни кралства, всемогъщи господари на финансовия пазар и на общественото производство? Всички наши кризи, цялата ни анархия произлизат от тях... Трябва да се убият, да се убият парите!

Обаче Сакар започваше да се дразни. Да няма пари, да няма злато, да ги няма тия искрящи звезди, които бяха озарявали неговия живот! За него богатството винаги се бе възплъщавало в ослепителния блясък на новите монети, които като проливен пролетен дъжд се сипят през слънчевите лъчи, като град падат върху земята и я покриват с купища пари, с купища злато, които можеш да загребеш с лопата, за да изпиташ удоволствие от техния блясък, от тяхната музика. И те ще унищожат тази радост, смисъла на борбата и живота!

— Това е глупост! О да, това е глупост!... Никога няма да стане, чувате ли!

— Защо никога? Защо да е глупост?... Нима в кръга на семейната икономика ние използваме парите? Там се вижда общото усилие и че обмяната... Тогава защо ни са парите, щом като обществото ще бъде една голяма фамилия, която ще се самоуправлява?

— Казвам ви, че е лудост... Как може да се унищожат парите, та нали те са самият живот! След тях няма да остане нищо, абсолютно нищо!

Той крачеше напред-назад, излязъл извън кожата си. И в това раздразнение, когато минаваше пред прозореца, само с един поглед се увери, че Борсата е все още там, защото този ужасен момък може би беше унищожил и нея с едно духване. Тя беше все там, но много смътно очертана в настъпващата нощ, сякаш разтопена под

плащеницата на дъжда, тази Бурса, наподобяваща бледен призрак, готов да изчезне като сив дим.

— Впрочем защо съм глупак да споря. Невъзможно е... Бих искал да видя как ще се премахнат парите.

— Бре! — прошепна Сигизмон. — Всичко се унищожава, всичко се преобразява и изчезва... Нали вече сме видели веднъж да се променя формата на богатството, когато цената на земята се понижи, когато недвижимият имот — нивята и горите — минаха зад движимото имущество, индустрията, ценните книжа, носещи рента, и акциите, а днес присъствуваме на тяхното преждевременно залязване, на бързото им обезценяване, защото съвсем очевидно е, че процентът се понижава, че нормалният процент от пет на сто не може вече да се достигне... Щом като стойността на парите спада, защо парите да не изчезнат, защо една нова форма на богатство да не може да ръководи социалните отношения? Именно тази утрешна форма на богатството ще бъдат нашите трудови бонове.

Той така се бе съсредоточил в съзерцанието на монетата, сякаш си въобразяваше, че държи последното су на старите векове, едно загубено су, което е преживяла, мъртвото древно общество. Колко радости и колко сълзи беше предизвикал покорният метал! И той се натъжи при мисълта, за вечното човешко желание.

— Да — подзе тихо той, — вие имате право, ние няма да видим тези неща. Необходими са години и години. Дори знае ли се дали някога любовта към другите ще бъде толкова силна, че да измести егоизма в социалната организация... А пък аз се надявах за по-близо тържество, толкова ми се искаше да присъствувам при този изгрев на справедливостта.

За миг болестта, която го измъчваше, прекъсна гласа му. Той, който отричаше смъртта и се отнасяше с пренебрежение към нея, направи жест, за да я пропъди. Но бързо се примири.

— Изпълних задачата си, ще останат бележките ми в случай, че няма да имам време да завърша цялостния си труд за преустройството — моята мечта. Трябва утрешното общество да бъде зрелият плод на цивилизацията, защото, ако не се запази хубавата страна на съревнованието и на контрола, всичко ще рухне... Ах, това общество, колко ясно го виждам сега, създадено най-сетне, завършено така, както успях да го изправа на крака след толкова безсънни ноци! Всичко е

предвидено, всичко е решено, това накрай е висшата справедливост, пълното щастие. То е тук, върху хартията, окончателно изградено математически.

И той опипа с дългите си слаби пръсти разпръснатите бележки, захласнал се в мечти по завоюваните милиарди, разделени по равно между всички, потънал в радостта и здравето, които с един замах на перото връщаше на страдащото човечество именно той, който вече не ядеше, който вече не спеше и който скоро щеше да умре сред голотата на своята стая, без да чувствава, някаква нужда.

Един суров глас накара Сакар да се стресне:

— Какво правите тук?

Беше Буш, който, влязъл в стаята, изкосо гледаше посетителя като ревнуващ любовник поради постоянния страх някой да не предизвика брат му да изпадне в пристъп на кашлица, като го принуди да говори много. Впрочем той не дочака отговора, а с отчаяние започна да се кара майчински:

— Как! Защо пак си оставил да угасне печката ти Питам те дали това е разумно в едно такова влажно време!

И веднага, клекнал въпреки тежестта на огромното си тяло, той започна да чупи трески и да подпалва огъня. После отиде да вземе една метла, разчисти, попита загрижено дали болният е пил от лекарството си, което трябваше да взима на всеки два часа. Не се успокои, докато не го накара да легне в леглото, за да почива.

— Господин Сакар, ако обичате, минете в моя кабинет...

Госпожа Мешен беше там, седнала на единствения стол. Тя и Буш бяха направили в околността едно много важно посещение и се възхищаваха на пълния му успех. Най-сетне, след отчайващо чакане, благополучно бе в ход едно от делата, които им бяха най-много присърце. В продължение на три години Мешен беше обикаляла улиците, за да търси Леони Крон, онова прелъстено момиче, на което граф Дьо Бовилие беше подписал разписка за десет хиляди франка, които да изплати в деня на нейното пълнолетие. Напразно старицата се бе обръщала към своя братовчед Файо, посредника по събиране на рентите във Вандом, който бе купил за Буш разписките с един куп стари полици, наследени от господин Шарпие, търговец на зърнени храни и лихвар; Файо не знаеше нищо, пишеше само, че момичето Леони Крон навярно е на работа в Париж при някакъв съдебен пристав

и че преди повече от десет години е напуснало Вандом, където вече не се е връщало и където не може да попита нито един неин роднина, тъй като всички са измрели. Мешен откри съдебния пристав и от него натам проследи Леони, която работила у един касапин, после у една съмнителна дама, после у един зъболекар, а от зъболекаря нататък следата изведнъж се губеше като игла в купа сено и момичето беше пропаднало, изгубило се в калта на големия Париж. Тя бе тичала безрезултатно из бюрата за настаняване на работа, посещавала подозрителните квартири, претърсвала бе длнопробни заведения, като винаги бе дебнала, въртяла глава и разпитвала, щом чуеше името Леони. А това момиче, което бе ходила да търси много далеч, случайно откри този ден и сложи ръката си върху него на улица „Фейдо“, в съседния публичен дом, където бе отишла да хване една своя стара наемателка в Неаполитанския квартал, която ѝ дължеше три франка. С гениален нюх тя бе подушила и познала момичето, вече под изисканото име Леонида, още в момента, когато притежателката на дома с пронизителен глас я бе повикала в салона. Веднага след като бе уведомен, Буш отиде заедно с нея в публичния дом, за да преговаря; и това дебело момиче с прави черни коси, падащи върху веждите, с плоско, подпухнало лице и ужасно мръсно, отначало го изненада; после разбра, че то имало някакъв особен чар десет години преди да започне да проституира, но при това се зарадва, че е пропаднало толкова отвратително ниско. Той ѝ предложи хиляда франка, ако тя му прехвърли правата си върху разписката. Тя беше глупава и затова прие пазарлъка с детска радост. Така че най-сетне щяха да могат да притиснат графиня Дьо Бовилие, притежаваха необходимото оръжие, което бе толкова гнусно и позорно, каквото дори не бяха предполагали.

— Аз ви очаквах, господин Сакар. Трябва да си поговорим. Нали сте получили моето писмо?

В тъмната стая, осветявана от една слаба пушеща лампа, госпожа Мешен, неподвижна и няма, седеше на единствения стол. Застанал прав, без да си дава вид, че е дошъл от страх, Сакар веднага заговори за дълга на Жордан с твърд и презрителен тон:

— Извинете, аз дойдох да уредя задължението на един от моите редактори... Жордан, един твърде очарователен момък, когото вие преследвате жестоко с артилерийски огън. Тази сутрин изглежда още

веднъж вие сте се нахвърлили върху жена му така, както един благороден човек би се срамувал да постъпи...

Изненадан, че е атакуван по този начин, когато се готвеше да предприеме нападение, Буш не можа да се овладее, забрави другата история и гневно отвърна:

— За Жорданови, дошли сте за Жорданови... Няма жени, няма благородство в сделките. Който дължи, трябва да плати — това само зная аз... Проклети дяволи, които се подиграват с мене вече от години, от които с мъка едвам съм получил четиристотин франка, изтръгвайки ги су по су!... Ах, гръм да ме удари, да, ще ги продам на търг, ще ги изхвърля на улицата утре сутринта, ако тази вечер не оставят тук, на бюрото ми, тристате и тридесет франка и петнадесет сантима, които още ми дължат.

А когато Сакар тактически, за да го накара да излезе от кожата си, му каза, че вече четиридесет пъти са му платили срещу тази полица, която той навярно е купил за не повече от десет франка, Буш наистина се задави от гняв.

— Така, така! Вие всички само това знаете да казвате... А има и разходи, нали така? Този дълг от триста франка е нараснал на повече от седемстотин... Но какво съм виновен аз? Не ми плащат, аз ги преследвам. Толкоз по-зле, че правосъдието е скъпо — вината е тяхна! Значи, като купя една полица за десет франка, трябва да ми се внесат десет франка и край. Ами моите рискове, моето тичане, моята работа, да, и моята умствена работа? Да вземем точно това дело Жордан — за него можете да попитате тук присъстващата госпожа Мешен. Тя се е занимавала с него. Ах, какво ходене му е ударила, колко обувки е скъсала да изкачва стълбите на всички редакции, откъдето я изхвърляха навън като просякиня, без да й дадат адреса. Ами това дело ние сме го кърмили с месеци, ние сме мислили, ние сме работили като над наш шедьовър и то ми струва луди пари, дори ако се пресметне по десет су на час.

Той се разпалваше, с голям замах показва досиетата, които изпълваха стаята.

— Тук аз имам за повече от двадесет милиона стари и нови полици за дребни и огромни суми от всякакви хора... Искате ли ги за един милион? Давам ви ги. Помислете си само, че има длъжници, които гоня от половин век! За да получа от тях някакви си стотина

мизерни франка, дори понякога още по-малко, трая си с години, чакам да преуспеят или да наследят... А други, неизвестните, които са по-многобройни, дремят тук, погледнете в този ъгъл огромния куп. Това е небитието или по-точно суровият материал, от който ще трябва да изкарвам хляба, искам да кажа моя хляб, и то само бог знае след колко сложни издирвания и неприятности... И вие искате, когато най-сетне уловя някой платежоспособен, да не го скубя? О, не, бихте ме взели за много глупав, вие самият не бихте бил толкова глупав!

Без да чака повече разпавии, Сакар извади портфейла си.

— Ще ви дам двеста франка, а вие ще ми върнете досието на Жордан с разписка, че всичко е получено.

Буш подскочи, силно възмутен.

— Двеста франка, никога... Само триста и тридесет франка и петнадесет сантима. Искам си ги до сантим.

Но без да повишава глас, със спокойната увереност на човек, който познава силата на сложените на масата пари, Сакар повтори два-три пъти:

— Ще ви дам двеста франка.

И евреинът, убеден дълбоко, че е благоразумно да се споразумее, най-сетне се съгласи със сълзи на очи, като яростно извика:

— Много съм слаб. Каква мръсна професия!... Честна дума — мене ме обират, ограбват ме... Хайде и вие! Докато сте тук, не се стеснявайте, вземете и други, да! Ровете в купа срещу вашите двеста франка!

После, след като подписа разписка и написа бележка до съдия-изпълнителя, защото досието вече не било у него, Буш за миг си пое дъх пред бюрото; толкова беше съкрушен, че щеше да остави Сакар да си отиде, ако не се бе обадила Мешен, която досега не беше се намесила нито с жест, нито с дума.

— А оная работа? — каза тя.

Той изведнъж се сети, сега щеше да си отмъсти. Но всичко, което беше подготвил — словото си, въпросите си, умелото подхващане на разговора — се бе изведнъж изпарило от бързината да мине по-скоро към въпроса.

— Оная работа наистина!... Бях ви писал, господин Сакар. Сега с вас заедно трябва да уредим една стара сметка...

Той протегна ръка, за да вземе досието на Сикардо, което разтвори пред него.

— През 1852 вие сте живели в мебелиран апартамент на улица „Арп“, вие сте подписали дванадесет полици от по петдесет франка на госпожица Розали Шавай, шестнадесетгодишна, която сте изнасилили една вечер на стълбището... Ето ги тези полици. Не сте изплатили нито една, защото сте отпътували преди срока на първата, без да оставите адреса си. И най-лошото е, че сте се подписали с фалшивото име Сикардо, името на първата ви жена...

Силно пребледнял, Сакар слушаше, гледаше. Обзет от необяснимо душевно вълнение, той си припомни миналото, почувствува се смазан, сякаш някаква огромна и безформена тежест се стоварваше върху него. В първата минута на този страх той промълви съвсем объркан:

— Откъде знаете?... Как сте узнали?

После с разтреперани ръце побърза отново да извади портфейла си с мисълта да плати, да изкупи това неприятно досие.

— Няма разноски, нали?... Само шестстотин франка... О, би могло да се възрази много, но аз предпочитам да платя без разискване.

И той подаде шест банкноти.

— Чакайте! — извика Буш, като отблъсна парите. — Не съм свършил още... Госпожата, която виждате тук е братовчедка на Розали и тия документи принадлежат на нея, а аз действувам от нейно име за изплащане... Тази бедна Розали е станала недъгава вследствие на вашето изнасилване. Тя е страдала много, починала е в страшна мизерия у госпожата, която я е била прибрала... Госпожата, ако желае, би могла да ви разкаже много неща...

— Страшни неща! — подчерта с пискливия си глас Мешен, като наруши мълчанието си.

Изплашен, Сакар се обърна към нея — беше я забравил, тя се бе свила там като мях, превит одве. Мешен винаги го бе тревожила с подозрителната си търговия, хищната си настървеност към обезценените акции; и сега той я виждаше замесена в тази неприятна история.

— Разбира се, нещастна жена, много жалко — прошепна той. — Но щом като е умряла, наистина не разбирам защо. Ето ви все пак шестстотинте франка.

За втори път Буш отказа да вземе сумата.

— Прощавайте, вие още не знаете всичко, защото тя е родила дете... Да, дете, което сега е на четиринадесет години, дете, което ви прилича толкова много, че не ще можете да се откажете от него.

Поразен, Сакар повтори няколко пъти:

— Дете, дете...

После, след като върна с рязък жест шестте банкноти в портфейла си, изведнъж се съвзе и съвсем развеселен каза:

— Така значи! Подигравате ли се с мене? Щом като има дете, не ви давам нито едно су... Малкият е наследник на майка си, малкият ще получи това и всичко друго, което ще му бъде необходимо. Дете, много мило, съвсем естествено, нищо лошо, ако човек има дете. Напротив, много ми е приятно, чувствавам се подмладен, честна дума... Искам да го видя, къде е то? Защо не сте ми го довели веднага?

Изумен от своя страна, Буш си спомни за своето дълго двоумение и за безкрайната нерешителност на госпожа Каролин да съобщи на бащата за съществуването на Виктор. И смутен, той се впусна в най-бурни и най-сложни обяснения, натрупвайки всичко наведнъж — общо дълг от шест хиляди франка с разходите за издръжка, които Мешен била направила, две хиляди франка срещу сметката, дадени от госпожа Каролин, чудовищните наклонности на Виктор, вкарването му в Дома за трудово възпитание. А от своя страна Сакар подскачаше при всяка нова подробност. Как така шест хиляди франка! Напротив, кой би му доказал, че хлапакът не е бил ограбен? Две хиляди франка срещу задължението! Имали са дързостта да изтръгнат две хиляди франка от негова близка дама! Ами това е кражба, злоупотреба с доверието! Този хлапак, дявол да ги вземе, лошо са го възпитали, а пък искат да заплати на виновниците! Значи го смятат за глупак!

— Нито едно су! — извика той. — Чувате ли? Не разчитайте да измъкнете нито едно су от джоба ми!

Побледнял, Буш беше застанал прав пред масата.

— Ще видим. Ще ви влача по съдилищата.

— Не говорете глупости. Вие знаете, че съдилищата не се занимават с такива работи... А още по-глупаво е, ако искате да ме изнудите, защото аз не се страхувам от нищо. Имал съм дете! Ами нали ви казвам, че съм поласкан!

И тъй като госпожа Мешен препречваше вратата, той трябваше да я изблъска, да я прекрачи, за да излезе. Тя се задави и извика по него с пискливия СИ глас, докато той слизаше до стълбата:

— Долен, безсърдечен човек!

— Ще ви науча аз вас! — изръмжа Буш, който блъсна след него вратата.

Сакар беше толкова възбуден, че заповяда на кочияша си да кара право на улица „Сен Лазар“. Побърза да види госпожа Каролин, заговори с нея, без да се стеснява, веднага ѝ се скара, че е дала двете хиляди франка.

— Скъпа моя приятелко, никога не трябва да хвърляте парите така... Защо, дявол да го вземе, не се посъветвахте предварително с мене?

Разбрала, че той най-сетне е узнал историята, тя мълчеше. Значи наистина беше познала почерка на Буш, сега вече нямаше какво да крие, щом като друг беше я избавил от грижата да му каже истината. Въпреки това продължаваше да се двоуми, като се срамуваше заради този човек, който така спокойно я разпитваше.

— Исках да ви спестя една неприятност... Това нещастно дете беше в толкова жалко състояние! Отдавна бих ви разказала всичко, ако не беше това чувство...

— Какво чувство?... Уверявам ви, че нищо не разбирам.

Тя не се опита да дообясни, да се извинява повече; тази жена, толкова смела в живота, беше обзета от тъга, беше отвратена от всичко; обаче той продължаваше да възклицава, въодушевен и наистина подмладен.

— Бедното хлапе! Ще го обичам много, уверявам ви... Много добре сте направили, като сте го настанили в Дома за трудово възпитание, за да бъде поизчистен малко. Но ще го извадим оттам, ще го дадем на учители... Утре ще отида да го видя, да, утре! Утре, ако не съм много зает.

На другия ден той има съвет, изминаха два дни, после цяла седмица, без Сакар да намери една минута свободна. След това той често говореше за детето, като отлагаше посещението си, отдаден на придошлата река, която го отнасяше. В първите дни на декември бе достигнат курс от две хиляди и осемстотин франка в необикновено трескава атмосфера, чийто болезнен пристъп продължаваше да

разтърсва Борсата. Най-лошото бе, че тревожните слухове се увеличаваха, че курсът беснееше в едно непрекъснато, непоносимо безпокойство: сега вече се говореше съвсем високо за неизбежната катастрофа, но въпреки това курсът се покачваше, постоянно се покачваше по силата на едно необяснимо увлечение. Сакар живееше заслепен от своя триумф, обкръжен от славата на златен порой, който се сипеше над Париж, обаче все пак той бе доста чувствителен и усещаше минираната, напукана почва, която застрашаваше да се срути под него. Така че след всяка ликвидация, макар и да биваше победител, той не преставаше да ругае играчите на понижение, чиито загуби навярно вече бяха страхотни. Защо въпреки това мръсни евреи толкова много се ожесточаваха? Нямах ли в края на краищата да ги унищожи? Дразнеше се най-много, защото подушваше, че наред с Гундерман играеха и други продавачи на акции, борци от армията на Световната банка, може би изменници, минали в редовете на неприятеля, разколебани във вярата си и бързаци да реализират печалби.

Един ден, когато Сакар така изливаше негодуванието си, госпожа Каролин реши, че трябва да му каже всичко.

— Знаете ли, приятелю, че и аз продадох... Току-що продадох нашите последни хиляда акции по курс две хиляди и седемстотин.

Той бе поразен като от най-черно предателство.

— Вие сте продали, вие! Вие, боже мой!

Тя бе хванала ръцете му и ги стискаше, искрено огорчена, като му припомняше, че с брат си го бяха предупредили. Амлен, който все още беше в Рим, пишеше писма, изпълнени със смътна тревога от това прекалено повишение, което не можеше да си обясни, но което трябваше да се прекрати на всяка цена, за да се предотврати пълното опропастване. Дори снощи бе получила пак писмо от него с изричното нареждане да продава. И бе продала.

— Вие, вие! — повтаряше Сакар. — Значи вие сте ме нападали, значи вас съм чувствувал в сянката? Значи вашите акции е трябвало да изкупувам!

Той не се разгневяваше както обикновено, а нея още повече я измъчваше угнетеността му, искаше ѝ се да го вразуми, да го накара да се откаже от тази безпощадна борба, която би завършила само с разорение.

— Приятелю, послушайте ме... Помислете си, че нашите три хиляди акции са ни дали вече над седем и половина милиона франка. Не е ли това неочаквана, необикновена печалба? Мене ме ужасяват всичките тия пари, не мога да повярвам, че ми принадлежат. Впрочем не се отнася само до нашия интерес. Помислете си за интересите на всички, които са поверили във вашите ръце своето състояние, за този страхотен сбор от милиони хора, които вие рискувате в играта. Защо трябва да се поддържа този безумен курс, а и още да се насилва? Отвсякъде ми казват, че катастрофата е близка, неизбежна... Не може непрекъснато да повишавате и съвсем няма да бъде позорно, ако акциите възвърнат реалната си стойност — това ще заздрави банката, ще спаси честта ѝ.

Но той буйно се изправи.

— Искам курс от три хиляди... Купувам и ще купувам още, макар да пукна... Да, да пукна и с мене да пукне всичко, ако не постигна и ако не задържа курс от три хиляди!

След ликвидацията на 15 декември курсът се повиши на две хиляди и осемстотин, на две хиляди и деветстотин. И на 21-ви в Борсата бе обявен курс три хиляди и двадесет франка, посрещнат с безумно въодушевление от тълпата. Нямахше вече истина, нито логика, понятието за стойността беше до такава степен извратено, че губеше всякакъв реален смисъл. Носеше се слух, че Гундерман, противно на обичайната си предпазливост, е поел страхотни рискове; в продължение на месеци, откакто поддържаше борбата за понижение, загубите му нараствали всеки две седмици при всяко повишение, и то с огромни скокове, и затова вече започваха да говорят, че ще си счупи главата. Мозъците се бяха побъркали, очакваха се чудеса.

И в този върховен момент, сигнал висините и почувствувал земята да се тресе, макар да изпитваше тайно страх от сгромолясането, Сакар беше крал. Когато колата му спираше на улица „Лондон“, пред тържествуващия дворец на Световната банка, един лакей изтичваше бързо, постилаше килим от стъпалата на вестибюла до тротоара, чак до уличната вада; едва тогава Сакар благоволяваше да излезе от колата и тръгваше като владетел, комуто е спестено унижението да стъпва като другите хора по паважа на улиците.

Х

В края на същата година, в деня на ликвидацията за декември, голямата зала на Борсата още от дванадесет и половина часа беше изпълнена и необикновено оживена от гласове и ръкомахания. Всъщност от няколко седмици възбудата растеше и този последен ден на борба се превръщаше в трескава паника, в която вече се долавяше тътнежът на решителното сражение, което щеше да започне. Навън беше ужасно мразовито, но лъчите на светлото зимно слънце проникваха косо през високите прозорци, развеселяваха една част от голата зала със строгите колони и мрачния свод, смразяван още повече от алегоричните картини в сив тон; обаче гърлата на калориферите, поставени по дължината на арките, издишваха топъл въздух, който се смесваше със студеното течение, образувано от непрекъснатото отваряните решетъчни врати.

Играчът на понижение Мозер, по-загрижен и по-жълт от обикновено, се сблъска с играча на повишение Пийро, изправил се дръзко като чапла на високите си крака.

— Знаете ли какво се говори?...

Но трябваше да повиши глас, за да бъде чул сред увеличаващия се шум от разговорите, безкраен монотонен грохот, подобен на нестихващо пликане от разливаща се вода.

— Говорят, че ще избухне война през април... Не може да има друг край при тези страхотни въоръжавания. Германия не иска да ни остави време, за да приложим новия военен закон, който Камарата ще гласува... А впрочем Бисмарк...

Пийро гръмко се изсмя.

— Оставете ме на мира с вашия Бисмарк!... Лично аз, който ви говори, разговарях с него пет минути това лято, когато той бе тук. На вид изглежда много добър човек... Ако не сте доволен след поразяващия успех на изложението, не зная какво още ви трябва. Ей, скъпи мой, цяла Европа е наша!

Мозер отчаяно кимна с глава. Прекъсван всяка секунда от блъсканиците на тълпата, той продължи да излага опасенията си. Състоянието на пазара било много цветущо, толкова прекалено цветущо, че било вредно като лошата тлъстина на много дебелите хора. Благодарение на изложението били сключени много сделки, хората се захласнали, дори стигнали до безумие в играта. Нима например не е лудост Световната банка да бъде на три хиляди и тридесет?

— Аха, изплюхте камъчето! — извика Пийро.

И, приближил се съвсем близо до него, продължи, като наблягаше на всяка сричка:

— Скъпи мой, тази вечер ще приключим с три хиляди и шестдесет... Всички ще бъдете прекатурени, аз ви го казвам.

Играчът на понижение, макар лесно да се вълнуваше, леко свирна с презрение. После, за да подчертае фалшивото си душевно спокойствие, вдигна очи и за миг се вгледа в няколкото навели се отгоре, от телеграфната галерия, глави на жени, изумени от зрелището на тази зала, където не можеха да влязат. По щитовете с гербове се четяха имена на градове; капителите и корнизите, посипани с жълто от отражението на слънчевите лъчи, изглеждаха удължени и бледи.

— Я, ето те и тебе! — извика Мозер, като наведе глава и видя Салмон, който бе застанал пред него с вечната си и многозначителна усмивка.

Но, забелязал в тази усмивка потвърждение на твърденията на Пийро, той се смути:

— Ама ако знаете нещо, кажете го... Аз разсъждавам просто. Аз съм с Гундерман, защото, нали така, Гундерман си е Гундерман... С него добре се свършва.

— Обаче — изкиска се Пийро — кой ви казва, че Гундерман играе на понижение?

Изведнъж Мозер ужасен опули очи. В Борсата отдавна голямата клюка бе, че Гундерман дебне Сакар, че той подхранва играта на понижение срещу Световната банка, очаквайки да го унищожи в края на някой месец с неочакван удар, когато настъпи часът да залее пазара с милионите си; този ден обещавахе да бъде горещ, защото всички вярваха, всички повтаряха, че именно този ден ще избухне сражението, безпощадното сражение, в което една от двете армии ще бъде повалена

и унищожена. Но нима човек можеше да бъде напълно уверен в този свят на лъжи и коварство? Най-сигурните неща, оповестени предварително, при най-малката промяна на вятъра ставаха съмнителни и тревожни.

— Вие отричате очевидното — прошепна Мозер. — Разбира се, аз не съм видял ордерите и не мога да твърдя нищо... Нали? А вие, Салмон, какво ще кажете? Не може да загуби този дявол Гундерман!

И той не знаеше вече на какво да вярва пред мълчаливата усмивка на Салмон, която сега му се виждаше още по-тънка, още по-загадъчна.

— Ах — подзе той, като показа с глава минаващия дебел човек, — ако този пожелае да говори, няма вече да се измъчвам. Той вижда ясно.

Беше известният Амадийо, който продължаваше да живее от успеха си със Селсиските мини, чиито акции бе купил по петнадесет франка и по една твърде глупава случайност по-късно продал с печалба петнадесет милиона, без да е предвиждал или правил някаква сметка. Почитаха го заради големите му финансови способности, по петите му вървеше цяла свита, която дебнеше да разбере и най-незначителните му думи, за да играе по смисъла, който им даваше.

— Ба! — извика Пийро, верен на любимата си теория да се рискува. — По-добре е да се подчиниш на своя нюх за печалба... Има само шанс. Човек или има, или няма шанс. Значи, какво? Не трябва да се разсъждава. Колкото пъти съм разсъждавал, толкова пъти съм губил... И ето сега пак! Докато очите ми виждат този там господин да стои здраво на краката си и да гледа така смело, сякаш иска да излапа всичко, аз купувам.

С жест той бе посочил Сакар, който току-що бе пристигнал и се настаняваше на обичайното си място срещу колоната от първата аркада вляво. Като всички шефове на значителни предприятия той също имаше в Борсата постоянно място, където чиновниците и клиентите можеха да го намерят винаги. Единствен Гундерман умишлено не желаше да стъпва кракът му в голямата зала; той дори не изпращаше там официален представител; обаче се чувствуваше, че там има цяла негова армия и той, макар и да отсъствуваше, царува там като пълновластен господар чрез безбройния легион борсови посредници и агенти, които носеха негови ордери, без да се смятат

привържениците му, толкова много на брой, че може би всеки присъстващ беше таен войник на Гундерман. И срещу тази неумолима и действаща навред армия Сакар се бореше, и то сам, с открито чело. Зад него до колоната имаше пейка, но той никога не седнаше, презираше умората, стоеше прав в продължение на двата часа при сключване на сделките. Понякога в минути на забрава той само се облягаше с лакът на каменната колона, която беше почерняла и излъскана на височина един човешки ръст от мръсотията на всички подобни допирания; и в бледата голота на сградата това черно петно дори беше характерна подробност; то блестеше срещу вратите, срещу стените, сред стълбищата, сред залата като отвратителен цокъл, като натрупана пот от поколения борсови играчи и крадци. Много елегантен, много изискан, като всички борсаджии, облечен с дрехи от фин плат и ослепителна риза, Сакар имаше вид на любезен, отпочинал и безгрижен човек сред тези стени с черни бордюри.

— Знаете ли — каза Мозер със сподавен глас, — че го обвиняват в поддържане на високия курс чрез изкупуване на значителни количества акции. Загубена е Световната банка, щом играе със собствените си акции.

Но Пийро възрази:

— Още една сплетня!... Може ли точно да се каже кой продава и кой купува... Той е тук заради клиентите на своята банка — нещо съвсем естествено. Пък е тук и заради собствения си интерес, защото той също трябва да играе.

Обаче Мозер повече не настоя. На Борсата още никой не би посмял да твърди за страшната кампания, водена от Сакар, за покупките, които той правеше за сметка на акционерното си дружество посредством подставените лица Сабатани, Жантру и други още, най-вече чиновници в управлението на банката. Носеше се само слух, предаван от ухо на ухо, опровергаван и винаги възобновяван, макар да нямаше никакво доказателство. Отначало той предпазливо бе поддържал курса, като препродаваше при първа възможност, за да не замразява много капитали и задръства касите с акции. Но сега се бе увлякъл в борбата и за този ден бе предвидил, че по необходимост трябва да направи прекалено много покупки, ако иска да остане победител на бойното поле. Беше раздал ордерите си, преструваше се на спокоен, усмихваше се както в обикновените дни, въпреки

неувереността си в крайния резултат и смущението, което изпитваше, като навлизаше все повече и повече в един път, за който знаеше, че е страшно опасен.

Внезапно Мозер, който бе отишъл да обикаля зад гърба на известния Амадийо и води разговор с едно дребно лукаво човече, се върна много възбуден и каза със заекване.

— Чух го, чух го с ушите си... той каза, че ордерите за продажба на Гундерман надминават десет милиона... О, аз продавам, продавам! Ще продам и ризата си.

— Десет милиона, по дяволите! — прошепна Пийро с малко дрезгав глас. — Това е истинско клане с ножове.

И в постоянния, непрекъснато увеличаващ се крясък, в който се смесваха и частните разговори, можеше да се долови само истинският двубой между Гундерман и Сакар. Не се различаваха отделните думи, но шумът, който гърмеше така силно, говореше за спокойната и логична упоритост на единия да продава и трескавата страст непрекъснато да купува, в която подозираха другия. Противоречивите новини, които отначало се разпространяваха шепнешком, започнаха да се разказват на висок глас. Едни от хората крещяха още като си отвореха устата, за да бъдат чути сред врявата, други пък много загадъчно се навеждаха над ухото на своя събеседник, говореха много тихо, дори когато нямаше какво да кажат.

— Охо! Стоя на позициите си за повишение! — подзе Пийро, съвзел се вече. — Слънцето грее така хубаво, всичко ще се повишава още.

— Всичко ще се сгромоляса — възрази Мозер с плачевната си настойчивост. — Скоро ще завали дъжд, снощи имах пристъп.

Но усмивката на Салмон, който ги изслушваше един след друг, стана толкова остра, че и двамата останаха недоволни и загубиха увереността си. Да не би този дяволски човек, толкова необикновено силен, толкова задълбочен и толкова сдържан, да е намерил някакъв трети начин на игра, който не се основава нито на повишението, нито на понижението?

При своята колона Сакар виждаше как около него се увеличава тълпата от негови клиенти и от хора, които го ласкаеха. Към него постоянно се протягаха ръце и той стискаше всички с еднаква непринудена любезност, като във всяко ръкостискане влагаше

обещание за голям успех. Някои притичваха, разменяха по някоя дума и си отиваха очаровани. Мнозина упорито се застояваха, горди, че са от неговата група. Той често се показваше любезен, без да може да си спомни имената на хората, които му говореха. Така например той не би познал Можандр, ако капитан Шав не бе споменал името му. Капитанът се беше сдобрил със зет си, когото подтикваше да продава; обаче ръкостискането на директора беше достатъчно да разпали в Можандр безгранична надежда. После дойде Седий, членът на управителния съвет, големият търговец на коприна, който попска едноминутна консултация. Неговата търговска къща западаше, цялото му състояние беше така свързано със Световната банка, че едно възможно понижение щеше да го разори напълно; така че, загрижен и отдаден на страстта си, освен това и разтревожен от сина си Гюстав, който съвсем не преуспяваше при Мазо, той имаше нужда да бъде успокоен и окуражен. С едно потупване по рамото Сакар го отпрати, изпълнен с вяра и надежда. След това се проточи цяла колона: Колб, банкерът, който отдавна бе продал акциите си, но все пак следеше какво ще стане; маркиз Дьо Боен, който с високомерната снизходителност на голям благородник се преструваше, че посещава Борсата от любопитство и защото няма какво да прави; дори самият Юре, който не можеше да се сърди дълго и с голяма гъвкавост продължаваше да бъде приятел с хората до окончателното им проваляне, беше дошъл да види дали не би могъл да изтръгне още нещо. Но когато се появи Дегремон, всички се отдръпнаха. Той беше много влиятелен, всички забелязаха колко е внимателен и как с другарска любезност се шегува. Играчите на повишение засияха, защото той се ползуваше със славата на ловък човек, който знаеше да се измъква от застрашените места още при първото пропукване на гредите; и така стана ясно, че Световната банка още не се тресе. Обикаляха и други, които само разменяха поглед със Сакар, негови хора, чиновници, на които бе възложено да пускат ордери, но те също така купуваха и за своя сметка, обзети от беса на играта, чиято зараза унищожаваше служителите от улица „Лондон“, които в лова за сведения вечно дебнеха и подслушваха. С гъвкава походка на италианец с примес на ориенталска кръв мина два пъти и Сабатани, преструвайки се, че дори не вижда господаря си; в същото време Жантру, застанал гърбом неподвижно на няколко крачки, изглеждаше

напълно задълбочен в четенето на телеграмите от чуждестранните борси, закачени в решетъчните витрини. Борсовият посредник Масиас, който както винаги тичаше, разбута групата, кимна леко с глава, навярно в отговор на някаква спешно възложена му задача. И колкото повече приближаваше часът на откриването, нестихващото трополене на двойния поток от хора, които сновяха напред-назад, запълваше залата с трясъка и шума на морски прилив. Очакваше се първият курс.

Мазо и Жакоби, излезли от кабинета на борсовите посредници, влязоха в средната балюстрада, вървейки един до друг привидно като добри приятели. А при това те бяха противници в безпощадната борба, която се водеше от седмици насам и краят на която щеше да причини разорението на един от тях. Слаб и дребен на ръст, Мазо беше красив мъж, жив и весел, на когото досега щастието се усмихваше толкова, че на тридесет и две годишна възраст наследи борсовата кантора на един от чичовците си; докато Жакоби, бивш пълномощник, станал борсов посредник по старшинство благодарение на негови клиенти, които го финансираха, беше шкембест и с тежка походка, едър шестдесетгодишен веселяк с посивяла окапала коса и широко лице на човек, обичащ насладите. Стиснали бележниците си в ръце двамата разговаряха за хубавото време, сякаш върху тези листове не държаха милиони, които щяха да разменят като оръдейни изстрели в смъртоносната схватка на предлагането и търсенето.

— Ех че хубав мраз!

— О, да! Представете си — дойдох пеш, толкова беше прекрасно!

Стигнали пред кошницата, голямата кръгла част на залата, още незамърсена с излишни книжа, използвани фишове, които хвърляха по пода, те се спряха за миг, облегнаха се на парапета от червено кадифе и продължиха да си казват банални и непоследователни неща, като не преставаха да следят с поглед какво става наоколо.

Четири прохода във форма на кръст, оградени с решетки, наподобяващи четирикрила звезда с център кошницата, бяха свещеното място, забранено за публиката; между предните краища на звездата от едната страна имаше друго отделение, определено за служителите по изплащане в брой, сред които стърчаха трима котировачи, седнали на високи столове пред огромните си тефтери; а от другата страна едно по-малко отделение, наречено „китарата“,

навярно поради формата му, даваше възможност на чиновниците и спекулантите да имат пряка връзка с агентите. В задната част, в ъгъла, образуван от другите два края, се намираще пазарът на френските ренти, в който всеки агент имаше свой представител с отличителния бележник както в предното отделение, където се котираха ценните книжа, защото борсовите посредници, струпани около кошницата, се занимаваха само със срочните продажби и бяха изцяло отдадени на безумната страст на играта.

Забелязал в левия проход своя пълномощник Бертие, който му правеше някакъв знак, Мазо отиде да размени шепнешком с него няколко думи; пълномощниците имаха право само да бъдат в прохода, и то на почетно разстояние от парапета с червено кадифе, който никаква профанска ръка не биваше да докосва. Така всеки ден Мазо идваше в Борсата заедно с Бертие и двамата си чиновници — единия в отделението за котиране, а другия в отделението за рентите, към които често се присъединяваше и неговият ликвидатор; освен тях той имаше и служител за телеграмите — младия Флори, чието лице все повече и повече потъваше в гъстата му брада, в която изпъкваше само блясъкът на нежните му очи. Откакто спечели десет хиляди франка на другия ден след Садова, Флори, подлуден от изискванията на Шушу, станала капризна и алчна, играеше безумно за своя сметка без каквато и да било предвидливост, следвайки със сляпа вяра играта на Сакар. Ордерите, които виждаше, и телеграмите, които минаваха през ръцете му, достатъчно добре го ръководеха. И точно днес, когато слизаше тичешком от телеграфа на първия етаж с куп телеграми в двете ръце, той накара един от пазачите до повика Мазо, който остави Бертие и отиде към китарата.

— Господин Мазо, трябва ли днес да ги прегледам и да ги подреда?

— Разбира се, щом като са пристигнали в такова количество... За какво са всички тия телеграми?

— О, за Световната банка, ордери за покупки, почти всички.

С опитна ръка борсовият посредник прелисти телеграмите с видимо задоволство. Твърде много свързан със Сакар, за когото отдавна вече сключваше репортни сделки за значителни суми и от когото дори тази сутрин беше получил ордери за огромни покупки, той накрай се бе превърнал в официален агент на Световната банка. И

макар че досега не изпитваше голяма тревога, непрекъснато го успокояваше това увлечение на публиката, тия упорити покупки въпреки необикновеното повишаване на курсовете. Сред многото податели на телеграми едно име му направи особено впечатление — името на Файо, агента по събиране на рентите във Вандом, който навярно беше насъбрал извънредно голяма клиентела от дребни купувачи — фермери, благочестиви хорица и свещеници от своя край, защото не минаваше и седмица, без да изпраща телеграма след телеграма.

— Предайте ги в отделението за изплащане в брой — каза Мазо на Флори. — И не чакайте да ви носят телеграмите, нали така? Стойте горе и си ги вземайте сам.

Флори се облакът на перилото на отделението и извика с пълен глас:

— Мазо! Мазо!

И към него се отправи Гюстав Седни, защото в борсата служителите изгубват собствените си имена, назовават ги с името на борсовия посредник, когото представляват. Флори също беше Мазо. Напуснал преди две години кантората, Гюстав се бе върнал, за да склони най-сетне баща си да му изплати дълговете; днес поради отсъствието на старшия чиновник той бе натоварен с изчисленията а това много го забавляваше. Флори се наведе над ухото му и двамата се уговориха да се купува за Файо само по последния курс, а дотогава да играят за своя сметка с неговите ордери, като отначало купуват и препродават от името на тяхното подставено лице, което постоянно използваша, и по този начин да пипнат разликата, тъй като смятаха, че повишението е сигурно.

В това време Мазо се върна към кошницата. При всяка крачка някой от разсилните му предаваше фиш или ордер, написани набързо с молив от името на клиенти, които не бяха могли да се приближат до него. Всеки борсов посредник имаше свой личен фиш с определен цвят — червен, жълт, син, зелен, който лесно се разпознаваше. Фишът на Мазо беше в зеления цвят на надеждата; така че малките зелени листчета непрекъснато се натрупваха в ръцете му от постоянно сновящите разсилни, които ги приемаха в края на проходите от чиновниците и спекулантите, снабдили се предварително с такива фишове, за да печелят време. Когато се спря отново пред кадифения

парапет, Мазо пак се сблъска с Жакоби, който също държеше в ръка неспирно увеличаваща се пачка от червени фишове, аленеещи като току-що бликнала кръв: несъмнено това бяха ордери на Гундерман и на неговите привърженици, защото за всички бе ясно, че в това подготвящо се клане Жакоби беше агентът на играчите, които се бореха за понижение — главният изпълнител на висшите цели, преследвани от еврейската банка. Сега той разговаряше с друг посредник, Дьоларок, неговия зет, един християнин, оженил се за еврейка, дебел, рижав, нисък и много плешив човек, известен в светските кръгове, познат като приемник на ордерите, пускани от Дегремон, който неотдавна се бе скарал с Жакоби, както преди това с Мазо. Разказвайки някаква история, пикантна история за жена, върнала се при съпруга си без риза, Дьоларок мигаше с малките си очи, блеснали като запален огън, и разпалено размахваше бележника си, претъпкан с пачка фишове сини като нежносиньото априлско небе.

— Господин Масиас ви вика — каза един разсилен, приближил се до Мазо.

Мазо бързо се върна в другия край на прохода.

Комисионерът, който бе напълно на страната на Световната банка, му носеше новини от кулисата на борсовите агенти, които въпреки големия студ се бяха събрали вече под перистила; дори някои спекуланти се осмеляваха да стоят там, като от време на време влизаха в залата да се погрееят; обаче борсовите агенти, увити в дебели палта с вдигнати кожени яки, се държаха мъжки, скупчени в кръг както обикновено под часовника и като се ободряваха, крещяха и ръкомахаха така силно, че не чувствуваха студа. Младият Натансон беше между най-дейните, мъчеше се да стане важна персона, откакто в деня, когато щастиято му се усмихна, реши от дребен чиновник в Банката за кредити срещу движимо имущество да наеме стая и да открие кантора.

Масиас обясни набързо, че имало изгледи курсовете да спаднат поради това, че играчите, борещи се за понижение, бяха изкарали на пазара цял куп акции. На Сакар била хрумнала идеята да оперира зад кулисата, за да въздействува още върху първия официален курс на кошницата. Световната банка вчера бе приключила с 3030 франка; той бил дал ордер на Натансон да купи сто акции, които друг един агент щял да предложи по 3035 франка. Значи с пет франка увеличение.

— Добре! Курсът ни допада — каза Мазо.

И той се върна сред групата посредници, която вече беше в пълен състав. Шестдесетте души бяха там, определяха помежду си, въпреки правилника, сделките по среден курс, докато чакаха да удари звънецът съгласно установения ред. Продадените ордери с предварително фиксиран курс не оказваха влияние върху пазара, защото трябваше да се изтека този курс; обаче ордерите без такова указание, тия ордери, с които се даваше право на борсовия посредник да действа по свое усмотрение, определяха непрекъснатото колебание на различните котирания. Добрият борсов посредник беше изтъкан от остроумие и предвидливост, притежаваше проникателен ум и гъвкави мускули, защото бързината често осигуряваше успеха; той трябваше да поддържа добри връзки с висшите финансови кръгове, да събира сведения почти отвсякъде и най-вече от телеграмите, получавани от френските и чуждестранните борби. Освен това трябваше да притежава и мощен глас, за да може да вика силно.

Удари един часът, звъntenето на камбаната премина като вятър над развълнувано море от глави и още не беше заглъхнало, когато Жакоби, опрял се с двете си ръце върху кадифето, извика с гърмящ глас, най-силния в цялата група:

— Предлагам от Световната... Предлагам от Световната...

Той не обявяваше цената, очакваше предложение. Шестдесетте се бяха приближили един до друг в кръг около кошницата, където вече няколко хвърлени фиша образуваха пъстри петна. Застанали лице срещу лице, те се разглеждаха, проучваха се като дуелиращи се в началото на схватката и чакаха нетърпеливо да бъде обявен първият курс.

— Предлагам от Световната — повтаряше гърмящият глас на Жакоби. — Предлагам от Световната...

— По какъв курс Световната? — попита Мазо с тънък глас, но толкова писклив, че се извиси над гласа на своя колега като флейта, която се издига над акомпанимент на виолончело.

И Дьоларок предложи снощния курс.

— При 3030 купувам от Световната.

Но веднага друг един посредник наддаде:

— Дайте ми ги по 3035.

Това беше курсът на кулисата, който, обявен така, пречеше на арбитража, подготвян от Дьоларок — да купи от кошницата и да

продаде в кулисата, като сложи в джоба си повишението от пет франка. Но тогава Мазо, уверен, че ще бъде похвален от Сакар, се реши да извика:

— По 3040 купувам... Дайте ми от Световната по 3040.

— Колко? — по задължение попита Жакоби.

— Триста.

Двамата написаха по нещо в бележниците си и пазарлъкът бе сключен — първият курс се определи с едно увеличение от десет франка в сравнение с вчерашния курс. Мазо се отдели, отиде да даде данните на един от котировачите, който водеше в регистъра си сметката на Световната банка. След това в продължение на двадесет минути се разрази истинска буря, курсовете и на другите ценни книжа също се установиха, купищата акции, донесени от посредниците, се прехвърляха без особени отклонения. И въпреки това котировачите, седнали на високите столове, заглушени от шума на кошницата и на отдела за плащане в брой, който работеше също така трескаво, с големи усилия успяваха да впишат всички нови котирания, които им подхвърляха посредниците и чиновниците. В задната част отделението за рентата също беснееше. Откакто сделките бяха започнали, тълпата ревеше като морска буря; и над този страшен рев се извисяваха сега кресливите гласове на предлагането и търсенето — едно типично грачене, което ту спадаше, ту секваше, за да се поднови отново нестройно и на пресекулки, подобно на вика на грабливите птици по време на буря.

Сакар се усмихваше, изправил се до своята колона. Неговите съмишленици пак се бяха увеличили, повишението с десет франка на акциите на Световната банка беше развълнувало Борсата, защото отдавна се предричаше пълен провал в деня на ликвидацията. Юре, приближил се до него заедно със Седий и Колб, на висок глас заявяваше, че уж съжалява за предпазливостта, която бе проявил, като продал акциите си още при курс 2500; в същото време Дегремон с безразличен вид се разхождаше под ръка с маркиз Дьо Боен, комуто весело обясняваше неуспеха на своите коне в есенните надбягвания. Най-вече Можандр тържествуваше и хвърляше упреци срещу капитан Шав, който въпреки това упорствуваше в своя песимизъм, като казваше, че трябва да се изчака краят. Същата сцена се разиграваше между самохвалкото Пийро и меланхоличния Мозер — първият

сияеше, зарадван от безумното повишение, а вторият, стиснал юмруци, говореше за това повишение като за някакво глупаво, побесняло животно, което все пак в края на краищата ще бъде убито.

Измина един час, курсовете почти не се промениха, в кошницата сделките продължаваха, но не така прибързано, а съответно с постъпването на нови ордери и получаваните телеграми. Така почти се случваше по средата на всеки борсов ден — настъпваше затишие, прекратяване на текущите сделки, докато се изчака решителната битка за последния курс. Все пак още се чуваше ревът на Жакоби, прекъсван от пискливия глас на Мазо, понеже и двамата бяха заети в операции с премия. „Предлагам от Световната по 3040, от които 15... Купувам от Световната по 3040, от които 10... Колко?... Двадесет и пет... Изпратете!“ Това навярно бяха ордери от Файо, които Мазо изпълняваше, тъй като множество провинциални играчи, за да ограничат загубите си и преди да се решат на по-големи сделки, купуваха и продаваха с премия. След това изведнъж се разнесе тревожна мълва, отсечени гласове оповестиха: Световната падна с пет франка; миг след това с десет франка, с петнадесет франка, и Световната банка падна на 3026.

Точно в този момент Жантру, появил се отново след кратко отсъствие, казваше на ухото на Сакар, че баронеса Сандорф била там, на улица „Брониар“, в своето ландо, и питала дали трябва да продава. Този въпрос, зададен в момента, когато курсовете се огъваха, го разгневи. Той си представи как неподвижният кочияш стърчи високо на капрата и как баронесата преглежда бележника си, разположила се като у дома си със спуснати перденца. И отвърна:

— Да ме остави на мира! А пък ако продава, ще я удуша!

При съобщението за спадането на курса с петнадесет франка Масиас изтича като при тревожен сигнал, чувствувайки, че ще бъде необходим. И наистина Сакар, който беше подготвил удар, за да повдигне последния курс — една телеграма от борсата в Лион, където беше сигурен, че има повишение — започваше да се тревожи, защото телеграмата не идваше; а и това непредвидено спадане с петнадесет франка можеше да причини катастрофа.

Масиас много хитро не се спря пред него, побутна го с лакът и на съвсем тих глас получи нареждане:

— Бързо при Натансон, четиристотин, петстотин, колкото е необходимо.

Това стана така светкавично, че само Пийро и Мозер го забелязаха. Те се спуснаха по петите на Масиас, за да разберат какво ще прави. Откакто бе постъпил на служба в Световната банка, Масиас имаше огромно влияние. Всички се мъчеха да спечелят доверието му, да прочетат през рамото му ордерите, които получаваше. А и самият той сега реализираше чудесни печалби. С усмихнатото си добродушно лице на неудачник, с когото доскоро съдбата жестоко си бе играла, той сам се учудваше, заявяваше, че е поносим този кучешки борсов живот, и вече не твърдеше, че трябва да си евреин, за да успееш.

В кулисата, при течението от леден въздух откъм перистила, който съвсем не можеше да се отопли от бледото следобедно слънце, акциите на Световната банка не бяха спаднали така бързо, както в кошницата. И Натансон, уведомен от своите агенти, беше осъществил арбитража, с който Дьоларок не бе успял в началото: закупил в залата акции по 3025, ги бе препродал по 3035 в колонадата. Всичко това бе станало за три минути и той спечели шестдесет хиляди франка. След тази продажба курсът в кошницата се покачи на 3030 благодарение на равновесието, което създаваха тия два отдела на Борсата. Чиновниците не преставаха да препускат от залата до перистила, като си пробиваха път с лакти през тълпата. Въпреки това курсът на кулисата нямаше да се задържи, ако Масиас не бе предал на Натансон нареждането на Сакар, което го задържа на 3035 и го повдигна на 3040; благодарение на този контраудар и в отдела на борсовите посредници акциите си възвърнаха своя първоначален курс. Обаче трудно беше да го задържат, защото тактиката на Жакоби и на другите посредници, които оперираха от името на играчите на понижение, очевидно беше насочена към запазване на големите продажби за края на борсовия ден, за да затрупат пазара и да предизвикат унищожавашо спадане в паниката на последните тридесет минути. Сакар така добре разбра опасността, че с уговорен знак предупреди Сабатани, който на няколко крачки от него продължаваше да пуши цигара с разсеян и отпуснат вид на женкар; веднага с ловкост на пепелянка Сабатани се вмъкна в „китарата“ и следейки зорко курсовете, започна непрекъснато да изпраща на Мазо нареждания върху зелени фишове, каквито имаше в

запас. Въпреки всичко акциите на Световната банка отново спаднаха с пет франка, защото атаката беше много силна.

Часовникът удари, оставаха само петнадесет минути до закриване на Борсата. В този момент тълпата се въртеше и крещеше, сякаш бе подложена на някакво адско мъчение; в кошницата лаеха, виеха с налудничав крясък, наподобяващ шума, който се вдига при разбиването на меден казан; и точно тогава стана събитието, което Сакар очакваше с такова безпокойство.

Малкият Флори, който още от началото не бе преставал да слиза от телеграфа на всеки десет минути с куп телеграми в ръце, пак се появи и пробивайки си път през тълпата, четеше сега една телеграма, от която изглеждаше очарован.

— Мазо! Мазо! — извика един глас.

И естествено Флори обърна глава, сякаш бяха извикали неговото име. Беше Жантру, който искаше да узнае какво става. Но чиновникът го изблъска — бързаше много, а и беше радостен, като си мислеше, че Световната банка днес ще приключи с покачване; защото всъщност телеграмата съобщаваше, че стойността на акциите се покачваше на борсата в Лион, където бяха станали толкова значителни покупки, че контраударът щеше да се почувствува и в парижката борса. И наистина вече пристигаха и други телеграми, мнозина от посредниците получаваха ордери. Веднага се получи резултат, и то много голям.

— По 3040 купувам от Световната — повтаряше Мазо със своя остър, пронизителен глас.

А Дьоларок, възбуден от търсенето, увеличи с пет франка:

— По 3045 купувам...

— Имам по 3045 — изръмжа Жакоби. — Двеста по 3045.

— Изпратете ми ги.

Тогава и Мазо увеличи.

— Купувам по 3050.

— Колко?

— Петстотин... Изпратете ми ги!

Но невъобразимата врява и епилептичните ръкомахания се засилваха така, че и самите борсови посредници не се чуваха помежду си. И в огъня, на професионалната страст, която ги възбуждаше, продължаваха да се обясняват с жестове, тъй като басовите гласове на едните заглъхваха, а пък пискливите гласове на другите се стопяваха.

Виждаше се как се разтварят огромни уста, без да излезе от тях никакъв разбираем звук, и затова само ръцете говореха: жестът отвътре навън означаваше предложение, обратният жест отвън навътре означаваше приемане; вдигнатите пръсти определяха количеството, с глава се казваше да или не. Така се разбираха само посветените в борсовата игра, сякаш пристъп на безумие беше обзел тълпите. Горещо, от галерията при телеграфа, се навеждаха глави на жени, смаяни и ужасени пред това необикновено зрелище. В отделението за рентите, най-кипящият център, сякаш ожесточено се биеха с юмруци, докато двойният поток от хора, които прекосяваха тази част на залата, разкъсваше групите, които непрекъснато се образуваха и се разпръсваха като водовъртеж. Между отделението за плащане в брой и кошницата над бушуващото море от глави се извисяваха само тримата котировачи, седнали на високите си столове; с големите си бели тефтера те наподобяваха останки от корабкрушение; навеждаха се ту наляво, ту надясно, в зависимост от бързото колебание на курсовете. В отделението за плащане Е брой блъсканицата беше най-голяма, не се виждаха лицата на хората, а само една гъста маса от коси, едно смътно гъмжене, над което се издигаха белите листчета на вдигнатите нагоре бележници. И в кошницата около купчината от смачкани разноцветни фишове сивееха коси, блестяха темета, забелязваха се бледи, измъчени лица, протегнати треперещи ръце, всички възможни мимики на раздвижени тела, повече или по-малко настръхнали, готови да се изядат едни други, ако не ги задържаше парапетът. Това беснее в последните минути беше обзело и публиката в залата, която се блъскаше, газеше жестоко и безредно, сновеше като голямо стадо, пуснато в много тесен коридор; и сред тъмните редингове копринените цилиндри блещукаха под разсеяната светлина, която проникваше през стъклата на прозорците.

Но изведнъж звън на камбана прониза врявата. Всичко стихна, ръкомаханията престанаха, гласовете млъкнаха както в отделението за плащане в брой, така и в отделението за рентите и в кошницата. Чуваше се още само глухото ръмжене на публиката, наподобяващо нестихващия шум на поток, прибрал се в коритото си. И в продължаващото вълнение се разпространяваха последните курсове — акциите на Световната банка бяха се покачили на 3060, ново повишение с тридесет франка в сравнение с вчерашния курс.

Поражението на играчите на понижение беше пълно. Ликвидацията още веднъж щеше да бъде съкрушителна за тях, защото разликите за последните две седмици щяха да възлязат на грамадни суми.

Преди да напусне залата, Сакар за миг се повдигна, сякаш за да обгърне по-добре с поглед тълпата около него. Той действително беше израснал, толкова издигнат от големия успех, че цялата му малка фигура се издуваше, разтягаше се, ставаше огромна. През множеството глави той сякаш така търсеше отсъстващия. Гундерман, Гундерман, когото би желал да види повален, гърчещ се и молец за прошка; и държеше поне всички непознати лица от еврейски произход, цялото мръсно свадливо еврейство, което се намираще тук, в залата, да го види как се е преобразил от славата на успеха си. Това бе великият му ден, ден, за който ще се говори, както се говори за Аустерлиц и за Маренго. Неговите клиенти, приятелите му бързо го бяха заобиколили. Маркиз Дьо Боен, Седий, Колб, Юре стискаха и двете му ръце, а пък Дегремон с фалшивата усмивка на светската си любезност го поздравяваше, макар и да знаете, че в Борсата човек загива от подобни победи. Можандр би го целунал по двете бузи, толкова беше възбуден и раздражен, като виждаше, че въпреки всичко капитан Шав все пак вдига рамене. Но най-голям, стигащ до боготворение, бе възторгът на Дьожоа, който тичешком бе дошъл от редакцията, за да узнае веднага последния курс; той стоеше на няколко крачки встрани, неподвижен като закован, разнежен и възхитен, с блеснали от сълзи очи. Жантру бе изчезнал, навярно отишъл да занесе новината на баронеса Сандорф. Масиас и Сабатани сияеха, задъхани като на тържествена вечер след голяма битка.

— Е, аз какво ви казах? — викаше Пийро очарован.

Мозер, увесил нос, ръмжеше тихо закани:

— Да, да, до ръба на пропастта... Да се плаща и сметката на Мексико, а и работите в Рим се объркаха още повече след разбиването на отрядите на Гарибалди при Ментана, а и Германия ще се нахвърли срещу нас тия дни. Да, да, а тия глупаци покачват още повече, за да се катурнат от по-високо. Ах, всичко е загубено, ще видите!

Понеже този път Салмон го гледаше, като стоеше сериозно, той добави:

— Това е и вашето мнение, нали? Щом всичко върви много добре, значи, че всичко ще рухне.

В това време залата се изпразваше, във въздуха щеше да остане само пушекът от пурите, синкав облак, сгъстен и ожълтен от всички вдигнали се прахоляци. Мазо и Жакоби, добили отново приличен вид, заедно се прибраха в кабинета на борсовите посредници; Жакоби беше по-развълнуван поради личните си тайни загуби, отколкото поради провала на клиентите си, докато Мазо, който не играеше, силно се радваше на последния така смело повишен курс. Те поговориха няколко минути с Дьоларок за извършените операции, като държаха в ръце бележниците си, изпълнени със сметки, които доверениците им трябваше да уредят още тази вечер, за да могат да приключат сключените сделки. През това време в залата на чиновниците, една ниска зала с дебели колони, наподобяваща лошо поддържана класна стая с няколко реда пултове и един дрешник в дъното, Флори и Гюстав Седий, отишли да вземат оттам шапките си, шумно се радваха, като чакаха да узнаят средния курс, който служителите на синдиката, седнали пред един пулт, изчисляваха съобразно най-високия и най-ниския курс. Към три и половина часа, когато върху една колона залепиха обявата, двамата започнаха да цвилят, да кудкудякат, да кукуригат, доволни от хубавата сделка, която бяха направили, спекулирайки е ордерите за покупка на Файо. Това даваше възможност да се купят чифт брилянти за Шушу, която сега тиранизираше Флори с възискателността си, и да се плати в аванс за едно шестмесечие на Жермен Кьор, която Гюстав има глупостта да откъсне окончателно от Жакоби, който пък неотдавна бе взел за месец една циркова ездачка от хиподрума. Впрочем в залата на чиновниците врявата продължаваше с нелепи шеги, с хвърляне на шапки и с блъсканици като ученици през междучасие. А и в перистила борсовите посредници приключваха сделките си; възхитен от успешния си арбитраж, Натансон най-сетне реши да слезе по стълбите сред вълната от последните спекуланти, застояли се там въпреки страшния студ. От шест часа целият този свят от играчи, борсови посредници, агенти и комисионери — след като едните установят своите печалби или загуби, а другите изчисляват комисионните си — щеше да се преоблече и лекомислено да завърши деня си в ресторанти и театри, в соарета и в леглата на любовниците си.

Същата вечер Париж, който нощем бодърствуваше и се забавляваше, говори само за страхотния дуел, започнал между

Гундерман и Сакар. Жените, отдали се всецяло на играта от страст и модно увлечение, се мъчеха да употребяват технически думи като ликвидация, премия, отсрочка, покритие, без да ги разбират. Разговаряха най-вече за критическото положение на играчите на понижение, които от толкова месеци вече плащаха при всяка нова ликвидация все по-големи и по-големи разлики в зависимост от покачването на акциите на Световната банка, а тези разлики превишаваха всяка разумна граница. Разбира се, мнозина играеха без покритие и искаха отсрочки, тъй като не можеха да продадат акциите; те се настървяваха, продължаваха операциите си за смъкване на курса с надежда за едно близко катастрофално понижение на акциите. Обаче въпреки отсрочките, които все повече растяха, понеже парите ставаха рядкост, тези изтощени финансово и смазани играчи щяха да бъдат унищожени, ако покачването продължеше. А всъщност положението на Гундерман, когото смятаха за техен всемогъщ шеф, беше съвсем различно, защото той имаше в мазетата си своя милиард — неизчерпаеми армии, които изпращаше на избиване, колкото и да продължеше дългата и унищожителна война. Това беше непобедимата му сила — той можеше да продава с покритие, винаги способен да плати разликите чак до деня, в който гибелното спадане ще му донесе победа.

Говореше се по този въпрос, изчисляваха се огромните суми, които вече беше хвърлил, за да посреща така 15-о и 30-о число на всеки месец — тези колони от войници, покосявани от гюлетата, както наричаха торбите със злато, които се топяха в огъня на спекулацията. Никога досега на Борсата неговата власт, която той искаше да бъде абсолютна и неоспорима, не бе така жестоко атакувана, защото щом беше, както обичаше да повтаря, един обикновен търговец на пари, а не спекулант, той ясно съзнаваше, че за да си остане такъв търговец, и то първи в света, разполагащ с богатството на обществото, трябва да бъде пълновластен господар на пазара. И затова се бореше не за непосредствената печалба, а за своето собствено господство, за живота си. И оттам суровата неотстъпчивост, жестокото величие на борбата. Като го срещаша по булевардите и по улица „Вивиен“, нито бледото му безстрастно лице, нито уморената му старческа походка, нито пък нещо друго издаваше каквато и да е тревога. Той вярваше само в логиката. Над курса от две хиляди франка, бе започнала лудостта на

акциите на Световната банка; при три хиляди — пълното умопомрачение; те трябваше да паднат така, както хвърленият във въздуха камък неизбежно пада на земята и той чакаше. Щеше ли да жертвува целия си милиард? Хората около Гундерман тръпнеха от възхищение, а също и от желание да го видят как изяжда противника си; в същото време със Сакар, който предизвикваше бурен ентузиазъм, бяха жените, салоните, спекулантите от висшето общество, които слагаха в джобовете си толкова хубави печалби, откакто той трупаше пари с тяхната религия, спекулирайки с планината Кармел и с Ерусалим. Разорението на високомерната еврейска банка беше окончателно решено, католицизмът щеше да господства над парите така, както господствуваше над душите. Обаче докато неговият антураж печелеше много, Сакар привършваше вече своите пари, тъй като изпразваше касите с непрекъснатите покупки. От двестата милиона, с които разполагаше, почти двете трети бяха така замразени в акции; това беше твърде голямо преуспяване, задушаваш триумф, от който се умира. Всяко дружество, което иска да диктува така на борсата, за да поддържа висок курс на своите акции, е осъдено на гибел. Затова в началните сделки той беше действувал предпазливо. Но той винаги бе човек на въображението, виждаше всичко преувеличено, превръщаше в поеми своите съмнителни и неблагоприятни сделки, а този път с това наистина колосално и преуспяващо предприятие той стигаше до такива екстравагантни мечти за победа, до такава огромна и безумна идея, че дори сам не можеше ясно да я определи. Ах, ако бе имал милиони, неизчерпаеми милиони като тия мръсни евреи! Най-страшното бе, че той виждаше края на своите войски — още няколко милиона, годни за клането. После, ако започне спадането, ще дойде неговият ред да плаща разликите; и не можейки повече да изкупува акциите, ще бъде принуден да отсрочва. В победоносния му марш и най-малкото камъче можеше да прекатури неговата огромна машина. Това смъртно съзнаваха дори най-верните му хора, тия, които вярваха в повишението както в добрия бог. Париж до крайна степен се вълнуваше от това неизяснено и съмнително положение, от този дуел между Сакар и Гундерман, в който победителят щеше да пролее всичката си кръв като в единоборство на две легендарни чудовища, заплашвайки се да се удушат едно друго върху грамадата от развалини,

които натрупваха, и смазвайки под себе си бедните хорица, които се бяха осмелили да участвуват в тяхната игра.

Внезапно на 3 януари, точно на другия ден след Уреждането на сметките от последната ликвидация, акциите на Световната банка спаднаха с петдесет франка. Предизвика се силно вълнение. Наистина всичко бе спаднало; паричният пазар, отдавна претоварен и изкуствено надут, се тресеше от всички страни; две-три съмнителни предприятия се провалиха с трясък; £ всъщност хората не би трябвало да се чудят на тия жестоки скокове на курсовете, които понякога достигаха до няколкостотин франка в една и съща борса, безумно колебаещи се като стрелката на компас в буря. Но, изтръпнали от студения полъх, всички почувствуваха началото на погрома. Акциите на Световната банка падаха; слухът бързо се разнесе сред роптанието на тълпата, предизвикано от изненада, надежда и страх.

Още на другия ден, застанал твърдо и усмихнато на своя пост, Сакар повдигна курса с едно увеличение от 30 франка благодарение на значителни покупки. Обаче на пети, въпреки усилията му, курсът спадна с четиридесет франка. Акциите на Световната банка струваха вече 3000. И оттогава всеки ден се водеше битка. На 6-и акциите на Световната банка се повишиха. На 7-и и 8-и те отново спаднаха. Неудържима сила малко по малко ги теглеше бавно надолу. Световната банка щеше да стане изкупителна жертва поради безумието на всички, поради престъпленията на по-малко известна предприятия, на това множество съмнителни предприятия, пренадути от реклама, израснали като чудовищни гъби върху разлагащото се торище на империята. Но Сакар, който не спеше вече и всеки следобед заемаше бойния си пост до своята колона, продължаваше да живее с халюцинацията на победата, която му се виждаше все още възможна. Като главнокомандуващ, убеден в превъзходството на своя план, той отстъпваше само крачка по крачка, жертвувайки последните си войници, изпразвайки касите на дружеството от последни те торби злато, за да прегради пътя на нападателите. На 9-и той пак има подчертано надмощие: играчите на понижение изтръпнаха и отстъпиха — нима ликвидацията на 15-и още веднъж ще затлъстее от техните загуби? А и той, останал вече без всякакви източници, принуден да пусне в обращение полици, сега също като изгладнелите, които виждат огромни богати трапези в миражите си от глад, той се осмеляваше да

си обещава величавата и непостижима цел, към която се стремеше — исполинската идея да изкупи всички акции, за да остави продавачите без покритие и по този начин да ги има на свое разположение с вързани, ръце и крака. Нещо подобно се бе случило с една малка железопътна компания; банката, която бе пустила акциите, ги изкупи всичките от пазара и по този начин продавачите не можеха, вече да оперират, принудиха се да се поробят, залагайки себе си и имуществата си. Ах, ако бе подгонил и уплашил Гундерман така, че да го притисне, да го омаломощи, да го докара да няма покритие! Да можеше да го види някоя сутрин да му носи своя милиард с молба, да не му го взима целия, да му остави малко, за да има по десет су всеки ден за мляко, с което се храни! Само че за такъв удар бяха необходими седемстотин-осемстотин милиона. Той беше вече хвърлил в бездната двеста, трябваша му още петстотин или шестстотин, които да постави на бойната линия. С шестстотин милиона той би помел евреите, би станал крал на златото, господар на света. Какъв блян! А беше толкова просто, представата за стойността на парите чезнеше в тази степен на обезумяваща треска, оставаха само пионките, които трябваше да се местят напред по шахматната дъска. В своите безсънни нощи той вдигаше на крак шестстотинмилионната си армия, хвърляше на смърт пионките, за да го прославят, и най-сетне тържествуваше върху развалините от погрома на всички.

За нещастие на 10-и Сакар преживя ужасен ден. На Борсата той бе все така великолепен със своя весел и спокоен вид. Всъщност никога досега една война не е била толкова мълчаливо жестока — всеки час клане, навсякъде засади. В тия потайни и подли битки за пари, в които безшумно изтърбушват слабите, няма вече никакви връзки, никакво роднинство, никакво приятелство: съществува само законът на по-силните, на тия, които изяждат, за да не бъдат изядени. Така че и Сакар се чувствуваше напълно сам и нямаше друга подкрепа освен ненаситната си алчност, която го държеше прав, вечно настървен. Боеше се най-вече от 14 януари, деня, в който щяха да се обявят сметките и премиите. Обаче намери пари за трите предшествуващи дни и на 14-и, вместо да претърпи погром, закрепил Световната банка и при ликвидацията на 15-и курсът на акциите се задържа на 2860, с едно понижение само от сто франка, в сравнение с последния курс през декември. Страхуваше се от катастрофа, а сега се

преструваше, че е победа. В действителност за пръв път играчите на понижение имаха надмощие, най-сетне печелеха от разликите и те, които губеха в продължение на месеци; така че положението се промени, Сакар бе принуден да иска отсрочка от Мазо, който от този момент се почувствува силно затруднен. Втората половина на януари щеше да бъде решителна.

Откакто водеше борбата по този начин, при всекидневните сътресения, които ту го хвърляха, ту го изтегляха от пропастта, всяка вечер Сакар чувствуваше необузdana нужда от развлечение. Не можеше да стои сам, обядваше навън, прекарваше нощите в женски обятия. Никога досега той не бе водил такъв бурен живот, появяваше се навред, посещаваше театрите и кабаретата, където вечеряше, харчейки прекалено като много богат човек. Той избягваше госпожа Каролин, чиито предупреждения му досаждаха; тя винаги му говореше за тревожните писма, които получаваше от брат си, и за нейното безпокойство от провежданата от него кампания за повишаване, предвещаваща страшна опасност.

Сега по-често се виждаше с баронеса Сандорф, сякаш перверзността в потайния малък приземен апартамент да улица „Комартен“ го пренасяше в друг свят и го караше да забрави всичко, за да си почине претовареният му от умора мозък. Понякога той се уединяваше там, за да проучи някои досиета, да обмисли някои сделки, щастлив от мисълта, че никой в света не би могъл да го безпокои там. Но сънят го поваляше, той заспиваше за час-два, единственото време на благословено отпускане; и тогава баронесата, без да се стеснява, започваше да рови из джобовете му, да чете писмата, които намираще в портфейла му; тя правеше това, защото той напълно бе онемял, тя не можеше да изтръгне от него нито едно полезно сведение, дори беше убедена, че я лъже, когато успяваше да го накара да каже нещо, и не смееше да играе по неговите указания. Разкривайки по този начин тайните му, тя узна за паричните затруднения, с които започваше да се бори Световната банка, за обширната система от полици, от фиктивни полици, които банката предпазливо шкантираше в чужбина. Една вечер, събудил се много по-рано, Сакар я изненада докато тършува в портфейла му, и я напляска като курва, която краде монети от джобовете на клиентите си; оттогава той я биеше, това ги озлобяваше, изтощаваше, после успокояваше и двамата.

Обаче след ликвидацията на 15-и, когато загуби десетина хиляди франка, баронесата започна да крои някакъв план, който толкова я измъчи, че реши да се посъветва с Жантру.

— Наистина мисля, че имате право — отвърна ѝ той, — време е да минете на страната на Гундерман... Идете да го видите и му разкажете каквото знаете, тъй като той ви е обещал, че в деня, в който му занесете добра новина, той ще ви даде в замяна добър съвет.

Сутринта, когато баронесата се яви при него, Гундерман беше в кучешко настроение. Предишния ден акциите на Световната банка пак се бяха покачили. Най-сетне нямаше ли да настъпи краят на тази ненаситна ламя, която вече му бе изяла толкова злато и упорито не искаше да мре! Тя бе способна пак да се изправи и отново на 31 януари да приключи с повишение; и той ръмжеше, че се бе заловил с това катастрофално съперничество, докато може би е било по-добре да вземе участие в новата банкова къща. Разколебан в обичайната си тактика, загубил вяра в неизбежното тържество на логиката, в тази минута той би се примирил с мисълта за отстъпление, стига то да можеше да стане, без да загуби всичко. Рядко му се случваха такива моменти на отчаяние, каквито са преживявали велики пълководци в самото навечерие на победата, когато хората и нещата са искали техния успех. И смущението на този силен ум, обикновено много бистър, идеше от неяснотата от известно време на тази загадъчност в сделките на Борсата, зад които никога не бе възможно да се каже със сигурност кон стои. Наистина Сакар купуваше и играеше. Но дали вършеше това за сметка на сериозни клиенти или пък за сметка на самото дружество? В края на краищата той не можеше да разбере нищо чрез множеството доноси, които получаваше от всички страни. Вратите на огромния му кабинет трещяха, целият му персонал трепереше от неговия гняв, той посрещаше така грубо комисионерите, че тяхното обичайно шествие се превръщаше в паническо бягство.

— О, вие ли сте? — каза Гундерман на баронесата; без да прояви никаква учтивост. — Днес нямам време за губене с жени.

Тя толкова се смути, че съкрати предварително подготвения увод и изведнъж съобщи новината, която носеше:

— Ами ако ви се докаже, че Световната банка привършва парите си след значителните покупки, които е направила, и че е принудена да шкантира в чужбина полици, за да продължава кампанията?

Евреинът потисна едно радостно потръпване. Погледът му си остана безжизнен и той отвърна със същия ръмжащ глас:

— Не е вярно.

— Как да не е вярно! Ами че аз го чух със собствените си уши, видях го с очите си.

И тя се помъчи да го убеди, като му обясни, че е държала в ръцете си полиците, подписани от подставени лица. Тя изброяваше имената им, назоваваше също имената на банкери, които във Виена, във Франкфурт и в Берлин бяха шкантирали полиците. Неговите кореспонденти биха могли да го осведомят и той ще види тогава, че тя не му разказва врели-некипели. Също така тя твърдеше, че банката била купувала за своя сметка с единствената цел да поддържа висок курс и че за тази цел били вече хвърлени двеста милиона.

Гундерман, който я слушаше навъсен, обмисляше вече своята утрешна кампания така умно и ловко, че за няколко секунди разпредели ордерите си и нахвърли цифрите. Сега беше уверен в победата, след като разбра добре мръсния източник на сведения и се отвори от този толкова похотлив Сакар, който се е оставил да го продаде една жена.

Когато тя млъкна, той вдигна глава и като я гледаше с големите си угаснали очи, каза:

— Е добре, мислите ли, че ме засяга всичко това, което ми разказахте сега?

Той изглеждаше толкова незаинтересован и спокоен, че тя остана изненадана.

— Но струва ми се, че вашата позиция за понижение...

— Аз! Кей ви е казал, че съм за понижение? Аз никога не ходя в Борсата, аз не спекулирам... Всичко това ми е безразлично!

И гласът му беше толкова невинен, че разстроената и смутена баронеса би му повярвала в края на краищата, ако в този глас не бяха прозвучали известни нотки на доста наивен присмех. Той явно се подиграваше с нея в пълното си презрение на свършил човек, лишен от всякакви желаниа.

— Така че, драга моя, аз съм много зает и ако нямате да ми кажете нещо интересно...

Той я пъдеше. Тогава разярена тя се възмути:

— Аз имах доверие във вас, говорих първа, това е истинско изнудване... Вие ми бяхте обещали, ако ви бъда полезна, и вие от своя страна да ми бъдете полезен, да ми дадете съвет...

Ставайки, той я прекъсна. Той, който никога не се смееше, леко се изкиска — толкова се развесели, че така грубо бе измамил тази млада и красива жена.

— Чакате съвет, ами че аз няма да откажа да ви дам съвет, драга моя приятелко... Слушайте ме внимателно. Не играйте, не играйте никога! Играта ще ви направи грозна. Много е отвратително, когато една жена играе.

И когато тя си отиде, излязла извън кожата си, той се затвори с двамата си сина и своя зет, разпредели км ролите, изпрати да повикат веднага Жакоби и другите посредници, за да подготви утрешния си голям удар. Планът му бе прост: да направи това, от което досега се бе въздържал от предпазливост, защото не знаеше истинското положение на Световната банка; да срази пазара, като пусне в продажба огромни количества акции сега, когато знаеше, че тя е изчерпила средствата си и е неспособна да поддържа курсовете. Щеше да пусне в атака страхотната резерва на своя милиард като генерал, който е решил да свърши с битката, защото неговите шпиони са го осведомили за слабото място на неприятеля. Логиката щеше да тържествува, на смърт е обречена всяка акция, която е надвишила истинската си стойност.

В същия този ден, почувствувал инстинктивно опасността, Сакар отиде при Дегремон към пет часа. Беше възбуден, чувствуваше, че трябва час по-скоро да нанесе удар на играчите на понижение, ако не иска да бъде окончателно бит от тях. Занимаваше го неговата гениална идея — колосалната армия от шестстотин милиона да бъде вдигната все пак за завоюването на света. Дегремон го прие с обичайната си любезност в княжеския си дворец сред своите скъпи картини и целия този блестящ разкош, за който плащаха всеки две седмици разликите на борсовите курсове, без да се знае точно какво богатство се крие зад този декор, намиращ се непрекъснато под заплахата да бъде отнесен от капризите на шанса. Досега той не бе изневерявал на Световната банка, като отказваше да продава, мъчейки се да покаже, че има пълно доверие, че е щастлив от положението да играе на повишение, от което всъщност имаше големи доходи и дори се бе зарекъл да не отстъпва след неблагоприятната ликвидация на 15-и, защото, както сам

заявяваше навред, бил убеден, че акциите пак ще се повишат, но беше нащрек и готов да мине към неприятеля още при първия сериозен признак. Посещението на Сакар, необикновената енергия, която проявяваше, и изумителната идея, която му изложи — да закупи на пазара всички акции — предизвика в него истински възторг. Това беше безумие, но нима великите пълководци и големите финансисти понякога не са луди хора, които успяват? И той категорично обеща да му се притече на помощ още утре на Борсата: той бил вече на здрави позиции, щял да мине при своя посредник Дьоларок, за да се осведоми, освен това ще отиде да види приятелите си — а те са един вид цяло сдружение, което ще ги подкрепи. Според него би могло да се разчита на една нова стомилионна армия, която веднага да се използва. Това би било достатъчно. Сияещ и уверен, че ще победи, Сакар веднага изложи плана на битката — едно изключително смело обходно движение, заимствувано от знаменити военни командири: най-напред, при откриването на Борсата, една лека престрелка, колкото да се привлекат и насърчат играчите на понижение, после, когато те пожънат първите си успехи, когато курсовете започнат да спадат, ще се появят из засада Дегремон и неговите приятели с тяхната тежка артилерия, с всичките тия неочаквани милиони, които ще атакуват неприятелите в тил и ще ги разбият. Съкрушителен удар, истинска сеч. И двамата мъже се разделиха, като си стиснаха ръцете, тържествуващи и усмихнати.

Един час по-късно, когато се канеше да се облече, за да отиде да обядва в града, Дегремон прие още един посетител — баронеса Сандорф. В своето отчаяние тя бе решила да се посъветва с него. По едно време бяха пуснали слух, че тя му е любовница; но всъщност между тях бе имало само една необвързваща дружба на мъж и жена. И двамата бяха твърде коварни, твърде добре се познаваха, за да могат да се лъжат в любовта. Тя му разказа за своите опасения, за посещенията си при Гундерман и за неговия отговор, като, разбира се, скри предателството, което бе извършила. И Дегремон се развесели, поиска да я обърка още повече, даде си вид, че е развълнуван, готов да повярва, че Гундерман казва истината, като се кълне, че не е от играчите на понижение; всъщност може ли човек винаги да бъде сигурен? Борсата е истинска гора, тъмна гора, в която всеки крачи опипом. И човек положително ще си счупи главата, ако за нещастие

има възможност да чуе всички глупави и противоречиви измислици, които се разнасят в този мрак.

— Значи, не трябва да продавам? — попита тя тревожно.

— Да продавате? Защо? Та това е лудост! Утре ние ще бъдем господари. Акциите на Световната банка ще се покачат на три хиляди и сто. Дръжте се здраво, каквото и да става — ще останете доволна от последния курс... Не мога да ви кажа нищо повече.

Баронесата си отиде и когато Дегремон най-сетне започна да се облича, звънецът оповести идването на трети посетител. О, не, той няма да го приеме! Обаче когато му поднесоха визитната картичка на Дьоларок, той веднага извика да го доведат; и понеже посредникът, много развълнуван на вид, не започваше да говори, топ отпрати камериера си и сам постави бялата си връзка, застанал пред високото огледало.

— Ето какво, мили мой — започна Дьоларок фамилиарно, като човек от същата среда. — Разчитам на вашето приятелство, нали така? Защото въпросът е много деликатен... Представете си, че Жакоби, моят зет, има любезността да ме предупреди за удара, който се подготвя. Утре на Борсата Гундерман и другите са решили да взривят Световната банка. Ще пуснат в продажба всички акции... Жакоби има вече ордерите и затова дотича...

— По дяволите!... — можа само да даже Дегремон, пребледнял.

— Та, нали разбирате, аз съм на много солидни позиции по отношение на повишаването на акциите, да, аз съм свързан с около петнадесет милиона, които могат да счупят ръце и крака... Значи, нали ме разбирате? Взех кола и обикалям моите сериозни клиенти. Не е много честно, но нали намерението ми е добро.

— По дяволите! — повтори Дегремон.

— Така че, мили мой приятелю, тъй като вие играете без покритие, аз дойдох да ви помоля да ме обезпечите или да отмените ордерите си.

Дегремон започна да вика:

— Отменете, отменете ги, скъпи мой... О, разбира се, че аз не оставам в кораби, които потъват, това е излишен героизъм... Не купувайте, продавайте! У вас имам акции приблизително за три милиона, продавайте, продавайте всичко.

И понеже Дьоларок тръгваше, като казваше, че трябва да види и други клиенти, той му хвана ръцете и силно ги стисна.

— Благодаря, никога няма да забравя. Продавайте, продавайте всичко!

Останал сам, Дегремон повика камериера си, за да му срещне косата и брадата. Ах, какъв урок! Този път щяха да го изиграят като дете. Ето докъде стига човек, като тръгне с луд.

На малката борса още същата вечер, към осем часа, започна паника. Тази борса тогава се разиграваше по тротоара на булевард „Дез’Италиен“, при входа на пасажа за Операта; тук имаше само кулиса, където се сключваха сделки сред подозрителна тълпа от посредници, комисионери и мръсни спекуланти. Сновяха вестникопродавци, събирачи на фасове пълзяха в краката на минувачите. Булевардът беше задръстен от упорито стадо, което потокът от разхождащите се граждани повличаше и разделяше, но то непрекъснато пак се събираше. Тази вечер тук се въртяха близо две хиляди души благодарение на тихото време — небето бе облачно и предвещаваше дъжд след ужасния студ. Пазарът беше много оживен, от всички страни се предлагаха акции на Световната банка и курсът бързо спадаше. Обаче скоро се разнесоха слухове, започна тревога. Какво всъщност ставаше? Шепнешком се назоваваха имената на предполагаемите продавачи според комисионера, който даваше ордерите, или борсовия агент, който ти изпълняваше. Щом големите продаваха по този начин, положително предстоеше нещо сериозно. И от осем до десет часа блъсканицата беше голяма, всички предвидливи играчи промениха своите позиции, а някои дори имаха време да се превърнат от купувачи в продавачи. После всички трябваше да отидат да си легнат неразположени, в трескаво състояние, както в навечерието на големи катастрофи.

На другия ден времето бе отвратително. През цялата нощ бе валило. Ситен леден дъжд покриваше града, превърнат от размразяването в клоака с рядка жълтеникава кал. Още от дванадесет и половина Борсата гъмжеше под проливния дъжд. Огромна тълпа се бе подслонила под перистила и в залата, така че много скоро от капещите мокри чадъри залата се превърна в огромна мътна локва. От стените се изцеждаше черна мръсотия, през остъкления покрив проникваше ръждива светлина, която навяваше отчайваща меланхолия.

Сред лошите слухове, които се носеха, някакви необикновени истории размътваха главите, още от входа всички погледи търсеха Сакар и го разглеждаха. Той беше на поста си, изправен както обикновено до колоната; видът му беше както в другите дни, в дните на победите, весел и напълно уверен вид. Той знаеше, че вчера акциите на Световната банка бяха спаднали с триста франка на малката вечерна борса; подушваше голяма опасност, очакваше ожесточена атака от страна на играчите на понижение; обаче неговият боен план му се струваше неоспорим, а обходната маневра на Дегремон, неочакваната поява на свежа армия от милиони трябваше да помете всичко и още веднъж да му осигури победата. Той вече нямаше никакви средства; касите на Световната банка бяха празни, беше ги изгребал до сантим; и все пак не се отчайваше, беше получил отсрочка от Мазо, чието доверие бе спечелил до такава степен, че го бе склонил да приеме без покритие ордери за покупка на акции за няколко милиона, след като му разкри, че ще го подкрепи сдружението на Дегремон. Уговориха се да не допускат да спадне много курсът на акциите в началото след откриването на борсата, да поддържат сегашния курс, да се борят, докато чакат подкрепителната армия. Вълнението беше толкова голямо, че Масиас и Сабатани, отказвайки се от излишни хитрувания сега, когато истинското положение беше предмет на всички сплетни, отидоха да разговарят открито със Сакар, после тичешком занесоха последните му нареждания — единият на Натансон под перистила, другият на Мазо, който още се намирал в кабинета на борсовите посредници.

Беше един часът и десет минути, когато пристигна Мозер, смъртно бледен от чернодробна криза, която го бе държала буден през цялата нощ; той сподели с Пийро, че днес всички хора му изглеждали жълти и болнави. Пийро, когото приближаващите катастрофи възбуждаха като странствуващ рицар и подтикваха към самохвалство, започна да се смее гръмко:

— Ами че вие, скъпи мой, имате колики. Всички са много Бесели. Днес ще падне такъв пердах, който ще се помни дълго време!

Истината бе, че поради общата тревога залата изглеждаше мрачна под жълточервеникавата светлина и това най-вече се чувствуваше в заглушеното ръмжене на гласовете. То съвсем не приличаше на шумните викове през паметните дни на повишението, на

врявата, на онова вълнение, подобно на морски прилив, нахлуващ навред като победител. Сега никой не тичаше, никой не крещеше, всички се вмъкваха безшумно, говореха тихо като в къщата на болен. Макар че тълпата бе многобройна и човек трудно можеше да си пробие път в нея, чуваше се само печален ропот, плах шепот за опасностите, за много лошите новини, които се предаваха от ухо на ухо. Мнозина мълчаха с преbledнели и разстроени лица, с разширени очи, които отчаяно питаха другите липа.

— Салмон, вие нищо не казвате? — попита Пийро с предизвикателна ирония.

— Боже мой! — прошепна Мозер. — Той е като другите, няма какво да каже, страх го е.

Всъщност този ден сред загриженото очакване на всеобщо безмълвие мълчанието на Салмон не безпокоеше никого.

Обаче най-вече около Сакар се тълпяха много клиенти, разтреперани от неувереност, жадни за една хубава дума. По-късно забелязаха, че Дегремон го няма, а също и депутатата Юре, навярно предупреден и отново превърнал се във вярно куче на Ругон. Застанал сред група банкери, Колб си даваше вид, че е зает с някаква голяма арбитражна сделка. Маркиз Дьо Боен стоеше над превратностите на съдбата, спокойно разхождаше малката си бледа, аристократична глава, уверен, че все пак ще спечели, защото бе дал на Жакоби нареждане да купи от Световната банка толкова акции, колкото бе натоварил Мазо да продаде. А Сакар, обкръжен от другата част на тълпата, от вярващите, от наивните, необикновено любезно и ободряващо разговаряше със Седий и Можандр, които с разтреперани устни и влажни от умиление очи очакваха от него надеждата за успех. Той силно им стисна ръцете, влагайки в това категорично обещание за победа. После, като неизменно щастлив човек, закрилян от всякаква опасност, той се оплака от една неприятност.

— Виждате ме малко посърнал. През тия студени дни са забравили една камелия в двора ми и тя е загинала.

Думите му се разнесоха, хората се разнежиха зае камелията. Какъв човек бе този Сакар! Непокколебимо уверен, вечно усмихнат, без да може да се разбере дали това не е маска, скриваща ужасните тревоги, които, биха погубили всеки друг.

— Хубаво животно! — прошепна Жантру на ухото, на дошлия Масиас.

Точно сега Сакар повика Жантру, понеже в този върховен момент си припомни следобеда, когато с него бе видял купето на баронеса Сандорф, спряло на улица „Брониар“. Дали тя бе там и сега, в този критичен момент? Дали на високата си седалка кочияшът стоеше неподвижен като камък под проливния дъжд, докато зад затворените прозорчета баронесата чакаше курсовете?

— Положително е там — отвърна Жантру почти шепнешком — и с цялото си сърце е с вас, твърдо решена да не отстъпва нито една стъпка... Ние всички сме тук, здраво на поста си.

Сакар се почувствува щастлив от тази вярност, макар че се съмняваше в безкористността на тази дама и на другите. Всъщност, заслепен от страстта си в играта, той още вярваше, че върви към победата заедно с целия този народ от акционери зад него, този народ от захласнати и фанатизирани скромни хора и аристократи, от красиви жени и от слугини, еднакво въодушевени и вярващи в успеха.

Най-сетне отекна камбанен звън, който се разнесе тъжно като тревога над развълнуваното море от човешки глави. И Мазо, който даваше нареждания на Флори, бързо се насочи към кошницата, а младият чиновник се спусна към телеграфа, много развълнуван за собствената си съдба: от известно време губеше, упорито следвайки съдбата на Световната банка, а точно днес трябваше да направи решителната крачка, след като бе подслушал зад вратата разговора за намесата на Дегремон. И кошницата беше също така неспокойна като залата — след последната ликвидация борсовите посредници добре чувствуваха, че земята трепери под краката им, а всички други признаци бяха толкова тревожни, че въпреки опита си и те се бяха изплашили. Вече бяха станали частични провали, изтощеният и претоварен пазар се пропукваше навсякъде. Щеше ли да избухне една от тия големи катастрофи, които се повтаряха на всеки десет-петнадесет години, щеше ли да настъпи една от тия кризи в играта, подобна на остра треска, която разсипва Борсата, помита я като смъртоносен вятър? В отдела за рентите, в отдела за плащане в брой виковете се заглушаваха един друг, блъсканицата се засилваше, над всички стърчаха високите черни силуети на котировачите, които чакаха с пера между пръстите. И изведнъж, стиснал с ръце парапета с

червено кадифе, Мазо забеляза Жакоби, който, застанал на другата страна на кръглото помещение, викаше с басовия си глас:

— Предлагам от Световната... по 2800! Предлагам от Световната...

Това снощи беше последният курс на малката борса: и за да прекрати веднага по-нататъшното понижение, той сметна за разумно да купи акции по тази цена. Острият му глас се извиси и заглуши всички други:

— По две хиляди и осемстотин купувам... Триста от Световната ми дайте!

Така се установи първият курс. Но на Мазо не му беше възможно да го задържи. От всички страни започнаха да предлагат. Той се бори отчаяно половин час и успя само да забави бързото спадане. Изненада се, че не бе подкрепен от кулисата. Какво впрочем правеше Натансон, от когото очакваше ордери за покупка на акции? По-късно узна сръчната тактика на последния, който едновременно купуваше за Сакар и продаваше за своя лична сметка, тъй като еврейският му нюх беше подушил истинското положение. Масиас, също така зает като купувач, запъхтян дотича да каже за отстъплението на кулисата. Думите му замаяха главата на Мазо и той реши да използва последните си куршуми, като изведнъж пусна в изпълнение ордерите, които задържаше до пристигането на подкрепленията. С това предизвика малко покачване на курса — от 2500 на 2650 — наподобяващо внезапните безумни повишения през бурните дни; и за миг пак безгранична вяра обзе Мазо, Сакар и всички, които бяха посветени в плана за битката. Щом повишението започваше още отсега, денят беше спечелен, победата щеше да бъде мълниеносна, когато резервите ще се появят във фланга на играчите на понижение, за да превърнат поражението им в страшен разгром. Заля ги вълна на дълбока радост. Седий и Можандр биха целунали ръцете на Сакар, Колб се приближи, а пък Жантру изчезна, като изтича при баронеса Сандорф, за да ѝ занесе хубавата новина. В този момент видяха малкия Флори, който сияещ търсеше навред Сабатани, негов посредник сега, за да му даде нов ордер за покупка.

Но удари два часът и Мазо, който изнасяше тежестта на атаката, отново започна да отслабва. Той все повече се изненадваше, че закъсняваха да влязат в действие очакваните подкрепления. Беше вече

крайно време, какво още чакаха, за да го освободят от неудържимото положение, което го изтощаваше. Макар че от професионална гордост лицето му изразяваше равнодушие, той чувствуваше, че бузите му изстиват, и се страхуваше да не пребледнее. С гръмлив глас Жакоби продължаваше да му прави предложение след предложение, които той престана да приема. Сега вече той не го поглеждаше, очите му бяха обърнати към борсовия посредник на Дегремон, Дьоларок, чието мълчание не можеше да си обясни. Едър и дебел, с червеникава брада, блажено усмихнат от снощния си гуляй, Дьоларок стоеше спокойно и беше необяснимо какво чака. Нима той нямаше да приеме всички тия предложения и да спаси, положението с ордерите за покупки, с каквито би трябвало да бъдат препълнени ръцете му?

Изведнъж със своя гърлен глас, малко дрезгав, Дьоларок се хвърли в битката:

— Предлагам от Световната... Предлагам от Световната...

И за няколко минути той пласира за няколко милиона. Отвърнаха му други гласове. Курсът започна да спада.

— Предлагам по 2400... Предлагам по 2300... Колко? Петстотин, шестстотин... Изпратете!

Какво говореше той? Какво впрочем ставаше? Вместо очакваната помощ нима това беше нова неприятелска армия, която изскачаше от съседните гори? Както при Ватерло маршал Груши не пристигаше и измяната довършваше поражението. Под натиска на тези плътни и свежи тълпи от продавачи, втурнали се бегом, настъпи страшна паника.

В този миг Мазо почувствува дъха на смъртта. Той беше открил на Сакар кредит за много огромни суми и затова съвсем ясно съзнаваше, че ще бъде смазан от срутващата се Световна банка. Но неговото красива мургаво лице с тънки мустачки си остана непроницаемо и храбро. Той продължи да купува, докато изчерпи получените ордери, викайки пискливо с напевния си глас на млад петел, както в дните на успеха. Срещу него противниците му — мучащият Жакоби и апоплектичният Дьоларок — въпреки усилията си да изглеждат равнодушни бяха започнали да се тревожат, защото те вече виждаха Мазо в голяма опасност и се питаха дали ще им плати, ако се провали. Впили ръце в кадифето на парапета, те продължаваха

да крещят механически с професионален навик, обаче във втрещените им погледи се четеше цялата мъчителна тревога от паричната драма.

По такъв начин през последния час бе истински погром, понижаването се засилваше и отнасяше тълпата в безреден галоп. След безкрайното доверие и сляпото увлечение настъпи пристъп на страх, всички се впуснаха да продават, докато имаше време. Градушка от ордери за продажба се изсипа в кошницата; не се виждаше нищо друго освен дъжд от фишове; и огромните връзки с акции, хвърлени така непредпазливо, ускориха понижението, превърнаха го в истински крах. Курсът спадаше все повече — на 1500, на 1200, на 900. Нямаше вече купувачи. Бойното поле опустя, покрито с трупове. Над гъмжащите тъмни рединготи тримата котировачи изглеждаха като писари в погребално бюро, записващи мъртвите. Преминавайки през залата, бурята на бедствието промени положението — възбудата стихна, врявата заглъхна както при изумлението, причинено от голяма катастрофа. Настъпи злокобна тишина, когато камбанният звън оповести затварянето на Борсата и хората узнаха последния курс — 830 франка. Упоритият дъжд продължаваше да се сипе върху стъклата на прозорците, които едва пропускаха мътен здрач; залата се бе превърнала в клоака от изцеждащите се чадъри и стъпките на тълпата, в кален под на зле поддържана конюшня, по който бяха разхвърляни всевъзможни разкъсани хартии, а в кошницата блестеше пъстроцветен куп от зелени, червени и сини фишове, хвърлени днес така щедро с пълни шепи, че бяха препълнили широкото помещение.

Мазо бе влязъл в кабинета на борсовите посредници едновременно с Жакоби и Деларок. Той отиде до бюфета, изпи чаша бира, за да утоли изгарящата го жажда, и се вгледа в огромното помещение с дрешника, с дългата маса по средата, около която бяха подредени фотьойлите за шестдесетте посредници, с тапетите от червено кадифе — целия този банален и овехтял лукс, който напомняше на първокласна чакалня в голяма гара; той гледаше всичко това като учуден човек, който се вижда за пръв път. После, тръгвайки си, без да каже нито дума, той стисна ръцете на Жакоби и на Дьоларок; от това обичайно ръкостискане и тримата пребледняха, запазвайки всекидневното си коректно държане. Той беше казал на Флори да го чака пред вратата и там го намери в компания с Гюстав, който окончателно бе напуснал службата си преди една седмица, а днес бе

дошъл просто от любопитство; той беше все така усмихнат и водеше весел живот, без да се пита деди утре баща му ще може пак да изплати неговите дългове; обаче Флори беше бледен, глупаво се кискаше и с мъка разговаряше, защото го измъчваше претърпяната страшна загуба от около стотина хиляди франка и не знаеше откъде ще може да вземе назаем дори няколко су. Мазо и чиновникът му изчезнаха в проливния дъжд.

Обаче в залата паниката беше най-голяма около Сакар и там именно битката беше направила поражения. В първия момент, без да разбере точно какво става, той беше присъствувал на този провал, застанал с лице срещу опасността. Защо беше тази олелия? Да не би да пристигаха войските на Дегремон? После, когато чу спадането на курса, без да може да си обясни причината за разгрома, той се вцепени, за да умре прав. Смразяващ хлад го прониза от краката до главата, той почувствува, че злото е непоправимо и че това е окончателният му провал; мъката му не беше от съжаление за парите и за загубените наслади: страдаше само от унижението, че е победен, че блестящата и окончателна победа принадлежи на Гундерман и утвърждава още веднъж всемогъществото на този крал на златото. И в този миг наистина бе великолепен, цялата му дребна фигура посрещаше смело съдбата, с открито лице и немигащи очи стоеше сам срещу вълната от отчаяние и злоба, която чувствуваше вече, че се надига срещу него. Цялата зала кипеше, устремила се към неговата колона; юмруци се стискаха, зли думи се чуваха, а по неговите устни играеше несъзнателна усмивка, която би могла да се вземе като предизвикателство.

Най-напред като в мъгла той различи смъртно пребледнелия Можандр, когото капитан Шав водеше под ръка, повтаряйки му, че го бил предупреждавал много пъти; Шав говореше с жестокостта на дребен играч, който злорадствува, когато се провалят едрите спекуланти. После той видя Седий, сгърчил лице и обезумял като фалирал търговец, който дойде при него, за да му подаде разтрепераната си ръка и сякаш като добър човек да му каже, че съвсем не му се сърди. Още при първото пропукване маркиз Дьо Боен се беше отдръпнал и минал в тържествуващата армия на противниците, като разправяше на Колб, който също се бе отдръпнал предпазливо, че този Сакар му вдъхвал неприятни съмнения от последното общо събрание.

Обезумял, Жантру отново бе изчезнал, тичайки презглава, за да съобща последния курс на баронеса Сандорф, която положително щеше да получи нервна криза в купето си, както и се случваше в дните на големи загуби.

А срещу Салмон, все така мълчалив и загадъчен, бяха играчът на понижение Мозер и играчът на повишение Пийро, който въпреки разорението си се мъчеше да изглежда горд, докато първият, спечелил цяло състояние, помрачаваше своята радост, като се безпокоеше за бъдещето.

— Вие ще видите, че напролет ще воюваме с Германия. Не ми мирише на добро, Бисмарк ни дебне.

— Я ни остави на мира! Аз и този път сгреших, защото много размишлявах. Няма нищо! Като започнем отначало, всичко ще тръгне на добре.

Досега Сакар не бе загубил самообладанието си. Името на Файо, на този събирач на ренти във Вандом, с когото поддържаше връзки заради местните дребни акционери, произнесено зад гърба му, го разтревожи, защото му спомни за огромната маса дребни собственици, за малките капиталисти, които щяха да бъдат смазани под развалините на Световната банка. Но появата на сивото и разстроено лице на Дъжоа изведнъж изостри безпокойството му, като в лицето на този беден човек, когото добре познаваше, си представи всички скромни и окаяни жертви на своя провал. В същото време като някакво видение се появиха бледите, отчаяни лица на графиня Бовилие и нейната дъщеря, които го гледаха изумени с големите си черни очи, изпълнени със сълзи. И в тази минута Сакар, този корсар със закоравяло в двадесетгодишно разбойничество сърце, този Сакар, който се гордееше, че краката му никога не са треперели от страх, че никога не е седял на пейката, а е бил винаги тук, до колоната, този Сакар загуби съзнание и трябваше за миг да се отпусне на пейката. Тълпата продължаваше да приижда, имаше опасност да го задуши. Топ вдигна глава, почувствувал, че има нужда да си поеме дъх, и изведнъж се изправи, като видя горе, в галерията при телеграфа, наведената над залата Мешен, извисила огромното си дебело туловище над бойното поле. Старата ѝ черна кожена чанта бе сложена до нея върху каменния парапет. Очаквайки да заграби купчините обезценени акции, тя

търсеше мъртвите така, както хищният гарван търси труповете след сражението.

И тогава Сакар си тръгна с твърда крачка. Чувствуваше, че цялото му същество е празно, но с необикновено усилие на волята си той крачеше здраво и право пред себе си. Само чувствата му сякаш бяха затънели, не усещаше вече земята под себе си, струваше му се, че стъпва върху дебел вълнен килим. А и очите му бяха замъглени и ушите му шумяха. Като излезе от борсата и заслиза по перона, не можеше да познае хората, виждаха му се като летящи призраци, които го заобикаляха — някакви неясни форми и заглъхващи гласове. Не беше ли видял да минава край него широкото изкривено лице на Буш? Не беше ли се спрял да поговори за минутка с Натансон, който бе в много добро настроение и чийто отслабнал глас като че ли идваше отдалече? Не го ли придружаваха Сабатани и Масиас в това всеобщо отчаяние? Виждаше се отново заобиколен от многобройна група, може би пак от Седий и Можандр и от всевъзможни други фигури, които изчезваха, преобразяваха се. И когато щеше да се отдалечи, когато щеше да се изгуби в дъжда, в рядката кал, в която Париж се бе потопил, пожелал за последен път да прояви славата си и да покаже свободомислието си, Сакар с остър глас повтори на целия този призрачен свят:

— Ах, колко ми е мъчно за тази камелия, която са забравили в двора и която е умряла от студ!

XI

Ужасена, госпожа Каролин още същата вечер изпрати телеграма на брат си, който беше в Рим за още една седмица; три дни след това Амлен пристигна в Париж, избързал заради опасността.

Бурно беше обяснението между Сакар и инженера, станало на улица „Сен Лазар“, в стаята с чертежите, където преди време бяха разисквали и решили с голям ентузиазъм започването на работата. През последните три дни в Борсата погромът ставаше все по-страшен, акциите на Световната банка спадаха непрестанно, под номинала, стигнаха до 430 франка; но спадането продължаваше, банката се тресеше и рушеше от час на час.

Смълчана, госпожа Каролин слушаше, като избягваше да се намесва. Обвиняваше се в съучастничество; измъчваше я съвестта, защото си беше обещала да бди, а всъщност бе допуснала да се случи всичко това. Вместо да се задоволи с продажбата на своите акции, просто за да спре повишаването, не би ли трябвало да направи друго нещо, да предупреди хората, да се намеси най-сетне? Тя обожаваше брат си и затова сърцето ѝ кървеше, като го виждаше толкова компрометиран в разгара на неговите големи мероприятия, че цялото дело на живота му беше в опасност; тя страдаше още повече, защото чувствуваше, че няма право да съди Сакар: нали го беше обичала, нали му беше принадлежала, нали бяха имали онази тайна връзка, от която много се срамуваше? Застанала така между тия двама мъже, тя се чувствуваше разкъсана от тяхната свада. Вечерта след катастрофата, в гневен порив на откровение, тя се бе нахвърлила върху Сакар, като изсипа всички упреци и опасения, насъбрани отдавна в сърцето ѝ. После, като го видя усмихнат, упорит и все пак несломен, тя си бе помислила, че му е необходима сила, за да стои изправен, и затова си бе казала, че след като бе проявила слабост към него, сега няма право да го доубие, да го повали на земята. И като се прикриваше с мълчание и с поведението си изразяваше само порицание, тя не искаше да бъде нищо друго освен свидетелка.

Но Амлен, който обикновено беше толкова примирителен и равнодушен към всичко, което не засягаше заниманията му, този път се разгневи. С необикновена ярост той нападна борсовата игра — Световната банка загивала заради лудостта в тази игра, стигнала до пълно умопомрачение. Разбира се, той не е от тия, които твърдят, че една банка може да допусне спадането на курса на акциите си като например една железопътна компания, притежаваща огромен материал, който е нейният капитал; но истинският материал на една банка е нейният кредит и затова тя започва да агонизира веднага, щом кредитът ѝ се разклати. Само че тук се поставя един въпрос за мярка. Ако е било необходимо, дори разумно, да се поддържа курс от две хиляди франка, било е безумно и напълно престъпно да се тласка нагоре, да се иска постигането на 3000 и дори повече. Още с пристигането си той настоя да узнае истината, цялата истина. Сега не можеха вече да го лъжат, не можеха да му кажат и той да се съгласи, както при последното събрание, че акционерното дружество не притежава нито една от акциите си. Книжата бяха тук пред него, и той лесно вникваше в лъжите. Например сметката на Сабатани. Той знаеше, че зад това подставено лице се криеха операциите на самото дружество; и можеше да проследи месец по месец в продължение на две години увеличаващата се страст на Сакар, който отначало купуваше боязливо и предпазливо, а после се впусна във все по-значителни покупки, докато стигна до огромната цифра от двадесет и седем хиляди акции, струващи близо четиридесет и осем милиона. Не е ли това лудост, нагла подигравка с хората, като се поставя подобна сума под името на някакъв Сабатани? А този Сабатани не бе единствен, имаше и други подставени лица — чиновници в банката, дори членове на управителния съвет, чиито покупки, отнасяни по сметка без покритие, надминаваха двадесет хиляди акции на стойност също така около четиридесет и осем милиона франка. Най-сетне това все пак са твърди покупки, към които трябваше да се прибавят покупките на кредит за определен срок, извършени в периода на последната ликвидация през януари — над двадесет хиляди акции за около шестдесет и седем милиона и половина, които Световната банка трябваше да изплати; а освен това в лионската борса други десет хиляди акции за още двадесет и четири милиона. Което показваше, след като се пресметне всичко, че дружеството държеше в ръцете си

близо една четвърт от пуснатите акции, за които бе заплатило страхотната сума от двеста милиона. Това е то пропастта, в която дружеството им пропадеше.

Сълзи от мъка и гняв бяха изпълнили очите на Амлен. Той току-що успешно бе поставил в Рим основите на голямата католическа банка — „Съкровището на гроба господен“, — за да може в случай на бъдещо преследване да настани царски папата в Ерусалим, озарения от легендарната слава на светите места Ерусалим; тази банка ще има предназначението да закриля от политически смутове новото палестинско кралство, което ще крепи бюджета си върху природните богатства на страната, гарантиращи серия от емисии за всички християни в света. И всичко това рухваше в миг заради тази безумно глупава борсова спекулация! Беше заминал, като остави един прекрасен баланс, милиони да гребеш от него, и едно толкова бързо преуспяващо акционерно дружество, което учудваше цял свят; а за по-малко от месец след това, когато се върна, милионите се бяха стопили, дружеството беше повалено на земята и превърнато в пепел — от всичко бе останала само една черна яма като след опустошителен пожар. Изумлението му растеше, той яростно искаше обяснение, за да разбере коя загадъчна сила е тласнала Сакар да се настърви така срещу гигантската сграда, която сам бе издигнал, за да я разруши камък по камък от едната страна, въобразявайки си, че я изгражда от другата.

Сакар отговори съвсем ясно, без да се обижда. Развълнуван и съкрушен в първите часове, той се бе съвзел, изправил се здраво и възвърнал непоколебимата си надежда. Изменници бяха предизвикали страшната катастрофа, но нищо не било загубено, той щял всичко да възстанови. А и всъщност нима Световната банка не бе достигнала до такова бързо и голямо благополучие благодарение на тези средства, заради които сега го обвиняват? А те бяха — учредяването на синдикати, последователните увеличения на капитала, преждевременният последен баланс, задържаните от дружеството акции, а по-късно безумното масово закупуване на акциите. Всичко това бе насочено към една цел. Щом като се приемаха успехите, би трябвало да се приемат и рисковете. Когато се прегрее една машина, тя може и да избухне. Той не признаваше, че е извършил някаква грешка, просто с по-голям размах и по-умно бе вършил това, което прави всеки директор на банка; и пак не се отказваше от своята гениална идея, от

грандиозната си идея да изкупи всичките акции на банката и да срази Гундерман. Не му стигали парите — това е всичко. Сега трябвало да започне отново. Едно извънредно общо събрание било свикано за следващия понеделник, той напълно разчитал на акционерите си, те щели да направят необходимите жертви и той бил уверен, че само една негова дума ще накара всички да му донесат богатствата си. Докато това стане, банката ще съществува благодарение на малките суми, които другите кредитни учреждения, големите банки, ще им отпускат всеки ден за текущите нужди, страхувайки се от много бързия крах, който би раздрусал и самите тях. Мине ли кризата, всичко ще се оправи и отново ще заблести.

— Обаче — възрази Амлен, укротен вече от усмихнатото спокойствие на Сакар, — в тази помощ на нашите съперници не виждате ли някаква тактика, някакво намерение да се предпазят отначало, а после да направят още по-катастрофален нашия фалит, като го забавят?... Тревожи ме мисълта, че Гундерман участва във всичко това.

И наистина Гундерман бе един от първите, които предложиха да услужат, за да не се обяви веднага фалитът, с прекрасното съзнание на практичен човек, който, запалил преди това къщата на съседа си, сега бърза да носи кофи с вода, за да не изгори целият квартал. Той не изпитваше желание да отмъщава, не го блазнеше нищо друго освен славата, че е първият търговец на пари в света, най-богатият и най-предвидливият, успял да пожертвува всичките си страсти, за да може да расте непрекъснато богатството му.

Сакар замахна нетърпеливо с ръка, раздразнен от целомъдрието и интелигентността на победителя.

— О, Гундерман, той проявява великодушие, като вярва, че ми забива нож с щедростта си.

Настъпи мълчание, което бе нарушено от госпожа Каролин, която досега не бе казала нито дума:

— Приятелю, оставих брат ми да говори, както би следвало, за да изрази основателната мъка, която е изпитал, като научил всички тия печални неща... Обаче лично нашето положение, струва ми се, е ясно. Нали така? Смятам, че е невъзможно той да бъде компрометиран, ако наистина работата тръгне зле. Вие знаете по какъв курс аз продадох акциите, никой не би казал, че това е предизвикало повишение, за да се

извлече по-голяма печалба. Впрочем, ако катастрофата се разрази, ние знаем какво трябва да направим... Признавам ви, аз не съм така обнадеедена като вас. Само че вие имате право, трябва да се борите до последната минута. И бъдете уверен, че моят брат в никакъв случай няма да ви обезкуражи.

Тя беше развълнувана, отново изпитваше търпимост към този толкова упорит и жизнен човек, но въпреки това не искаше да проявява тази си слабост, защото вече не можеше да затваря очи пред отвратителното дело, което този безсъвестен корсар бе извършил и което положително пак би извършил в крадливата си страст.

— Разбира се — заяви Амлен, уморен и изтощен от спора, — аз няма да ви парализирам, когато ще се борите, за да спасите всички ни. Разчитайте на мене, ако мога да ви бъда полезен.

И още веднъж в този последен час, под заплахата от най-страшни опасности. Сакар ги успокои, спечели ги отново, като си тръгна със следните загадъчни и изпълнени с обещание думи:

— Спете спокойно... Сега още нищо не мога да ви кажа, но напълно съм сигурен, че ще оправя всичко преди края на другата седмица.

Тези думи, без да обяснява смисъла им, той повтори на всички приятели на акционерното дружество, на всички клиенти, които, изплашени и ужасени, идваха да му искат съвет. От три дни имаше непрекъснат поток от хора по улица „Лондон“ към неговия кабинет. Дотичаха едни след други майката и дъщерята Бовилие, Можандрови, Седий, Дьожоа. Той ги приемаше много спокойно, с войнствен вид и с гръмлив глас вдъхваше смелост в сърцата им; а когато те споменаваха, че искат да продадат акциите си, макар и със загуба, той се сърдеше, крещеше им, че не трябва да правят подобна глупост, даваше им честна дума, че отново ще вдигне курса до 2000 и дори до 3000 франка. Въпреки направените грешки всички сляпо му вярваха — нека само да го оставят свободен пак да ги краде, той ще оправя всичко, в края на краищата ще направи така, че всички да забогатеят, както се беше закълел. Ако нищо лошо не се случеше до понеделник, ако му се дадеше време да свика извънредното общо събрание, никой не се съмняваше, че той ще измъкне Световната банка жива и здрава от развалините.

Сакар беше помислил за брат си Ругон и именно за неговата всемогъща помощ той намекваше, без много да обяснява. Когато се срещна лице срещу лице с Дегремон, предателя, и му отправи горчиви упреци, можа да чуе само следния отговор: „Но, скъпи мой, не съм аз, който ви изостави, а брат ви!“ Естествено този човек беше в правото си: той се бе съгласил да участва при условие, че и Ругон участва, категорично му бяха обещали, че ще бъде така, а сега нищо чудно, че се е оттеглил, щом министърът не само не участваше, ами беше във война със Световната банка и нейния директор. Нищо не можеше да се възрази на това оправдание. Силно засегнат, Сакар почувствува голямата си грешка — скарването с този брат, който единствен можеше да го защити, да го направи толкова неуязвим, че никой да не смее да го унищожи, като знае какъв голям човек стои зад него. И за гордия Сакар най-тежкият миг в живота бе, когато склони да помоли депутата Юре да ходатайствува в негова полза. Но всъщност продължаваше да се държи враждебно, пак отказваше да изчезне, като изискваше като нещо задължително помощта на Ругон, който бил заинтересован повече от него да се избегне скандалът. На другия ден, когато очакваше да го посети Юре, както се бяха уговорили с него, той получи само една бележка, в която със смътни думи му се казваше да не губи търпение и да разчита на един добър изход, ако по-късно не попречат някои обстоятелства. Той се задоволи с тези няколко реда, които прие като обещание за неутралитет.

Но истината бе, че Ругон твърдо бе решил да свърши с този гангренясал член на фамилията, който от години наред му досаждаше, като му причиняваше вечен ужас с нечистите си дела, и затова искаше най-сетне насилствено да го премахне. В случай на провал щеше да остави събитията да се развиват както трябва. Понеже Сакар никога нямаше да се съгласи да отиде доброволно в изгнание, не беше ли по-просто да го принуди да се изсели от родината, като улесни бягството му след някаква сериозна присъда? Някакъв шумен скандал, удар с метла и край. Впрочем положението на министъра се влошаваше, откакто в изблик на красноречие бе заявил в законодателния съвет, че Франция никога няма да позволи на Италия да завладее Рим. Бурно акламиран от католиците, силно атакуван от все по-засилващото се трето съсловие, той виждаше, че приближава часът, в който третото съсловие, подкрепено от либералите-бонапартисти, ще го изхвърли от

властта, ако той не им направи известна отстъпка. А отстъпката, ако обстоятелствата го наложат, ще бъде да престане да оказва помощ на тази Световна банка, покровителствувана от Рим и станала опасна сила. И най-сетне един таен разговор с неговия колега, министъра на финансите, го накара да се реши окончателно на тази постъпка, тъй като научи, че при подготовката да сключи нов заем към него се отнесли много сдържано Гундерман и всички банкери евреи, които му дали да разбере, че ще откажат своите капитали, докато пазарът е несигурен за тях и се намира в ръцете на авантюристи. Гундерман тържествуваше. Но по-добре евреите, признати за крале на златото, отколкото католиците ултрамонтанисти да бъдат господари на света, ако завладеят Борсата.

По-късно разказваха, че когато министърът на правосъдието Делкамбр, настървен в злобата си срещу Сакар, предпазливо поиска да узнае какво отношение ще вземе Ругон към брат си в случай че правосъдието се намеси, Ругон просто извикал откровено: „Ах, ако ме отърве, ще му запаля една голяма свещ!“ И оттогава, от момента, в който Ругон го изостави, Сакар бе загубен. Делкамбр, който го дебнеше, откакто бе на власт, най-сетне можеше да го хване като нарушител на закона, да го оплете в огромната мрежа на правосъдието, стига само да намереше предлог, за да го предаде на своите жандарми и съдии.

Една сутрин Буш, разгневен, че досега още не беше започнал да действа, отиде в съдебната палата. Ако сега не побърза, никога вече няма да изскубне от Сакар четирите хиляди франка, дължими на Мешен по прословутата сметка за разходите за малкия Виктор. Планът му беше просто да вдигне отвратителен скандал, като поиска от Сакар издръжка за дете и разкрие гнусните подробности по изнасилването на майката и изоставянето на хлапето. Един подобен процес, повдигнат срещу директора на Световната банка при създаденото вълнение от кризата, която изживяваше тази банка, щеше да развълнува цял Париж; а Буш все още се надяваше, че дори при първата заплаха Сакар ще плати. Обаче заместник-прокурорът, който го прие, племенник на Делкамбр, изслуша с нетърпение и досада историята: не, не, нищо сериозно не може да се направи с подобни клюки, това не попада под някой член на кодекса. Объркан, Буш се възмути, заговори за дългото си търпение и когато разказа за проявената си доброта към Сакар,

стигнала дотам, че вложил парите си по сметка в Световната банка, заместник-прокурорът рязко го прекъсна: как, нима неговите средства са изложени на опасност в тази фалираща банка и той нищо не предприема! При това положение няма нищо по-просто — трябва само да подаде жалба за измама, тъй като правосъдието било вече предупредено за мошеническите маневри, които щели да предизвикат фалита.

Именно така трябвало да се нанесе страхотният удар, а не с другата история, с мелодрамата на някакво си момиче, умряло от пиянство, и на едно момче, израснало в тинята. Буш слушаше внимателно и сериозно, тласнат по нов път и към едно деяние, за каквото не бе дошъл и за чиито сериозни последици се досещаше: Сакар арестуван, Световната банка смъртоносно ударена. Само страхът, че ще загуби парите си, би го накарал да вземе веднага решение. Впрочем той обичаше само катастрофи, за да лови риба в мътна вода. Обаче сега се двоумеше, казваше, че ще размисли, че ще дойде пак, и трябваше заместник-прокурорът да сложи перото в ръката му и в своя кабинет и на своето бюро да го накара да напише жалбата за измама, която, веднага след като изпрати посетителя, той отнесе с прекалено усърдие на чичо си, министъра на правосъдието. Работата беше свършена.

На другия ден на улица „Лондон“, в седалището на дружеството, Сакар има дълго съвещание с комисарите ревизори и с юрисконсулта, за да уточнят баланса, който той искаше да представи на общото събрание. Въпреки сумите, предоставени от другите финансови учреждения, трябваше да затворят гишетата, да прекратят плащанията поради нарастващите искания. Тази банка, която преди един месец притежаваше в касите си около двеста милиона, сега може да изплати само първите няколкостотин хиляди франка на обезумялата си клиентела. Търговският съд с присъда бе обявил служебно фалита, основавайки се на краткия доклад, направен предишния ден от един експерт, натоварен да провери книгата. Въпреки всичко Сакар безразсъдно пак обещаваще да спаси положението, подтикван от сляпа надежда и необяснимо упорита храброст. Точно в този ден, когато очакваше отговора на комитета на борсовите посредници относно определянето на един изравнителен курс, портиерът влезе да му съобщи, че трима господата го чакали в съседния салон. Може би това

беше спасението и затова той много радостен се спусна към тях, обаче бе посрещнат от един полицейски комисар и двама агенти, които веднага го арестуваха. Заповедта за задържане била издадена въз основа на доклада на експерта, разкрил нередности в книгата, и най-вече във връзка с жалбата за злоупотреба с доверието на Буш, който твърдял, че вложените от него суми по сметка били използвани за други цели. В същия час бил също така арестуван и Амлен в дома му на улица „Сен Лазар“. Този път наистина беше краят, сякаш всички хора, озлобени от неуспехите, се бяха ожесточили срещу тях. Извънредното общо събрание вече не можеше да се състои, Световната банка беше издъхнала.

Госпожа Каролин не беше в къщи в момента на арестуването на брат ѝ, който едва бе успял да ѝ остави няколко реда, набързо написани. Когато се прибра, тя се изуми. Никога дори за миг не бе ѝ минавало през ума, че той ще бъде преследван, толкова ѝ се виждаше чист, незамесен в каквато и да било съмнителна афера и оневинен от продължителните си отсъствия. Веднага след обявяването на фалита братът и сестрата бяха предали всичко, което притежаваха, в полза на актива на банката, като искаха да се измъкнат от тази авантюра така бедни, както бяха влезли; сумата, която предадоха, беше голяма, близо осем милиона, в които бяха включени тристате хиляди франка, наследени от леля им. Тя веднага започна да прави постъпки, сега живееше само за да облекчи съдбата, да подготви защитата на своя беден Жорж; въпреки храбростта си тя лееше сълзи всеки път, когато си представяше невинния си брат зад решетките, окалян в този ужасен скандал, който завинаги разби и омърси живота му. Той беше толкова кротък, толкова слаб, благочестив като дете и невежа като „голям глупак“, както тя казваше, без да се смятат техническите му занимания. Най-напред тя се бе разгневила срещу Сакар, единственият виновник за провала, причинителят на тяхното нещастие; тя възстановяваше и обсъждаше ясно неговото отвратително дело още от първите дни, когато той весело се шегуваше с нея, че четяла кодекса, чак до последните дни, когато поради суровостите на неуспехите трябваше да се изплащат всички нередности, които бе предвидила и оставила да се извършат. После, измъчвана от съвестта си заради своето съучастничество, тя потисна гнева си, избягваше да се занимава с него, като си налагаше да действа така, сякаш той не

съществуваше. Когато трябваше да произнесе името му, тя като че ли говореше за непознат човек от противната страна, чийто интереси съвсем се различаваха от нейните. Тя, която почти всекидневно посещаваше брат си в парижкия затвор, нито веднъж не бе поискала разрешение да види Сакар. Държеше се много храбро, продължаваше да живее в апартамента на улица „Сен Лазар“, където приемаше всички, които я търсеха, дори и тия, които идваха да я хулят; по този начин се бе превърнала в делова жена, решила да спаси всичко възможно от тяхната чест и тяхното щастие.

По време на дългите дни, които тя прекарваше по този начин там горе, в кабинета с чертежите, където бе преживяла толкова хубави часове на труд и надежда, едно зрелище дълбоко я опечаляваше. Приблизеше ли се до един от прозорците и хвърлеше ли поглед към съседната богаташка къща, тя със свито от болка сърце откриваше зад прозорците на тясната стаичка бледите профили на двете нещастни жени — на графиня Дьо Бовилие и на нейната дъщеря Алис. Понеже дните през февруари бяха много меки, тя често ги виждаше да крачат бавно, с наведени глави, из покритите с мъх алеи на опустошената от зимата градина. Провалът на банката се бе отразил ужасно върху двете същества. Преди петнадесет дни нещастничките притежаваха един милион и осемстотин хиляди франка срещу техните шестстотин акции, за които едва ли биха получили осемнадесет хиляди франка днес, когато курсът бе спаднал от три хиляди на тридесет франка. Беше се стопило, изчезнало в миг цялото им състояние: двадесетте хиляди франка за зестрата, сложени така мъчително настрана от графинята, седемдесетте хиляди франка, взети назаем срещу фермата Обле, след това самата ферма, продадена за двеста и четиридесет хиляди франка, въпреки че струваше четиристотин хиляди. Какво щяха да правят, тъй като смазващата ипотека срещу къщата им изяждаше годишно по осем хиляди франка, а издръжката на дома им струваше не по-малко от седем хиляди въпреки прекаленото им скъперничество, въпреки чудесата на отвратителната икономия, която правеха, за да запазят външния си вид и общественото си положение? Дори да продадат акциите си, как щяха да живеят отсега нататък, как щяха да посрещат всички нужди с тия осемнадесет хиляди франка, последната останка от корабокрушението? Имаше само един изход, който графинята не искаше още напълно да възприеме: да напусне богаташката къща, за да

я предостави на кредиторите, да не чака те да я продадат на търг, защото вече ѝ беше невъзможно да плаща лихвите; веднага да наеме някоя малка квартира и да заживее там скромно и незабелязано, докато има парче хляб за ядене. Но графинята все още не се предаваше, защото не искаше да стигне до пълно обезличаване, до гибелта на това, за което се бе смятала, до края на нейния род, който от години упорито и героично крепеше с треперещите си ръце. Семейство Бовилие под наем, лишено от покрива на своите прадеди, живеещо у чужди хора в нищета като победено! Нима нямаше да умре от срам? И затова продължаваше да се бори.

Една сутрин госпожа Каролин видя под навеса в градината двете жени да перат бельото си. Старата готвачка, почти немощна, не можеше вече много да им помага, а през последните студове дори те трябваше да се грижат за нея. В същото положение бе и нейният мъж, едновременно портиер, кочияш и лакей — той с голяма мъка метеше къщата и едва крепеше стария кон, залитащ и грохнал като него. Така тези две дами решително се бяха заели сами с домакинството си — момичето изоставяше понякога акварелите си, за да направи постните супи, с които оскъдно преживяваха и четиримата, майката изчистваше от прах мебелите, къrpеше дрехите и чорапите, втълпила си скъперническата мисъл, че по-малко се хабят метличките от пера, иглите и конците, откакто лично вършела тези работи. Обаче когато трябваше да посрещнат някого, двете се разтичваха, хвърляха престилките си, бързо се измиваха и се преобразяваха в господарки на дома с бели, нежни ръце. Навън те не бяха променили държането си, честта им бе запазена: купето излизаше винаги изискано впрегнато, за да развежда графинята и дъщеря ѝ; през зимата два пъти месечно даваха вечеря на обичайните си гости, без на масата да има един сервиз по-малко, а в канделабрите да липсва една свещ. И трябваше като госпожа Каролин човек да ги гледа отгоре, за да разбере с какъв страшен глад се изкупваше през следващите дни целият този декор, тази лъжлива фасада на изчезналото богатство. Когато ги видеше в дъното на влажната шахта, образувана между съседните къщи, как печално се разхождат под зелените стволоче на вековните дървета, тя изпитваше огромно състрадание, отдръпваше се от прозореца и сърцето и се късаше от угризение, сякаш се чувствуваше съучастница на Сакар, виновника за тяхната мизерия.

После, една друга сутрин, госпожа Каролин изпита една непосредствена, още по-болезнена мъка. Съобщиха ѝ, че Дъжоа иска да я посети, и тя се приготви да го посрещне храбро.

— Е добре, бедни мой Дъжоа...

Но млъкна изплашена, като забеляза колко е преbledнял бившият куриер. Очите му изглеждаха угаснали на посърналото му лице. Този много едър човек се беше смалил, сякаш превил се одве.

— Не бива така да се обезкуражавате заради загубата на тези пари.

След тия нейни думи той заговори бавно:

— О, госпожо, не заради това... Разбира се, в първия момент тежко понесох удара, защото бях свикнал с мисълта, че сме богати. На човек главата му се замайва като от пиене, когато печели... Боже мой, та аз вече се бях примирил и реших отново да започна да работя и щях толкова много да работя, че да възстановя сумата... Но вие не знаете...

Едри сълзи потекоха по бузите му.

— Вие не знаете... Тя си отиде.

— Отишла си, коя си е отишла? — попита госпожа Каролин с изненада.

— Натали, моята дъщеря. Сватбата не стана, тя се разяри, когато чичо Теодор дойде да ми каже, че неговият син дълго време бил чакал и щял да се ожени за дъщерята на една търговка, която ще му донесе близо осем хиляди франка зестра. Разбирам я — разярила се е при мисълта, че няма вече пари и че ще остане мома. Но аз толкова я обичах! Дори и през миналата зима пак ставах през нощта, за да я завивам. И от тютюна се отказах, за да може тя да има по-хубави шапки; аз ѝ бях като майка, отгледах я и единствената радост в живота ми беше да я гледам в нашето малко жилище.

Сълзите му го задавяха, той ридаше.

— Всъщност това е грешка на моята амбиция... Ако бях продал още когато моите акции ми осигуряваха шестте хиляди франка за зестрата, тя щеше сега да бъде омъжена. Само че, нали знаете, курсът продължаваше да се покачва и аз помислих за себе си; отначало ми се поиска шестстотин, после осемстотин, после хиляда франка рента; още повече че малката щеше да наследи тези пари по-късно... Като си помисля само, че в един момент при курс три хиляди аз съм имал в ръцете си двадесет и четири хиляди франка, с които да осигуря

зестрата от шест хиляди франка, а за самия себе си рента от деветстотин франка. Ама не! Поиска ми се хиляда и това бе глупостта! А сега акциите не струват повече от двеста франка... О, това е моя грешка, по-добре е било да съм се хвърлил във водата!

Госпожа Каролин, много развълнувана от неговата мъка, чакаше той да се поуспокои. Но все пак поиска да узнае:

— Отишла си е, бедни ми Дъжоа, как така си е отишла?

Той се смути, лека червенина се появи по бледото му лице.

— Да, отиде си, изчезна от три дни. Беше се запознала с един господин, точно срещу нас! О, много изискан господин на около четиридесет години... Тя избяга...

И когато той разказваше подробности, запъвайки се и търсейки подходящи думи, госпожа Каролин си представи Натали, стройна и руса като грациозните и нежни красиви момичета от парижките улици. Тя най-вече си припомняше нейните големи очи с толкова спокойния и студен поглед, необикновено бистър от егоизъм. Момичето като щастлив идол приемало обожанието на своя баща, било целомъдрено толкова дълго време, колкото е имало интерес, въздържало се е от глупаво падение, докато се е надявало на зестра, на брак, на каса в малък дюкян, в който да царува. Но да продължава да понася безпаричието, да живее мизерно с добродушния си баща, принудено да се хване отново на работа — о, не! До гуша ѝ бе дошло това тежко съществуване, безнадеждно в бъдещето! И тя бе избягала, хладнокръвно беше обула ботинките си и сложила шапката си, за да отиде другаде.

— Господи — продължаваше да мънка Дъжоа, — не беше много забавно у нас, това е вярно, а на хубавото момиче му е досадно да скучае и да си губи младостта... Но все пак тя е проявила голяма жестокост. Помислете си само! Без да ми каже дори сбогом, без нито една думичка в писмо, каквото и да било обещание да ме вижда от време на време... Затворила е вратата и край! Вижте как треперят ръцете ми, превърнах се в животно. Станалото е по-силно от мене, аз непрестанно я търся у нас. След толкова години, боже мой, възможно ли е да я загубя, завинаги да загубя моето бедно малко момиче!

Той престана да плаче, неговата голяма мъка беше толкова покъртителна, че тя хвана двете му ръце и като не намери други утешителни думи, само повтаряше:

— Горкият Дъжоа, горкият Дъжоа...

После, за да го разсее, тя пак заговори за фалита на Световната банка. Извиняваше му се, че го бе оставила да купи акции, строго осъждаше Сакар, без да му споменава името. Но изведнъж старият куриер се оживи. Заразен от борсовата игра, той все още се вълнуваше.

— Господин Сакар ли! О, той съвсем основателно ме въздържаше да продавам! Работата вървеше прекрасно, ние щяхме да изядем всички, ако не бяха предателите, които ни изоставиха... Ах, госпожо, ако господин Сакар си беше на поста, всичко щеше да върви иначе. Все едно че ни осъдиха на смърт, като го вкараха в затвора. Само той би могъл да ни спаси... Аз така казах на съдебния следовател: „Господине, върнете ни го, аз отново ще му поверя своето състояние и своя живот, защото този човек е добрият бог, да знаете! Той прави всичко, каквото поиска!“

Госпожа Каролин го гледаше изумена. Как така! Нито една гневна дума, нито един упрек? Неугасима вяра на фанатик. Какво могъщо влияние е имал Сакар над тълпата, за да я впрегне в ярема на доверчивостта?

— Всъщност, госпожо, аз дойдох само да ви кажа именно това и моля ви да ме извините, че ви говорих за мъката си, за моята мъка, защото главата ми не е много в ред... Като видите господин Сакар, повторете му няколко пъти, че ние сме винаги с него.

Той си тръгна с несигурни крачки; останала сама, тя за миг се ужаси от живота. Този нещастник беше разкъсал сърцето ѝ. Срещу другия, чието име не бе споменала, изпита двойно по-голям гняв и по-силно възмущение. Но започнаха да идват други посетители, с които трябваше да се занимава през цялата тази сутрин.

Сред потока от хора най-много я развълнуваха Жорданови. Като добри съпрузи Пол и Марсел, които винаги действаха заедно при сериозните положения, я попитаха дали техните родители, Можандрови, наистина няма да могат да получат нищо от Световната банка срещу своите акции. И в този случай бедата беше непоправима. Преди решителните сражения и двете последни ликвидации бившият фабрикант на брезенти притежавал вече седемдесет и пет акции, които са му стрували около осемдесет хиляди франка: чудесна сделка, тъй като по едно време, при курс три хиляди франка, тия акции са били на стойност двеста двадесет и пет хиляди франка. Но лошото било, че,

увлечен от страстта на играта, Можандр продължил да играе по текуща сметка и вярвайки в гения на Сакар, непрекъснато купувал; по такъв начин страшно голямата разлика в размер от над двеста хиляди франка, която трябвало да изплати, отнесла остатъка от неговото състояние, което му е давало ония петнадесет хиляди франка рента, спечелена с толкова усилия в продължение на тридесетгодишен труд. Сега не притежавал нищо, дано да успее да се измъкне напълно издължен, след като продаде малката си къща на улица „Льожандр“, с която толкова много се гордеел. В този провал госпожа Можандр положително била по-виновна от него.

— Ах, госпожо — започна да обяснява Марсел, чието приятно лице дори и сега, след катастрофата, оставаше свежо и засмяно, — вие не можете да си представите как се промени мама! Тя, която бе толкова предвидлива, толкова пестелива, страшилището на прислужничките, защото вечно бе по петите им, за да проверява техните сметки, тя именно започна да говори само за стотици хиляди франкове, тя подбуждаше татко, да! Всъщност той не беше толкова смел, бе готов да слуша чичо Шав, ако тя не го бе подлудила със своята мечта да пипне голямата печалба, милиона... Най-напред те се увлякоха, като четяха финансовите вестници; татко се пристрасти пръв и дори в началото играеше скришом; после, когато и мама се включи, след като дълго време като благоразумна домакиня злословеше срещу борсовата игра, огънят се разпали, но не за дълго. Възможно ли е жаждата за печалба да променя до такава степен честните хора?

Намеси се и Жордан, който се развесели, като си представи фигурата на чичо Шав, чието име бе споменала жена му.

— Само да бяхте видели спокойствието на чичото сред всички тия катастрофи! Той ги беше предвидил, сега тържествуваше, стегнат в колосаната си яка... Нито един ден не бе отсъствувал от Борсата, нито един ден не бе престанал да играе на дребно в брой, напълно доволен, че отнася спечелените петнадесет до двадесет франка всяка вечер, подобно на добър чиновник, който честно е изпълнил задачата си в работния ден. Около него милионите струяха от всички страни, огромни състояния се трупаха и се разсипваха за два часа, златото се лееше с пълни ведра сред трясъка на гръмотевици, а той продължаваше да печели безстрастно своето дребно съществуване — своята дребна печалба за дребните си пороци. Това е най-хитрият от

хитреците и хубавите момичета от улица „Нолет“ си получаваха сладкишите и бонбоните.

Шеговитият намек за похожденията на капитана разсмя двете жени. Но веднага пак ги обзе тревогата по създаденото положение.

— Уви, не — заяви госпожа Каролин, — не ми се вярва вашите родители да могат да получат нещо срещу своите акции. Струва ми се, че това е краят. Сега те вървят по тридесет франка, ще спаднат до двадесет франка, до сто су... Боже мой! Какво ще стане с тия нещастни възрастни хора, привикнали на охолен живот?

— Ами ще трябва да се грижим за тях... — отвърна непринудено Жордан. — Ние не сме още много богати, но в края на краищата моята работа тръгна и няма да ги оставим на улицата.

Щастието му се беше усмихнало. След толкова години упорит труд неговият първи роман, печатан най-напред на подлистници в един вестник, после издаден в книга от един издател, изведнъж пожъна голям успех; беше спечелил няколко хиляди франка, отсега нататък за него се бяха отворили всички врати и затова гореше от желание да седне да пише, уверен, че ще спечели пари и слава.

— Ако не можем да ги вземем при нас, ще им наемем малко жилище. Ще ги наредим някак си, бога ми!

Загледала се в него с безкрайна нежност, Марсел леко изтръпна, разчувствувана.

— О, Пол, Пол, колко си добър — каза тя и се заплака.

— Успокойте се, дете мое, моля ви — повтори усърдно няколко пъти изненаданата госпожа Каролин. — Не трябва да се измъчвате така!

— Оставете ме, не за това се измъчвам... обаче наистина е много глупаво всичко, което стана! Питам ви аз накратко, като омъжена за Пол, нима мама и татко не трябваше да ми дадат зестрата, която винаги ми бяха обещавали? Под предлог, че Пол нямал пукната пара и че аз правя глупост, като държа на обещанието си, те не дадоха нито един сантим! О, а ето докъде стигнаха днес! Добре щеше да им дойде моята зестра, ако борсата не беше изляла и нея!

Госпожа Каролин и Жордан не можаха да не се засмеят. Но Марсел не се утеши, заплака още по-силно.

— Все пак това не е всичко... Когато Пол беше беден, аз имах една мечта. Да, като във вълшебните приказки, въобразих си, че съм

принцеса и един ден ще занеса на моя разорен принц много, много пари, за да му помогна да стане голям поет. Но ето че той няма нужда от мене, ето че вече съм само бремене с моите родители! Той ще се тормози, ще трябва да прави всички подаръци... Ах, как се измъчва сърцето ми!

Той горещо я прегърна.

— Какво ни разправяш ти, малка глупачке! Нима жената трябва да дава нещо? Ами че ти сама себе си даваш, твоята младост, твоята нежност, твоето хубаво настроение, а в света няма принцеса, която може да даде повече!

Тя веднага се успокои, щастлива, че е толкова обичана, намирайки, че наистина е била много глупава, като е плакала.

Той продължи:

— Ако баща ти и майка ти искат, ние ще ги настанем в „Клиши“, където видях, че има евтини партерни етажи в къщи с градини... У дома, в нашата дупка, запълнена с малкото ни мебели, е много уютно, но твърде тясно; а освен това скоро ще трябва да отворим място за...

И като се усмихна отново, той се обърна към госпожа Каролин, която беше много развълнувана от тази семейна сцена:

— Е, да, ще станем трима, можем да признаем сега, когато аз съм вече човек, който печели хляба си... Нали, госпожо, още един дар ще ми поднесе тя, която плаче, че нищо не ми е донесла?

В неутешимото си отчаяние на бездетна жена госпожа Каролин погледна малко поруменялата Марсел, чиято надебеляла вече талия не бе забелязала. Сега и нейните очи се напълниха със сълзи.

— Ах, скъпи деца, обичайте се много, вие единствени сте разумни и щастливи!

После, преди да се сбогуват, Жордан разказа подробности за вестник „Есперанс“. Закачливо, с инстинктивното си отвращение към аферите, той описа редакцията като някаква необикновена бърлога, цялата разтърсвана от борсовата спекулация. Целият персонал, от директора до куриера, спекулирал, а само той, както си признаваше със смях, не бил играл и затова всички го гледали накриво, презирали го и му се присмивали. Впрочем фалитът на Световната банка и най-вече арестуването на Сакар нанесли смъртоносен удар на вестника. Редакторите се разбягали, само Жантру още упорствувал при това тежко положение, прилепил се към развалините, за да поживее още

малко от остатъците на корабокрушението. За този човек краят бил настъпил, изтеклите три години на благоденствие го разложили, превърнали го в едно чудовище, което злоупотребява с всичко, от което може да се изсмуче нещо, и поради това загивал от преяждане като гладниците, когато седнал на богата трапеза. И най-интересното, логична последица от събитията, било пълното пропадане на баронеса Сандорф, станала любовница на този човек в разгара на катастрофата, обезумяла и жадна да си възвърне парите.

При името на баронесата госпожа Каролин леко пребледня, а Жордан, който не знаеше за съперничеството между двете жени, довърши историята.

— Не зная защо тя му се е отдала. Може би е вярвала, че той ще я осведомява благодарение на връзките си като журналист. А може би се е търкулнала до него по силата на самите закони за падането, които смъкват все по-надолу. Наблюдал съм, че в страстта на играта има един разрушителен фермент, който разяжда и разлага всичко най-възвишено и най-гордо и превръща човешкото същество в дрипа, в отпадък за канала... Във всеки случай ако този негодник Жантру помни още ритниците, с които, както разказват, го е посрещал бащата на баронесата, когато някога е ходил при него да проси ордери, сега добре си е отмъстил; защото лично аз, който ви говори, веднъж като се върнах в редакцията, за да си получа заплата, попаднах на една обяснителна сцена: като блъснах силно една врата, аз видях със собствените си очи Жантру да удря плесници на Сандорф... Ах, този пиян човек, потънал в алкохол и пороци, удряше грубо като кочияш светската дама!

С жест на страдание госпожа Каролин го накара да млъкне. Струваше й се, че това жестоко унижение оскърбява и самата нея.

Марсел много нежно хвана ръката му, за да си тръгнат, и каза:

— Не си мислете, скъпа госпожо, че сме дошли да ви досаждаме. Напротив, Пол много защитава господин Сакар.

— Ама, разбира се — извика младият мъж. — Господин Сакар винаги е бил много любезен към мене. Никога няма да забравя жеста, с който ни спаси от отвратителния Буш. А освен това той е много силен човек... Когато го видите, госпожо, кажете му, че нашето малко семейство му е много благодарно.

След като Жорданови си отидоха, госпожа Каролин мълчаливо поклати гневно глава. Благодарни, за какво? Заради разорението на Можандрови? Този Жордан и жена му бяха като Дъжоа, тръгнаха си със същите думи на извинение и добри пожелания. И въпреки това те знаеха истината! Не е невежа този писател, който бе прекосил финансовия свят, презирайки парите. А пък тя продължаваше да се възмуцава все повече. Не, нямаше място за прошка, калта бе много дълбока! Не се чувствуваше и отмъстена с това, че Жантру бе напляскал баронесата. Сакар всичко бе разложил.

Този ден госпожа Каролин трябваше да отиде у Мазо във връзка с някои документи, които искаше да приложи към досието на брат си. Искаше също да разбере какво ще бъде неговото поведение в случай че защитата го посочи за свидетел. Срещата бе определена за четири часа, след закриване на Борсата. И когато най-сетне остана сама, тя в продължение на час и половина подрежда сведенията, които беше събрала. Тя започваше да вижда ясно в купищата от развалини. Така на другия ден след пожар, когато димът се е разнесъл и жаравата е угаснала, човек разчиства останките с голямата надежда да открие златото от разтопените бижута. Най-напред тя се бе попитала къде биха могли да отидат парите. При потъването на тия двеста милиона, щом като някои джобове са се изпразнили, трябва да са се напълнили други. Обаче изглеждаше положително, че играчите на понижение не са прибрали цялата сума, някакъв страшен поток е отнесъл цяла една третина. В дните на катастрофа в Борсата парите сякаш потъват в земята, изчезват, полепват се по малко по всички ръце. Само Гундерман трябва да е сложил в джоба си петдесетина милиона. После Дегремон — около дванадесет или петнадесет. Споменава се още маркиз Дьо Боен, чийто класически удар беше успял още веднъж: играл на повишение чрез Мазо, той отказваше да се издължи, обаче бе спечелил близо два милиона чрез Жакоби, играещ на понижение; само че този път, макар и да знаеше, че маркизът като обикновен мошеник е приписал мебелите си на името на жена си, Мазо, разярен от загубите си, се заканваше, че ще му изпрати изпълнителен лист. Почти всички членове на управителния съвет на Световната банка всъщност си бяха осигурили царски дял — едните като Юре и Колб бяха продали акциите си при най-високия курс, преди да започне спадането, другите като маркиза и Дегремон бяха минали тактически като предатели на

страната на играчите на понижение; освен това в едно от последните си заседания, когато дружеството беше вече в опасност, управителният съвет отпусна на всичките си членове кредит в размер на сто и повече хиляди франка. Най-сетне и някои борсови посредници, най-вече Дьоларок и Жакоби, лично бяха спечелили огромни суми, погълнати вече от двете бездънни пропасти, които никои не можеше да напълни — за първия това беше апетитът към жените, а за втория — страстта в играта. Носеше се също така и слух, че Натансон израствал като един от кралете на кулисата, понеже спечелил три милиона, като играл за своя сметка на понижение, а на повишение за сметка на Сакар; освен това той имал необикновен шанс да не бъде разорен поради огромните покупки, правени от името на Световната банка, която прекратила плащанията и кредиторите били принудени да закрийт сметките, да простят дължимите суми — повече от сто милиона, обявявайки банката за неплатежоспособна. Наистина щастлив и сръчен човек излязъл този дребен Натансон, герой на толкова хубавото приключение, на което се усмихваха — да запазиш спечеленото, а да не изплатиш загубата!

Но все пак цифрите си оставаха неясни. Госпожа Каролин не можеше да установи точно печалбите, защото борсовите операции се извършваха в пълна загадка и професионалната тайна строго се пазеше от борсовите посредници. Дори нищо не можеше да се узнае, като се разтворят бележниците, в които не се вписват имената. Така че тя напразно се мъчеше да узнае сумата, която е отвлякъл Сабатани, изчезнал след последната ликвидация И откъм тази страна още един провал засягаше сериозно Мазо. Историята беше банална: посрещнат отначало с недоверие, съмнителният клиент депозира малък влог от две-три хиляди франка, играе разумно през първите месеци, докато един ден, когато вече са забравили мършавата му гаранция, става приятел на борсовия посредник и като дим изчезва на другия ден след някакъв бандитски удар. Мазо казваше, че ще принуди Сабатани да плати така, като някога бе принудил Шлосер, един мошеник от същата банда, от безсмъртната банда, която върлува на Борсата, както някога разбойниците върлуваха в гората. А левантинецът, този италианец с ориенталска кръв, с кадифени очи и с легендарна надареност, за която си шушукаха любопитните жени, беше отишъл да обира борсата в някоя чужда столица, може би в Берлин, както се разправяше, докато

го забравят в Париж, където отново ще се върне добре посрещнат, за да започне пак мошеничествата си, използвайки търпимостта на заобикалящата го среда.

После госпожа Каролин състави списък на щетите. Катастрофата на Световната банка беше като едно от ония ужасни сътресения, които разтърсват цял град. Нищо не бе останало незасегнато и здраво, появиха се пукнатини в съседните къщи, всеки ден ставаха нови срутвания. Една след друга банките фалираха със силен трясък като рухващи стърчащи стени след пожар. Онемели от смайване, хората слушаха грохота и се питаха кога ще престанат разрушенията. Тя не жалеше толкова опропастените банкери, предприятия и хора от финансовия свят, обаче сърцето ѝ страдаше за всички останали жертви — ония бедни хорица, акционери, дори и спекуланти, които познаваше и обичаше. След поражението тя започна да брой жертвите. Сред тях не бяха само нейният беден Дъжоа, глупавите и жалки Можандрови, тъжните и трогателни дами Дьо Бовилие. Съкрушила я бе и една друга драма, драмата на фабриканта на коприна Седил, чийто фалит бе обявен снощи. Тя бе видяла този човек как действа в управата и затова казваше, че е единственият член на управителния съвет, на когото би поверила и последните си су, защото го считаше за най-честния човек в света. Ужасно нещо е страстта в играта! За тридесет години този човек беше изградил едно от най-солидните предприятия в Париж, а след това за по-малко от три години го бе насякъл и така подкопал, че то изведнъж се бе превърнало в прах. Колко горчиво трябваше да съжالياва за някогашните дни на труд, когато още вярваше, че може да забогатее с бавно усилие, но първата му случайна печалба стана причина да се отвори от труда, за да бъде разяждан от мечтата да спечели за един час на Борсата милион, за който честният търговец трябва да се бори пъл живот! И Борсата му отнесе всичко, нещастникът беше покосен като от мълния, смазан, неспособен и недостоеен да подхване отново работа с един син, когото мизерията навярно щеше да превърне в мошеник, защото този негов Гюстав, отдал се на наслади и гуляи, живееше на широка нога с дългове от четиридесет до петдесет хиляди франка и вече се бе изложил в някаква мръсна афера с полици, подписани на Жермен Кьор. После госпожа Каролин съжالياваше още един беден човечец — комисионера Масиас, макар и да не гледаше с добро око на тия посредници на лъжата и

кражбата! Тя добре го познаваше, той имаше големи засмени очи и приличаше на добро пребито куче, когато обикаляше Париж, за да изтръгне няколко мършави ордера. Ако за миг той си е представял, че най-сетне е дошъл редът му да стане един от господарите на борсовия пазар, огрян от щастието, че върви по петите на Сакар, колко страшно е било за него сгромолясването, което го е разбудило от съня и го е повалило на земята с пречупен гръбнак! Той дължеше седемдесет хиляди франка и ги бе платил, макар че е могъл да използва изключителното положение като мнозина други; беше взел назаем пари от приятели, задлъжнял бе за цял живот, извършил бе тази голяма и безполезна глупост да плати, защото никой не я одобряваше, дори някои малко повдигаха рамене зад гърба му. Яда си изливаше само срещу Борсата, проклинаше мръсната професия, която упражняваше, крещеше, че човек трябва да е евреин, за да успее, и с примирение оставаше на поста си, защото все пак още се надяваше да направи голям удар, докато има будни очи и здрави крака. Но и непознатите мъртви, жертвите без име и без история, изпълваха с безмерна мъка сърцето на госпожа Каролин. Тия хора бяха цял легион, лежаха под страничните храсти, в затревените ями, а имаше и изгубени трупове, и ранени, които стенеха в агония зад всяко дърво. Колко безмълвни страшни драми, цяла тълпа от дребни бедни рентиери, от дребни акционери, вложили всичките си икономии в една-единствена акция, между тях пенсионирани портиери, посивели стари госпожици, живеещи с котките си, провинциални пенсионери, водещи редовен живот като манастици, селски свещеници, оголели от раздаване на милостиня, и много още дребни същества с малък бюджет, разчетен точно за мляко и за хляб, толкова точен и ограничен бюджет че две су по-малко предизвикват сътресения! И изведнъж нищо — животът прекъснат, отнесен, старите треперещи ръце ужасени опипват мрака, неспособни за работа — и всички тия скромни и спокойни същества биват с един замах хвърлени в страшна нищета! Сто отчаяни писма бяха пристигнали от Вандом, където господин Файо, събирачът на ренти, беше увеличил последиците от бедствието, като изчезнал от града. Пазител на парите и акциите на своите клиенти, за чиято сметка бе оперирал и на Борсата, самият той бе започнал да играе безумно и загуби; понеже не искаше да плати, той избяга с няколкостотин хиляди франка, които се намираха в ръцете му, като разплака и хвърли в

мизерия и хора от най-отдалечените чифлици около Вандом. Сътресението беше обхванало и колибите. Както при големи епидемии, най-жестоко бяха засегнати средните съществувания, дребните спестители, и само синовете им биха могли да възстановят загубите след непосилен и дългогодишен труд.

Най-сетне госпожа Каролин излезе, за да отиде при Мазо; като вървеше пеш към улица „Банк“, тя си мислеше за последователните удари, които борсовият посредник понасяше от петнадесет дни. Само Файо му беше откраднал триста хиляди франка, два пъти по-голяма беше неплатената сметка на Сабатани, маркиз Дьо Боен и баронеса Сандорф отказваха да платят разликата, която за тях двамата възлизаше на повече от един милион; фалитът на Седил му отнасяше почти такава сума, без да се смятат осемте милиона, които му дължеше Световната банка, същите тези осем милиона, които той беше минал по сметката на Сакар — страхотна загуба, пропаст, в която всеки миг разтревожената Борса очакваше да го види как се сгромолясва. Вече на два пъти се бе разнасял слухът за тази катастрофа. И в това ожесточено настървение на съдбата срещу него той бе сполетян от едно последно нещастие, което като капка вода накара да прелее препълнената чаша: предишната вечер бяха арестували чиновника му Флори, обвинен в присвояване на сто и осемдесет хиляди франка. Постепенно се увеличаваха изискванията на госпожица Шушу, бившата малка фигурантка, мършавата мравка от парижкия тротоар: отначало весели срещи, които не струваха скъпо, после апартамент на улица „Кондорсе“, после бижута, дантели; провалът на нещастния нежен младеж се дължеше на неговата първа печалба от десет хиляди франка след Садова; и парите за удоволствия, спечелени така бързо и похарчени така бързо, предизвикваха нужда от други и още други пари — цяла една треска от страст към толкова скъпо купената жена. Но историята ставаше необикновена — Флори беше окрал своя шеф просто за да плати дълга си от играта на друг борсов посредник; странна честност, уплаха пред опасността да бъде веднага даден под съд, вероятно надежда да прикрие кражбата, да заличи липсата с някаква чудотворна операция. В затвора той много беше плакал от срам и отчаяние; разказваха, че майка му пристигнала още същата сутрин от Сент, за да го види, и лежала болна у приятели, при които отседнала.

„Колко странно нещо е шансът!“ — мислеше си госпожа Каролин, като пресичаше площада пред Борсата. Тя продължаваше да се учудва на изключителния успех на Световната банка, на това бързо триумфално шествие към победата и господството само за четири години, после на това внезапно срутване на колосалната сграда, която само за един месец се превърна в прах. Нима не бе подобна историята на Мазо? Наистина досега съдбата на никого не се беше усмихвала така. Той беше борсов посредник на тридесет години, много богат вече след смъртта на своя чичо, щастлив съпруг на очарователна и обожаваша го жена, която го бе дарила с две хубави деца, а освен това беше красив мъж, всеки ден ставаше Есе по-влиятелен в Борсата поради своите връзки, своята дейност, своята изненадваща прозорливост, дори поради своя остър глас, този писклив глас, станал толкова знаменит като гърмящия глас на Жакоби. И ето че неочаквано положението се разклати. Той се намираще на ръба на пропастта, в която сега можеше да го хвърли дори един полъх. Обаче лично не бе играл, закрилян още от ентузиазма си в работата и от неспокойната си младост. В началото беше ударен в разгара на една честна борба, пострада поради неопитност и увлечение, поради голяма вяра в другите. Впрочем симпатиите бяха на негова страна, предполагаше се, че ще може да се измъкне достойно.

Когато влезе в кантората, госпожа Каролин почувствува добре атмосферата на разрухата, тръпките на тайна смъртна тревога във всички помрачени канцеларии. Като прекосяваше касата, тя забеляза двадесетина души, цяла една тълпа, чакаща реда си, докато двамата касиери — единият изплащащ в брой, другият в ценни книжа — още изпълняваха с чест задълженията на кантората, но без да бързат, като хора, изпразващи последните чекмеджета. През отворената врата отделът за ликвидация ѝ се видя заспал — седемте чиновници четяха вестници, понеже нямаше какво да вършат, откакто Борсата бездействуваше. Само отделът за налични сметки проявяваше някакъв живот. Прие я лично Бертие, пълномощникът, много развълнуван, с преbledняло лице, преживяващ нещастieto на кантората.

— Не зная, госпожо, дали господин Мазо ще може да ви приеме. Той е малко болен, настинал е, понеже снощи работи на студено през цялата нощ, току-що слезе в дома си, на първия етаж, за да си поотпочине.

Госпожа Каролин настоя:

— Моля ви, господине, уредете да мога да му кажа няколко думи... Отнася се за спасението на моя брат. Господин Мазо знае, че брат ми никога не се е занимавал с борсови операции и неговото свидетелствуване ще бъде от голямо значение... Освен това аз ще му поискам някои данни, само той може да ми даде сведения за известни документи.

След дълго колебание Бертие най-сетне я въведе в кабинета на борсовия посредник.

— Почакайте тук за минутка, госпожо, ще отида да видя.

В тази стая госпожа Каролин наистина почувствува голям студ. Огънят навярно бе угаснал още снощи и никой не бе помислил да го запали отново. Но най-силно впечатление ѝ направи отличният ред, сякаш цялата нощ и цялата сутрин бяха използвани за изпразване на чекмеджетата, за да се унищожат излишните книжа и да се подредят тия, които трябваше да се запазят. Нямаше нищо разхвърляно — нито папка, нито дори някакво писмо. На бюрото грижливо бяха наредени мастилницата, поставката за перата, една голяма попивателна, а в средата бе оставен само един пакет с фишове на кантората, фишове в зеления цвят на надеждата. В тягостната тишина витаеше безкрайна печал.

След няколко минути Бертие се върна.

— Вярвайте ми, госпожо, звъних два пъти, повече не смея да настоявам. Като слизате надолу, помислете си дали е удобно и вие да позвъните. Но аз ви съветвам да дойдете друг път.

Госпожа Каролин трябваше да се примири. Обаче, стигнала площадката на първия етаж, тя пак се подвоуми, дори посегна към бутона на звънеца. И реши да си отиде, когато чу викове и ридания, спря я голям неясен шум от вътрешността на апартамента. Неочаквано вратата се отвори, навън изскочи изплашен слуга, който се спусна по стълбите, като мърмореше:

— Боже мой, боже мой! Господарят...

Тя застана неподвижна пред зеещата врата, откъдето сега ясно се чуваше ужасен, мъчителен плач. Тя застина, досещайки се, представяйки си добре какво е станало. Отначало поиска да побегне, но не можа, изумена от състрадание, почувствувала се привлечена от

необходимостта да види и също да пролее сълзи. Тя влезе, видя всички врати широко отворени и стигна до салона.

Две слугини, готвачката и камериерката навярно, бяха проточили вратове и с ужасени лица шептяха:

— А, господарят! Ах! Боже мой! Боже мой!

Угасващият сив зимен ден едва проникваше през разтворените дебели копринени пердета. Обаче беше много горещо, големи пънове догаряха в камината и червените отблясъци на жаравата им осветяваха ярко стените. На масата един сноп рози, царствен букет за сезона, който снощи борсовият посредник беше занесъл на жена си, пъстрееше в тази парникова топлина и изпълваше цялата стая с благоуханието си. Парфюмът на розите подхождаше на изискано луксозната мебелировка, на хубавата атмосфера на преуспяване, на богатство и щастлива любов, които бяха цъфтели тук в продължение на четири години. И под червения отблясък на огъня върху канапето се беше проснал Мазо с разбит череп, стиснал и сгърчената си ръка револвер; пред него стоеше права жена му, току-що дотичала тук с продължителен печален и див вик, който Каролин беше чула на стълбището. В момента на изстрела тя бе държала в ръце своето момченце на четири и половина години, чиито ръчички от страх бяха вкопчени във врата ѝ; а дъщеря ѝ, вече шестгодишна, беше я последвала, като се държеше за полата ѝ и се притискаше към нея; и двете деца пищяха, като чуваха как отчаяно пищи майка им.

Госпожа Каролин веднага поиска да ги отведе.

— Госпожо, моля ви... Госпожо, не стойте тук...

Самата тя трепереше, чувствуваше се отмаляла.

Виждаше как от пробитата глава на Мазо още тече кръв, която капка по капка падаше върху кадифето на канапето и оттам се стичаше върху килима. Беше се образувало голямо петно, което се разширяваше. На Каролин ѝ се струваше, че тази кръв я настига, опръсква краката и ръцете ѝ.

— Госпожо, моля ви се, последвайте ме...

Обаче със сина, увиснал на врата ѝ, с дъщерята, притиснала се към нея, нещастната жена не чуваше, не се помръдваше, вдървена, застанала тук така, че никоя сила в света не би могла да я изкорени. И трите бяха руси, млечнобели, майката нежна и невинна като децата. Ужасени пред мъртвото си щастие, пред това внезапно унищожаване

на благоденствието им, което би трябвало да трае вечно, те продължаваха да пищят силно и да издават отчаяни стенания, които изразяваха цялото им страдание.

Госпожа Каролин падна на колене и като ридаше, започна да шепти:

— О, госпожо, раздирате сърцето ми... Моля ви, госпожо, не стойте тук, елате с мене в съседната стая, позволете ми да ви облекча малко от злото, което ви причиниха...

Но изплашената и опечалена група — майката и двете деца, впили се в нея — стоеше неподвижно със своите дълги, разплетени безцветни коси. И не заглъхваше този страшен вой, това ридание за пролятата кръв, което кънти в гората, когато ловци убият бащата водач.

Госпожа Каролин стана със замаяна глава. Чуха се стъпки, навярно на лекар, дошъл да констатира смъртта. Тя не можеше да остане повече тук, измъкна се, преследвана от нестихващия страшен плач, който сякаш все още чуваше дори и по тротоара сред грохота на фиакрите.

Небето бледнееше, беше студено, тя вървеше бавно от страх да не я спрат, като я вземат за убийца поради изплашения ѝ вид. Пред нея се възправяше всичко, цялата история на чудовищното пропиляване на двестата милиона, които причиниха толкова разрушения и смазаха толкова жертви. Каква бе тази загадъчна сила, която така бързо издигна златната кула, а след това я разруши? Същите ръце, които я бяха изградили, изглежда се бяха настървили, обзети от лудост да не оставят камък върху камък. Отвсякъде се чуваха скръбни викове, цели състояния се рушаха с грохот, който се вдига при разтоварване на гальоти с материали от разрушени сгради. Това бяха последните родови имения на Бовилие, спестяванията на Дъжоа, събирани су по су, печалбите от голямата фабрика на Седий, рентите на търговеца Можандр, хвърлени с трясък в дъното на една и съща клоака, която с нищо не можеше да се напълни. Това бяха също така удавеният в алкохол Жантру, затънала в калта Сандорф, възвърналият се към мизерното си кучешко съществуване Масиас, който за цял живот ще бъде прикован към Борсата за дългове; това бе и Флори, крадецът в затвора, който изкупваше слабостите си, Сабатани и Файо, побягнали в галоп, подплашени от стражарите; а най-жалки и окаяни бяха незнайните жертви, огромното стадо от безименни бедняци, които след

катастрофата трепереха в нищета и крещяха от глад. А след това беше смъртта, револверните изстрели, които се чуваха из четирите краища на Париж, това бе пробитият череп на Мазо, кръвта на Мазо, която сред разкоша и благоуханието на розите впръскваше капка по капка жена му и децата му, които крещяха от мъка.

И тогава всичко, което бе видяла, всичко, което бе чула през последните няколко седмици, се изля от измъченото сърце на госпожа Каролин във вид на проклятие срещу Сакар. Тя не можеше повече да мълчи, да счита, че той не съществува, за да си попречи да го обвинява и съди. Той единствен бе виновен, това се потвърждаваше от всички причинени от него нещастия, чиято страшна грамада я ужасяваше. Тя го проклрнаше, гневът и възмущението ѝ, потискани толкова дълго време, се превръщаха в отмъстителна ненавист, в ненавист към самото зло. Защо тя, която обичаше своя брат, бе чакала досега, за да намрази ужасния човек, единствената причина за тяхното нещастие? Окаяният и брат, този велик праведник, този голям труженик, толкова справедлив и честен, опетнен от незаличимото клеймо на затвора, беше жертвата, която тя забравяше, най-скъпата и най-чувствителната от всички други, за която най-много страдаше! О, нека за Сакар да няма прошка, нека никой не го защитава, дори и тези, които продължаваха да вярват в него, които не виждаха в него нищо друго освен добротата му, и нека един ден той умре изоставен и презрян от всички!

Госпожа Каролин вдигна очи. Беше стигнала на площада и видя срещу себе си Борсата. Здравчаваше се, зимното небе, забулено в мъгла, се бе спуснало зад оградата като дим от пожар, като тъмночервен облак, образуван сякаш от пламъците и прахоляците на превзет с щурм град. А Борсата, очертаваща се сива, мрачна в печалната катастрофа, беше опустяла от един месец и, брулена от четирите страни от вятъра, приличаше на хамбар, изпразнен от глада. Това беше неизбежната, периодически повтаряща се епидемия, която опустошаваше пазара всеки десет-петнадесет години, така наречените „черни петъци“, и която покриваше земята с развалини. Трябва да минат години, за да се възвърне доверието, за да се възстановят големите банки, за да настъпи денят, в който съживената малко по малко страст към играта, пламналата отново авантюра, доведе до нова криза и разруши всичко при една нова катастрофа. Но сега в червеникавия дим на хоризонта, в

неясните далечини на града сякаш се чуваше голям глух грохот —
близкият край на един свят.

XII

Следствието по процеса се води така бавно, че седем месеца след арестуването на Сакар и на Амлен делото още не беше насрочено. Беше средата на септември и в понеделник госпожа Каролин, която посещаваше брат си два пъти седмично, трябваше към три часа да бъде в затвора. Тя никога не произнасяше името на Сакар, много пъти категорично бе отказвала на настоятелните му искания да отиде да го види. За нея, която твърдо държеше за справедливостта, той вече не съществуваше. Като продължаваше да се надява, че ще спаси брат си, тя беше много весела в дните на свиждане, щастлива да го осведоми за направените напоследък постъпки и да му занесе голям букет от любимите му цветя.

И когато в понеделник сутринта тя приготвяше в една кутия червени карамфили, при нея влезе старата Софи, слугинята на принцеса Д'Орвиедо, за да и съобщи, че госпожата искала да говори незабавно с нея. Учудена, леко разтревожена, тя побърза да се качи. От няколко месеца не бе виждала принцесата, понеже беше дала оставката си като секретарка на Дома за трудово възпитание още при фалита на Световната банка. Сега много рядко ходеше там, само за да види Виктор, който, изглежда, беше укротен от строгата дисциплина, но вървеше с наведени очи, лицето му беше изкривено от иронична и жестока гримаса, тъй като лявата му буза беше по-издута от дясната и издърпваше нагоре устата му. Тя веднага почувствува, че я викат заради Виктор.

Най-сетне принцеса Д'Орвиедо беше разорена. Едва ѝ бяха стигнали десет години, за да върне на бедните тристате милиона от наследството на принца, ограбени от джобовете на доверчиви акционери. Отначало за пет години бе похарчила за безумни благотворителни дела първите сто милиона, след това за четири и половина години хвърли и останалите двеста милиона в още поразкошно обзаведени фондации. Към Дома за трудово възпитание, към яслите „Сен Мари“, към сиропиталището „Сен Жозеф“, към приюта

„Шатийон“ и към болницата „Сен Марсе“ днес вече бяха прибавени образцов чифлик близо до Еврьо, два детски санаториума на брега на Ламанш, друг един старчески дом в Ница, няколко приюта, работнически селища, библиотеки и училища в четирите краища на Франция; освен това бе подпомогнала със значителни дарения съществуващи вече благотворителни заведения. Впрочем вършеше всичко с величайшото желание да върне отнетото не с парче хляб, подхвърлено от състрадание или от страх от клетниците, а с удоволствието да даде всичко хубаво, добро и красиво на скромните хорица, които нямат нищо, и на слабите, от които силните са ограбили щастieto, с други думи да разтвори широко богаташки дворци на просящите по пътищата, за да могат и те да спят в коприна и да ядат в златни чинии. В продължение на десет години не бе преставал дъждът от милиони — мраморни трапезарии, весели спални със светли тапети, сгради с монументални фасади като на Лувър, цветни паркове с редки растения, десет години на вълшебно строителство сред една невероятна неразбория от предприемачи и архитекти; а сега тя беше много щастлива, с повишено самочувствие от голямото блаженство, че вече ръцете ѝ са чисти, без нито сантим. Дори беше постигнала изненадващия резултат — да задлъжнее, преследваха я за неизплащане на някакъв остатък от сметка в размер на няколкостотин хиляди франка. Обаче нито пълномощникът ѝ, нито нотариусът ѝ можеха да погасят дълга с последните трохи от колосалното богатство, разпиляно така от вятъра на благотворителността. Една табелка, закована на външната порта, съобщаваше, че къщата е обявена за продажба. Това щеше да бъде последното измитане за ликвидиране на проклетите пари, събрани в калта и кръвта от финансовия бандитизъм.

Старата Софи чакаше горе госпожа Каролин, за да я въведе. Разярена, тя ръмжеше по цял ден. О, тя била предсказала, че госпожата ще умре на сламен одър! Нима госпожата не е могла да се омъжи повторно и да има деца от друг някой господин, тъй като всъщност тя най-много обичала децата? Обаче старицата имаше най-малко право да се оплаква и тревожи, защото отдавна бе получила рента от две хиляди франка, с които можеше да живее в своя роден край близо до Ангулем. Но винаги се разгневяваше, когато си помислеше, че госпожата не беше си запазила дори малко пари, необходими да купува всяка сутрин хляб и мляко, с които сега се хранеше. Между тях непрекъснато

избухваха разпри. Принцесата, озарена от надежда, се усмихваше божествено и отвърщаше, че вече щяла да има нужда само от една плащеница в края на месеца, когато ще влезе в манастир, в който отдавна си беше избрала място — един кармелитски манастир, отделен със стена от целия свят. Покой, вечен покой!

Госпожа Каролин и сега намери принцесата така, както я виждаше от четири години, облечена в нейната вечна черна рокля, с дантелена кърпа на косата. Обаче тази още красива тридесет и девет годишна жена, с валчесто лице и с бели като перли зъби беше пожълтяла и повяхнала, сякаш бе лежала десет години в затвор. Тясната стаичка, подобна на канцелария на провинциален съдия-изпълнител, беше изпълнена с купища чудновати документи, планове, записки, досиета — цялата похабена хартия, отразяваща разпиляването на тристате милиона.

— Госпожо — каза принцесата със своя нежен и бавен глас, който вече с нищо не можеше да бъде развълнуван, — исках да ви съобщя една новина, която научих тази сутрин... Отнася се за Виктор, онова момче, което вие настанихте в Дома за трудово възпитание...

Сърцето на госпожа Каролин започна да бие мъчително. Ах, клетото дете, което баща му не бе отишъл да види, въпреки че изрично обещаваще вече няколко месеца, откакто беше узнал за неговото съществуване, преди да бъде вкаран в затвора. Какво ще стане с него отсега нататък? И тя, която си забраняваше да мисли за Сакар, непрекъснато бе принудела да се връща към него, съкрушена в майчинското си наставничество.

— Вчера се е случило нещо страшно — продължи принцесата, — истинско престъпление, което никой не може да поправи.

И с ледения си тон тя разказа ужасната история. Преди три дена Виктор поискал да го преместят в лазарета, като се оплаквал от непоносимо главоболие. Лекарят добре разбрал, че мързеливецът симулира, но момчето наистина често страдало от невралгия. Този ден в дома се намирала без майка си Алис дъо Бовилие, дошла да помогне на дежурната сестра прие тримесечната инвентаризация на лекарствата в аптекния склад. Шкафът бил в помещението между двете спални — тази на момичетата и тази на момчетата, в която тогава само Виктор лежал в едно от леглата; отлъчила се за няколко минути, сестрата била изненадана, като не намерила Алис, почакала

малко и веднага започнала да я търси. Учудила се още повече, като забелязала, че вратата на спалнята на момчетата е заключена отвътре. Какво ли бе станало? Трябвало да заобиколи през коридора и останала ужасена от зрелището, което се разкрило пред нея: младата девойка била полузадушена, с увита кърпа около лицето, за да се заглушат виковете и, а полата ѝ била смачкана и повдигната, разкриваща жалката девствена голота, изнасилена, опетнена с отвратителна грубост. На пода било паднало едно портмоне. Виктор го нямало. Случило се било следното: Алис, повикана навярно, влязла, за да даде чаша мляко на това петнадесетгодишно момче, окосмено като мъж; после чудовището изпитало внезапна жажда към нежната плът, към доста дългия врат; самецът скочил по риза, задушил момичето, хвърлил го на леглото като дрипа, изнасилвил го, обрал го, облякъл се набързо и избягал. Но колко още загадки, колко поразяващи и неразрешими въпроси! Как е било възможно да не се чуе нищо, никакъв шум от борба, никакъв вик на уплаха? Как тези страшни неща са станали толкова бързо, едва за десет минути? И най-вече как Виктор е успял да се спаси, да се изпари, така да се каже, без да остави следи? Защото след най-грижливи претърсвания се убедили, че Виктор не е вече в дома. Той сигурно е избягал през банята, която има врата към коридора и прозорец до терасовиден покрив към булеварда; но и този път е толкова опасен, че мнозина не искаха да вярват, че по него е могло да мине човешко същество. Отнесена при майка си, Алис лежала на легло съсипана, обезумяла, стенеща, трепереща от силна треска.

Госпожа Каролин изслуша разказа, обзета от чувството, че цялата ѝ кръв се вледенява. В нея възкръсна един спомен, който я ужаси със сходството си; някога Сакар обладал бедната Розали на стълбището, като ѝ навяхнал рамото в момента, когато било заченато това дете, на което останала оттогава като белег една изкривена буза, а сега Виктор на свой ред изнасилва първото момиче, което съдбата му предоставя. Каква безсмислена жестокост! Това толкова нежно момиче, последната издънка на един род, което бе готово да се отдаде на бога поради невъзможността да си има съпруг като всички други. Какъв е бил смисълът на тази глупава и отвратителна среща? Защо е било нужно това стълкновение?

— Не искам да ви отправям никакъв упрек, госпожо — заключи принцесата, — защото ще бъде несправедливо да се търси от вас и най-малката отговорност. Само че вашето протеже беше наистина много ужасно.

И поради някаква неизказана връзка на мислите тя добави:

— Не се живее безнаказано в известни среди... Аз самата преживях големи угризения на съвестта си, чувствувах се съучастничка, когато неотдавна тази банка фалира, като причини толкова разорения и толкова тревоги. Да, аз не би трябвало да се съглася къщата ми да стане гнездо на подобна мръсотия... Но в края на краищата злото е причинено, къщата ще бъде очистена, а пък аз — о, аз не съм вече тук, бог ще ми прости!

Най-сетне отново се бе появила бледата ѝ усмивка на надежда, защото и тя с жест казваше, че напуска света, че изчезва завинаги като невидима добра богиня.

Госпожа Каролин беше хванала ръцете ѝ, стискаше ги, целуваше ги и толкова бе съкрушена от угризенията на съвестта си и от състрадание, че безспирно шептеше умолителни думи:

— Вие нямате основание да ме оправдавате, аз съм виновна... Искам да видя това нещастно момиче, ще изтичам веднага при него.

И тя си отиде, като остави принцесата и старата ѝ слугиня Софи да приготвят багажа си за голямото пътешествие, което щеше да ги раздели след четиридесет години съвместен живот.

Предишния ден, в събота, графиня Дьо Бовилие бе решила да изостави своята богаташка къща на кредиторите. От шест месеца, откакто не плащаше лихвите на ипотеките, положението бе станало непоносимо — освен всевъзможните разходи постоянно бе заплашвана от съдебна продажба; пълномощникът и я съветваше да изостави всичко, за да се оттегли в някоя малка квартира, където да живее скромно, а пък той ще се постарае да ликвидира дълговете. Тя не би склонила, може би щеше да упорствува, за да запази достойнството си, лъжата си, че е още богата, докато родът ѝ не бъде напълно унищожен под срутените тавани на къщата, ако едно ново нещастие не беше я покрусило. Синът ѝ Фердинанд, последният от рода Бовилие, негодният за нищо млад човек, отбягвал всякаква работа, станал папски зуав, за да избегне безделието и да се занимава все пак с нещо, беше починал безславно в Рим, толкова отслабнал и толкова изтощен

от жаркото слънце, че не могъл да се бие при Ментана, защото бил трескав и с болни гърди. Тогава тя почувствува внезапна пустота, рухнаха всичките ѝ замисли, всичките ѝ стремежи — изградената с толкова труд постройка, която в продължение на много години поддържаше тъй гордо честта на името ѝ. За по-малко от двадесет и четири часа къщата се пропука, изпълни се с нищета, сърцераздирателна нищета сред развалините. Продадоха стария кон, останалата сама готвачка ходеше да купува за две су масло и стар фасул с мръсната си престилка, а графинята излизаше на улицата с изкаляна рокля и протъркани ботинки, които пропускаха вода. Това беше усилваща се от ден на ден мизерия, катастрофата отнасяше дори гордостта на тази жена, вярваща в доброто старо време, бореща се срещу своя век. Скоро тя се приюти с дъщеря си на улица „Тур де дам“, в дома на една бивша търговка на стари дрехи, станала вече благочестива, която даваше под наем на духовници мебелирани стаи в жилище, в което самата бе наемателка. Двете се настаниха там а една голяма празна стая, твърде мизерна и мрачна, в дъното на която имаше алков с преграда. Две малки легла изпълваха алкова и когато преградната врата, облепена със същия книжен тапет като на стените, биваше затворена, стаята се превръщаше в салон. Това сполучливо разпределение доста ги бе утетило.

Обаче още същия ден, два часа след като графиня Дьо Бовилие се беше настанила в тази квартира, едно неочаквано и необикновено посещение я хвърли в нова тревога. За щастие Алис в това време бе излязла за някаква покупка. Беше се явил Буш с плоското и мръсно лице, с мазния редингот и с бяла вратовръзка, увита като връв; подушил навярно благоприятното време, най-сетне той бе решил да предяви стария иск от десет хиляди франка — разписката, подписана от графа на момичето Леони Крон. Само с един поглед в жилището той прецени положението на вдовицата; не беше ли чакал много дълго време? И като човек, способен при нужда да бъде учтив и търпелив, той надълго обясни случая на ужасената графиня. Наистина това нали е почеркът на нейния съпруг? И съвсем ясно потвърждава историята: увлечението на графа по младата персона, жестът, за да я обладае в началото, а после да се отърве от нея. Дори не скри, че след петнадесет години тя по закон не била длъжна да плати. Обаче той бил само представител на своята клиентка която решила да се отнесе до съда, да

вдигне най-отвратителен скандал, ако не се споразумеят. Съвсем преbledняла, поразена в сърцето от това страшно минало, което възкръсваше, графинята се чудеше, че са чакали толкова дълго време, за да се отнесат до нея, а той измисли някаква история — разписката била загубена, после я намерили в дъното на един сандък; и понеже тя решително отказваше да се занимава с тази работа, той си тръгна все така учтиво, като каза, че ще дойде пак със своята клиентка, но не утре, защото тя в никакъв случай не можела в неделя да излезе от дома, в който работела, обаче положително в понеделник или във вторник.

В понеделника, след ужасяващото приключение, случило се с дъщеря и, която ѝ бяха занесли в безсъзнание и над която тя сега бдеше с ослепели от сълзи очи, графиня Дьо Бовилие съвсем не мислеше за този лошо облечен човек и за неговата жестока история. Най-сетне, когато Алис заспа и когато майката седна, изтощена, смазана от настървената срещу нея съдба, Буш отново се появи, придружен този път от Леонида.

— Госпожо, ето моята клиентка, ще трябва да свършим.

При появата на момичето графинята изтръпна. Взираше се в нейното пъстро облекло, в черната ѝ остра коса, падаща до веждите, в повехналото ѝ широко лице, в отвратителния вид на тази персона, похабена в десетгодишно проституиране. Чувствуваше се измъчена, осквернена в гордостта си като жена след толкова години на опрощение и забрава. Боже господи, с такива паднали създания ли графът ѝ е изневерявал!

— Трябва да свършим — настоя Буш, — защото моята клиентка е много заета на улица „Фейдо“.

— На улица „Фейдо“? — повтори графинята, без да разбере.

— Да, тя е там... Така де, там е, в публичния дом.

Смазана, с разтреперани ръце, графинята отиде да затвори напълно алкова, на чиято двойна врата беше дръпнато само едното крило. Още в треска, Алис се размърда под завивката си. Дано пак да заспи, дано не види, дано не чуе!

Буш подхващаше вече разговора:

— И така, госпожо, трябва да ни разберете... Госпожицата ме натовари с нейната работа и аз просто съм неин представител. Поради

това поисках тя да дойде и лично да предяви своето искане... Хайде, Леонида, обяснете.

Разтревожена, неспокойна в ролята, която Буш я караше да играе, тя отправи към него своите големи, мътни като на пребито куче очи. Обаче надеждата, че ще получи от него обещаните хиляда франка, я накара да се престаши. И с дрезгавия си глас, пресипнал от алкохола, тя заговори, докато той отново разгъна, разтвори разписката на графа:

— Точно това е, това е бележката, която господин Шарл ми подписа... Аз бях дъщеря на коларя, на Крои рогоносеца, както го наричаха, нали разбирате, госпожо!... Тогава господин Шарл се влачеше постоянно подире ми и ми говореше мръсотии. Това ми досаждаше. Нали когато човек е млад, нищо не разбира, не умее да бъде любезен към старите... Та тогава господин Шарл ми подписа тази хартия, една вечер, когато ме заведе в конюшните...

Застанала права със скръстени ръце, графинята я оставяше да говори, когато и се стори, че чува някакво охкане в алкова. Тя извика с тревожен жест:

— Млъкнете!

Но Леонида се бе увлякла, искаше да завърши:

— Все пак съвсем не е честно да не искате да платите на едно честно момиче, което са развратили... Да, госпожо, вашият господин Шарл беше крадец. Така мислят всички жени, на които аз разказвам това, което ми се случи... И трябва да ви кажа, че това струва доста пари.

— Млъкнете, млъкнете! — извика разярена графинята, вдигнала нагоре двете си ръце, сякаш да я смаже, ако тя продължеше.

Леонида се изплаши, изпречи лакти, за да защити лицето си с инстинктивния жест на леките момичета, свикнали да им удрят плесници. Настъпи страшно мълчание, в което сякаш откъм алкова достигна ново охкане, леко стенание, потиснато със сълзи.

— В края на краищата какво искате? — подзе графинята разтреперана, като сниши глас.

Буш се намеси:

— Но, госпожо, това момиче иска да и се плати. Има право тази нещастница да казва, че господин граф Дьо Бовилие е постъпил с нея много лошо. Това направо е мошеничество.

— Аз никога няма да платя такъв дълг.

— Тогава още като излезем оттук, ще вземем кола и ще отидем в Съдебната палата, където ще депозиране жалбата, която предварително съм написал и която мога да ви покажа... Всички факти, които госпожицата току-що ви разказа, са изложени подробно.

— Господине, това е отвратителен шантаж — вие няма да го извършите.

— Прощавайте, госпожо, но ще го извърша веднага. Сделките са си сделки.

Огромна умора, крайно отчаяние обзе графинята. Гордостта, която досега я поддържаше, изчезна; цялата ѝ енергия, всичките ѝ сили се изпариха. Тя скръсти ръце, прошепна:

— Но нали виждате докъде сме стигнали. Погледнете тази стая... Ние вече нямаме нищо, утре може би няма да има какво да ядем... Откъде искате да взема десет хиляди франка, боже мой!

Буш се усмихна като човек, свикнал да лови риба в мътни води.

— О, дамите като вас винаги имат източници. Потърсят ли добре, намират.

От няколко минути той се взираше в една стара касетка за бижута, която графинята бе поставила сутринта върху камината, когато изпразваше един сандък; той подушваше скъпоценните камъни с инстинктивна увереност. Погледът му блестеше с такъв пламък, че тя го разбра, като проследи направлението му.

— Не, не! — извика тя. — Бижутата никога!

И грабна касетката, сякаш да я защити. В нея бяха последните стари скъпоценности на фамилията, няколко бижута, които бе опазила през най-големите парични затруднения за зестра на дъщеря си и които в този момент бяха за нея единственият запас.

— Никога, бих предпочела да дам себе си, тялото си!

Но в този момент трябваше да прекратят разговора. Госпожа Каролин почука и влезе. Пристигаше развълнувана и остана изумена от сцената, в която попадеше. С една дума помоли графинята никак да не се притеснява; щеше да си отиде, ако тя с умолителен жест не бе задържала, и затова остана неподвижна в дъното на стаята, сякаш не съществуваше.

Буш слагаше вече шапката си, а Леонида, чувствавайки се все по-неудобно, се насочи към вратата.

— Значи, госпожо, не остава нищо друго, освен да си тръгнем...

Обаче не си тръгваше. Повтори цялата история в още по-срамни подробности, сякаш искаше да унизи пак графинята пред новодошлата — дамата, която той се преструваше, че не познава, какъвто му бе навикът в служебните си отношения.

— Сбогом, госпожо, оттук ние отиваме в прокуратурата. Подробности по делото ще се появят във вестниците след три дни, не по-късно. По ваше желание.

Във вестниците! Чудовищен скандал върху самите развалини на нейния дом! Не беше ли достатъчно, че видя да се превръща в прах древното богатство, та трябваше да потъне всичко в кал! О, поне честта на името да бъде спасена! И с машинално движение тя отвори касетката. Блеснаха обеци, гривни и три пръстена с брилянти и рубини, антична изработка.

Буш пъргаво се бе приближил. Очите му се омилостивиха, станаха гальовно нежни.

— О, няма за десет хиляди франка!... Позволете да погледна.

И той вече вземаше едно по едно бижутата, обръщаше ги, повдигаше ги нагоре с дебелите си пръсти, любовно разтреперани от сладострастие към скъпоценните камъни. Възхищаваше го като че ли най-вече чистотата на рубините. А и тия стари брилянти, макар понякога да са несръчно шлифовани, са прекрасни като бистра вода!

— Шест хиляди франка! — каза той с гласа на оценител при продажби на търг, скривайки вълнението си под тази цифра на обща оценка. — Смятам само камъните, обковките са годни за претопяване. В края на краищата ще се задоволим с шест хиляди франка.

Но тази жертва беше много тежка за графинята. Тя отново се разяри, взе бижутата и ги стисна в сгърчените си длани. Не, не! Беше много силно да се иска от нея да хвърли в бездната и тия няколко скъпоценни камъка, които е носила майка ѝ и които дъщеря ѝ трябваше да носи в деня на сватбата си. Парещи сълзи бликнаха от очите ѝ, потекоха по бузите ѝ с такава трагична мъка, че Леонида, разчувствувана и съкрушена от състрадание, започна да дърпа Буш за редингота, за да го принуди да тръгнат. Тя искаше да си отиде, неприятно и беше вече, че причиняват такава мъка на бедната стара дама, която изглеждаше толкова добра. Но Буш много хладнокръвно наблюдаваше сцената, уверен, че сега всичко ще отнесе, знаейки от

дългата си практика, че избликът на сълзи у жените означава прекършване на волята; и чакаше.

Може би ужасната сцена щеше да продължи, ако в този момент не се чу далечен, заглушен от ридание глас. Беше Алис, която викаше от дъното на алкова:

— О, мамо, тия хора ме убиват! Дан им всичко, нека отнесат всичко!... О, мамо! Да се махнат, убиват ме, убиват ме!

И графинята направи жест на отчаяние, жест, с който искаше да каже, че би дала и живота си. Дъщеря ѝ бе чула. Дъщеря ѝ умираше от срам. И тя, след като хвърли бижутата на Буш, едва му остави време да сложи на масата в замяна на тях разписката на графа — и го изблъска навън след Леонида, която вече бе изчезнала. После отвори алкова, строполи се върху възглавницата на Алис и двете, покрусени и сломени, заплакаха.

В един момент възмутената госпожа Каролин щеше да се намеси. Трябваше ли да остави подлеца да ограби така двете бедни жени! Но като чу отвратителната история, какво можеше да направи, за да предотврати скандала? Нали знаеше, че Буш е способен да отиде докрай в заплахите си. Самата тя стоеше засрамена пред него, чувствуваше се негова съучастница поради тайните, които ги свързваха. Ах, какви страдания, какви мръсотии! Обземаше я безпокойство — защо бе дотичала тук, щом не можеше нито да каже една дума, нито да окаже помощ? Всичко, което идваше на устните ѝ — въпросите, обикновените намеци по отношение на вчерашната драма, ѝ се виждаше оскърбително, опетняващо, неподходящо да се изрече пред жертвата, която все още блуждаеше, бореше се със смъртта след опетняването. И каква помощ би дала, която да не се окаже унижителна — нима тя също не бе разорена и дори без средства до края на процеса? Най-сетне тя се приближи до тях с насълзени очи и разтворени обятия, разтреперана цялата от безкрайно съжаление и силно разнежваме.

В дъното на обикновения алков на мебелираната стая лежах тя две съсипани, угасващи, нещастни същества — ВСИЧКО, което бе останало от старинния род Дьо Бовилие, някога толкова могъщ и независим. Родът е владял земи колкото цяло кралство, принадлежали са му двадесет левги от поречието на Лоара, замъци, ливади, нивя, гори. После това огромно, богато имение малко по малко се стопявало

през вековете и графинята беше хвърлила последния остатък в една от тези бури на съвременната спекулация, от които нищо не Разбираше: най-напред своите икономисани двадесет хиляди франка, отделяни су по су за дъщеря ѝ, после шестдесетте хиляди франка, взети срещу залог на фермата Обле, след това цялата тази ферма. Богаташката им къща на улица „Сен Лазар“ не би могла да изплати дълговете. Синът ѝ беше умрял далече от нея, и то безславно. Бяха донесли дъщеря ѝ наранена, опетнена от един бандит така, както се пренася окървавено и окаляно дете, прегазено от кола. И графинята, някога толкова благородна, тънка, висока, цялата побеляла, с величествена старомодна осанка, сега се бе превърнала в бедна, съсипана стара жена, смазана от това опустошение; а лишената от красота и от чара на младостта, разкрила грозотата на дългата си шия през разкопчаната риза, Алис гледаше с обезумели очи, в които се четеше смъртната мъка по отнетата ѝ девственост, нейната единствена гордост. И двете заедно продължаваха да ридаят неспирно.

Тогава госпожа Каролин, без да произнесе нито една дума, просто прегърна и двете, притисна ги силно към сърцето си. Не можеше да измисли нищо друго, започна да плаче заедно с тях. Двете нещастнички разбраха, сълзите им потекоха още по-силно, но не така горчиво. Щом в момента нямаше утеха, не трябваше ли поне да се живее, да се живее въпреки всичко?

Излязла отново на улицата, госпожа Каролин забеляза Буш да разговаря оживено с Мешен. Беше спрял една кола, блъсна вътре Леонида и изчезна. Обаче когато госпожа Каролин се опита да избърза, Мешен тръгна право към нея. Навярно тя я дебнеше, защото веднага ѝ заговори за Виктор като човек, който беше осведомен вече за това, което вчера се бе случило в Дома за трудово възпитание. Откакто Сакар беше отказал да плати четирите хиляди франка, тя не се бе отчаяла, непрекъснато търсеше начин, по който да може да извлече полза от тази история; така бе научила за станалото на булевард „Бино“, където често ходеше с надеждата да научи нещо изгодно за себе си. Навярно си беше изработила вече план и затова заяви на госпожа Каролин, че веднага ще се заеме да търси Виктор. Било много страшно да се остави това нещастно дете на лошите му инстинкти, трябвало отново да го хванат, ако не искат да го видят един ден на подсъдимата скамейка. И докато приказваше, нейните малки очи,

потънали в тлъстото ѝ лице, проникваха в добрата дама и тя се радваше, че я вижда съкрушена, като се надяваше, че в деня, в който намери момчето, ще продължи да измъква от нея петфранкови монети.

— Значи, госпожо, разбрахме се, аз ще се заловя с тази работа... В случай че пожелаете да научите нещо, не си правете труд да ходите чак там, на улица „Маркаде“, просто изкачете се при господин Буш на улица „Фейдо“, където положително ще ме намерите всеки ден към четири часа.

Госпожа Каролин се прибра на улица „Сен Лазар“, измъчвана от нова тревога. Наистина това чудовище, избягало на свобода, което сега е преследвано и скита сред тълпите, нямаше ли като лаком вълк да извърши престъпления, утолявайки наследствени инстинкти? Тя закуси набързо, взе кола, като си мислеше, че има време преди отиването в затвора да мине по булевард „Бино“, изгаряща от желание да научи нещо колкото се може по-скоро. После по пътя, както си беше трескаво развълнувана, ѝ хрумна и я завладя мисълта да отиде най-напред при Максим, да го заведе в дома и да го принуди да се занимава с Виктор, на когото все пак беше брат. Само той беше останал богат, само той можеше да се намеси, да се заеме много сериозно с тази работа.

Но още в коридора на малката разкошна къща на авеню „Императрис“ госпожа Каролин се почувствува смразена. Тапицери сваляха тапетите и вдигаха килимите, слуги поставяха калъфи на столовете и на полилеите, а от всички хубави дреболии, разместени върху мебелите и върху етажерките, лъхаше на умиращ аромат като от хвърлени след бал букети. И в дъното на спалнята тя намери Максим между два огромни куфара, които камериерът пълнеше с куп прекрасно бельо, скъпо и фино като за булка.

Още като я забеляза, той пръв ѝ заговори много студено, със сух глас:

— Ах, вие сте! Идвате точно навреме, няма да има нужда да ви пиша... Дойде ми до гуша и заминавам.

— Как така заминавате?

— Да, заминавам тази вечер. Ще се настаня в Неапол, където ще прекарам зимата.

После, след като с жест отпрати камериера, той продължи:

— Нима мислите, че ми е приятно баща ми от половин година да е в затвора! Разбира се, не искам да остана, за да видя как го съдят. А толкова не обичам да пътувам! В края на краищата там времето е хубаво, взимам си най-необходимото, може би няма много да скучая.

Тя гледаше колко е изискан и красив; гледаше препълнените куфари, в които нямаше дреха нито за съпруга, нито за любовница, а само за култа към своята особа; и все пак тя се осмели да каже:

— Аз дойдох пак да ви искам една услуга...

И тя разказа историята за Виктор бандита, изнасилил и откраднал, за Виктор, който бе избягал и който бе способен на всякакви престъпления.

— Ние не можем да го изоставим. Придружете ме, нека обединим усилията си...

Той не я остави да се доизкаже, пребледнял мъртвешки, леко разтреперан от страх, сякаш бе почувствувал някаква мръсна ръка на убиец върху рамото си.

— Ама че работа! Само това ми липсваше!... Баща крадец, брат убиец... Много закъснях, исках да замина миналата седмица. Но това е отвратително, отвратително е да се постави един човек като мене в подобно положение!

Тъй като тя настояваше, той стана дързък:

— Оставете ме на спокойствие! Понеже вие обичате да тъгувате, водете си тъжен живот! Бях ви предупредил, не сте ме послушали, щом плачете... Но аз, ако искате да знаете, бих пратил по дяволите целия този отвратителен свят, вместо да дам косъм от главата си.

Тя стана.

— Сбогом тогава!

— Сбогом!

И като си тръгваше, тя видя как той повика камериера си и пак продължи да наблюдава грижливото подреждане на тоалетния си несесер, несесер, всички предмети на който бяха изящно изработени от позлатено сребро, особено легенчето, гравирано с хоро от амурчета. И докато си мислеше, че този тук отиваше да води празен и безгрижен живот под яркото слънце на Неапол, тя изведнъж видя как в тъмна мразовита нощ призракът на другия, изгладнял и с нож в ръка, броди из някоя странична уличка на парижките предградия Вилет или Шарон. Не беше това отговорът на онзи въпрос — дали парите не са

възпитанието, здравето и интелигентността? И понеже човешката кал остава отдолу, цялата цивилизация не се ли свежда до това превъзходство, че е на повърхността, че хубаво благоухае и хубаво живее?

Когато стигна в Дома за трудово възпитание, госпожа Каролин бе обзета от едно чувство на възмущение срещу извънредно големия разкош на заведението. За какво са тия две величествени крила — спалнята на момчетата и спалнята на момичетата, свързани с монументалната административна сграда? За какво са тия огромни като паркове вътрешни дворове, фаянсът в кухните, мраморът в трапезариите, широките като в дворец стълби и коридори? Защо е тази грандиозна благотворителност, ако в тази просторна и здравословна среда не може да се поправи едно прието тук лошо същество, да се направи от едно развратено дете добре възпитан и физически здрав мъж? Тя веднага отиде при директора, отрупа го с въпроси, поиска да узнае и най-малките подробности. Но драмата оставаше тъмна, той можа да ѝ повтори само това, което тя вече знаеше от принцесата. От вчера издирванията продължаваха в дома и в околността, без да се стигне до някакъв резултат. Виктор сигурно беше далече, препускаше някъде там, в страшната непозната бездна на града. Той надали има пари, защото портмонето на Алис, което бе изпразнил, съдържало само три франка и четири су. Впрочем директорът се беше въздържал да уведоми полицията, за да избави бедните дами Дьо Бовилие от публичен скандал; и госпожа Каролин му благодари, обеща, че и самата тя няма да направи никакви постъпки в префектурата въпреки горещото ѝ желание да научи нещо. После, отчаяна, че си отиваше така неосведомена, както бе дошла, хрумна ѝ мисълта да се качи в лазарета, за да разпита сестрите. Но и от тях не получи някакво точно сведение, само че там горе, в малката спокойна стая, разделяща спалнята на момичетата от спалнята на момчетата, тя прекара няколко минути на дълбоко успокоение. Весел шум долиташе, беше междучасие и тя почувствува, че не бе оценила правилно оздравителното влияние на чистия въздух, на благоденствието и на труда. Положително тук израстваха здрави и силни хора. Един бандит на четири-пет средно почтени хора — това все пак е добре, като се имат предвид случайностите, които увеличават или намаляват наследствените пороци.

И когато госпожа Каролин, оставена за миг сама от дежурната сестра, се приближаваше до прозореца, за да погледа как децата играят долу, кристални гласчета на малки момиченца в съседния лазарет привлякоха вниманието ѝ. Вратата беше полуотворена, така че тя можеше да присъствува на сцената, без да бъде забелязана. Доста весела стая бе този бял лазарет с бели стени, с четири легла с бели завески. Слънчеви лъчи позлатяваха тази белота, сякаш лилии цъфтяха в топлата атмосфера. На първото легло вляво тя много добре позна Мадлен, момиченцето, което и преди бе видяла как, оздравяло вече, ядеше филийки с конфитюр в деня, когато бе довела Виктор. Поразена от алкохолизма на родителите си, Мадлен често боледуваше, беше толкова малокръвна, слаба и бледа, че с големите си като на зряла жена очи приличаше на изписана върху църковен прозорец светица. Беше на тринадесет години, вече съвсем сама в света, майка ѝ бе умряла пиана една вечер, когато я ритнал в корема мъжът, който не искал да ѝ плати шест су, както се обихвали уговорили. Та именно тя, облечена в дълга бяла нощница, коленичила по средата на леглото си с разплетена руса коса върху раменете, учеше как да се молят трите малки момичета от другите три легла.

— Скръстете така ръцете си, разтворете широко сърцата си...

Трите малки момичета също бяха коленичили по средата на чаршафите си. Двете бяха между осем и десет години, третото нямаше пет. Със скръстени ръце, със сериозни и захласнати лица и с тези дълги бели ризи те приличаха на ангелчета.

— И ще повтаряте след мене това, което аз ще казвам. Слушайте добре... Господи, възнагради господин Сакар заради неговата доброта, надари го с дълъг и щастлив живот.

След това с херувимски гласчета, с очарователно детско заекване, четирите момиченца заедно повториха думите, изцяло захласнати в религиозен екстаз:

— Господи, възнагради господин Сакар заради неговата доброта, надари го с дълъг и щастлив живот.

Госпожа Каролин, възмутена, щеше да скочи и да влезе в стаята, за да накара децата да млъкнат, за да им забрани да правят това, което считаше за богохулна и жестока игра. Не, не! Сакар нямаше право да бъде обичан, детството на тези момичета се опетняваше, като ги оставя да се молят за неговото щастие. После изтръпна и се спря, сълзи

изпълниха очите ѝ. Защо да споделя обидата си, гнева от своя опит с тия невинни същества, които още не знаеха нищо за живота? Нима не е бил добър към тях Сакар, човекът, който до известна степен беше създателят на този дом и който им е изпращал играчки всеки месец? Обзе я дълбоко вълнение, припомни си извода, че няма човек, поставен на подсъдимата скамейка, който освен всичките злини, които е причинил, да не е извършил и много добрини, И докато момиченцата отново подхващаха молитвата си, тя си тръгна, като в ушите ѝ все още звучаха тия ангелски гласчета, които призоваваха небето да благослови безсъвестния и злокобен човек, чиито престъпни ръце бяха разорили един свят.

Когато най-сетне слезе от фиакъра на булевард „Пале“, пред затвора, тя забеляза, че в своето вълнение беше забравила в къщи букета карамфили, приготвен още сутринта за брат ѝ. Пред вратата стоеше цветарка, продаваше малки букети от рози за две су; тя купи един и Амлен, който обожаваше цветята, се усмихна, когато му разказа за своята разсеяност, макар че този ден го намери тъжен. Отначало, в първите седмици на арестуването му, той не можеше да повярва, че има сериозни обвинения срещу него. Струваше му се, че ще се защити лесно: бяха го назначили за председател въпреки желанието му, не беше взимал участие в нито една от финансовите операции, почти винаги отсъствуваше от Париж и не можеше да упражнява никакъв контрол. Обаче разговорите с неговия адвокат, уморителните и безуспешни постъпки на госпожа Каролин, за които тя му разказваше, го караха да вижда опасните отговорности, които го застрашаваха. Щяха да го държат солидарен и за най-малките извършени нарушения на закона, никога нямаше да допуснат, че не е знаел за нито едно от тях. Сакар го въвличаше в едно безчестно съучастничество. И тогава благодарение на вярата си, на леко наивната си вяра на католик, проповядваше примирение, в душата му настъпи успокоение, което учудваше сестра му. Когато идваше при него отвън след мъчително обикаляне из това толкова неспокойно и толкова жестоко човечество на свобода, тя се изненадваше, като го виждаше спокоен и усмихнат в голата килия, в която като голямо набожно дете беше заковал четири ярко нарисувани религиозни картини около едно малко разпятие от черно дърво. Когато се отдаде в ръцете на бога, човек престава да се бунтува и всяко незаслужено страдание е залог за спасение. Понякога

само тъгуваше за злополучното спиране на големите му работи. Кой ще поеме неговото дело? Кой ще продължи възкресяването на Ориента, толкова успешно започнато от Генералната компания на обединените параходства и от Дружеството на сребърните мини в Кармел? Кой ще построи мрежата от железопътни линии от Бурса до Бейрут и до Дамаск, от Смирна до Трапезунд — цялото това младо кръвообращение във вените на стария свят? Впрочем той все още вярваше и казваше, че започнатото дело не може да умре, изпитваше само мъка, че не е вече онзи, когото бог беше избрал да го извърши. Гласът му биваше най-вече съкрушен, когато се питаше за каква грешка бог бе го наказал да не учреди голямата католическа банка, предназначена да преобрази модерното общество, това съкровище на гроба господен, което ще създаде кралство на папата и което в края на краищата ще обедини в една-единствена нация всички народи, като изтръгне от евреите неограниченото господство на парите. Той предричаше също тази банка за неизбежна и непоклатима; заявяваше, че Праведникът с чисти ръце ще я основе един ден. Но този следобед изглеждаше загрижен, навярно поради това, че спокойствието му бе нарушено, защото, предупреден, че ще бъде подведен като виновен, беше помислил, че никога след излизането си от затвора ръцете му няма да бъдат достатъчно чисти, за да поеме отново великото дело.

Той слушаше разсеяно как сестра му обяснява, че, както ѝ изглежда, мнението във вестниците ставало малко по-благоприятно. После, без да има повод, той се вгледа в нея с очи на разбуден човек:

— Защо отказваш да го видиш?

Тя изтръпна, добре разбра, че ѝ говори за Сакар. С поклащане на глава тя каза не, пак не. Тогава той се реши, заговори със смутен, много тих глас:

— След всичко, което той бе за тебе, ти не трябва да отказваш, иди да го видиш!

Боже мои, той знаеше! Обля я гореща червенина, тя се хвърли в обятията му, за да прикрие лицето си, започна да мънка, да пита кой му бе казал, как бе научил тази история, която смяташе за тайна, тайни най-вече за него.

— Бедна моя Каролин, много отдавна... Анонимни писма, отвратителни хора, които ни завиждаха... Никога не съм ти говорил за

тях, ти си свободна, ние не мислим еднакво... Аз зная, че си най-добрата жена на земята. Иди го виж!

И весело, възвърнал усмивката си, той взе букетчето от рози, което бе пхнал зад разпятието, бутна ѝ го в ръцете, като каза:

— Дръж! Занеси му го и му кажи, че и аз вече не му се сърдя.

Развълнувана едновременно от тази трогателна нежност на брат си и от приятното облекчение, което почувствува след ужасния срам, госпожа Каролин повече не се противи. А и още от сутринта я измъчваше смътно желание да види Сакар. Нима можеше да не го уведоми за бягството на Виктор, за ужасното му провинение, което все още я караше да трепери? Още в първите дни на задържането му Сакар я беше вписал сред хората, които искаше да го посещават, така че тя трябваше да каже само името си и един пазач веднага я заведе в килията на затворника.

Когато тя влезе, Сакар седеше пред малка маса, с гръб към вратата, като изписваше цифри върху лист хартия.

Той скочи живо и извика радостно:

— Вие!... О, колко сте добра! И колко съм щастлив!

Стискаше с две ръце нейната ръка, тя се усмихваше смутена и развълнувана, като не намираще какво да му каже. После със свободната си ръка постави букетчето за две су върху листове хартия, които затрупваха масата.

— Вие сте ангели — прошепна той очарован, като целуна пръстите ѝ.

Най-сетне тя заговори:

— Истина е, беше свършено, бях ви осъдила в сърцето си. Но брат ми поиска да дойда...

— Не, не, не говорете така! Кажете, че сте много умна, че сте много добра, че сте разбрали и ми прощавате...

Тя го прекъсна с жест.

— Моля ви настойчиво, не искайте толкова много от мене. Аз самата не зная... Не ви ли стига това, че съм дошла?... А освен това трябва да ви съобщя нещо много тъжно.

И на един дъх, полугласно, тя му разказа за дивашката постъпка на Виктор, за нападението над госпожица Дьо Бовилие, за необикновеното му, необяснимо бягство, за безрезултатните търсения досега, за малката надежда да бъде открит. Той я слушаше смаян, без

да попита нещо, без да направи някакъв жест, и когато тя млъкна, две големи сълзи изпълниха очите му, потекоха по бузите му, докато той шептеше:

— Горкият... Горкият...

Тя никога не бе го виждала да плаче. Дълбоко се развълнува и изуми — толкова много сълзите на Сакар бяха необикновени, горчиви и тежки, дошли отдалече, от закоравяло и замърсено от дългогодишно разбойничество сърце. Впрочем той изведнъж изля отчаянието си:

— Но това е ужасно, аз дори не съм целунал този хлапак... Защото, нали знаете, не съм го виждал. Боже мой, да, бях си обещал да отида до го видя, по не ми оставаше време, нито час свободен, тия проклети сделки изцяло ме поглъщаха... Ах, така става винаги — не свършиш ли веднага някоя работа, можеш да бъдеш сигурен, че никога няма да я свършиш... Е, сега уверена ли сте, че няма да мога да го видя? Биха могли да го доведат тук.

Тя поклати глава.

— Кой знае къде е в тоя час, може би в някое затънтено място на този ужасен Париж!

Няколко минути той се разхожда възбудено, като подхвърляше откъслечни думи.

— Едва успях да намеря говя дете и ето че го губя... Никога няма да го видя... Защото нямам шанс! Да, никакъв шанс... О, господи! Същата история като със Световната банка.

Той седна отново до масата, а госпожа Каролин се настани на един стол срещу него. С шарещи ръце сред книжата, това обемисто досие, което от месеци подготвяше, той започна да излага историята на процеса и мотивите на своята защита, сякаш изпитваше нужда да се оправдае пред нея. Обвинявали го: непрекъснато увеличавал капитала, за да разпалва повишаването на курса и за да принуди акционерите да вярват, че фондовете на дружеството са непокътнати, били привидни подписките и вноските поради откритите сметки на Сабатани и на другите подставени лица, които плащали само с подписите си; били разпределяни фиктивни дивиденди под формата на погасяване на стари акции, и най-сетне, дружеството изкупувало собствените си акции, извършвало главолмна спекула, която предизвикала необикновено голямо и изкуствено повишаване, от което Световната банка била загинала, останала без средства. На всичко това той

отговаряше с обширни и пламенни обяснения: бил направил всичко, което прави всеки директор на банка, само че в голям мащаб, с размах на силен човек. Нито един ръководител и на най-солидната парижка банка не би избягнал неговата килия, ако властите проявят малко повече здрав разум. Взели го за изкупителна жертва заради закононарушенията на всички. Какъв странен начин да се определят отговорностите! Защо не бъдат подведени членовете на управителния съвет — Дегремон, Юре, Дьо Боен и другите, които, освен че получавали по петдесет хиляди франка за участие в заседанията, взимали и по десет процента от всички печалби и били замесени във всички спекулации? Защо с пълно оневиняване се ползували още и комисарите ревизори, специално Лавиниер, които лесно се измъкнали, извинявайки се с некадърността и доверчивостта си? Очевидно този процес щял да бъде най-чудовищното беззаконие, защото не са отхвърлили жалбата на Буш за мошеничество като основаваща се на недоказани факти, а също така и доклада на експерта, направен след първата ревизия на книгата, тъй като се признава, че е пълен с грешки. Защо служебно е бил обявен фалитът въз основа на тия два документа, когато нито едно су от влоговете не е било отклонено и когато на всички клиенти би могло да се уредят сметките? Не е ли извършено всичко това с единствената цел да бъдат разорени акционерите? В такъв случай целта е постигната, бедствието се влошава, все повече се разширява. И всъщност обвинявали не него, а съдебното ведомство, правителството, всички ония, които са заговорничели да го унищожат, за да убият Световната банка.

— Ах, тия подлеци! Ако бяха ме оставили свободен, вие щяхте да видите, щяхте да видите!

Госпожа Каролин го гледаше, поразена от неговото безразсъдство, стигащо до истинско величие. Тя си спомняше някогашните му теории — че борсовата игра е необходима във всички големи начинания, в които е невъзможно каквото и да било справедливо възнаграждение, и че на спекулирането трябва да се гледа като на изблик на човешко увлечение, като на необходима почва, необходим тор, върху който никне прогресът. Нали именно той без угризение на съвестта със собствените си ръце беше прегрял огромната машина толкова безумно, че тя се разпръсна на парчета и нарани всички, които беше повлякла със себе си? Нали той бе пожелал

този прекалено безумен курс от три хиляди франка? Нали дружеството с капитал от сто и петдесет милиона и чиито триста хиляди акции, котирани по три хиляди франка, представляват деветстотин милиона, можеше да се оправдае; нямаше ли страшна опасност от разпределение на колосален дивидент за подобна сума дори при малък процент от пет на сто.

Но той се бе изправил, ходеше напред-назад в тясната килия с отсечена крачка на велик завоевател, поставен в клетка.

— Ах, тия подлеци! Много добре са знаели какво правят, като са ме оковали тук!... Щях да тържествувам и да ги смажа всички...

— Как щяхте да тържествувате? Че вие бяхте останал вече без нито едно су, вие бяхте победен!

— Естествено — подзе той с горчивина — бях победен, негодник съм... Честността, славата — това е успехът. Не трябва да се оставиш да те бият, защото на другия ден ще бъдеш само глупак и измамник... О, аз хубаво си представям какво могат да говорят, няма нужда вие да ми го повтаряте. Нали така? Считат ме направо за крадец, обвиняват ме, че съм сложил в джоба си всичките тия милиони, биха ме заклали, ако съм в ръцете им; и това, което е най-лошото, повдигат рамене от съжаление, считат ме за луд, за малоумен... Но ако аз бях успял, представяте ли си какво щеше да бъде? Да, ако бях повалил Гундерман, ако бях завладял пазара, ако в този час бях неоспоримият крал на златото? Какъв триумф! Аз щях да бъда герой, Париж щеше да бъде в краката ми!

Тя решително му възрази.

— С вас не бяха нито правдата, нито логиката, вие не можехте да успеете.

Той рязко се спря пред нея и избухна!

— Да не успея, хайде де! Липсваха ми пари — това е всичко. Ако в деня на битката за Ватерлоо Наполеон е могъл да жертвува в боя още сто хиляди души, щял е да победи, лицето на света щеше да бъде променено. Ако и аз бях имал възможност да хвърля в бездната няколкостотин милиона, които ми липсваха, щях да бъда господар на света.

— Но това е ужасно! — извика, тя възмутена. — Какво? Нима ви се виждат малко разоренията, малко сълзите и малко пролятата кръв?

Нима са ви необходими още катастрофи, още ограбени семейства, още нещастници, принудени да просят по улиците?

Той отново започна необуздано да се разхожда, направи високомерен жест на безразличие, като извика:

— Нима животът държи сметка за това! Всяка крачка напред смазва хиляди съществувания.

Настъпи мълчание, тя следваше хода му, охладнявайки все повече към него. Хитрец ли е или герой? Тя трепереше, като се питаше какво ли обмислял като велик пълководец, победен и обезсилен, в продължение на шест месеца, откакто бе затворен в тази килия? И едва тогава тя хвърли поглед около себе си: четири голи стени, малък железен креват, небоядисана дървена маса, два сламени стола. А той беше живял разточително, в ослепителен разкош.

Внезапно той отиде да седне, сякаш краката му се бяха подкосили от умора. И дълго говори полугласно, като че ли правеше някаква несъзнателна изповед.

— Гундерман положително е имал право: няма никаква полза от борсовата треска... Ах, подлецът му с подлец! А щастлив ли е той, като няма нито кръв, нито нерви, като не може вече да спи с жена, нито да изпие бутилка бургундско! Струва ми се впрочем, че той винаги е бил такъв, вените му влачат ледове... Аз много лесно се паля, това е очевидно... Само това е причината за моето поражение, поради това често си чупя главата. И трябва да се добави, че ако моята страст ме убива, моята страст ме кара и да живея. Да, тя ме въодушевява, тя ме издига, много нависоко ме изтласква, а после ме поваля, с един удар разрушава всичко, което сама е изградила. Да се наслаждаваш, значи сам да се изяждаш... Когато си мисля за тия четири години на борба, аз, разбира се, виждам много добре това, което ми изневери, виждам много ясно, че ме е провалило всичко онова, което желяех, което притежавах... Това трябва да е неизлечимо. Аз съм пропаднал.

И той гневно заговори против своя победител:

— Ах, този Гундерман, този мръсен евреин, който тържествува, защото няма никакви желания!... Като цялото еврейство е този упорит и студен завоевател, тръгнал в поход за пълното господство над света сред народи, купени един след друг с всемогъщото злато. От векове вече расата нахлува в страната ни и тържествува въпреки ритниците и храчките. Той вече има един милиард, ще му станат два, ще му станат

десет, ще има сто милиарда, един ден ще стане господар на света. От години аз не преставам с кръсък да оповестявам това наляво и надясно, но като че ли никой не ме чува, мислят си, че го правя просто от завист като борсов спекулант, обаче това е викът на моята кръв. Да, с омраза към евреина е напоено цялото ми същество. О, тази омраза иде от много далече, от корените на моя род.

— Колко е странно! — прошепна спокойно госпожа Каролин, която имаше широки познания и беше извънредно толерантна. — За мене евреите са хора като всички други. Ако са встрани, то е, защото са ги изтикали.

Сакар, който дори не бе я чул, продължи още по-яростно:

— Най-много се възмуствам, като виждам, че правителството им съдействува, че то е в краката на тия мошеници. Стига вече империята се е продавала на Гундерман! Сякаш е невъзможно да се царува без парите на Гундерман Няма съмнение, че Ругон, моят велик брат, се държа по най-отвратителен начин към мене; не съм ви казал, че проявих малодушие, като се помъчих да се сдобря с него преди катастрофата, и сега съм тук само защото той е пожелал така. Няма значение — щом му преча, нека да се отърве от мене! Ще му се сърдя само заради съюза с тези мръсни евреи... Вие мислила ли сте за това? Световната банка унищожена само за да може Гундерман да продължава своето търгашество! И всяка друга много мощна католическа банка смазана като социално зло, за да се осигури окончателният триумф на еврейството, което ще ни изяде, и то много скоро... О, нека Ругон да внимава, ще бъде изяден най-напред той, ще бъде пометен от властта, в която се е вкопчил и заради която се отказва от всичко. Много е хитра неговата игра на лавиране — един ден отстъпки на либералите, друг ден — на абсолютистите; но такава игра неизбежно свършва със счупване на главата. И понеже всичко се тресе, нека се изпълни желанието на Гундерман — нали той предсказва, че Франция ще бъде бита, ако влезе във война с Германия! Ние сме готови, на прусаците не им остава нищо друго, освен да влязат и да вземат нашите провинции.

Ужасена от думите му, тя с умолителен жест го накара да млъкне, сякаш той щеше да предизвика мълнията.

— Не, не! Не казвайте такива неща, вие нямате право да говорите така... Освен това брат ви с нищо не е виновен за вашето

арестуване. От положителен източник зная, че министърът на правосъдието Делкамбр е направил всичко.

Гневът на Сакар изведнъж стихна, той се усмихна.

— Да, тоя пък си отмъщава!

Тя го погледна въпросително и той добави:

— Да, за една стара история помежду ни... Аз знаел предварително, че ще бъда осъден.

Несъмнено тя не желаше да чуе тази история, защото не настоя. Настъпи кратко мълчание, което той използва, за да вземе пак от масата листовете хартия, обзет отново от своята идея фикс.

— Вие сте много мила, скъпа приятелко, че дойдохте, и трябва да ми обещаете, че пак ще дойдете, защото ми давате добри съвети и защото искам да ви запозная с моите проекти... О, ако имах пари!

Тя бързо го прекъсна, намирайки за удобен момента да си изясни въпроса, който я преследваше и измъчваше от месеци насам. Какво беше направил той с милионите, които лично трябваше да притежава? В чужбина ли ги беше превел или ги беше закопал в корените на някое дърво, което само той знае?

— Ами вие имате пари! Двата милиона от Садова, деветте милиона от вашите три хиляди акции, ако сте ги продали при курса от три хиляди!

— Аз, скъпа моя, нямам нито едно су!

Той каза тези думи така ясно и така отчаяно и я гледаше толкова изненадано, че тя му повярва.

— Не задържах нито едно су, когато работите тръгнаха зле... Разберете, че аз се разорявам заедно с другите... Наистина аз продавах, но също така и купувах; но много съм затруднен, ако трябва ясно да ви обясня къде са отишли моите девет милиона, увеличени с другите два милиона... И ми се струва, че моята сметка у тоя нещастен Мазо е открита с някакъв дълг от тридесет-четиридесет хиляди франка... Нито едно су, изметен както винаги!

Тя почувствува голямо облекчение и толкова се зарадва, че се пошегува със собственото им разорение, нейното и на брат и.

— Ние също, когато всичко завърши, не зная дали ще имаме за храна поне за един месец... Ах, тия пари, тия девет милиона, които вие ни бяхте обещаали — спомняте ли си колко ме плашеха! Никога досега не бях живяла толкова неспокойно и затова изпитах голямо облекчение

вечерта в деня, когато предадох всичко в полза на актива на банката!... Там отидоха дори и тристата хиляди франка, наследени от нашата леля, което не е много правилно. Но нали аз ви бях казала, че човек не държи на намерени пари, на пари, които не е спечелил... И добре виждате, че съм весела и че се смея сега!

Той я спря с нервен жест, бе взел листовите си от масата и ги размахваше:

— Оставете тия работи! Ние пак ще бъдем богати...

— Как?

— Нима мислите, че ще се откажа от моите намерения! От шест месеца тук аз работя, не спя по цели нощи, за да възстановя всичко. Глупаците ми приписват най-вече като престъпление този предварителен баланс, като твърдят, че от трите големи предприятия — Обединеното параходство, Кармел и Турската национална банка — само първото било дало предвидените печалби! Бога ми, другите са се провалили само поради моето отсъствие! Но когато ме пуснат, да, когато отново бъда господар, вие ще видите, вие ще видите...

Тя го молеше, искаше да го спре. Той бе станал прав, надигаше се на късите си крака, като крещеше с острия си глас:

— Направил съм сметките, цифрите са тук, гледайте!... Просто играчки са Кармел и Турската национална банка! На нас ни трябва огромната железопътна мрежа на Ориента, на нас ни трябва останалото — Ерусалим, Багдад, изцяло завладяната Мала Азия — това, което Наполеон не можа да направи със сабята си и което ние ще направим с нашите мотики и с нашето злато... Как можахте да помислите, че аз ще изоставя играта? Нали Наполеон се върна от остров Елба, аз също, само да се покажа, и цял Париж ще се надигне, за да тръгне след мене, И този път няма да има Ватерлоо, уверявам ви, защото планът ми е математически точен, разчетен до последния сантим... В края на краищата ние ще повалим този злодей Гундерман! Искам само четиристотин милиона, петстотин милиона може би и светът ще бъде мой!

Тя бе успяла да хване ръцете му и се притискаше към него.

— Не, не! Млъкнете, карате ме да се страхувам!

Но противно на волята ѝ нейният страх се превръщаше във възторг. В тази мизерна и гола килия, заключена и отделена от живите хора, тя внезапно почувствува една бликаща сила, един сияещ живот

— вечната илюзия на надеждата, упоритостта на човека, който не иска да умре. Тя търсеше в себе си гнева, отвращението към извършените грешки, но вече не ги намираще. Не беше ли го осъдила след непоправимите нещастия, които беше причинил? Не бе ли му пожелала наказание, самотна смърт на презрян човек? Сега бе запазила само омразата към злото и състрадание към скръбта. Тя отново се покоряваше на Сакар, на тази несъзнателна и мощно действаща сила навярно като на едно от необходимите насилия на природата. И ако това е било само една женска слабост, тя с възхищение ѝ се е отдавала с цялото неудовлетворено майчинство, с безпределната нужда от нежност, които са я карали, без да го уважава, да го обича с големия си ум, нараняван от опита.

— Свършено е — повтори тя няколко пъти, като продължаваше да стиска ръцете му. — Не можете ли да се успокоите и да си починете най-сетне!

После, когато той се надигаше, за да докосне с устни белите ѝ коси, чиито къдрици трептяха по слепоочията ѝ с младежки чар, тя го отблъсна и съвсем решително и с дълбока тъга, като подчертаваше значението на всяка дума, каза:

— Не, не! Завинаги край... Доволна съм, че ви видях за последен път, за да не се разделяме сърдити... Сбогом!

Като си тръгна, тя го видя да стои прав до масата, истински развълнуван от раздялата, но инстинктивно вече с едната си ръка бе започнал да подрежда книжата, които бе разбъркал във възбудата си; а букетчето от две су се беше разпиляло между листовите, които той изтърсваше един по един и с пръсти махаше падналите от розите листенца.

Три месеца по-късно, към средата на декември, най-сетне в съда започна делото срещу Световната банка. То се разглежда в пет продължителни заседания от наказателния отдел при много голям интерес на публиката. Печатът беше вдигнал голям шум около банкрута, необикновени истории се разказваха по повод бавния ход на процеса. Пишеше се много за обвинението, което прокуратурата беше изготвила — един яростно обоснован шедьовър, в който бяха събрани, използвани и разтълкувани с неумолима яснота и най-малките факти. Впрочем навсякъде говореха, че присъдата била решена предварително. И наистина, въпреки несъмнената невинност на

Амлен, героичното поведение на Сакар, който оспорваше обвинението в продължение на пет дни, и великолепните гръмогласни пледоарии на защитата, съдиите осъдиха и двамата обвиняеми по на пет години затвор и по три хиляди франка глоба. Те бяха пуснати на свобода под гаранция един месец преди процеса, така че се бяха явили в съда като призовани свободни граждани и сега можеха да подадат жалба и в срок от двадесет и четири часа да напуснат Франция. Ругон беше поискал такава развързка, защото щеше да му бъде много неприятно да има брат в затвора. Самата полиция улесни заминаването на Сакар, който офейка в Белгия с един вечерен влак. Същия ден Амлен беше отпътувал за Рим.

Изминаха още три месеца, беше началото на април. Госпожа Каролин се намираше още в Париж, където я задържаха редица неуредени работи. Продължаваше да живее в малкия апартамент на дома Д'Орвиедо, обявен с афиш за продан. Впрочем тя вече бе успяла да уреди последните затруднения и можеше да замине, наистина без нито едно су в джоба, но и без да остави нито един дълг зад себе си; и тя щеше да напусне утре Париж, за да отиде в Рим при брат си, който бе имал щастие да получи скромна инженерска служба. Беше и писал, че ѝ е осигурил да преподава частни уроци. Щяха да започнат живота си отново.

Като стана тази сутрин, тя пожела в последния ден, който щеше да прекара в Париж, да се помъчи да научи какво е станало с Виктор. Досега всички търсения бяха безуспешни. Но тя си спомни обещанията на Мешен, каза си, че може би тази жена знае нещо. Щеше лесно да я разпита, ако отиде при Буш към четири часа. Отначало отхвърли тази мисъл. За какво? Нима всичко не бе погребано? После почувствува истинска мъка, сърцето ѝ се натъжи, сякаш бе загубила дете, на чийто гроб нямаше да остави цветя, като си отиде. В четири часа беше на улица „Фейдо“.

Двете врати откъм площадката бяха отворени, в тъмната кухня силно кипеше вода, а от другата страна, в тесния кабинет, госпожа Мешен, седнала във фотьойла на Буш, изглеждаше потънала сред куп книжа, които на големи вързопи изваждаше от старата си кожена чанта.

— О. вие ли сте, добра ми госпожо! Дошла сте в много лош момент. Господин Сигизмон агонизира. А беднеят господин Буш

съвсем си загуби главата, толкова много обича брат си. Тича непрекъснато като луд и сега излезе, за да доведе лекар... Както виждате, аз съм принудена да се занимавам с неговите работи, защото от осем дни нито е купил една акция, нито е заврял носа си в някоя полица. За щастие аз току-що направих един удар, о, истински удар, който ще утеши малко в тъгата му този добър човек, когато дойде на себе си.

Поразена, госпожа Каролин забрави, че е дошла тук за Виктор, защото забеляза обезценени акции от Световната банка в книгата, които госпожа Мешен изваждаше с две ръце от чантата си. Старата кожена чанта беше претърпана и тя продължаваше да вади, станала бърлива в радостта си.

— Вижте, взех всичко това за двеста и петдесет франка, тук има повече от пет хиляди, значи по едно су едната... Е? По едно су акции, които бяха котираны по три хиляди франка! Ето ги спаднали почти до цената на хартията, да, хартията, продавана на килограм... Но все пак те струват малко повече, ние ще ги продадем най-малко по десет су, защото се търсят от хора във фалит. Разбирате ли, имали са такава хубава репутация, още се използват. Много добре могат да служат като пасив, хубаво впечатление прави, че фалиралият е жертва на катастрофата. С една дума, имах необикновен шанс. Подуших ямата, където след битката цялата тази стока дремеше като стар остатък от клането, която един нищо неразбиращ глупак ми отстъпи почти без пари. Нали си представяте как се нахвърлих. Не се бавих, бързо ометох всичко!

И тя тържествуваше като хищна птица от бойните полета на финансовото клане, огромното ѝ туловище се потеше от отвратителната храна, с която се угояваше, а късите ѝ ръце с остри нокти прехвърляха мъртвците, обезценените акции, вече пожълтели и издаващи гнива миризма.

В това време се чу тих догарящ глас от съседната стая, чиято врата бе широко отворена като вратите към площадката.

— Ето че господин Сигизмон отново започва да говори. Така прави още от сутринта... Боже мой, а водата кипи, забравих я! Трябва ми за билков чай... Добра ми госпожо, понеже сте тук, идете да видите дали не иска нещо.

Госпожа Мешен се вмъкна в кухнята, а госпожа Каролин от състрадание влезе при Сигизмон. Голата стая бе развеселена от блясъка на априлското слънце, един лъч падаше отвесно върху малката небоядисана дървена маса, отрупана с ръкописи, с огромни папки, изпълнени с десетгодишен труд; както преди, тук нямаше нищо друго освен два сламени стола и натрупани книги върху лавиците. В тясното желязно легло Сигизмон, седнал между три възглавници, облечен само с една къса червена фланелена блуза, говореше неспирно, изпаднал в мозъчна възбуда, която понякога предшествуваше смъртта на охтичавите. Той бълнуваше, но от време на време в съзнанието му настъпваха изключителни проблясъци; на измършавялото му лице, очертаващо се между дългата му къдрава коса, неговите необикновено разширени очи бяха втренчени въпросително в пространството.

Още като се появи госпожа Каролин, той като че ли я позна, макар че никога не бяха се срещали.

— О, вие ли сте, госпожо... Видях ви и ви зовях с всичките си сили!... Елате, елате по-близо, за да ви кажа нещо на тих глас...

Въпреки лекия трепет от страх, който я бе обзел, тя се приближи и трябваше да седне на стола до самото легло.

— Преди не знаех, но сега зная. Моят брат търгува с книжа и аз чух някои хора да плачат там, в неговия кабинет... Ах, моят брат! Сърцето ми бе прободено като с нажежено желязо. Да, и болката остана в гърдите ми, продължава да ги изгаря, защото е чудовищно бедният народ да страда заради парите... Така че, когато след малко ще бъда мъртъв, брат ми ще продаде моите книжа, а аз не искам, не искам!

Умоляващият му глас постепенно се повишаваше.

— Ето ги, госпожо, те са там, на масата. Дайте ми ги, да направим пакет, вие да ги отнесете, вие ще отнесете всичко... О, как ви зовях, как ви очаквах! Да загинат книжата ми! Да бъде унищожен целия ми живот, преминал в проучвания и усилия!

И понеже тя се колебаеше дали да му даде това, което искаше, той скръсти ръце.

— За бога! Искам, преди да умра, да бъда сигурен, че те ще оцелеят... Брат ми сега не е тук, той няма да каже, че се убивам... Моля ви...

И тя се съгласи, съкрушена от пламенната му молба.

— Не разбирате ли, че греша, като изпълнявам молбата ви, тъй като брат ви казва, че всичко това ви причинява болка.

— Болка, о, не! Не! А освен това няма вече значение... Най-сетне след много безсънни нощи аз успях да изправа на крака това общество на бъдещето! Всичко е предвидено, решено — това е пълната справедливост и възможно най-пълното щастие... Колко много съжалявам, че нямах време да допълня труда си с необходимите разяснения! Но тук са подредени всички мои завършени бележки. И нали вие ще ги спасите? Ще ги спасите, за да може един ден някой да ги оформи окончателно в книга, която да бъде издадена...

С дългите си слаби ръце той пое книжката, започна да ги прелиства с любов, а големите му, вече потъмнели очи отново запламтяха. Говореше много бързо с отпаднал и монотонен глас като заглъхващо тиктакане на стенен часовник; сякаш мозъчният механизъм продължаваше да работи под напора на развиващата се агония.

— Ах, аз виждам съвсем ясно как тук се издига градът на справедливостта и щастieto!... Всички работят, личен труд, задължителен и свободен. Цялата нация е едно огромно кооперативно общество, средствата за производство са общи, а произведенията са струпани в обширни централни складове. Изчислено е, че срещу едноколко си положен полезен труд човек има право да консумира едноколко си обществени блага. Работният час става общата единица мярка, стойността на всеки предмет се равнява на часовете за изработката му, размяната между всички производители става с помощта на трудови бонове и всичко това под ръководството на обществото, без да се правят каквито и да било удръжки освен единствения данък, средствата от който се използват за отглеждане на децата, за издръжка на старците, за подновяване на съоръженията, за поддържане на безплатните комунални услуги... Никакви пари и следователно никакви спекулации, никакви кражби, никакви отворителни сделки, никакви престъпления, породени от корист, няма да има бракове заради зестра, удушени стари родители заради наследство, убити пътници заради кесите им!... Никакви враждебни класи — на работодатели и работници, на пролетарии и буржоа — и поради това никакви ограничителни закони, нито пък съдилища и въоръжени сили, които да охраняват несправедливо натрупаното

богатство на едните от другите, разярани от глад!... Никакви безделници, така че и никакви собственици, охранващ се от наеми, никакви рентиери, издържачи се като проститутки, в края на краищата никакъв разкош, но и никаква мизерия!... О, нали това е идеалното равенство, висшата мъдрост — нито привилегировани, нито мизерстващи, всеки със своя труд изгражда щастието си, основата на всеобщото човешко щастие.

Той се въодушевяваше, гласът му ставаше тих, далечен, сякаш се отдалечаваше и се губеше някъде много високо, в бъдещето, което предвещава.

— Ами ако навляза в подробностите... Виждате ли този лист, разделен на две, изпълнен с бележки по полетата — това е организацията на семейството, доброволният съюз, възпитанието и отглеждането на децата, поето от обществото... Обаче това съвсем не е анархия. Погледнете другата бележка: искам за всеки отрасъл на промишлеността да има дирекционен комитет, натоварен да определя производството съобразно потреблението, като установява реалните нужди... А и тук пак една организационна подробност: в градовете и в полетата ще има специални армии, армии за индустрията и армии за земеделието, които ще маневрират под ръководството на избрани от работниците шефове, подчиняващи се на правилници, одобрени при всеобщо гласуване. А тук вижте как с приблизителни изчисления съм посочил до колко часа може да бъде сведен работният ден след двадесет години. Благодарение на големия брой нови работни ръце, най-вече благодарение на машините, ще се работи само четири, може би три часа; и колко време ще има, за да се радват хората на живота! Защото те няма да живеят в казарми, а в града на свободата и радостта, в който всеки ще бъде свободен да се развлича, както си иска, ще има достатъчно време да задоволява желанията си — да се радва на любовта, на силата, на красотата и разумно да взема своя дял от неизчерпаемата природа.

И той с жест обгърна мизерната си стая, сякаш притежаваше света. Сред голите стени, между които бе живял, сред тази неизпитваща нужди нищета, в която умираше, с братска ръка правеше подялба на земните блага. Всеобщото щастие, всичко онова, което е хубаво и на което не бе се наслаждавал, той по равно разпределяше, като знаеше, че никога не ще използва това. Беше ускорил смъртта си

заради този сетен дар на страдащото човечество. Но ръцете му започнаха неуверено да опипват изпълнените с бележки листове, а очите му, които вече не виждаха нищо, заслепени от смъртта, сякаш се бяха втреничили в безкрайното съвършенство отвъд живота и възторженият им блясък озаряваше цялото му лице.

— Ах, какви нови дейности, цялото човечество работи, ръцете на всички живи хора подобряват света!... Няма вече пущинаци, няма вече блата, няма вече необработени земи. Проливите са запълнени, планинските прегради изчезват, пустините се превръщат в плодородни долини, напоявани с бликащи навред води. Няма вече нищо неосъществимо, предишните големи мероприятия сега изглеждат толкова скромни и детински, че предизвикват снизходителна усмивка. На земята най-сетне може да се живее... И напълно развилият се, израснал и удовлетворил всичките си желания човек е вече истински господар. Училищата и учебните работилници са широко отворени, детето свободно избира своята професия, която се определя според способностите му. Годишите са минали вече и подборът е направен благодарение на строги проверки. Не става дума вече да се осигурят средства за образование, а да се извлече полза от това образование. По този начин всеки е поставен на своето място, използва се напълно неговата способност, което осигурява правилното разпределение на задълженията в обществените служби съобразно самите изисквания на природата. Всеки за всички според силата си... Ах, какъв жизнен и радостен град, идеален град на здравословен човешки труд, в който не съществува старият предразсъдък срещу ръчния труд, в който велик поет може да бъде дърводелец, а железар — голям учен. Ах, ах, какъв щастлив град, тържествуващ град, към който хората се стремят от толкова време, град, който с блясък се очертава там... там, в щастието, в ослепителното слънце...

Очите му гаснеха, последните му думи заглъхваха, неясни като лека въздишка, и главата му клюмна, като по устните му остана възторжената усмивка. Беше мъртъв.

Развълнувана от състрадание и нежност, госпожа Каролин го гледаше, когато почувствува, че зад нея се развихря буря. Беше Буш, връщаше се без лекар, задъхан и изтерзан от мъка; Мешен вървеше по петите му и обясняваше защо още не била направила билковия чай — водата се разляла. Но той забеляза брат си, своето малко дете, както го

наричаше, легнал по гръб, неподвижен, с отворена уста и изцъкдени очи; той разбра и изрева като заклано животно. Спусна се веднага към тялото и го вдигна с двете си големи ръце, сякаш за да му вдъхне живот. Този страшно алчен за злати човек, който би убил всекиго за десет су и толкова отдавна пиратствуваше в мръсния Париж, сега виеше от ужасно страдание. Неговото малко дете, господи! Нали той го приспиваше и го галеше като майка! Нямахме вече да го има неговото малко дете! И изпаднал в бесен пристъп на отчаяние, той насъбра разхвърляните по леглото книжа, разкъса ги и ги смачка, сякаш искаше да унищожи този предизвикващ неговата ревност глупав труд, който бе погубил брат му.

Госпожа Каролин почувствува, че сърцето ѝ се разтапя. Нещастникът! Тя изпитваше голямо състрадание към него. Но къде другаде бе чула да се надава такъв вой? Преди това само веднъж я бе пронизал такъв вик на човешка мъка. И тя си спомни — у Мазо, виковете на майката и на децата пред трупа на бащата. Чувствувайки се неспособна да се измъкне при това страдание, тя остана още няколко минути и помогна с каквото можеше. После, преди да тръгне, остана сама с госпожа Мешен в тесния работен кабинет и си спомни, че е дошла да я разпита за Виктор. И попита госпожа Мешен. О, Виктор ли? Трябва да е далече, ако още продължава да бяга! Тя била обикаляла Париж три месеца, без да открие следата му. Отказала се вече, все някой ден щяла да види този бандит на ешафода. А госпожа Каролин я слушаше смразена и онемяла. Да, това било краят, чудовището било изпуснато от хората в неизвестното бъдеще като заразен от рождение звяр, който ще разпространява злото при всяко ухапване.

Вън, на тротоара на улица „Вивиен“, госпожа Каролин бе изненадана от свежия въздух. Беше пет часът, слънцето залязваше в нежно ясно небе, като позлатяваше отдалече високите фирми по булеварда. Този април, толкова очарователен с новата младост, сякаш проникваше като милувка в цялото и същество, чак до сърцето. Тя дълбоко си пое дъх с облекчение, вече по-щастлива, чувствувайки как в нея се възвръща — и расте — непобедимата надежда. Навярно красивата смърт на този мечтател, който отдаде последния си дъх ма своята химера за справедливост и любов, разнежваше така и нея, която също бленуваше за едно човечество, очистено от отвратителното зло

на парите; но все още чуваше воя на другия, отчаяната и сърцераздирателна нежност на страшния вълк единак, когото считаше безсърдечен, неспособен да лее сълзи. Но все пак тя не бе тръгнала под утешителното впечатление на толкова голямата човешка доброта, проявена сред такова страдание; напротив, бе отнесла последното отчаяние за малкото чудовище, избягало, препускащо по пътищата, разнасящо фермента на разложението, от което земята никога не ще може да се излекува. Но тогава защо цялото ѝ същество бе обзето от тази възраждаща радост?

Когато излезе на булеварда, госпожа Каролин зави наляво и забави крачка, като попадна сред оживената тълпа. За миг тя се спря пред количка, пълна с китки люляк и шибой, чийто силен аромат я обгърна с полъха на пролетта. И когато отново закрачи, радостта продължаваше да блика в нея като бълбукащ извор, който напразно би се опитвала да спре, да запуши с двете си ръце. Беше разбрала, но не искаше. Не, не! Страшните катастрофи бяха неотдавнашни, тя не трябваше да бъде весела, да се отдава на този кипеж на вечния живот, който я възраждаше. И се мъчеше да запази скръбта си, извикваше отчаянието от толкова жестоките спомени. Как, нима ще се смее пак, след като всичко рухна, след като бе преживяла толкова много беди? Забравяше ли, че е съучастничка? Изброяваше си фактите — това, онова и друго още, — които би трябвало да оплаква през целия си живот. Но между нейните пръсти, стиснали сърцето ѝ още по-буйно кипеше жизненият сок, изворът на живота преливаше, премахваше препятствията, като изхвърляше отломките по двата бряга, за да тече свободно, бистър и тържествуващ пол слънцето.

Победена от този момент, госпожа Каролин трябваше да се отдаде на непреодолимата сила на непрекъснатото обновяване. Както самата казваше понякога, смеейки се, тя не можеше да бъде тъжна. Изпитанието беше преминато, беше стигнала до дъното на отчаянието и ето че сега отново възкръсваше надеждата, разбита и окървавена, но въпреки това жизнена, растяща от минута на минута. Наистина не ѝ беше останала никаква илюзия, животът несъмнено беше несправедлив и отвратителен както природата. Защо така безразсъдно го обичаме, желаем го и като дете, на което все обещават нещо непостижимо, се стремим към далечната и непозната цел, към която той непрекъснато ни води? После престана да размишлява, когато зави

по улица „Шосе д’Аnten“; философията изостави тази умна и образована жена, изморена от безуспешното търсене на причините; сега вече тя беше само едно щастливо същество под хубавото небе и чистия въздух, същество, което изпитваше единствената радост, че се чувства добре, че чува как малките ѝ здрави крака тропат по тротоара. Ах, тази радост, че живееш! Нима има друга радост? Само животът, такъв, какъвто е, с неговата сила, колкото и ужасна да е, и с неговата вечна надежда!

След като се прибра в своя апартамент на улица „Сен Лазар“, който напускаше утре сутринта, госпожа Каролин довърши приготвянето на багажа си; като оглеждаше празната стая с чертежите, тя забеляза по стените скиците и акварелите, които бе решила да увие и завърже на руло в последния момент. Но замислено започна да се спира пред всеки лист хартия, преди да извади четирите пирончета в четирите ъгъла. Припомняше си далечните дни в Ориента, в тази толкова обичана от нея страна, чиято ослепителна светлина като че ли бе запазила в себе си; тя отново преживя петте години, прекарани в Париж, всекидневната криза, безумната работа, чудовищния ураган на милионите, който бе прекосил живота ѝ и я бе опустошил; и от още горещите развалини тя чувствуваше как вече никне и избуява на слънце цяла една растителност. Турската национална банка бе рухнала поради фалита на Световната банка, обаче Генералната компания на обединените параходства бе устояла и преуспяваше. Тя си представяше вълшебното крайбрежие на Бейрут, където сред огромните складове се издига административната сграда, чийто план сега изчистваше от прах: Марсилия станала врата към Мала Азия, Средиземноморието завладяно, а сближените народи може би ще заживеят в мир. А този проход Кармел, този акварел, който разопаковаше — нима не бе узнала от едно наскоро получено писмо, че е вече гъсто населен? Отначало около мината в експлоатация изникнало село с петстотин жители, но сега имало многохиляден град със своя култура, пътища, заводи, училища, облагородили този замрял и див край. Следваха трасетата, нивелациите и профилите за железопътната линия от Бурса за Бейрут през Ангора и Алеп, цяла поредица от големи листове, които тя един по един навиваше: навярно ще минат години, преди да бъдат прекосени от локомотиви проходите в планината Тавър; обаче животът нахлуваше отвред, земята на древната люлка е вече засята със семена

за едно ново поколение от хора и прогресът на бъдещето ще се развие и разцъфти с необикновена сила под слънцето на този чудотворен климат. Не беше ли се пробудил там един свят, едно голямо и пощастливо човечество?

Сега госпожа Каролин с дебел канап завързваше пакета с чертежите. Брат ѝ, който я чакаше в Рим, където двамата щяха да започнат нов живот, ѝ беше поръчал да ги опакова грижливо; и като стягаше възлите, тя си спомни за Сакар, за когото знаеше, че е в Холандия и че там се е хвърлил в колосална работа — пресушаването на грамадни блата, завладяването на едно малко кралство от морето чрез сложна система от канали. Той имаше право: и сега още парите бяха торът, в който никнеше утрешното човечество; парите отравяха и разрушаваха, ставаха ферментът на всеки социален растеж, необходимият хумус за големите начинания, които улесняват съществуването. Дали тези път тя виждаше ясно, дали непобедимата ѝ надежда се дължеше на вярата ѝ в ползата от труда? Боже мой! Над толкова разровена тиня, над толкова жертви, над цялото това ужасно страдание, с което човечеството изкупва всяка крачка напред, няма ли някаква неизвестна и далечна цел, нещо висше, красиво, справедливо и окончателно, към което несъзнателно вървим и което изпълва сърцата ни с несломимото желание да живеем и да се надяваме?

И въпреки всичко госпожа Каролин беше весела със своето винаги младежко лице под венеца от бяла коса, сякаш се беше подмладявала при всеки април, настъпващ на остарялата земя. И при спомена за срама, който и причиняваше нейната връзка със Сакар, тя си мислеше за отвратителната мръсотия, която се хвърля и върху любовта. Защо впрочем да се хвърля всичко върху парите — мъката от гадостите и престъпленията, на които те са причина? По-малко ли е осквернена любовта, любовта, която сътворява живота?

Издание:

Емил Зола. Пари

Профиздат, 1985

Редактор: Красимир Мирчев

Художник: Божидар Икономов

Худож. редактор: Петър Добрев

Техн. редактор: Марияна Иванова

Коректори: Мария Енчева, Светла Митева

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.